COLIN McEVEDY

MODERNÇAĞ TARİH ATLASI

1483'TEN 1815'E AVRUPA

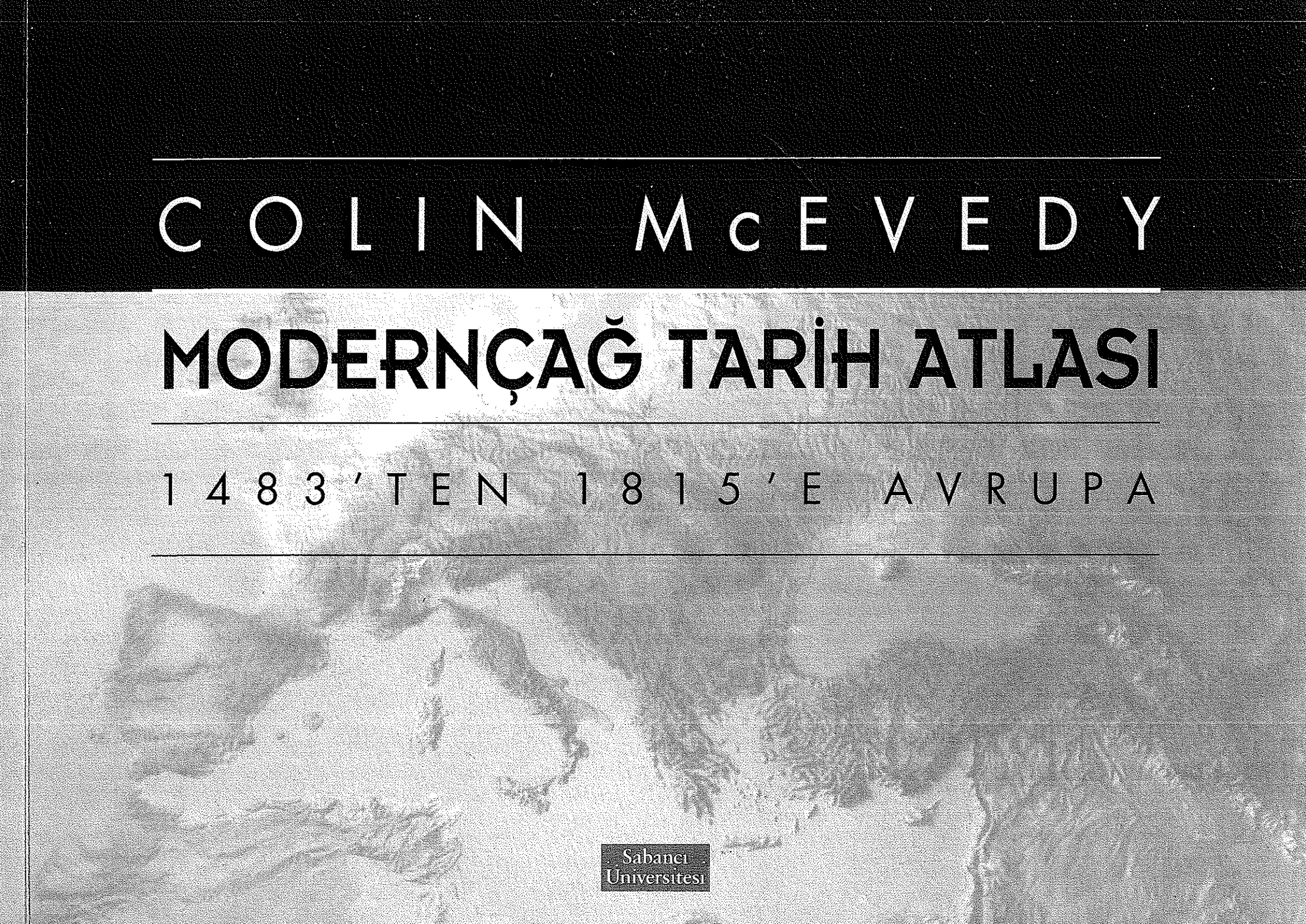

Sabancı Üniversitesi

Modernçağ Tarih Atlası

1483'ten 1815'e Avrupa

Colin McEvedy

SABANCI UNİVERSİTESİ YAYINLARI

Modernçağ Tarih Atlası

1483 ten 1815 e Avrupa

Colin McEvedy

Çeviri: Ayşen Anadol

The Penguin Atlas of Modern History
(to 1815)
Penguin Books London

© Colin McEvedy, 1972 / Sabancı Üniversitesi, 2003

Türkçe yayın hakları, ONK Ajans aracılığıyla alınmıştır
Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında,
yayıncının yazılı izni olmaksızın,
hiçbir yöntemle çoğaltılamaz

ISBN 975-8362-34-8

Birinci Basım: İstanbul, Aralık 2003 (2000 adet)

Yayın Yönetmeni: Zafer Karaca
Yayın Danışmanı: Halil Berktay
Yayına Hazırlayan: Aziz Ufuk Kılıç
Tasarım-Uygulama: 3 Tasarım
Basım: Promat Basım Yayın A Ş

Sabancı Universitesi
Orhanlı, Tuzla 81474 İstanbul
yayinlar@sabanciuniv edu
http://yayinevi sabanciuniv edu
www sabanciuniv edu

Modernçağ Tarih Atlası

1483'ten 1815'e Avrupa

Colin McEvedy

Çeviri: Ayşen Anadol

Sabancı Üniversitesi

İlkçağ, Ortaçağ, Modernçağ ve *Yakınçağ*'dan oluşan dört ciltlik tarih atlası dizisinin ilk kitabı olarak yayımlanan *Yakınçağ Tarih Atlası*, 1815-2000 dönemini kapsıyor

Modernçağ Tarih Atlası'nda, coğrafi keşiflerden Napoléon savaşlarının sonuna kadar uzanan dönem ele alınıyor. Temelde Avrupa merkezli olan bu kitap, Avrupa haritasının yanısıra dünya haritasını da kullanıyor. Çünkü coğrafi keşiflerin ekonomik ve toplumsal yansımalarının sonucu olarak dünya, yazarın ifadesiyle, Avrupa'nın baş rolü oynadığı bir sahneye dönüşüyor. Her harita, belli bir tarihte şekillenmiş bulunan siyasi, kentsel, vb. yapıyı yansıtmayı amaçlamaktadır. Ele alınan dönemin uzun olması nedeniyle seyrek bir zamandizimsel sıranın takip edildiği gözlenecektir; dolayısıyla haritalara düşülmüş tarihler, uzun vadeli eğilimlerin belirginleştiği dönüm noktaları olarak alınabilir. Dünya haritasının farklı uygulamaları keşifler, sömürgeleştirme süreci, açık denizlerdeki mücadele ve dünya nüfusunun siyasi-etnik yapılanmasını sergiliyor. Avrupa haritasının değişkeleriyse bir yandan savaşlarla değişen siyasi sınırları çiziyor, diğer yandan nüfus artışı ve kentleşme sürecini grafik anlatıma döküyor.

Siyasi haritalardaki adlandırma düzenine ilişkin bir uyarıda bulunmakta yarar var. Bağımsız siyasi-etnik birimler büyük harflerle, tam egemenliği olmayan devletler, müstemleke ya da sömürge durumundaki topraklar, bağımsızlık kazanamamış azınlık unsurları küçük harflerle gösteriliyor.

Kentleşmeyi konu alan "1483'te Avrupa" ve "1600'de Avrupa" haritalarında kalın çizgiler ticaret yollarını gösteriyor. Diğer haritalarda kullanılan özel işaretlerin açıklaması harita altında veriliyor.

Yayın akışını düzenlemek amacıyla kimi haritalar iki kez kullanıldı; ikinci kullanımda bu haritaların önemli yanları daha belirgin kılınarak detaylandırıldı.

Dizin'de, Atlas'taki yer adlarının önünde, o yerin koordinatlarını belirten kodlar kullanıldı; örneğin, "Aden E7". Dizin'den sonra yer alan Dünya ve Avrupa haritalarında, Atlas'ta gösterilen tüm yer adları bu kodlar yardımıyla bulunabilir.

İngilizce metinde yer ve kişi adları İngilizce'de kullanıldığı şekilde verilmişti. Örneğin "Charles" ismi, hem İspanyolca'nın "Carlos"unu, hem de Almanca'nın "Karl"ını karşılamaktaydı. Çeviride Anayayıncılık'ın yayımladığı AnaBritannika (1992) temel alınarak bu adların özgün dilindeki yazımına sadık kalındı. Yer adlarının yazımında da yine AnaBritannika takip edildi: Türkçe'de yerleşmiş karşılığı olan adlar Türkçe'siyle, olmayanlar ise özgün dilinde verildi. Kimi yerleşmiş ama kullanmayı tercih etmediğimiz adlar köşeli parantez içinde belirtildi; diğer köşeli parantezler metne açıklık getirmek amacıyla eklendi.

İÇİNDEKİLER

Giriş 1

1483'te Dünya 8
Nüfus
Okuryazar kültürler ve coğrafya bilgileri
Siyasi birimler

Keşif Yolculukları: 1487-1500 14

1600'de Dünya 16
Siyasi birimler
Pasifik Okyanusu nun keşfi
Kuzey Atlantik te ve Yeni Dünya da keşifler

1483'te Avrupa 22
Nüfus ve din
Kentler, ticaret ve gelirler
Siyasi birimler

1520'de Avrupa 30
Siyasi birimler

1559'da Avrupa 34
Siyasi birimler

1600'de Avrupa 36
Siyasi birimler
Nüfus ve din
Kentler, ticaret ve gelirler

1634'te Avrupa 42
Siyasi birimler

1648'de Avrupa 46
Siyasi birimler

1648'de Dünya 48
Nüfus
Siyasi birimler

1681'de Avrupa 52
Siyasi birimler

1701'de Avrupa 54
Siyasi birimler

1715'te Avrupa 56
Siyasi birimler
Nüfus ve din
Kentler, ticaret ve gelirler

1715'te Dünya 62
Siyasi birimler

1750'de Avrupa 64
Siyasi birimler

1763'te Dunya 66
Siyasi birimler

1783'te Dünya 68
Siyasi birimler

1783'te Avrupa 70
Siyasi birimler

1797'de Avrupa 72
Siyasi birimler

1803'te Avrupa 76
Siyasi birimler

1807'de Avrupa 78
Siyasi birimler

1812'de Avrupa 82
Siyasi birimler

1815'te Avrupa 86
Siyasi birimler

1815'te Dünya 88
Siyasi birimler
Nüfus ve din
Kentler, ticaret ve gelirler

Dizin 97

Modern çağı başlatan olay keşif yolculuklarıdır. Dolayısıyla bu atlas, ilkçağ ve ortaçağ atlasları gibi bir tek temel haritayla yetinemeyecek; bu dönem için ayrıca bir dünya haritası kullanmak gerekiyor. Atlas yine de Avrupa merkezli; hatta ilk iki atlastan daha fazla Avrupa merkezli, çünkü burada odaklandığımız bölge Avrupa-Yakındoğu bölgesi değil, yalnızca Avrupa. Dünyanın geri kalanıysa, Avrupa'nın çalımla gezindiği bir sahneden başka bir şey değil.

Avrupa'ya baş rolü atfetmemizin sebepleri ortada. Söz konusu dönem öyle bir dönemdi ki, Avrupalılar önce açık denizlere, sonra da yerkürenin büyük bölümüne egemen oldular. İlkel birer halk olan Sibiryalılar ile Amerika yerlilerini neredeyse yok ederek topraklarını ele geçirdiler. Hindistan ile Endonezya'yı fethettiler. Afrikalılar yoksul ve hasta oldukları için, Doğu Asyalılar ise bu aşamada hâlâ yabancı unsurları dışlayabilecek kadar güçlü oldukları için, siyasi bütünlüklerini koruyabildiler. Yine de, Avrupalıların köle ticaretini olağanüstü boyutlara taşımaları Afrika'nın düzenini bozdu; gümüş ve misket tüfeğinin ithali de Çin ve Japon toplumlarında devrim yarattı. Şurası apaçık ki, Avrupa'nın gücünün gitgide artması bu dönemin en önemli olayıdır.

Avrupa'nın tarihini ve denizaşırı ülkelere yayılmasının hikâyesini anlatmak kolay. Bu atlasın ana amacı da bu hikâyenin bir özetini sunmak. Ama Avrupa'nın üstün gelişinin temelinde yatan nedenler üstünde de durmak gerekiyor. Bu üstünlüğün birbiriyle ilişkili üç avantaj sayesinde ortaya çıktığını ileri sürebilirim: Avrupalılar çağdaşlarından daha zengin, daha bilgili ve daha esnektiler. (Bulunduğumuz noktadan bakarsak inanılmaz derecede yoksul, cahil ve katı görünebilirler, yine de, o çağın Avrupa dışı toplumları göz önüne alındığında bu ifadelerin doğru olduğuna inanıyorum.)

Kuşkusuz bu üstünlüklerin en önemlisi, daha zengin olmalarıydı. Bu dönemde başta gelen insan faaliyeti çiftçilik, servetin ana kaynağı da tarım olduğuna göre, Avrupa'daki refahın sebebini çiftlikte aramak gerekiyor. Avrupalı çiftçinin "gizli silah"ının ağır saban olduğu genel kabul görmüş durumda. Bu alet geç Roma ve erken ortaçağ dönemlerinde gitgide geliştirilmiş, sonunda Kuzey Avrupa'nın çok yağış alan bölgelerinin toprağını sürebilecek ve akaçlayabilecek hale gelmişti. Ayrıntılardaki ve yardımcı aletlerdeki küçük de olsa iyileştirmelere, su ve rüzgâr değirmenleri gibi başka makinelerin de kullanılması eklenince verimlilik artmaya başlamıştı. Yavaş bir artıştı bu, ama -tam zamanında gelen veba salgınının da ("Kara Ölüm") yardımıyla- nüfus artışıyla denkleşiyordu. Ortaçağın her yüzyılında Avrupa biraz daha zenginleşti ve her yüzyılda bu zenginliği biraz daha verimli kullanmayı becerdi.

İktisadi verimlilik okuryazarlıkla karşılıklı ilişki içindedir. 15. yüzyılın başında Avrupalılar muhakkak ki en azından herkes kadar, belki de daha yüksek bir oranda okuryazardı; 15. yüzyılın ortasında Mainz'lı Gutenberg'in tipo baskıyı icat etmesiyle Avrupalılar açık arayla öne geçtiler. Üstelik, matbaanın mümkün kıldığı bu yeni büyük ölçekte kitap üretimi bilgiye talebi öyle artırdı ki, kitap üretimi daha da arttı. 20. yüzyıla kadar Batı ile dünyanın geri kalan kısmı arasındaki bilgi uçurumu gitgide daha büyük bir hızla artacaktı.

Daha esnek olmanın kökünde ilk iki etmen var. Temelde esnek olmak, farklı cevapların varolduğunu, bazı cevapların diğerlerinden daha iyi olduğunu ve daha da iyilerinin keşfedilmeyi beklediğini bilmekten gelir. Okuryazar olmayan toplumlar bu tutumu edinemezler; bu toplumlar, kullandıkları teknikleri onlara zamanın başlangıcında tanrıların armağan ettiğine inanırlar.

15. yüzyılda Avrupalılar zenginliklerini, bilgilerini ve entelektüel esnekliklerini bir araya getirip başkalarından daha ileri ve daha hızla gelişen bir teknoloji yarattılar. Avrupalıların keşifler çağındaki ve daha sonraki başarıları çoğu kez sırf bu teknik ilerlemelere bağlanır: Cortez ve Pizarro koskoca imparatorlukları bir avuç adamla ele geçirdiler, çünkü ateşli silahları vardı, öyle değil mi? Aslında tüfeğin ne kadar yararlı olduğu tartışmalıdır. Bu tüfekleri doldurmak o kadar zaman alıyordu ki bir arkebüzcü ikinci kere ateş edene kadar diğer askerler muhtemelen göğüs göğüse çarpışmak zorunda kalıyorlardı. Ne Cortez'in ne de Pizarro'nun bir düzineden fazla arkebüzcüsü olmadığına göre, her muharebede muhtemelen sadece bir düzine el ateş edilebiliyordu; bunun da binlerce kişinin yer aldığı çarpışmalarda hayati önemde bir katkısı olmasa gerek. Atların daha önemli bir rolü olduğu savunulabilir, zira atlar da tüfek kadar bilinmedik ve korkutucu, üstelik çok daha faydalıydı. En önemli teknik üstünlük büyük olasılıkla, İspanyol kılıçlarının yerlilerin taş baltaları ve tahta sopalarından çok daha öldürücü olan çeliğiydi. Ancak, Cortez'in çok önemli bir avantajı daha vardı ki bu tür karşılaştırmalarda nedense hep ihmal edilir. Amerikan

yerlisi genellikle esir alıp kurban etmek için savaşırdı; düşman hattına saldırıp bir esirle geri dönmek insana büyük bir şeref kazandırırdı. Oysa İspanyollar hasım ordunun bir bütün olarak gücünü kırmak için savaşırlardı. Bu, daha üstün bir savaş anlayışıydı. Dolayısıyla bir Amerikan yerlisiyle bir İspanyol arasında teknolojik uçurumdan daha fazlası, yani bir yönetim uçurumu vardı. Üstün silahlar *Conquistador*'ların fetihlerini olanaklı kılmıştı; ama İspanya'nın Yeni Dünya İmparatorluğu'nu yaratan, bu avantajı yerinde kullanabilme becerisiydi.

Avrupa'nın başarı hikâyesinde yönetimin de teknik beceri kadar önemli olduğu Britanya'nın Hindistan'ı fethedişinde daha açıktır. Hayati önemdeki Plassey çatışmasında, iki tarafın asker sayısı arasında o kadar büyük fark vardı ki, insan derhal Britanyalılar üstün silahları sayesinde zafer kazandılar diye düşünecektir. 800 Britanya askeri ve 2200 Hintli yardımcıdan oluşan Britanya gücü, 50 000 kişilik Bengal ordusunu başka nasıl yenebilirdi? Aslında ateş gücü avantajı Bengallilerin elindeydi: Britanyalıların 12 topuna karşılık 53 topları vardı; ayrıca bu topları mükemmel değilse de işe yarar biçimde kullanmayı onlara öğretecek yeterli sayıda Fransız danışmanları vardı. Plassey bir beşinci kol zaferi de değildi. Clive, muharebe alanındaki zayıflığını, askeri harekâtla koşut giden bir entrika savaşını başarıyla yürüterek dengelemişti. Nevab ise generallerine güvenmiyordu, generalleri de ona. Yine de Clive muharebe meydanında düşmanlarını ezebileceğini gösterene kadar kimse açıkça Nevab'a ihanet etmedi. Clive, Plassey ve Bengal'i kazandı, çünkü elinde avucunda olanı son derece iyi kullanmayı bilmişti. Her kararı verirken kılı kırk yarmıştı, çünkü hem kaynakları açısından hata yapmak gibi bir lüksü yoktu, hem de 18. yüzyılda Avrupa'nın nihai üstünlüğü karar verme sürecinde yatıyordu.

* * *

Bir konuyu iyice kavramak için verileri sayılara dökebilmemiz gerekir. Yukarıda üstünde durduğumuz üç etmenden sayısal olarak ifade edilmeye en yatkın olanı, teorik olarak, zenginliktir. Bugünlerde birçok ülkenin gayri safi milli hasıla rakamlarına ulaşabilirsiniz; bu rakamlar kimi çekincelerle de olsa (özellikle Rusya gibi yalıtılmış ekonomilerde) yaşam standardı ve ulusal kaynaklar hakkında insana belirli bir fikir verir. Keşke erken modern dönem için de böyle bir dizi rakam olsaydı. Ama ne yazık ki bu konuda güvenilir rakamlar yoktur ve rakam verme çabaları da tahminlerin sayıya dökülmesinden ibarettir. Ancak, elimizde devletlerin yıllık gelir rakamları vardır ve bunlar epeyce önemlidir. Bu rakamlar bize belirlenmiş bir zaman için (çekinceleriyle birlikte) geçerli, ele alınan dönemin bütünü içinde yapılabilecek karşılaştırmalar içinse biraz daha ihtiyatla kullanılması gereken bir ulusal güç endeksi sağlar. Bu rakamlar sayesinde Avrupa uluslarının sıralamasını yapabilir ve bu sıralamadaki değişiklikleri gözleyebiliriz. Bu rakamları iktisadi haritaların yanındaki kısa metinlerde verdim ve çekincelerimi de belirttim. Bu çekinceler burada, hazırlık anlamında bir gözden geçirmeyi hak edecek kadar önemlidir.

1. Ele aldığımız dönemin ilk yarısında, Avrupa devletlerinin çoğu feodal düzenden para ekonomisine geçiş sürecini henüz tamamlamamıştı. Devlet, gücünün bir kısmını feodal gelenekler vasıtasıyla uyguluyordu ki bu durum yıllık gelir rakamlarına yansımıyordu. Feodal düzenin bütün yararlılığına karşın çürüdüğünü ve geçiş yapamayan devletlerin -Polonya gibi- iktidarsızlığa sürüklendiğini söylemek gerekir. Ancak, dönemin başında böyle devletler yine de etkin ordular toparlayabiliyor, enerjik bir dış politika sergileyebiliyordu.
2. Elimizdeki yıllık gelir rakamlarını günümüz muhasebecisi hiç beğenmeyecektir. Bazı ülkeler hakkında hiçbir veri yoktur, bu yüzden de geçerliliği kuşkulu bazı güncel tahminlere dayanmak zorundayız. Rakam varsa da bunların gerçek birim mi, yoksa o çağın muhasebe anlayışının hayali birimleri mi olduğu, umut edilen gelirleri mi gösterdiği, genellikle astronomik olan vergi toplama masraflarını içerip içermediği çoğu kez belli değildir. Bazen madeni paralar o kadar hızla tağşişe uğrardı [içindeki altın ya da gümüş miktarı azaltılırdı] ya da hükümetin gelirleri öylesine deli gibi dalgalanırdı ki, temsili rakamların hesaplanmış olmaktan çok, bir rakamın tercih edilmesiyle ortaya çıktığını söyleyebiliriz.
3. Arada bir yapılan tağşişleri hesaba katmak görece kolaydır; tağşiş görmemiş bir sikkeyi birim kabul edersiniz olur biter. Ama bazı enflasyonları hesaplamak zordur. Konumuz kapsamındaki çok önemli bir enflas-

yon 16 yüzyıldaki Amerika kıtalarından gelen gümüşün yarattığı fiyat artışlarıdır Gümüş ithali fiyatlarda öyle bir yükselişe neden olmuştu ki o yüzyılın başıyla sonu arasında bir karşılaştırma yapmak genelde olduğundan daha tehlikelidir; üstelik fiyatlar çok değişken oranlarda artmıştı İspanya hızlı bir enflasyon yaşadı, İngiltere daha yavaş; bu yüzden de gümuş eşit miktarda dağılana kadar bir İspanyol para biriminin -bir İngiliz birimine eşit külçe gümüş olması koşulunda bile- satın alma gücü daha az oldu 16 yüzyıl sonu rakamları İspanya'nın kaynaklarını olduğundan fazla gösterir

4 İspanya ve Avusturya imparatorlukları gibi birçok ülkeden oluşan devletlerde, teorik olarak, bütünü oluşturan devletlerin toplam yıllık gelirlerini toplamakla bu ülkelerin merkezi hazineye yatırdığı miktarları toplamak arasında bir seçim yapmak zorundayız Günümüzde ABD'nin yıllık gelirinden söz edildiğinde, bu, federal hükümetin geliridir, eyalet hükümetlerinin geliri artı federal hükümetin geliri değil "İspanyol hükümeti"nin gelirleri deyince bunun "federal" anlamına geldiği sanılabilir Ancak İspanyol hukumeti örneğin Sicilya valisinin elindeki birlikleri ve savaş gemilerini kullanabilirdi, dolayısıyla Sicilya'nın yıllık yerel gelirlerini de kullanıyordu Buna karşılık, merkez (Kastilya) hazinesinin büyük kısmı Kastilya'nın yerel yönetimi için harcanıyordu Muhasebe "federal" rakamı verecek şekilde tutulmamıştı

1483-1648 dönemindeki hükümet gelirlerini Venedik duka altını olarak ifade ettim Duka o dönemdeki döviz işlemlerinde kullanılan standart birimdi 3 5 gram saf altın içeriyordu ve ayarı asla düşürülmemişti Floransa florini, Fransız eküsü (kron) ve Portekiz kruzadosu da eşit değerdeydi Burgonya ve Alman florinlerinin ağırlığı aynıydı, ama ikisi de ancak yüzde 80 oranında saftı ve aynı oranda hesaptan düşülüyordu.[1]

1648-1815 dönemi için sterlini (£) standart birim olarak kullandım Bu döneme gelindiğinde altın/gumüş orantısı istikrar kazanmıştı; £ her ikisi açısından da devalue edilmedi ve sterlin kelimesi gümüş anlamına gelse de, Britanya efektif olarak altın standardını kullanıyordu Bu dönem için birim olarak £ kullanmamın sebebi basit, çünkü £ o çağın başat parasıydı ve dünya çapındaki iktisadi işlemleri küçük bir devletin parasıyla ifade etmek ukalalık olur Kambiyo oranı £ başına 2 1 duka idi.

Bu konuyu kapatmadan önce şunu da belirtelim: Yıllık gelir rakamları o devletin gücü hakkında bir fikir verir ama kişi başına düşen zenginlik hakkında bir şey söylemez Dönemimizin başında Kuzey Avrupa ülkelerinde muhakkak ki *kişi başına* gelir görece daha yüksekti, ama bu devletlerin yıllık gelirleri, çok daha karmaşık ve acımasız vergi toplama sistemlerine sahip Akdeniz ülkelerinin yıllık gelirlerinden çok daha düşüktü

* * *

Okuryazarlığın en açık sayısal ifadesi okuyup yazabilen nüfusun yüzdesidir Eğer elimizde 1500-1815 dönemi rakamları olsaydı, Kuzey Avrupa'daki yetişkin okuryazar erkek yüzdesinin muhtemelen yuzde 5'ten yüzde 50'ye yükseldiğini gösterecekti Daha guvenilir bir sayısallaştırma temeliyse kitap sayısındaki artıştır 15 yüzyılın sonunda bir yılda yayımlanan başlık sayısı 1000 iken, bu sayı 16 yüzyılın sonunda 2000'i geçmişti 1815'e gelindiğinde bu rakam on katına çıkmış, üretim hızı yılda 20.000 başlığa ulaşmıştı Aslında kitap sayısı modern ve ortaçağ toplumları arasındaki farkı okuryazarlık rakamlarından çok daha iyi gösterir Örneğin, Osmanlı İmparatorluğu gibi ilerleme kaydetmeyen bir devleti ele alalım: İstanbul'da ilk matbaa 1726'da kuruldu; 1815'e kadar İslamiyet'in en önde gelen kentinde basılan toplam başlık sayısı 63'tü Bu, yıllık oran olarak 1'den aza tekabül eder Avrupa ile Osmanlı devleti arasındaki okuryazarlık uçurumu (yüzde 50 ile yüzde 5) çarpan olarak 10'dur, kitap yayınındaysa çarpan 10 000'dir Böylesi bir uçurum gerçekten de mutlak bir farkı ifade eder, zaten toplumsal gelişme açısından da arada mutlak bir fark vardı.[2]

1 Bütün bu madeni paralar muhasebe birimi olarak kullanılabilir, yani sabit sayıdaki gümüş sikkeyi temsil edebilirdi Bazen teorik olarak eşdeğer gümüş sikkeler aynı ad altında darp edilebiliyordu. Gümüş paraların içindeki gümüş miktarı zaman zaman düşürüldüğü altın/gümüş orantısı altın lehine değiştiği için, değerler duka olarak ifade edildiğinde hakiki altın sikkeden söz edilip edilmediğine dikkat etmek gerekir Örneğin bu dönemin sonuna doğru Venedik gümüş dukasının değeri duka altınının ancak yarısı kadardı

2 İstanbul daki tek matbaanın 1730-1780 arasında sonra da 1800 de kapatılması aradaki farkın baskı teknolojisiyle ilgisi olmadığını gösterir önemli olan toplumun ihtiyaçlarıdır Avrupa matbaayı icat etmekle kalmadı (bunun bir tesadüf eseri olması mümkündür) onu başarıya da ulaştırdı

Üç unsurumuzdan sonuncusu olan entelektüel esnekliği ele aldığımızda yeni bir güçlükle karşılaşırız Şimdiye kadar veri yokluğundan muzdaripti Artık hiçbir şeyi rakama vuramayız Bilimin geldiği düzeyde, geçmişin entelektuel faaliyetlerini tartıp derecelendirebileceğimiz bir terazi yok Bilimsel keşiflere Nobel ödülü verilmeye 1500'de başlansaydı, o tarihten 20 yüzyılın başına kadar kuşkusuz bütün ödülleri Avrupalılar ya da Avrupa kültürlerinden gelen bireyler kazanırdı Ama 1500'de Nobel ödülü verilmiyordu ve şu anda da bu konuda söylenebilecek tek şey şu: Eğer bir gün geçmişin entelektüel faaliyetlerini ölçmek mümkün olsa, rakamlar da bu dönem için Avrupa ile Asya arasında yine mutlak bir farkı gösterecek kadar derin bir uçurum göstermese, çok şaşırırdık.[3]

* * *

Erken modern dönemde Avrupa'nın gelişmesini anlatırken, yukarıda belirtmediğimiz bir öncülden hareket etmiştik: gelişmenin sürekliliği Muhakkak ki her yüzyılda birtakım gerilemeler, düşüşler vardı, bazen belirli bir bölge -örneğin İtalya ve İspanya-uzun bir dönem için geri kayabiliyordu Ama bir bütün olarak Avrupa'yı ya da özel olarak Kuzey Avrupa'yı ele alırsak, zenginlik, okuryazarlık ve bilgi ele aldığımız dönem boyunca her yüzyıl artmıştı; buna kuşku yok

Bu ilerleme, Avrupa tarihi ve hatta dünya tarihi açısından, söz konusu dönemin en önemli olayıdır bence İşte bu yüzden de şaşırtıcı bulduğum bir durumla karşı karşıyayım: Bu sürecin belirli yönleri -en dikkate değer olanı 1780-1815 arasındaki Britanya'nın "sanayi devrimi"dir- tarihçiler tarafından açık seçik isimlendirilmişse de sürecin bütünü hâlâ isimsizdir Üstelik, bugünkü tarihçilerin meslek yapıları göz önüne alındığında daha uzun süre isimsiz kalacağa benziyor, zira tarihçiler genellikle kendilerini tek yüzyılla, çoğu kez de tek kuşakla sınırlıyorlar Böyle bir zaman ölçeğinde uzun vadeli evrimsel eğilimler gözden kaçar Öte yandan, uzun vadeli bir bakışta önemsiz sayılabilecek ve hükmü olmayan büyük iniş çıkışlar, kısa vade tarihçilerine aynı o çağda yaşamış insanlar kadar büyük ve önemli görünür Baz çizgisindeki birkaç puanlık yüzde değişiklikleri kayda değer görülmez

Tarihçinin, incelediği toplumun dışına bakmayı reddetmesi, onun güçlü noktalarından biridir Bir toplumda ancak daha sonra önem kazanacak öğeleri, olacakları bilmenin rahatlığıyla vurgulamak kadar kolay ve tehlikeli bir şey yoktur Ama teleolojik düşünceden uzak durmakla uzun vadeli eğilimler üzerinde durmayı reddetmek iki ayrı şeydir Tarihçinin incelediği kısa zaman diliminde uzun vadeli perspektiflere yer olmayabilir Ama uzun vadeli perspektif de geçerli bir inceleme konusudur

Biyolojiden bir eğretileme yapalım Entomoloji, yani böcek biliminde böceklerin birer hayvan olarak kendi yerleri vardır, onlar virüs ile insan arasında bir yerde değildir Ama evrim kuramı sayesinde böceklerine bakışının zenginleştiğini söylemeyecek böcek bilimci pek çıkmaz Onun kafasında hem özel vakası, hem de genel kuram yer alır Oysa tarihçi bir Linnaeus'tur,[4] toplumdaki her tür, ona özel bir yaratı, zamanın kehribarında donmuş eşsiz bir fosil gibi gelir

Anlaşılır bir tavırdır bu, çünkü iyi geliştirilmiş bir genel tarih kuramı henüz yoktur Gerçekten de tarihçilerin kapsayıcı bir uygarlık kuramına yönelik girişimleri, evrimsel bakış açısını daima dışlamıştır Toplumlar, doğup bir günlüğüne büyüyen ve ölen bireyler olarak görülür, kendilerine neredeyse tıpatıp benzeyen bireyler onların yerini alır Bu basit insanbiçimci bakış aslında olup biteni yansıtmaktan çok uzaktır: Bir toplum türünün yerine sürekli olarak başka, sayısal, askeri ya da iktisadi bakımdan bir öncekinden daha güçlü bir toplum geçer

Belki de döngüsel bakış, tarihçilerin yalnızca beşeri bilimler eğitimi görmelerinden ileri gelmektedir Çinli tarihçilerin eğitimi kısıtlı bir "klasik eserler" dağarcığına dayanıyordu, dolayısıyla yazdıkları Çin tarihi döngü kuramına öylesine bağlıdır ki birbiri ardından gelen Çin imparatorlukları arasındaki muazzam farkların hemen hemen bütün izleri silinmiştir Klasik eğitim gerçekten de insanı böyle düşünmeye sevk eder: Her şey bir dizi standarda göre ölçülür; toplumlar bu standartlara doğru yükselir, düşer, sonra bir Sisifos tekdüzeliğiyle tekrar yükselmek için mücadele ederler

3 Nobel ödülleri ilk kez 1901 de verildi Avrupalı olmayan birine verilen ilk bilim ödülü 1930 fizik ödülüydü ve Hintli matematikçi C V Raman kazandı O günden bugüne fizik ödülünü iki Çinli ve iki Japon da kazandı

4 Carl Linneaus (Carl von Linné) 1707-1778 İsveçli botanikçi -ç n

Galiba oyunun çok başındayız; bir genel kuram oluşturma amacıyla yararlı bir şeyler yapmak için henuz çok erken Eğer evrim hipotezinin anlamlı bir tartışma konusu olmasını istiyorsak toplumları kesin bir biçimde sınıflandırabilmeliyiz, oysa bundan henüz çok uzağız Ancak, günümüzde tarihçiliğin uzun vadeli eğilimleri ölçecek bir sistemden yoksun olması önemli bir gerçektir ve birtakım çarpıtmalara yol açmaktadır Zira, bu türden eğilimler tarihçilerin uğraştığı küçük zaman dilimi içersinde gözle görülür hale geldiğinde, önemi gereğinden fazla abartılıyor Dolayısıyla tarihçiler bize bir 17 yüzyıl "Bilim Devrimi" sunuyorlar, bir de 18 yüzyıl "Sanayi Devrimi" Bunlar gerçek olaylardır, ancak "devrim" teriminin kullanımı bilim ve sanayinin gelişimi hakkında hatalı diyebileceğimiz bir varsayım kullanıldığına işaret ediyor Bir devrimin başı ve sonu vardır; bir bilim devrimi ya da bir sanayi devrimi zamanın belirli bir anında tamamlanmış olmalıdır Ne var ki kimse 17 ve 18 yüzyıldan sonra bilim ya da sanayideki gelişmenin yavaşladığını düşünemez Kullanacağımız endeks ne olursa olsun, değişimin hızı hâlâ artmaktadır 17 ve 18 yüzyıllarda ortaya çıkan, değişim hızının bir tek insanın yaşamı içinde bile gözle görünecek ya da bir tek kuşağı inceleyen tarihçi tarafından algılanabilecek düzeye varışıdır

Tarihçilerin, bizim ele aldığımız dönem içinde algıladığı "devrimler" arasına son zamanlarda 1550-1650 döneminin "Askeri Devrim"i de katıldı Bu terim, el ele yol alan birkaç görüngüyü kapsar: teçhizattaki devrim (arkebüzün kullanılmaya başlanması); taktiklerdeki devrim (arkebüzcüler ve mızraklı askerler için geliştirilen etkin eşgüdümlü harekât); asker toplamada devrim (çünkü yeni taktikler ustalık düzeyine varacak bir eğitimi zorunlu kılıyordu) ve savaş ölçeğindeki devrim Silah devrimi "sınai" türden bir devrimdir; insanoğlu kadar eskidir ve hâlâ sürmektedir Taktik ve asker toplama alanlarındaki devrimler geçici, ikincil görüngülerdir Ama savaşın ölçeğindeki değişime gelince iş değişir Bu değişime daha yakından bakalım

16. yüzyılın başında Hıristiyan dünya istilacılara karşı kendini savunmak için her sağlam yetişkin erkeğin silaha sarılabilmesini zorunlu sayıyordu Barış zamanında beslenen meslekten askerlerin sayısı birkaç yüzü geçmezdi Bu birkaç yüz asker de kralın kendisini korur, belli başlı kraliyet kalelerinden iki ya da üçünde garnizon kurarlardı Profesyonel beceri gerektiren silah ve taktiklerin ortaya çıkmasıyla, feodal beylerin yetişkin erkekleri zorla askere alışı devlet mekanizmasının etkin bir parçası olmaktan çıktı Ancak, henüz devamlı bir orduyu besleyecek kaynakları olmadığı için devlet barış zamanında neredeyse savunmasız kalıyor, savaş zamanında da topu topu 15 000-30 000 askeri çatışma alanına sürebiliyordu Bunun savaş potansiyelinin çok altında olduğu o kadar açıktı ki her devlet bir çözüm bulmaya girişti 17 yüzyılda da çözümü buldu Elini yurttaşlarının cebine daldırmanın yeni yollarını buldu ve sürekli ordular bir çığ gibi büyümeye başladı Örneğin Fransa'daki sürekli ordunun asker sayısı 16 yüzyılda birkaç yüzken, 17 yüzyılda 150 000'e ulaşmıştı Bu gerçek bir devrimdi: Belirli bir zaman diliminde toplum vites değiştirmiş, dolayısıyla tam bir değişim olmuştu Nüfus artışını hesaba katarsak, Fransa'nın sürekli ordusu bugun de aşağı yukarı aynı büyüklüktedir

Ama hemen ekleyelim, bu devrim derinlemesine bir değişimin ifadesi değildir Osmanlı İmparatorluğu gibi ilerlemeci olmayan bir devlet bile bunu başarmıştı Sonuç olarak bu, sadece Roma İmparatorluğu'nun yönetsel başarı düzeyinin yeniden tutturulmasıydı Avrupa toplumunun ilerlemesine yol açan etmenler her ne idiyse, büyük bir sürekli orduyu beslemek bu etmenlerden biri değildi [4]

Kara savaşındaki devrim denizde de tekrarlanmıştı 17 yüzyılda Britanya'nın ve diğer devletlerin donanması, savaş zamanında etrafında tüccar

4 Rakamlar aşağıdaki tabloda belirtilmiştir:

	Nüfus (milyon)	Sürekli Ordu (1000)	Asker Sayısının Genel Nüfusa Oranı
ROMA İMP			
4 yy başı	yaklaşık 50	350	binde 7
OSMANLI İMP			
17 yy sonu	yaklaşık 25	180	binde 7
FRANSA			
17 yy sonu	19	150	binde 8
1832	32 5	350	binde 10
1962	46 5	415	binde 9

kalyonlarının toplandığı birkaç gemilik bir çekirdekten evrilerek düzinelerce uzman tekneye sahip sürekli filolara dönüşmüştü Burada, devrimin ardındaki uzun vadeli eğilimler açıkça görünmektedir Avrupa'da gemi taşımacılığının tonajı sürekli artıyordu, ticari gemilerin türleri, çapları ve iktisadi önemi de her yüzyılda biraz daha büyüyordu Profesyonel donanmanın ortaya çıkışı bir olaydı, deniz ticaretinin gelişmesi ise devam eden bir süreç Hangisinin daha önemli olduğu kuşku götürür mü?

Bunların üstünde fazlaca durduğumu düşünebilirsiniz Sebebi şu: "Sanayi Devrimi" terimi sanayileşme sürecine bakışımızın merkezine öylesine yerleşti ki artık cepheden bir saldırıyı hak ediyor Hatta pratik açıdan epeyce zararı dokundu (bu da bir tarihsel kuram için hatırı sayılır bir başarı) Çünkü ekonomideki "kalkış" teorisinin babasıdır; bu teoriye göre durağan bir toplum kısa dönemli bir yoğun sermaye yatırımı sayesinde gelişen bir topluma dönüşebilir Bu zorla başlatılan "Sanayi Devrimi"nin tamamlanmasından sonra, ekonominin kendi temelleri üzerinde gelişmeye başlayacağı varsayılmaktadır

Bu düşünce, "Sanayi Devrimi" döneminin Britanya'nın ilerleyen bir topluma dönüşmesinde kritik bir aşama olduğu varsayımına ve bu dönemde Britanya'nın gayri safi milli hasılasının yüksek bir oranını yatırıma ayırdığı gözlemine dayanır. Gözlem doğrudur: Hızlı sanayileşme ile yüksek yatırım düzeyinin el ele gittiği herkesin bildiği bir gerçektir Ama Britanya'nın ileri bir toplum olma yolundaki evrimi "Sanayi Devrimi"nden çok daha önce başlamıştı; "Sanayi Devrimi" yalnızca bu toplumun olgunlaşmasındaki bir aşamayı temsil ediyordu. Sanayileşmeyi ilerlemeyle eşit saymak yaşamı nefes almakla eş saymak kadar safdillikti; ceninin nefes alma mekanizmasının ortaya çıktığı gelişme dönemini yok sayar Bebek nefes aldığında ya da toplum sanayileştiğinde asıl gelişme tamamlanmıştır

İlerlemeci toplum tipinin Avrupa'daki evrimi -Britanya bu rotada ilerleyen ülkelerin yalnızca ilkiydi- tarihin asıl içeriğidir Ancak bugünkü azgelişmiş ülkelerin dikkatle incelemesi gereken asıl süreç olmadığı muhakkaktır Sürecin ayrıntıları zaman zaman tamamen karanlıkta kalmıştır, kalmamış olanlar da tartışmalıdır; üstelik bütün bu gelişmeler yüzyıllar almıştır Azgelişmiş ülkelerin daha açık bir modele, daha çabuk sonuçlara ihtiyacı vardır Japonya'da böyle olmuştur; kısacık bir sürede, kabaca 1868-1889 arasında bu ülke kendini durağan bir toplumdan ilerleyen bir topluma dönüştürmüştür Kimse bu yirmi yılın devrim niteliğinde olduğunu inkâr edemez, çünkü Japonya o gün bu gündür başarılı bir sanayileşmiş toplumdur. Ayrıca herkes bu devrimin *toplumsal* olduğunu, yani eski fikir ve hedeflerin Avrupa'dan esinlenen yenileriyle değiştirildiğini görebilir Japonya ancak bundan sonra sanayileşmeye başlamıştır

Kalkış hipotezi İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda gelişme kuramlarına egemen oldu Yoksul ülkeleri mumkün olduğu kadar çok parayı dilenerek, borç alarak ya da çalarak edinmeye teşvik etti Sonuçları hüzün vericidir. Birçok azgelişmiş ülke o kadar ağır dış borç yükü altındadır ki kalkışa geçme şansları artmamış, azalmıştır Bu deneyim, azgelişmiş ulusların yeni *tutumlar* ithal etmesi gerektiğini açığa çıkarmıştır. Yürekten bağlanılan inançları terk etmek, borç para almaktan daha çok acı verir Yine de, azgelişmiş ülkeler şükran duymalı ki yok olan hayvan türlerinin aksine, daha başarılı olan rakiplerinin özelliklerini benimseyerek ikinci bir şansa sahip olabilirler.

* * *

Bu dizinin ilk iki cildini hazırlarken Peter Fison ile sık sık tartışabilmek gibi bir avantajım vardı Bu cilt için çalışmaya başlarken Peter Fison lösemi oldu ve 1969'da, kırk yaşındayken öldü O zamandan beri bana yardım eden çok kişi oldu, ama kimse onun yerini tutamaz: Bu kitap bu zeki, gürültücü, hayat dolu adamın anısına ithaf edilmiştir.

Atlas

1483'TE DÜNYA: NÜFUS

Hiçbir tür doğal ortamına eşit dağılmamıştır, ancak 10 000 yıllık tarihinde insan kadar gitgide daha eşitsiz bir nüfus dağılımı gösteren de yoktur 19 yüzyılda ve 20 yüzyılın ilk yarısında bu sürecin itici gücü kesinlikle sanayileşmeydi, ifadesi de nüfusun kentlerde yoğunlaşmasıydı Ne var ki 19 yüzyıl öncesinde sanayi ve kentlerin demografik açıdan önemi pek azdı Nüfus yoğunluğundaki değişiklikler tarımdaki verimliliğin sonucuydu

Tarımda verimliliği belirleyen etmenler iklim ve tekniktir Sıcak ülkelerde sulama teknikleri azami verim sağlar Dolayısıyla 15 yüzyılda nüfus yoğunluğu cetvelinde en üstte Mısır gibi mil kare başına düşen nüfusun uzun süredir yüzlere vardığı ülkeler yer alıyordu Ilıman iklimde tarım, mil kare başına on kişi gibi yoğunlukları beslerdi, Asya bozkırlarına özgü göçebe yaşam biçimi olan çobanlık ise tek rakamlı nüfus yoğunluklarını Yiyecek toplayıcılara gelince, muhtemelen bölgelerinin her on mil karesine ortalama 1 kişi düşmekteydi

Eski Dünya'da belli başlı üç tarım bölgesi vardı: yaklaşık 70-75 milyon nüfuslu Avrupa; 100-120 milyon nüfuslu Hindistan (Ganj vadisinde çok yüksek yoğunluk vardı); 110-130 milyon nüfuslu Çin (Huang He [Sarı Irmak] ve Yang-çe Kiang vadilerinde yoğunluk çok yüksekti) Avrupa ile Hindistan arasında Yakındoğu ülkeleri yer alıyordu; bu ülkelerde göçebe çobanların dolaştığı kurak toprakların arasında yüksek yoğunlukta köylü yerleşimleri vardı Bu bölgede 20-30 milyon yaşıyordu, bunun 2-3 milyonu göçebeydi Yani belli başlı tarım alanlarını şöyle görselleştirebiliriz: 1) Kıta Avrupası (Akdeniz'in güney sahilleri ile birlikte), Yakındoğu (düşük ve süreksiz nüfuslu) ve Hindistan'ı kapsayan bir alan; 2) Çin i merkez alıp Japonya (yaklaşık 15 milyon nüfus), Kore (3 milyon) ve Vietnam ı (3 milyon) kapsayan ayrı bir Doğu Asya alanı Güneydoğu Asya'nın geri kalan kısmında, Filipinler'de ve Endonezya'da da çiftçiler vardı, ama o çağın teknolojisinin geriliği göz önüne alındığında bile bu bölge dikkati çekecek kadar az nüfusluydu Önemli tek tarım bölgesi Sahra nın güneyinde kalan Afrika'ydı Bu bölgeye ait nüfus rakamları fazlasıyla spekülatiftir, ama 25-35 milyon civarında bir rakam mantıklı bir tahmin olur; Batı Sudan'ın nüfus yoğunluğu geri kalan kısmın iki katıydı

Asya nın otlaklarına saf göçebe kültürü egemendi Bu topraklar Güney Rusya bozkırlarından Türkistan'a, oradan da Moğolistan ve Mançurya'ya uzanır Güneydeki Tibet'i de sayarsak, 5 milyon göçebe bu geniş bölgede yaşamını sürdürebiliyor ve çiftçileri bölgenin tarıma elverişli kesimlerinden uzak tutabiliyordu

Yeni Dünya'nın Kolomb öncesi sakinlerinin ehlileştirdiği önemli bir hayvan yoktu;[1] dolayısıyla hayvancılık Amerika kıtalarında mevcut değildi Meksika'da gelişmiş bir sulamayla yapılan tarım hatırı sayılır bir nüfusu besliyordu Orta Amerika'nın geri kalan kısmı da, Güney Amerika'nın And Dağları bölgesi gibi oldukça yoğun nüfusluydu Diğer kısımlarda ilkel tarım toplulukları ile yarı-tarım toplulukları dağınık halde yaşamaktaydı; bunlar Amerika'nın batısında, kuzeyde Kanada'da, Şili de ve güneyde Arjantin de toplayıcılara dönüşüyordu Orta Amerika'da yaklaşık 5 milyon kişi, bütün kıtada yaklaşık 11 milyon kişi yaşamaktaydı [2]

Toplayıcı nüfusun toplam rakamlarına gelince, cömert bir tahminle Yeni Dünya, Asya ve Endonezya-Avusturalya'da birer milyon toplayıcı olduğunu söyleyebiliriz Bu durumda bile, yukarıdaki rakamlara göre 400 milyon olarak hesaplayabileceğimiz toplam dünya nüfusunun yüzde birinden azına denk düşer

1 Peruluiar lamayı ehlileştirmişti ve (pek kullanışlı olduğu söylenemese de) yük hayvanı olarak kullanıyorlardı lamanın akrabası alpakanın da yününden faydalanıyorlardı

2 Son zamanlarda ortaya çok daha yüksek rakamlar atılıyor; Meksika da nüfusun bazılarının önerdiği gibi 15-20 milyona çıktığını sanmıyorum ama Orta Amerika'da nüfusun büyük azalma ve yükselmeler gösterdiğine dair işaretler var Böylesi bir yükseliş-düşüş döngüsü sonunda 10. yüzyılda güneydeki Maya bölgesinin nüfusu çok azalmıştı İspanyolların kıtaya ayak bastığı tarihte Orta Amerika'da muhtemelen yine böyle bir düşüş vardı Bu görüşe göre, Azteklerin kanlı dini törenleri (yılda yaklaşık 20 000 kişi yaşamını yitiriyordu) aşırı nüfus sorununa bulunan bir yanıt olabilir

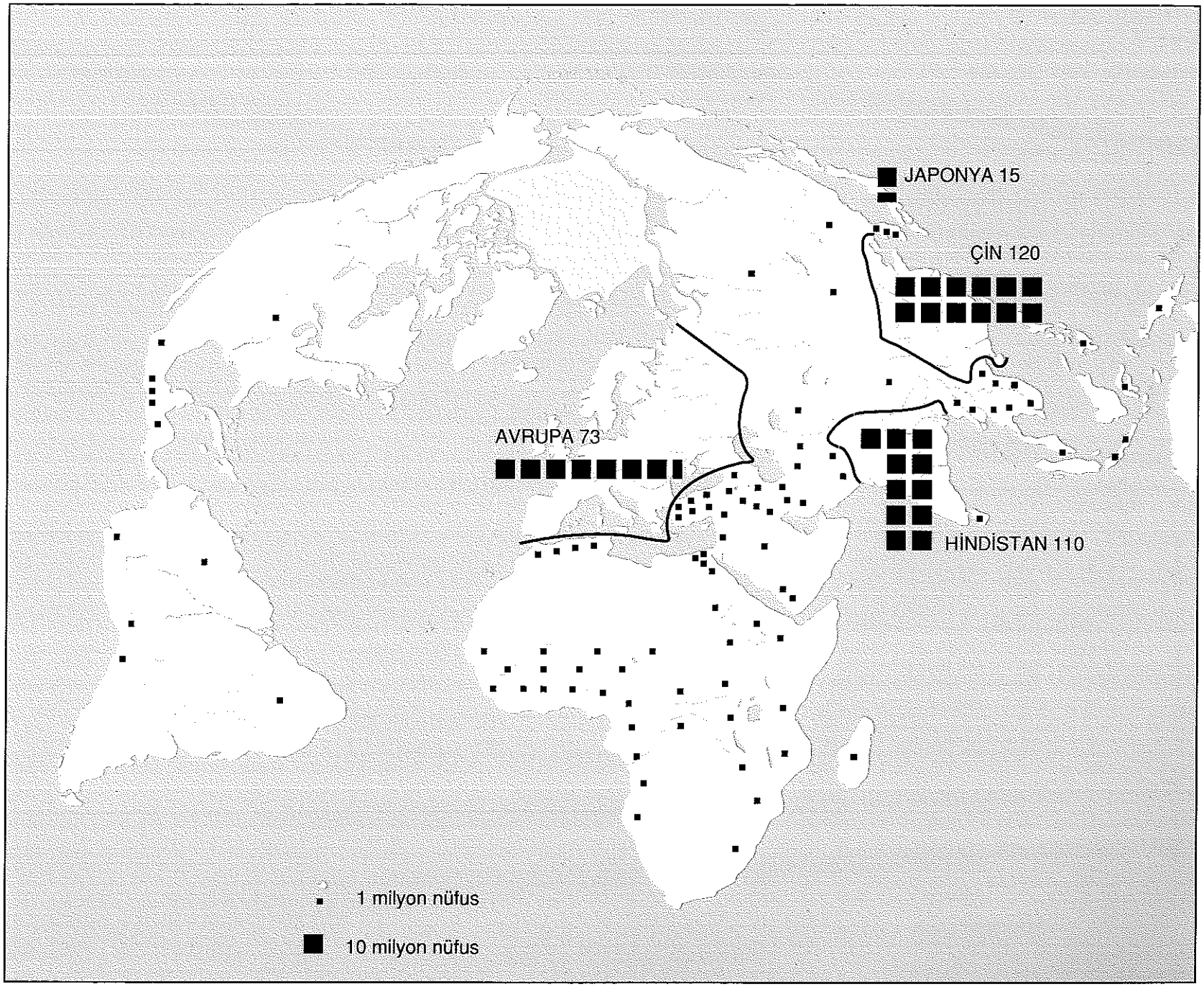
JAPONYA 15
ÇİN 120
AVRUPA 73
HİNDİSTAN 110
1 milyon nüfus
10 milyon nüfus

1483'TE DÜNYA: OKURYAZAR KULTÜRLER VE COĞRAFYA BİLGİLERİ

15 yüzyılın sonuna kadar okuryazarlık Eski Dünya'ya, Eski Dünya'da da belli başlı tarım toplumlarına özgüydü Çin Doğu Asya'ya egemendi, bütün Doğu Asyalılar Çin yazısına dayanan bir hece yazısı kullanıyor Çinlilerin yarattığı bir kültürel çerçeve içinde yaşıyorlardı Gerçekten de, Çin'in komşuları arasında, kendilerine özgü bir ulusal kimlikleri olduğu duygusunu taşıyanlar sadece Japonlardı; gerisi Çin'i dünyanın merkezi ve siyasi otoritenin tek meşru kaynağı olarak kabul ediyordu

Oysa Avrupa, Yakındoğu ve Hindistan'da durum bambaşkaydı Bu bölgenin yanlara doğru uzamış biçimi ve nüfusun ortada değil, uçlarda yoğunlaşması yüzünden burada kültürel ve siyasi bir heterojenlik vardı Alfabe yazısı ve dini fanatizm hemen hemen tek ortak paydalarıydı Dolayısıyla Çin genelde birleşik bir imparatorluk olmuşken, Avrupa'dan Hindistan'a kadar uzanan bütün bölgeyi kapsayan bir imparatorluk asla ortaya çıkmamıştı Roma İmparatorluğu, Arap halife yönetimleri ve çeşitli Hint imparatorlukları, temelde üçe bölünmüş bir yapının siyasi ifadeleridir Hıristiyanlık, İslamiyet ve Hinduizm de aynı bölünmenin kültürel ifadesidir

Asya bozkırlarının Türk-Moğol göçebeleri ortaçağda en görkemli dönemlerini yaşadılar Çin çok büyük olmasına rağmen, bu kanlı fatihlerin eline geçti Himalayalar bile Timur'un Hindistan'ı istilasını önleyememişti Batıya doğru gidersek, Rusya Altınordu hanlarının kölesiydi Ama göçebe saldırılarının en yıkıcı ve en dinmek bilmeyeni Yakındoğu'ya yönelmişti 13 yüzyıla gelindiğinde Arapların siyasi gücü bir daha toparlanamayacak biçimde dağılmış, bütün bölgede Türk hanedanları Arapların yerini almıştı Türk saldırılarının olumsuz olduğu kadar olumlu etkileri de oldu: Anadolu'da kitlesel göç yeni bir ulus yarattı ve bundan Osmanlı İmparatorluğu doğdu İslamiyetin ikinci yayılma evresine dinamizm sağlayan Osmanlılar oldu Araplar zaten Akdeniz'in güney ve doğu kıyılarını Hıristiyanlardan, aşağı İndus vadisini de Hindulardan almıştı Türkler güney Rusya ile Balkanları ele geçirip Hindistan'ın hemen hemen tamamını fethettiler Dönemin nüfus eğilimlerinin tam tersi yönde olduğunu göz önüne alırsak, bu çok önemli bir başarıydı

Kolomb öncesi dönemde eski ve yeni dünyaların birbirinden haberi yoktu ama Eski Dünya'nın okuryazar toplumları ticaret yolları sayesinde ilişki kuruyor, birbirlerini iyi tanıyorlardı Batı ile doğu arasında Orta Asya'dan geçen bir yol "İpek Yolu"ydu (Çin ipeği dünyanın en iyisiydi, Batı da bu ipeğe talep çoktu) Bu yolun canlılığı göçebelerin öfkeli olup olmamalarına göre değişirdi; 15 yüzyılda biraz sönüktü Asya'nın doğu ve güney sahillerindeki deniz trafiği ise çapı ve sürekliliği açısından çok daha önemliydi; bu yolda Arap, Hintli, Çinli ve Japon gemileri Aden, Kalikut, Malakka ve Kanton yoluyla Kahire ile Nagazaki'yi bağlıyordu Yan rotalar da Filipin ve Endonezya takımadalarını sisteme bağlamaktaydı [1]

Bu ticaret yolları ağı sayesinde Eski Dünya'nın coğrafyacıları kendi yarıkürelerini iyi tanırlardı Bilmedikleri bölgeler Kuzeydoğu Sibirya, Orta ve Güney Afrika'ydı Afrika herkesin merakını çekiyordu Yüzyıllar boyu, Sahra'dan geçen kervanlar Sudan'dan Akdeniz'e altın tozu, fildişi ve köle getirmişlerdi, dolayısıyla Nijer havzası hakkında biraz bilgi vardı Doğu sahillerinde de aynı ticari malların peşindeki Arap tacirler güneyde Yengeç Dönencesi'ne kadar ticari karakollar kurmuşlardı Batı sahillerini ilk kez 15 yüzyılda Portekizliler keşfetti 1471'de Gine Körfezi'ne vararak kısa zamanda doğudaki Araplarınkine benzeyen bir ticaret ağı kurdular Ama bu durumda bile emellerinin ancak yarısını gerçekleştirmiş oluyorlardı; aslında Afrika'yı geçip Hindistan'a varmak istiyorlardı Ne yazık ki Gine'nin ötesi hayal kırıklığı yarattı Kıyı boyunca gidildiğinde yine güneye, sanki sonsuza kadar güneye dönülüyordu

Bu aşamada tarafsız bir gözlemci bahislerde parasını Hıristiyanlara değil Müslümanlara yatırırdı Müslümanlar 800 yıldır Yakındoğu'yu ellerinde tutuyorlardı, bölgedeki Hıristiyan azınlıklar rövanşı alamayacak kadar güçsüzdü, zaten askeri açıdan da hiçbir Hıristiyan devlet Osmanlıların eline su dökemezdi Hıristiyan dünya ile bilinen dünyanın geri kalan kısmı arasında Fas'tan Kazan'a kadar sağlam bir Müslüman ülkeler duvarı yükselmekteydi Gürcistan ile Habeşistan gibi Hıristiyan cepleri azalıyor, bu arada İslamiyetin doğuya ve güneye doğru yayılışı da devam ediyordu Nijerya ve Afrika'nın doğu kıyısındaki siyahlar, Türkistan'da İpek Yolu boyunca uzanan vahaların sakinleri ve Baharat Yolu boyunca yaşayan Endonezya adaları sakinleri İslamiyeti kabul etmekteydi Avrupa'nın elindeki tek koz okuryazarlık oranının artmasıydı Alfabe yazısına 15 yüzyılın ortasında Almanya'da icat edilen matbaa eklenince daha bilgili ve becerili bir topluma giden yol açılmıştı 15 yüzyılda Avrupa teknolojide Asya'nın önüne geçmeye başlamıştı

1 Doğudan Yakındoğu'ya giden deniz yolu Baharat Yolu diye bilinir Baharatın çoğu Endonezya'dan gelirdi, karanfil ve küçük hindistancevizi Molukka'dan, hindistancevizi kabuğu ve kâfuru ise diğer adalardan Karabiber Hindistan'dan tarçın Seylan'dan, zencefil Çin'den geliyordu

Bu dönemde baharata bu kadar önem verilmesi gülünç gelebilir, ancak o çağda yemeklerin son derece tekdüze olduğu ve tüccar açısından baharatın yükte hafif pahada ağır olmasıyla ideal meta haline geldiği hatırlanmalıdır

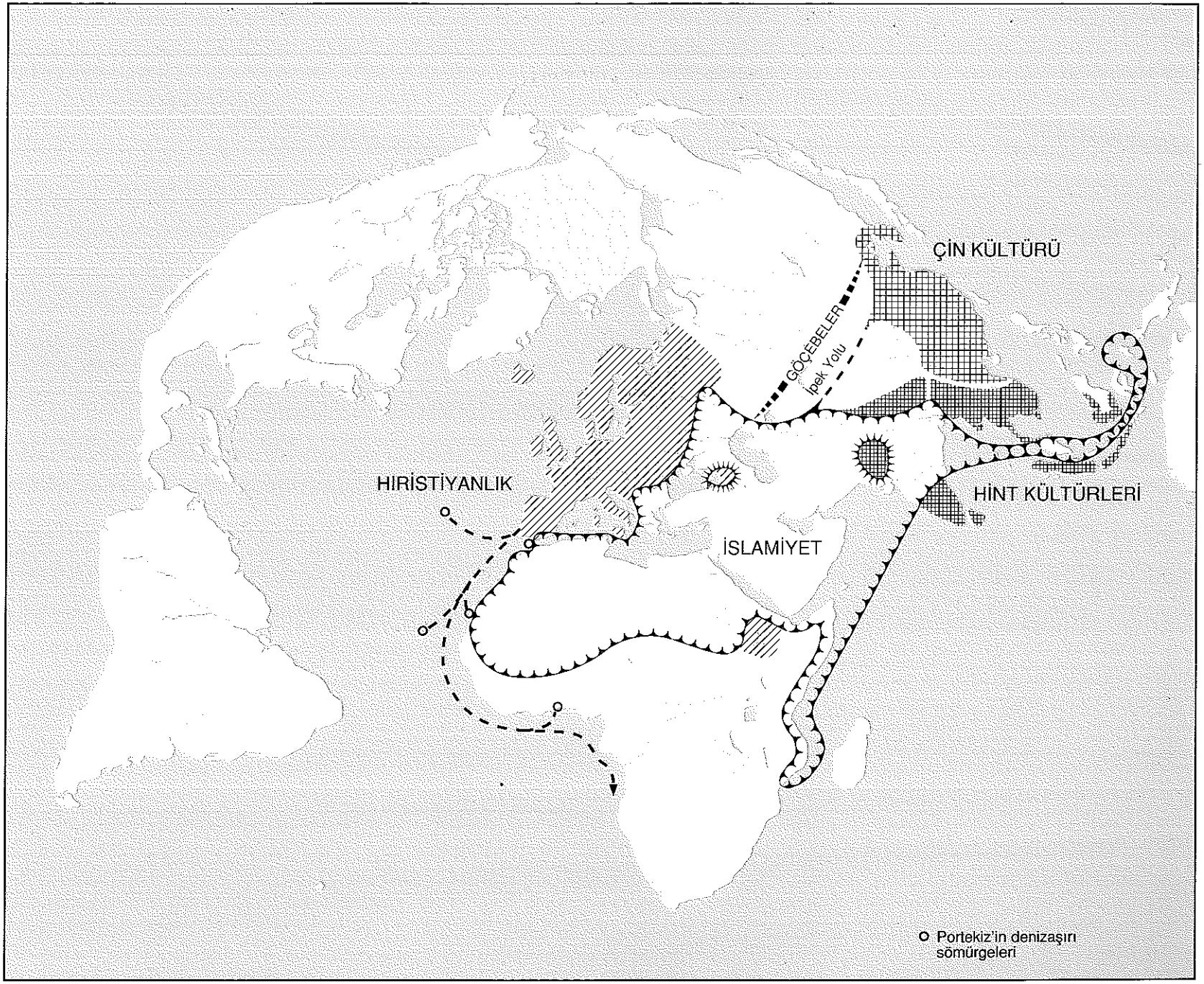
ÇİN KÜLTÜRÜ
GÖÇEBELER
İpek Yolu
HİRİSTİYANLIK
İSLAMİYET
HİNT KÜLTÜRLERİ
Portekiz'in denizaşırı sömürgeleri

Büyüklük ve şaşaaya gelince 15 yüzyılda Çin İmparatorluğu rakipsizdi Yüz milyon sessiz kula, asla yıkılmayan bir gelenekten gelen bürokrasiye ve 3000 yıllık bir tarihe sahip olduğu düşünülürse gerçekten de rakipsizdi Aynı zamanda bir tavır demekti bu: Ming imparatoru diğer devletleri Cennet-i Âlâ nın kendisine bahşettiği bu dünya hâkimiyetinin haraç ödeyen -aksi takdirde asi- üyeleri olarak kabul ederdi Doğu Asya âleminde bu tavrın makul olmadığını söyleyemeyiz: Kore ve Vietnam geçmişte Çin in birer eyaleti olmuştu ve hükümdarları Çin tarafından tanınma karşılığında haraç ödemeye hazırdı Ama insanlar Çin dışındaki dünyayı tanımaya başladığında bu tavır savunulur olmaktan çıktı; Çin'in saygınlığını artırdığı varsayılıyor, oysa tersine azaltıyordu Üstelik, bütün bunlar olup bitmeden önce de bu tavır Çin'de entelektüel bir gevşemeye yol açmış, Çinlileri rahatlarına düşkün, meraksız kişiler haline getirmişti; Çin kültürü artık eskisi kadar canlı değildi

Güneydoğu Asya nın özgün sakinleri ya Malaylar ya da Monlar ve Khmerler gibi yakın akraba kavimlerdi, ancak Çinliler Yunnan a doğru yayılırken kendilerine benzer halklar da bölgeye girmeye başlamışlardı Yeni gelenler -Yukarı ve Orta Burma daki Burmalılar Doğu Burma ve Tayland'daki Thailer Laos taki Laolar- yerli halkları fena halde sıkıştırıyorlardı, oysa bu tarihte sadece Thailer siyasi birliğe sahipti Thai devleti Aşağı Burma daki Peguların Mon Krallığı ile Kamboçya daki Khmer Krallığı arasında kalmıştı Doğu kıyılarında ise Çampa nın Malay Çamları kuzeylerindeki Çinlileşmiş Vietlerce siyasi açıdan dağıtılmıştı

Bu dönemde Hıristiyan dünyasındaki ve İslam dünyasının batısındaki siyasi durum daha ileride ayrıntılarıyla ele alınacaktır İslam dünyasının doğu kısmında Maveraünnehir ve Afganistan, büyük Türk fatihi Timur un soyundan gelenlerin elindeydi; İran Timurluların denetiminden çıkmış, Akkoyunlu Türklerinin eline geçmişti Hindistan'da, Türkler tarafından kurulmuş olan Delhi Sultanlığı bir Afgan hanedanının eline geçmiş, ancak bu hanedan Ganj Vadisi ile Bengal (aşağı Bengal bölgesi) dışındaki her yeri yitirmişti Eski eyaletler bağımsız krallıklara dönüşmüştü, bu arada ayaklanan Hindular Racastan ile en güneydeki fethedilmemiş Vijayanagar Krallığı'nı ellerinde tutuyorlardı

Bir bakıma 1480 lerdeki durum olağan dışıydı: Yüzyıllardır ilk defa ortada güçlü bir göçebe hükümdarlık yoktu Bozkırın batı ucunda Altınordu Tatarları birbirine düşman dört gruba ayrılmıştı; bu da Rusya nın üzerindeki baskıyı hafifletiyordu En doğuda Çinliler Moğol kabilelerini birbirine düşürmek için ustaca rüşvet yedirmekle meşguldüler Bu iki gücün arasında kalan Kazaklar ile Oyratlar, bir çıkar elde etmeseler de kavgayı sürdürüyorlardı

Uygarlık düzeyi çeşitli yollardan ölçülebilir: Arkeolog teknolojik hiyerarşileri sever, çünkü kazılarda ortaya çıkan malzemeye bakarak bir kültür hemen sınıflandırılabilir; taş, tunç ve demir çağları hem basit, hem de Eski Dünya için geçerli bir evrim sıralaması yapmayı kolaylaştırır Böyle bir açıdan baktığımızda, Afrika'da Büyük Sahra'nın altındaki bölgelerde yaşayan 15 yüzyılın siyah Afrikalıları aynı çağda yaşamış Amerika yerlilerinin üstünde yer alır, çünkü siyahlar uzun süredir Demir Çağı insanıdır, oysa Amerika yerlilerinin elinde hiçbir yararlı maden yoktur Ama bu sıralama yanlış anlamalara yol açabilir: Toplumsal bakımdan Amerikan yerlileri en azından siyahlara eşit bir düzeye gelmişlerdi Nüfusun yeterli olduğu yerlerde -Meksika ve Peru- hatırı sayılır siyasi birimler kurabilmişlerdi; Güney Amerika nın Pasifik kıyıları ve And dağlarına uzanan hinterlandı Cuzco İnkaları tarafından birleştirilmiş ve denetim altına alınmıştı, Orta Meksika ise Tenochtitlan (Mexico) Azteklerine haraç ödüyordu İki imparatorluk da 1440 larda kurulmuştu; İnkalar -bildiğimiz kadarıyla- Güney Amerika da kurulmuş tek imparatorluktu, oysa Azteklar Meksika da hüküm süren bir dizi kabilenin sadece en sonuncusu ve en az çekici olanıydı Siyahların karşılaştırılabilir ölçekte bir devleti yok; Sahra nın güneyinde büyücek tek siyasi birim Orta Nijer kıyısında kurulmuş olan Timbuktu İmparatorluğu dur, bu imparatorluğu bir Berberi klanı olan Songhaylar kurmuştu Orta Nijer bölgesi aslında kültürel açıdan Kuzey Afrika'nın uydusuydu, 11 yüzyıldaki Berberi fethinden sonra bölgede Müslümanlığın kabul edilmesiyle buradaki halklar okuryazar hale gelmişti Demir işleme teknikleri de Kara Afrika'ya MÖ 1 yüzyılda aynı yoldan gelmişti Amerika'daki yerli toplumu ise çok uzaktaydı ve eline böyle bir Pandora'nın kutusu geçmeyecekti, ama Meksikalılar kendi çabalarıyla okuryazarlığın ilk düzeylerine erişmeyi başarmışlardı Okuryazarlık bir toplumun gelişmişlik düzeyinin en iyi göstergesidir; Meksika'nın siyasi başarıları da salt metalurjiye dayanan ölçütlerden ziyade, bu arkaplan ile düşünüldüğünde daha anlamlı olmaktadır [1]

1 Maya yazıtları nın çoğu kişileri ve yerleri gösteren simge resimlerdir, karmaşık bir tarihlendirme kullanılır. Bu yazıtlardan bazıları gerçek yazıya çok yaklaşır ama henüz çözülememiştir Aztekler Mayalar kadar ileri değildi; Perulular okuryazar olmaktan epeyce uzaktı

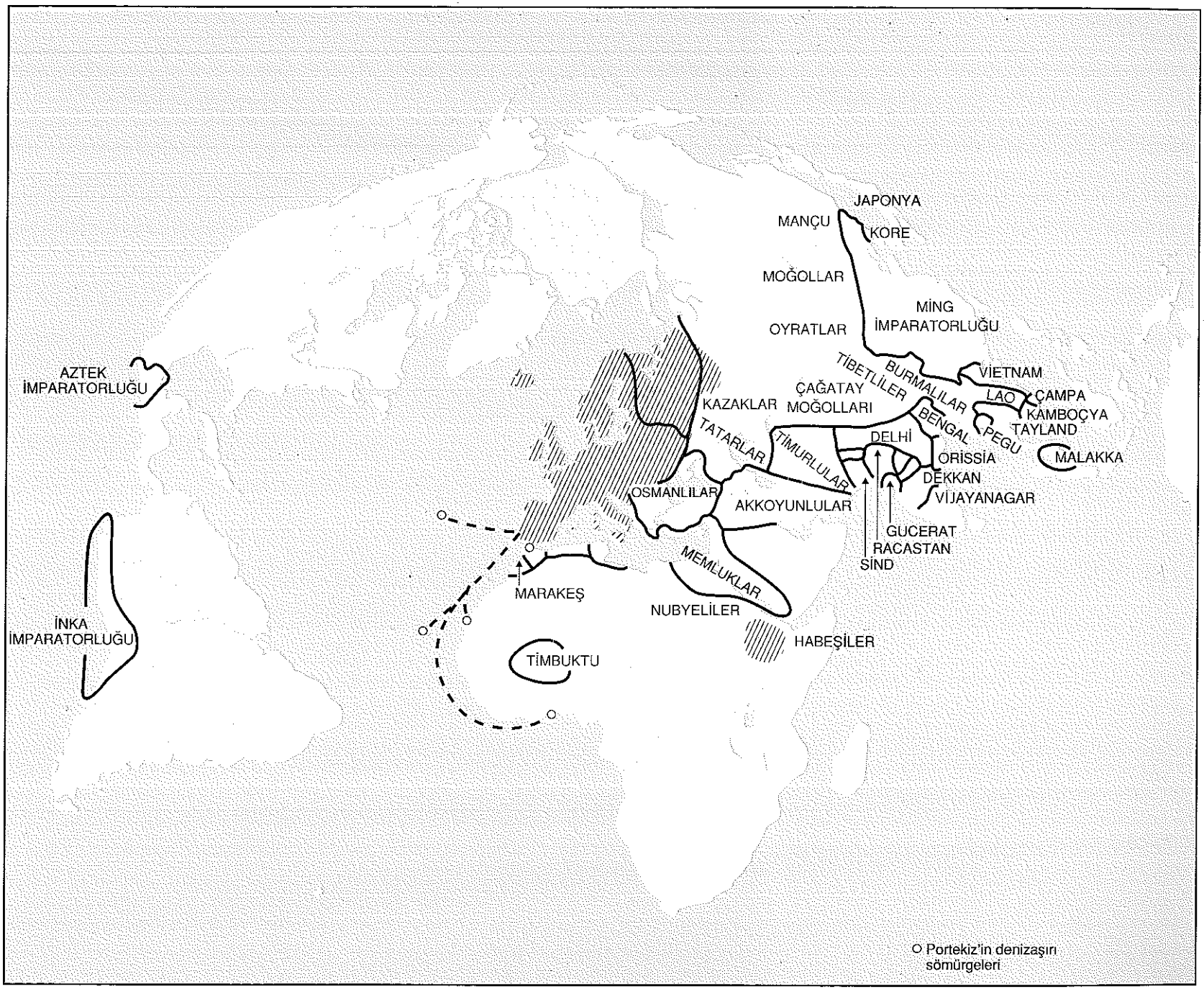
JAPONYA
MANÇU
KORE
MOĞOLLAR
MİNG
İMPARATORLUĞU
OYRATLAR
AZTEK
İMPARATORLUĞU
TİBETLİLER
BURMALILAR
VİETNAM
ÇAĞATAY
MOĞOLLARI
KAZAKLAR
LAO
ÇAMPA
KAMBOÇYA
TAYLAND
BENGAL
PEGU
DELHİ
TATARLAR
TİMURLULAR
ORİSSİA
MALAKKA
DEKKAN
OSMANLILAR
AKKOYUNLULAR
VİJAYANAGAR
GUCERAT
RACASTAN
SİND
MEMLUKLAR
MARAKEŞ
NUBYELİLER
İNKA
İMPARATORLUĞU
HABEŞİLER
TİMBUKTU
Portekiz'in denizaşırı sömürgeleri

Doğuya giden yolları hasım Müslümanlar kapatmış, Portekizlilerin Afrika nın çevresinden dolanma girişimleriyse kıtanın batı kıyılarının uzunluğu nedeniyle başarıya ulaşamamıştı; bu durumda Avrupalıların doğu pazarlarına doğrudan ulaşma olanakları yok gibiydi Ama eğer dünyanın yuvarlak olduğuna inanıyorsanız, ki gitgide daha fazla insan buna inanıyordu, batıya doğru yelken açarak Doğu ya ulaşmak mümkün olabilirdi Hesaplara göre mesafe korkutucu büyüklükteydi ama Avrasya karasının o günkü en büyük tahmini boyutları ile yerkürenin o günkü en küçük tahmini boyutunu değerlendirmeye alan Cenovalı Kristof Kolomb, Japonya nın Atlas Okyanusu ndan topu topu 3000 mil ötede olduğuna kendini inandırdı İspanya hükümdarları Fernando ile İsabela nın desteğini alarak 1492 yılında kendi hesaplarının doğru olup olmadığını sınamaya girişti Belki ikinci sınıf bir coğrafyacıydı, ama denizciliğine diyecek yoktu Üç gemiyle Kanarya Adaları ndan yola çıktı, açık denizde otuz üç gün yol aldıktan sonra Bahamalar daki küçük San Salvador adasına vardı Bahama Adaları nın arasından dolaşarak Küba ya bu adanın kuzey sahilleri boyunca doğuya giderek de Hispaniola ya ayak bastı Altın takılarını cam boncuklarla değiştirmeye pek hevesli yerlilerle dostça ilişkiler başlattıktan sonra, sembolik bir yerleşim kurdu, sonra da evine döndü [1]

İspanya ya vardığında Japon takımadalarından hiç bilinmeyen bazılarını keşfettiğini ilan etti; Japonya da uzakta olamazdı Ama bu arada yeni keşfedilen topraklara yerleşimler kurmak gerekiyordu Ertesi yıl Kolomb hevesli gönüllülerle dolu 17 gemilik bir filoyla Hispaniola'ya gitti Seçtiği rota mükemmeldi, Küçük Antiller e yirmi bir günde vardı ama kurduğu yerleşim öfkeli yerlilerce yerle bir edilmişti İkinci yerleşimin akıbeti de birincisinden farklı olmadı; yeni keşif yolculuklarında yalnızca Jamaika, Küba nın çetin güney kıyıları ve soymaya değmeyecek kadar fakir yerliler keşfedildi Rüyanın sonu gelmiş gibiydi Kolomb üçüncü yolculuğunda (1498) yanına yine bir sürü yerleşimci aldı, ama bu kez hepsi İspanyol zindanlarından çıkma adamlardı Cabo Verde Adaları ndan geçen daha güneyde bir rota tutturarak Küçük Antiller in en güneydeki adası olan Trinidad'da karaya çıktı Bu adanın yanı başındaki anakarayı -anakara olduğunu ırmakların büyüklüğünden anlamıştı- kısa bir keşif gezintisinden sonra Hispaniola daki yerleşime döndü Kardeşi Bartholomeo yerleşimi güney kıyısında daha uygun bir yere taşımıştı (bugünkü San Domingo) Kolomb kardeşlerin üçü de iyi yönetici olmaktan uzaktı; kolonide durmadan huzursuzluk çıkıyordu Şikâyetleri soruşturmak üzere 1500 de gönderilen bir kraliyet görevlisi gördükleri karşısında öylesine dehşete kapıldı ki üç kardeşi birden prangaya vurdurup İspanya ya gönderdi İspanya hükümdarları Kolomb u affedip yine iş verdiler, ama bu kez yalnızca kâşif olarak Kolomb un Orta Amerika kıyıları boyunca yaptığı dördüncü ve son yolculuk (1502-4) Karayip Denizi nin batıdan kapalı olduğunu gösterdi Kâşifin raporuna göre, bu kara parçasının Malaya Yarımadası olduğu kanıtlanmıştı Kolomb 1506 da öldüğünde durmadan sızlanan, kafası acayip fikirlerle dolu, Kolomb öncesi çağın soyu tükenmiş bir kalıntısıydı

Portekizlilerin Batı Afrika kıyılarındaki keşif yolculukları 1487 yılında Bartholomeo Diaz Ümit Burnu nu döndüğünde nihayet semeresini verdi Gerçi adamları daha ileri gitmeyi reddetmişlerdi, ama Diaz dönüş yolculuğuna çıktığında Hindistan yolunun açıldığına inanmıştı On yıl sonra Vasco da Gama tam anlamıyla bir keşif yolculuğuna çıktı Atlas Okyanusu nun güneyindeki saatin tersi yönündeki rüzgâr sisteminden yararlanmak için Afrika kıyılarından uzak durdu, Ümit Burnu nun enlemine geldiğini hesapladığında da doğuya döndü Hesaplarında birazcık yanılmış, burnun yüz mil kuzeyine düşmüştü ama bundan sonrası kolay bir yolculuktu Lizbon dan yola çıktıktan on ay sonra Güney Hindistan a vardı Yerel Müslüman tüccarların düşmanca tavırlarına rağmen yurduna dönerken gemisine tarçın ve karabiber yükleyebildi Da Gama nın dönüşünden topu topu altı ay sonra Cabral komutasındaki ikinci bir filo bu yolculuğu tekrarlamak üzere yola çıktı İkinci yolculukta Atlas Okyanusu nun güneyinde daha geniş bir yay çizildi Brezilya görüldü (derhal bu toprakların Portekiz e ait olduğu ilan edildi) ve Ümit Burnu rahatça geçildi

Doğu ya götüreceği varsayılan rotalardan bir üçüncüsü Kolomb'unkine paraleldi, ama daha kuzeyden geçiyordu; İzlanda ve Grönland'a giden ve hâlâ kullanılmakta olan eski Norveç rotasının bir uzantısıydı 1000 yılı civarında, kısa bir süre de olsa, Norveçliler Grönland ın ardındaki Kuzey Amerika kıtasına gitmişlerdi Ancak burada daimi bir yerleşim kuramamışlardı; keşiflerinin destanı uzak Atlas Okyanusu ndaki adalar hakkındaki sayısız masallara eklenmişti Venedik asıllı Giovanni Caboto, ister gerçeğe ister hayale dayansın böyle masallara değil coğrafya bilgisine güveniyordu; İngiltere Kralı VII Henry'yi Grönland'ın arkasındaki denizleri keşif için çıkılacak bir yolculuğu finanse etmeye ikna etmişti Yolculukları hakkında belge pek azdır; anlaşıldığı kadarıyla 1497 de Newfoundland e, 1498'de de New England a ulaşmıştı Görev bilinciyle, Yüce Han ın[2] topraklarına vardığını bildirdi, ama çok geçmeden anlaşıldı ki bu çorak topraklar Çin olamazdı Mevsimlik balık avlama seferlerinin dışında bu yolculuk bir daha tekrarlanmadı

Portekizlilerin keşiflerinin kâr getireceği çok açıktı Ama aynı kriterlere vurulduğunda, İspanya nın keşif yolculuklarının başarısız olduğu da belliydi Çin e daha çabuk ulaşmanın yolunu bulmak yerine Kolomb değeri kuşkulu birtakım adalar ile birkaç yıl içinde altın stokları tüketilecek bazı yerliler bulmuştu Ama bu adalar, Kolomb hariç herkesin çok geçmeden Yeni Dünya olarak tanıyacağı toprakların sadece küçük bir parçasıydı Dolayısıyla bol bol altın bulunan bir ülkeyle karşılaşıldığı haberi her an duyulabilirdi Aptallar, açgözlüler ve cesurların El Dorado yu, o efsanevi altın diyarını arayışı başlamıştı

1 Dönüş yolculuğunda Asorlar yoluyla daha kuzeyde bir rota çizmişti. Hem gidiş hem de dönüş yolculuklarında Atlas Okyanusu'nun kuzeyindeki saat yönünde esen rüzgârları mükemmel kullanmıştı; yani ya ne yaptığını biliyordu ya da olağanüstü şanslıydı Yolculuğuna Asor Adaları'ndan değil de Kanarya Adaları'ndan başlamasının nedeni belki de bu adaların İspanyolların elinde olmasıydı (Asorlar ve Atlas Okyanusu ndaki diğer adalar Portekiz egemenliğindeydi)' yine de rüzgâr sistemini doğru okuduğuna inanmak hem daha kolay hem de daha nazikçedir

2 Avrupa'da Çin'i hâlâ Moğol hanlarının yönettiği düşünülüyordu

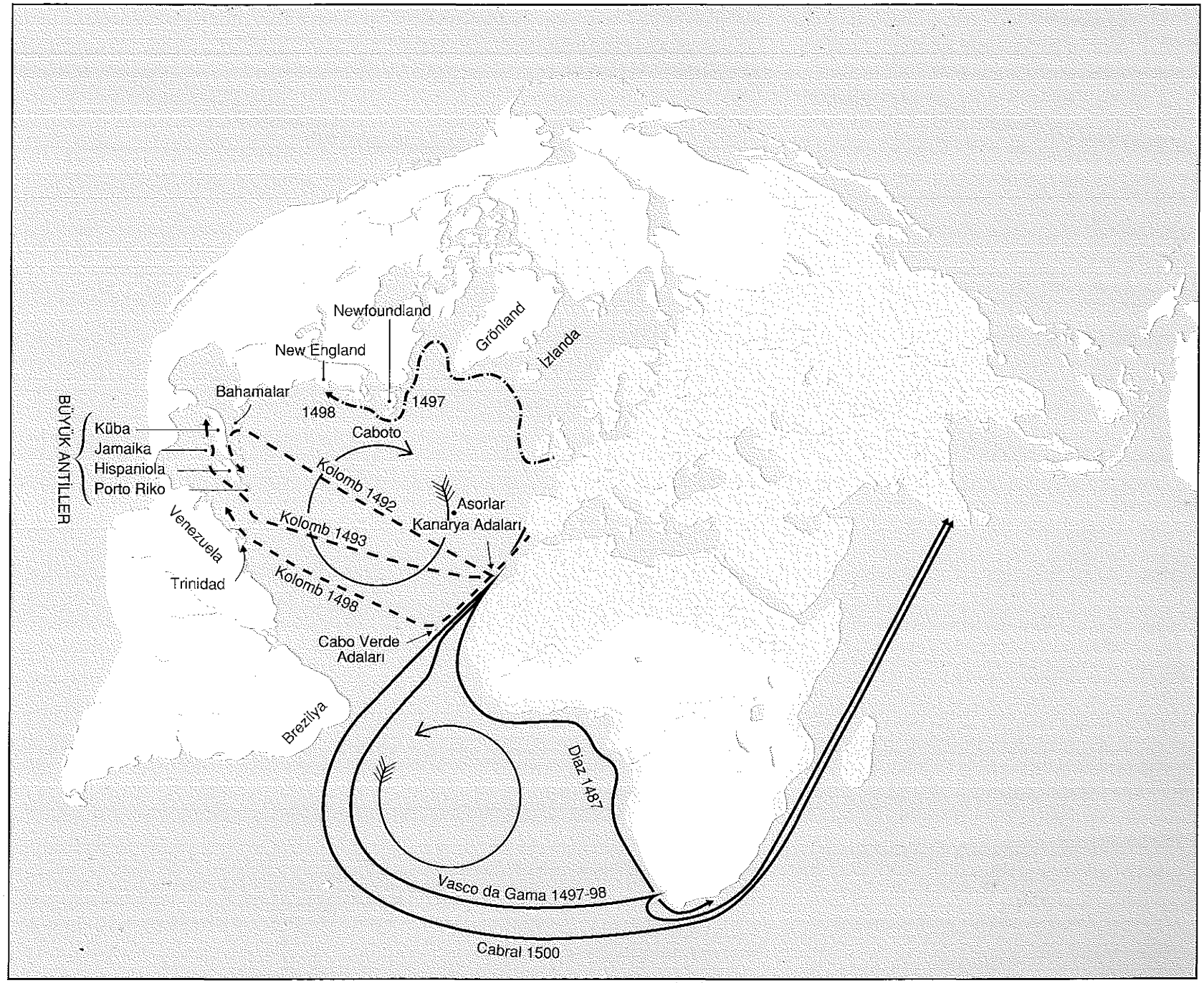
Newfoundland
Grönland
İzlanda
New England
Bahamalar
1498
1497
Caboto
BÜYÜK ANTİLLER
Küba
Jamaika
Hispaniola
Porto Riko
Kolomb 1492
Asorlar
Kanarya Adaları
Venezuela
Kolomb 1493
Trinidad
Kolomb 1498
Cabo Verde Adaları
Brezilya
Diaz 1487
Vasco da Gama 1497-98
Cabral 1500

1520 de İspanyollar Büyük Antilleri tamamen denetimleri altına almışlardı, ama anakaranın keşfi henüz başlamamıştı 1510 da ilk kez Panama kıstağına yerleşildi Ama asıl fetih 1519'da, Hernan Cortez komutasında çıkılan bir seferde Montezuma'nın Aztek İmparatorluğu yla karşılaşılınca başladı Cortez Mexico kentine yürüdü, Montezuma yı esir aldı ve bu darbeyle bir süre için imparatorluğu ele geçirdi Sonra geri püskürtüldü, ama ertesi yıl yine savaşarak başkente girdi, birkaç yüz adamıyla milyonların efendisi oldu On altı yıl sonra Pizarro aynı şeyi Peru'da tekrarladı ve İnka imparatoru Atahualpa'yı esir aldı

Amerika kıtasına giriş hep aynı şekilde oldu: Hispaniola'dan Panama'ya, Küba'dan Meksika ya ve yine Panama dan Peru ya Plate Irmağı boyunca da yerleşilmişti, İspanyollar bu ırmağın kabul edilen Portekiz Brezilyası sınırlarının ötesine de uzandığını hesaplamışlardı ki bu doğruydu 1550'de boşluklar doldurulmuştu ve yüzyılın geri kalan kısmında İspanyol İmparatorluğu genişlemeyi sürdürdü Filipinler'i de eklerseniz (buranın nasıl alındığını bir sonraki sayfada okuyabilirsiniz), üstünde güneş batmayan ilk imparatorluğa tanık olursunuz [1]

El Dorado altınları hiçbir zaman bulunamadı, ancak fetihten hemen sonra Peru ile Meksika'da zengin gümüş yatakları keşfedildi Yeni Dünya çabucak büyük çapta bir trafiğin oluşmasına sebep oldu; Avrupa'ya gümüş gidiyor, karşılığında Avrupa dan mamul mallar, Afrika'dan köle geliyordu Çok geçmeden başka Avrupalılar ite kaka bu sahneye girmeye çalıştılar, Fransız ve İngiliz girişimciler arada bir çarpıcı başarılar elde ettiler Aztek hazinelerinin bir kısmı İspanya'ya götürülürken bir Fransız tarafından kaçırıldı, 15 yıl sonra aynı şey Peru dan götürülen ganimetin başına geldi Ama gümüş üretimi önemli bir düzeye ulaşır ulaşmaz İspanyollar yıllık bir konvoy sistemi oluşturdular (1543) Fransızlar ile İngilizler bu konvoyları engellemeye kalkışmadı; sadece yanlarında muhafız taşımayan tüccarları soyuyor, korunmasız İspanyol kolonilerine saldırıyorlardı [2]

İspanya'nın conquistador döneminde ele geçirdiği uçsuz bucaksız topraklar Yeni Dünya teknolojisinin Avrupa ya göre ne kadar alt düzeyde olduğunu gösterir Eski Dünya da ise, Avrupa teknolojisi ancak marjinal açıdan Asya'ya üstündü Vasco da Gama Hindistan'a yaptığı ikinci yolculukta Malabar açıklarında yerel bir filoyu denizin dibine gönderirken bu küçük üstünlükten nasıl yararlanılabileceğini göstermişti: Filoya hiç yaklaşmamış, Hint toplarının menziline girmeden kendi toplarını ateşlemişti Ancak, yalnızca kıyıları kontrol edebileceğini, iç kısımlarda yerel kuvvetlerce ezileceğini biliyordu Portekiz'in ilk Doğu valisi Almeida da aynı fikirdeydi ve bölgenin içlerine adım atmayı reddetti Portekizlilerin karşısında sadece Gucerat donanması değil (Gucerat bölgedeki yerel ticaret ağının merkeziydi), Guceratlıların cihat çağrısına yanıt veren Memlukların gönderdiği filo da vardı Ama Almeida nın müttefikler karşısında kazandığı zafer öylesine eziciydi ki (Diu, 1509), halefi Albuquerque artık daha büyük hedeflere yönelebilecekti Albuquerque Hint Okyanusu trafiğini tamamen ele geçirmek istiyordu, bu amaçla, bir müstahkem mevziler kuşağı oluşturdu Burada kilit önemdeki kaleler Goa (valilik başkenti), Hürmüz (Basra Körfezi'nin ağzını kontrol ediyordu) ve Malakka (Malaya Boğazı'nı kontrol ediyordu) idi Bu noktalar arasında seyreden gemiler ya Portekiz in iznini alacak, ya da saldırıya uğrayacaktı [3] Aynı dönemde daha da doğudaki Baharat Adaları'na (1512), Çin e (1513) ve Japonya'ya (1543) keşif seferleri yapıldı Buralarda deniz yollarını kontrol etme şansı hiç yoktu, ama ticaretten hatırı sayılır bir kâr elde ediliyordu

Portekiz in deniz imparatorluğunu ayakta tutan unsurlar arasında iki de tekel vardı: Yeni Dünya'ya götürülen köleler ve denizyoluyla Avrupa'ya götürülen Doğu malları Bunlar kuşkusuz kârlıydı, Portekizlilerin Malakka nın doğusu ile batısındaki taşımacılık ve ticaretteki payı öyle Ancak, bütün bu girişimlerden elde edilen kâr Hint Okyanusu'nda güvenliği sağlama uğruna harcanıyordu Albuquerque'in parlak bir düşünce ve uygulamanın ürünü olan stratejisi, belki de Portekiz'in bütçesinin kaldıramayacağı kadar büyük, emperyal bir ölçekteydi

16 yüzyıl, İspanya nın Yeni Dünya yı fethedişi ile Portekiz in Doğu denizlerini işgalinin yanı sıra, Avrupa nın bir başka hamlesine de tanık oldu Rus devletinin doğu sınırlarında, çarın egemenliğini tanıyan ve hazinesinden bir kuruş bile istemeden sınırları koruyan serbest Kazak toplulukları yaşıyordu Arkebüz sayesinde Kazaklar savunmadan saldırıya geçtiler ve 1590'larda Uralları aşarak Sibirya dan kopardıkları ilk dilimi çara sundular

İran'da Safevi hanedanı Akkoyunluları alaşağı etti Maveraünnehir de bozkırlardan gelen yeni bir Türk dalgası (Özbekler) Timurlu yönetimini sildi Timurluların sonu değildi bu Bir klan Afganistan da yeniden yönetime gelmeyi başarıp Delhi Sultanlığı'nı ele geçirdi Moğollar diye tanınan bu Timurlu kolu sultanlığa yeniden can verdi ve sınırlarını genişletti Afrika'da, Faslılar Timbuktu'yu ele geçirdiler

1 Haritada gösterilenden çok daha fazlasını İspanya hesabına ekleyebilirdik, çünkü İspanya Kralı II Felipe 1582 de Portekiz tahtına oturmuştu. Ne var ki İspanya ve Portekiz in denizaşırı imparatorlukları iki krallığın birleşme dönemi boyunca hem hukuken hem de fiilen ayrı kaldı

2 1559'a kadar Fransa ile İspanya Avrupa da sürekli savaş halindeydi Bu dönemde hükümetlerin göz yumduğu korsanlığı hemen hemen tamamen Fransızlar yürütüyordu. Derken İngilizler sömürge yerleşimcileriyle ticarete heveslendiler, İspanya bu trafiği durdurmaya karar verince tacirler korsana dönüştü Bu yüzyılın son çeyreğinde önemli çapta yağmacılık İngiltere adına yapılıyordu, son birkaç yılda da Hollandalılar onlara katıldı

3 Albuquerque önceleri Kızıldeniz çıkışını da kontrol etmek istemişti, ama Aden i ele geçirmeyi başaramadı suyu kıt Sokotra'da bir garnizon beslemek mümkün değildi Kızıldeniz rotasını kullanan pek az gemi olduğu anlaşılınca buradaki harekâttan vazgeçildi. Portekiz müdahalesinin buradaki önemli tek sonucu Habeşistan'ın bir Hristiyan bölge olarak Müslüman dünyasında ayakta kalabilmesiydi

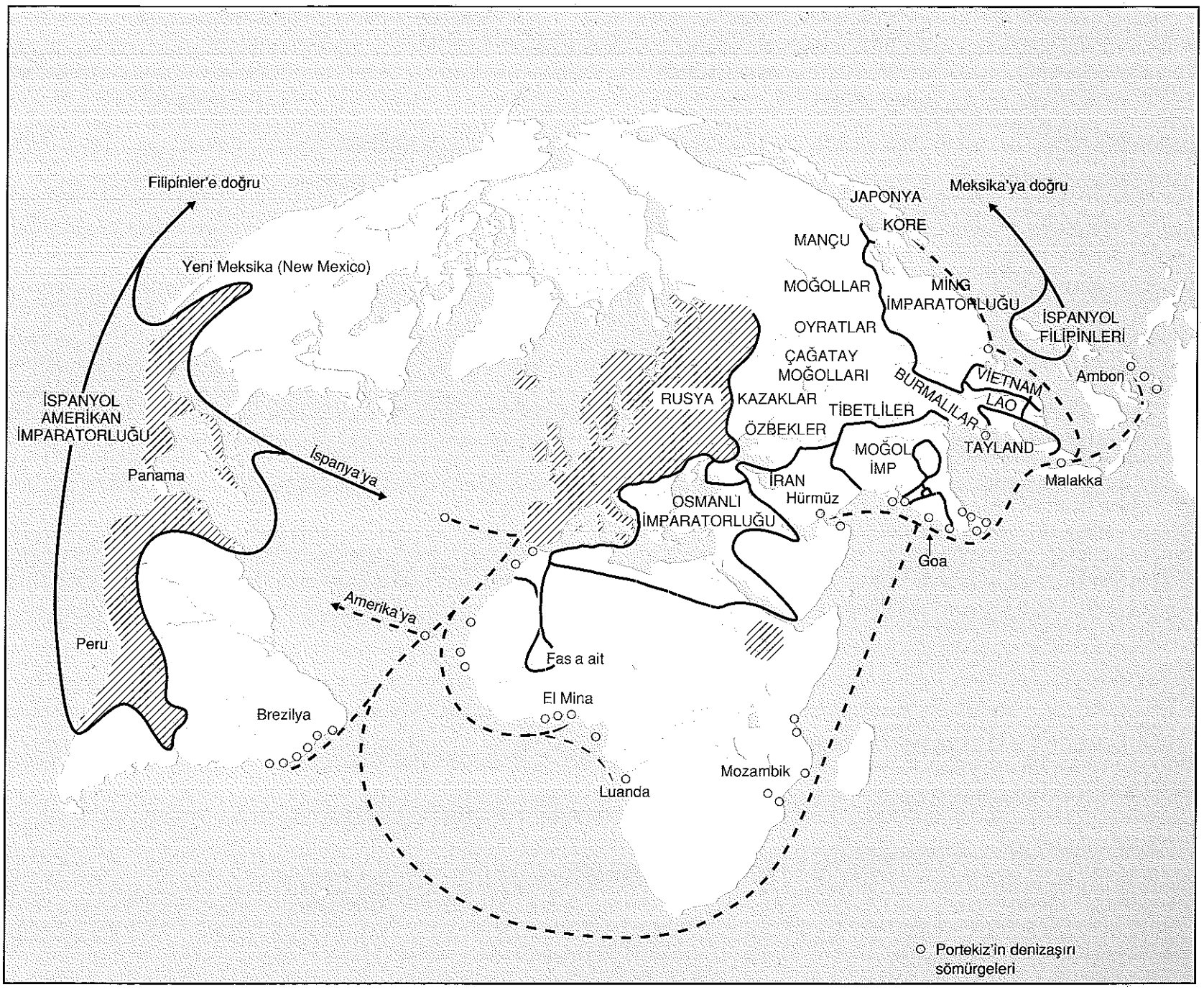
Filipinler'e doğru
Yeni Meksika (New Mexico)
İSPANYOL AMERİKAN İMPARATORLUĞU
Panama
İspanya'ya
Peru
Amerika'ya
Brezilya
Fas a ait
El Mina
Luanda
Mozambik
OSMANLI İMPARATORLUĞU
İRAN
Hürmüz
Goa
RUSYA
KAZAKLAR
ÖZBEKLER
ÇAĞATAY MOĞOLLARI
OYRATLAR
MOĞOLLAR
MANÇU
JAPONYA
KORE
MİNG İMPARATORLUĞU
Meksika'ya doğru
İSPANYOL FİLİPİNLERİ
Ambon
VİETNAM
LAO
BURMALILAR
TİBETLİLER
TAYLAND
MOĞOL İMP
Malakka
Portekiz'in denizaşırı sömürgeleri

1600'DE DUNYA: PASİFİK OKYANUSUNUN KEŞFİ: 1521-1600

Bir önceki harita ile metinde 16 yüzyılda olup bitenler sonucu ortaya çıkan durum anlatılmıştı: Amerika daki İspanyol İmparatorluğu ve Atlas Okyanusu'nun güneyi ile Hint Okyanusu ndaki Portekiz hegemonyası Ama keşif yolculuklarının ardındaki asıl dürtü, Çin ve Baharat Adaları yla doğrudan ilişki kurabilmekti Asıl baş döndüren servet buralardaydı Amerika kıtalarının keşfinden sonra bile İspanyollar Doğu dan vazgeçmemişlerdi, bu da dünyanın basitçe Portekiz ile İspanya arasında bölüşülme sürecini bozdu Gördüğümüz gibi, Portekizliler Çin ve Baharat Adaları na 1513 te varmışlardı Aynı yıl, conquistador Balboa Panama kıstağını geçip Pasifik e ulaştı ve İspanya Uzakdoğu yarışına yeniden dahil oldu

Yeni keşiflere anlam kazandıran unsur Pasifik Okyanusu ydu Kolomb un yelken açmadan önce bütün dedikleri gerçek olacaktı, ama mesafeleri en az ikiyle çarpmak gerekiyordu 1520 de İspanya'nın hizmetindeki bir Portekizli olan Macellan Güney Amerika'nın ucu ile Tierra del Fuego Adası arasında bir geçit buldu Büyük bir güvenle Pasifik e girdi ve Molukka Adaları na dümen kırdı İlk ay kara görünmedi, ayrıca rüzgârlar gemiyi yalnızca batıya değil kuzeye doğru da sürüklüyordu, buna rağmen denizcilerin morali yüksekti Üçüncü ayın sonunda mürettebat derileri kemiriyor ambardaki fareleri yakalamaya çalışıyordu Sonunda denizde doksan sekiz gün yol aldıktan sonra, Mariana Adaları na vardılar Buradan önce Filipinler e yelken açtılar (Macellan burada bir yerel çatışmada öldürülünce sefer dağılmanın eşiğinden döndü), sonra da Baharat Adaları na Macellan dan sonra komutayı alan Del Canto Portekiz kalesinin karşısında bir kale inşa ederek garnizon kurdu, ardından gemisini yükledi Ümit Burnu'ndan dolaşarak İspanya'ya döndü Keşif seferi üç yıl sürmüştü, beş gemiden dördü batmış, başta yola çıkan 270 geminiden sadece 18 i dönebilmişti [1]

Macellan ın yolculuğu, Pasifik Okyanusu nu aşarak Baharat Adaları'na ulaşılabileceğini kanıtlamıştı ama bu yolun diğerleriyle rekabet etmesi mümkün değildi Daha sonra çıkılan iki sefer (biri İspanya'dan başlayıp Macellan Boğazı yoluyla, diğeri Meksika'dan) felaketle sonuçlanmış, lojistik açıdan Portekiz in avantajlı olduğunu ortaya çıkarmıştı İspanya 1529'da akıllıca davranarak Portekiz in 350.000 dukalık teklifini kabul edip hak iddiasından vazgeçti İspanyollar Baharat Adaları nı terk etmiş, ama Filipinler i unutmamışlardı; bir kuşak sonra bu adaları işgal ettiler (1565) Bu kez ellerinde bir koz vardı –Meksika gümüşü– ve Portekizliler onları memnuniyetle ticaret ağına kabul ettiler Sonuçta ortaya çıkan Pasifik ticareti çok büyük olmasa bile sürekliydi; Filipinler'deki Manila dan yola çıkan kalyonlar iki yüzyıl boyunca her yıl Meksika daki Acapulco'ya gidip gelmeyi sürdürdüler Portekiz ticari ağının ortadan kaldırılmasından sonra da Makao Meksika gümüşü sayesinde ayakta kalabildi [2]

İspanyollar Pasifik te bir keşif seferine daha çıktılar Bir İnka efsanesinin batıdaki zengin adalardan söz ettiğini duyunca, Alvaro de Mendana komutasındaki bir keşif grubu 1567'de Peru dan yola çıktı Mendana batıya doğru gitti, Solomon Adaları'nı keşfetti, koloni kurmaya değer olduklarına karar verdi Ama 1595 e kadar ikinci bir sefer düzenleyemedi, yola çıktığında da Solomon Adaları'nı bulamadı (Adaları bulan ikinci kişi 1767'de İngiliz Carteret oldu.) Mendana nın Santa Cruz da yerleşme girişimi başarısız oldu, on yıl sonra yardımcısının Espiritu Santo'daki girişimi de öyle İspanyol girişimciliğinin destanı bu çıkmaz sokakta sona erdi

Bir tarih haritasının nereleri göstereceğine karar verilirken, dönemin tarihine de belirli bir açıdan bakılıyor demektir Bu dizideki standart dünya haritası herkesin anlayabileceği sebepler yüzünden Avrupa merkezlidir Macellan olayını ve tek siyasi sonucunu, yani İspanya'nın Filipinler i işgalini kaydetmek için gerekli gördüğümüz yandaki harita, bu atlasın kapsadığı dönemin coğrafi olgularını ifade etmeye yaramıyor; dolayısıyla bir daha bu haritaya ihtiyacımız olmayacak

1 Kâşiflik kariyerinin başlarında Macellan Doğu ya Portekiz rotasından gitmiş, en azından Malakka ya kadar uzanmıştı Köle olarak satın aldığı bir Baharat Adası yerlisinin dünyanın çevresini ilk dolaşan insan olduğu düşünülür ama Avrupalı mürettebattan bazılarının daha önce de Baharat Adaları na gitmiş olması mümkündür

2 Kolomb'un ilk yolculuğunun hemen ertesinde İspanya ile Portekiz, Papa aracılığıyla masaya oturup dünyayı paylaşmak üzere pazarlığa girişmişlerdi: Batıdaki keşiflerde İspanya'nın önceliği olacaktı doğuda Portekiz'in 1494'teki anlaşmaya göre Portekiz iki yarımküre arasındaki boylam ayrım çizgisini başlangıçta önerildiği gibi Asor Adaları nın 100 fersah batısından değil 370 fersah (1 100 deniz mili) açığından geçirmeyi başarmıştı. Böylece Brezilya Portekiz'in oldu; büyük bir şanstı bu bu yüzden de Portekizlilerin Brezilya kıyılarını 1500'de resmen keşfedilmeden önce gördüğünden kuşkulanıldı

Baharat Adaları na gelince. Portekiz doğuya doğru yola alıp bu adalara ilk varan olduğuna göre bölgenin kendisine ait olduğunu iddia etti İspanyollar ayırım çizgisinin bütün yerküreyi kapsadığını (45°Batı boylamının karşılığı 135°Doğu boylamıydı) ve Baharat Adaları'nın kendi yarılarında kaldığını söylediler Aslında Portekiz tarafında kalıyordu ama kör tahminden başka boylamı ölçmenin yolu yoktu dolayısıyla İspanyollar iddialarını sürdürebildiler Sürdürmenin ötesinde, dönemin coğrafyacılarının çoğu (Asya'nın büyüklüğü konusundaki tahminleri hâlâ abartılıydı yepyeni Pasifik'in ne kadar büyük olduğunu ise bilmiyorlardı) 135° Doğu'nun Malaya'dan geçtiğini düşünüyorlardı

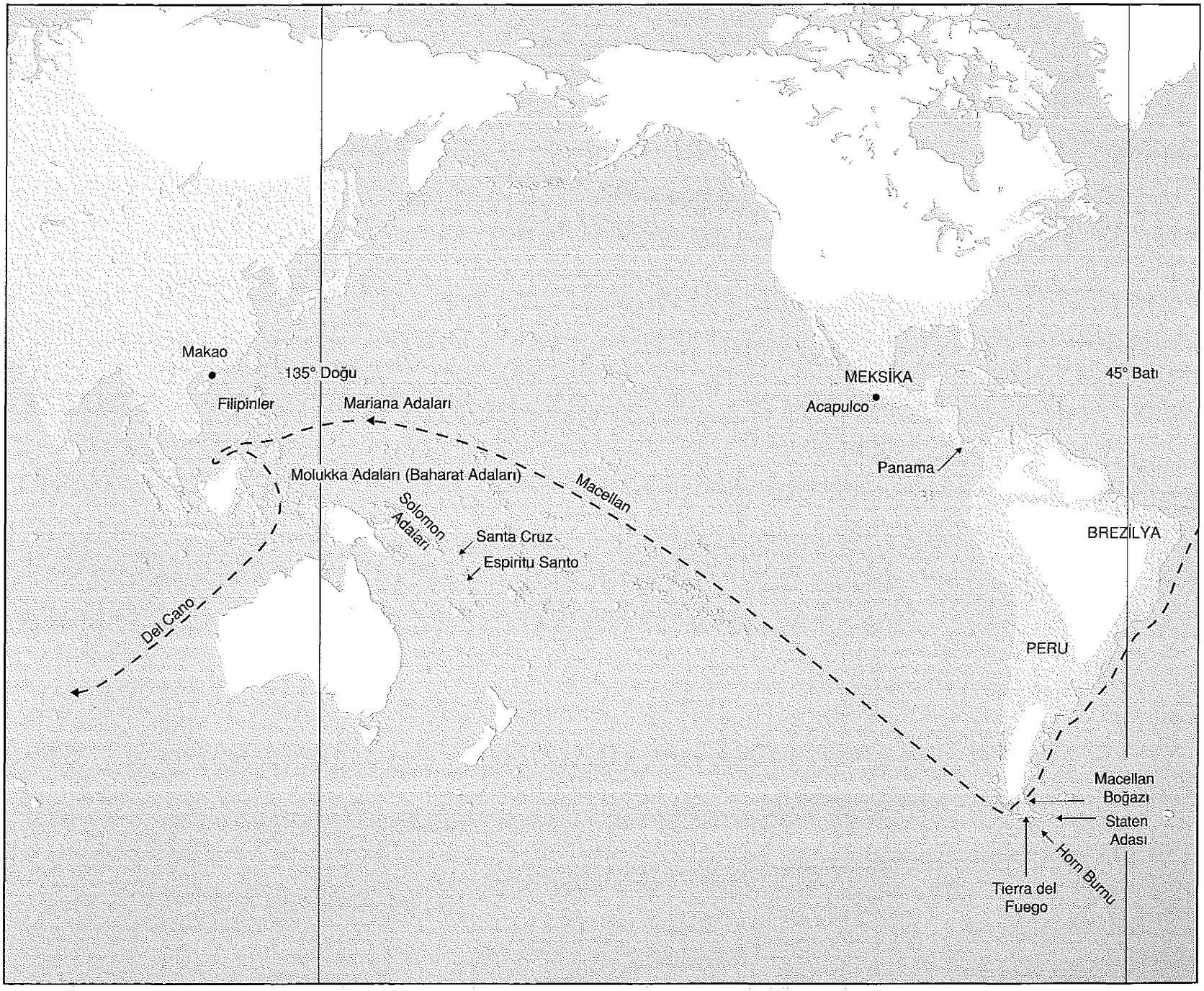
Makao
135° Doğu
Filipinler
Mariana Adaları
Molukka Adaları (Baharat Adaları)
Del Cano
Solomon Adaları
Santa Cruz
Espiritu Santo
Macellan
MEKSİKA
Acapulco
45° Batı
Panama
BREZİLYA
PERU
Macellan Boğazı
Staten Adası
Horn Burnu
Tierra del Fuego

Vasco da Gama ile Macellan ın keşfettiği doğu rotaları 16 yüzyılın sonuna kadar İberya devletlerinin tekelindeydi İngiltere ile Hollanda nın doğu pazarlarına ulaşmak için tek umudu kuzey yarımkürede yeni rotalar keşfetmekti İlk girişim İngilizlerden geldi: Asya'nın kuzey kıyıları boyunca yelken açılacaktı 1553 te bu 'kuzey geçiti' nin ilk bölümünü, yani Londra ile Arhangelsk arasındaki menzili başarıyla ilk kat eden Richard Chancellor oldu 1580 lerde hem İngilizler, hem de Hollandalılar Novaya Zemlya ile Ob'un ağzına varmışlardı Tam burada öyle bir buzdağıyla karşılaştılar ki daha bir adım bile öteye gidemediler 1620 lerde herkes kuzeydoğu geçitinin aşılamayacağında hemfikirdi

Kuzeybatı geçitinin tarihi ise İngilizlerindir ve 1576-78 de Frobisher in Davis ve Hudson boğazlarının ağzına yaptığı yolculuklarla başlar 1587 de Davis, Grönland ile Baffin Adası'nın arasındaki boğazların birincisini, buz dağlarına gelene kadar aştı Derken Baffin Adası nın öte yanı daha çok ilgi çekmeye başladı ve 1610 da Hudson kendi adını alan körfezi karış karış keşfetmeye koyuldu Körfezde geçirilen bir yıl keşif heyetinin moralini çökertti İsyan eden mürettebat Hudson'u bir sala bindirip suya bıraktı, bir daha onu gören olmadı Ne var ki, geri dönmeyi başaranların anlattıkları karmakarışık şeylere bakılınca, Hudson Körfezi'nin o çok umut bağlanan Pasifik geçiti olabileceği düşünüldü; birkaç sefere daha çıkıldı Seferlerin en düzenlisini William Baffin yönetmişti ve hem Davis Boğazı nı, hem de Hudson Körfezi'ni dikkatle inceledikten sonra (1615-16) buralarda 'geçit olmadığı, geçit umudu bile olmadığı' sonucuna vardı

Bu yolculuklar her bakımdan başarısızlıkla sonuçlanmıştı: Kullanılabilir bir rota bulunamamış, araştırmalar sırasında mevcut coğrafi bilgilere de bir şey eklenmemişti Norveçliler zaten buraları biliyorlardı; yolculuklar Batı Avrupa'da biraz yankı uyandırsa da, İzlandalılar ve Ruslar için hepsi bayat haberdi Gerçek anlamda keşfedilen yerler Hudson Körfezi ile Spitzbergen'den ibaretti Spitzbergen, Hollandalıların girişimi ele aldıkları bir dönemde, çılgınca bir plan uyarınca gemiyle kutuptan geçerek Çin'e varma macerası sırasında bulundu Bütün bu yolculuğun tek pratik sonucu balina avcılığının kutup sularına da uzanması oldu

İspanyolların bütün Pasifik yolculukları (Macellan'dan hemen sonra çıkılan bir yolculuk hariç) Meksika ya da Peru'dan başlamıştı Lojistik açıdan mantıklıydı, ama bu durumda Güney Amerika'nın güney ucunun nereye kadar uzandığı bir türlü öğrenilemeyecekti Herkes Macellan Boğazı'nı Atlas Okyanusu ile Pasifik arasındaki tek bağlantı olarak biliyordu, zira Tierra del Fuego belki de Güney Kutbu'na kadar uzanıyordu Gerçekten de birçok 16 yüzyıl haritasında böyle gösterilmişti; gerçek Avustralya'dan Tierra del Fuego'ya kadar uzanan bir Avustralya kıtasının bulunduğuna inanılıyordu Bu kanı herhalde dünyadaki karasal alanın bilinen okyanus alanına eşit olması arzusundan kaynaklanıyordu; 1616'da Horn Burnu'nun Schouten ve le Maire adlı iki Hollandalı tarafından keşfedilmesinden sonra bile buna inanmaya devam edildi. Bu ikisi yolda sol taraflarında küçük Staten Adası'nı gördükleri için ikinci bir boğazdan geçtiklerini düşünmüşlerdi Horn Burnu nun güneyinde sudan başka bir şey olmadığının sonunda kabul edilmesi için bir kuşak daha geçmesi gerekiyordu

Conquistador ların Amerika anakarasında ilerleyişini daha önce anlatmıştık: İlk evrede belli başlı bütün yerleşik toplulukların yenilgiye uğratılması sonucunda Meksika'dan Şili ye kadar uzanan bir imparatorluk ortaya çıkmıştı 1548 de Plate Irmağı boyunca uzanan yerleşimlerle bağlantı kuruldu Güney Amerika en geniş noktasından zaten baştan başa geçilmişti Peru fatihi Fransisco Pizarro üvey kardeşi Gonzalo'ya And Dağları'nı aşmak üzere harekete geçen bir seferin komutasını verdi 1541 de Quito dan hareket eden konvoy ekvatorda Andlar'ı geçip karlardan Amazon ormanlarına indi Üç yüz millik bir Amazon yürüyüşü İspanyolların umutsuzluğa kapılmasına yetti Yine de büyücek bir ırmak (Napo) bulmuşlardı ve Gonzalo yardımcısı Orellana'yı kayıkla daha uzaklarda keşfedilmeye değer yerler olup olmadığını öğrenmeye gönderdi Orellana'nın dönmesi gerekiyordu, ama o devam etti Napo'nun büyük bir ırmakla birleştiği yerde emirlerine uymayı reddeden mürettebatı oracıkta karaya bıraktı Vahşi ormanın içinde güç bela ilerleyen Gonzalo sonunda bu adamları buldu ve yardımcısının onları terk ettiğini öğrenince geri kalan adamlarıyla dönmeye karar verdi. Gonzalo cengelle mücadele ederek Andlar'a dönmeye çalışırken, Orellana Amazon'un aktığı yönde doğuya doğru gitmekteydi İnanılacak gibi değil, ama her iki adam da dönmeyi başardı Orellana 18 ay boyunca 2000 millik bir yolculuk yaptı Bu destansı maceranın bir eşi de 1560-61'de Aguirre nin Yukarı Amazon dan aşağıya, ırmağın Negro kolundan yukarı, Orinoco kolundan aşağı yaptığı keşif seferiydi Güney Amerika'nın ana coğrafi özellikleri artık biliniyordu

Kuzey Amerika'da işler farklı gelişti Burada büyük ırmaklar ucu bucağı olmayan garip yönlere kıvrılıyordu; fethedilmeye değer büyüklükte yerli yerleşimleri yoktu, dolayısıyla seferi daha ileri götürmeyi mümkün kılacak sabit üsler de yoktu Yine de yolları altın döşeli şehirlere dair söylentiler, ikinci *conquistador* kuşağını yeni seferlere çıkmaya teşvik etti Florida'dan yola çıkan De Soto bugünkü Birleşik Devletler'in güney kısmını kuzeyde Carolina, batıda da Arkansas ile Louisiana'ya kadar dolaştı (1539-42) Pek az sayıda yerliyle karşılaştı, altın ise yoktu Meksika'dan yola çıkan Coronado, bugünkü Arizona ile New Mexico'yu ve Teksas ile Kansas ın bazı bölümlerini dolaştı (1540-42) Kuzey Amerika'daki iri sayılabilecek tek yerleşim bölgesini, yani yukarı Rio Grande'deki Pueblo topluluklarını buldu Bunlar öylesine yoksullardı ki İspanyollar, 1560 ta bu bölgede Yeni Meksika (New Mexico) eyaleti kuruluncaya kadar, bu köyleri işgal etmeye tenezzül bile etmediler

Kuzey Amerika nın doğu sahillerinden iç kısımlara hemen hemen hiç girilememişti Yalnızca Fransız Cartier, St Lawrence ırmağından yukarı, bugünkü Montreal'in bulunduğu yere kadar gitti (1536) İngiliz ve Fransızların yerleşim kurmaya yönelik tek tük girişimleri hemen boşa çıktı

1600'DE DUNYA: 1600'E KADAR KUZEY ATLANTİK'TE VE YENİ DUNYA'DA KEŞİFLER

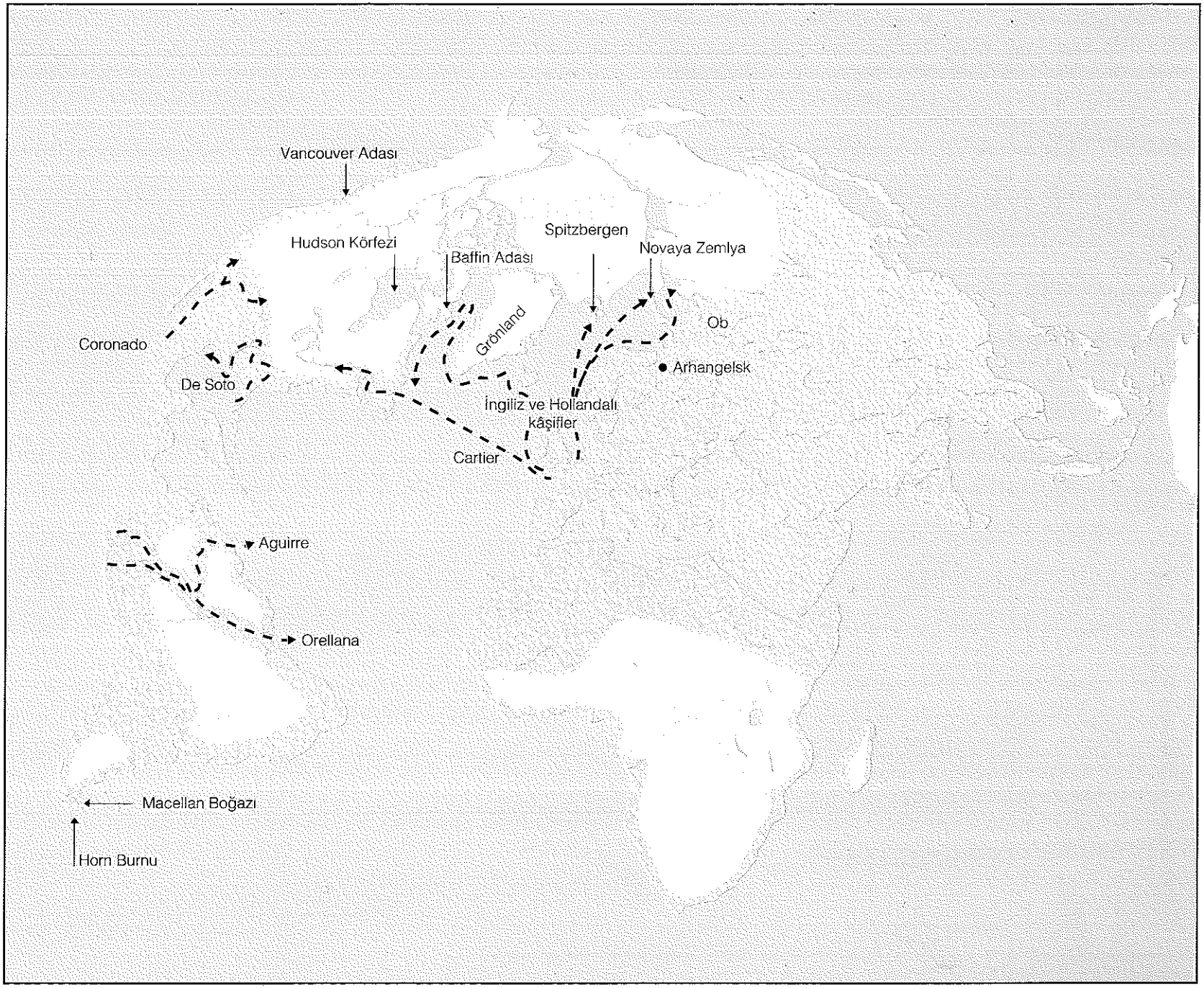

1483'TE AVRUPA: NÜFUS VE DİN

Erken Hıristiyanlığın hiyerarşik düzeni Roma İmparatorluğu bürokrasisinin tam bir kopyasıydı, dolayısıyla MS 4 yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun bölünmesi, Hıristiyanlığın da bölünmesine yol açmıştı İmparatorluklar ile kiliselerin kaderi farklı oldu Batı İmparatorluğu bir yüzyıl içinde çökerek ardında istemeden de olsa özerk, ulusal sınırların ötesinde bir örgüte dönüşmüş bir batı kilisesi (Latin, Katolik) bıraktı Bu kilisenin kötü günleri de olacaktı, ama eninde sonunda gelişti, zenginleşti Doğu İmparatorluğu, batıyı çökerten krizi atlattı; hatta o kadar uzun süre ayakta kaldı ki siyasi olarak doğu kilisesiyle (Yunan, Ortodoks) bir sayıldı Bu durum Ortodoks misyonerlerin Katolik misyonerler karşısındaki konumunu zayıflattı, sonuç olarak Katolikler İskandinavları, Almanları, Polonyalıları ve Macarları kendilerine çekerken, Ortodoksluğu sadece Ruslar kabul etti (onlar da ayrı kilise kurdular)

Ancak Ortodoksluğun karanlığa gömülmesinin nedeni Katolik kilisesi değil, İslamiyet'ti Katolik kilisesi İslam saldırısından en ufak bir yara almadan kurtuldu; İspanya ile Sicilya önce kaybedildi, ama sonra tekrar kazanıldı, yalnızca Kuzey Afrika eyaleti elden çıktı Buna karşılık İslamiyet doğuda adım adım ilerledi ve sonunda bölgeyi tamamen ele geçirdi 15 yüzyılın ikinci yarısında Doğu İmparatorluğu (Bizans) coğrafyası bütünüyle İslam egemenliği altına girmişti Yunan kilisesi modern çağa ezilen bir azınlığın kilisesi olarak girdi [1]

Artık mücadele İslamiyet ile Katoliklik arasındaydı; yani eskisinden daha büyük, yeni bir Doğu ile eskisinden farklı, bütünüyle Avrupalı bir Batı arasında Bu hayati önemde bir farktı, çünkü İslam âleminde nüfus ilkçağda o coğrafyanın nüfusu ne idiyse aşağı yukarı o kadardı, oysa Batıda nüfus en az ikiye katlanmıştı Bu da denklemi batının lehine değiştirmişti

İslamiyetin ilerleyişi henüz Avrupa nın kalbini, yani Londra ile Roma'yı birleştiren bir çizginin her iki tarafında kalan yoğun nüfuslu bölgeleri, tehdit edecek durumda değildi Osmanlılar bu bölgenin dış savunma hatlarına varmadan önce Balkan tampon bölgesini aşmak zorundaydı Ama İslamiyet, örneğin Hindistan da, önüne çıkan zorlukların üstesinden gelebileceğini göstermişti Tuna nın yukarısı ile aşağısı arasındaki mesafe Avrupa'ya zaman kazandırıyor, ama tam bir güvenlik vaat etmiyordu

Sayıca çok olmanın hiç bir işe yaramayabileceğini, Rusya yı ele geçiren göçebeler göstermişti Yüzyıllar boyunca, süvari savaşının ustaları olan Altınordu Tatarları, kendilerinden sayıca on kat fazla olan köylülere dehşet salmıştı Müthiş bir başarıydı bu, ama sadece bir beceriye dayanıyordu Ateşli silahların ortaya çıkmasıyla atlı okçuların piyadelere üstünlüğü ortadan kalktı, askeri durum tersine döndü Altınordu Hanlığı'nın bölünmesiyle ortaya çıkan Kırım Hanlığı Osmanlı himayesi altına girdi, Kazan Hanlığı ise Moskova nın vassalı oldu Yüzyıllar boyu dehşet saçan, karşı konulmaz orduların kaynağı olan bozkırlar, birdenbire iktidar boşluğu içine düştü Uzun süre bir Asyalı güce baş eğip haraç ödeyen Moskova Prensliği artık Avrupa'daki savaş oyununun faal oyuncusu haline gelmişti

1 Rus Ortodoks kilisesinin durumu da pek iç açıcı değildi; çünkü Katolik Polonya Altınordu Hanlığı nı yenerek doğuya doğru genişlediğinde Rus kilisesine bağlı olanların yarısı Polonya tebaası olmuştu

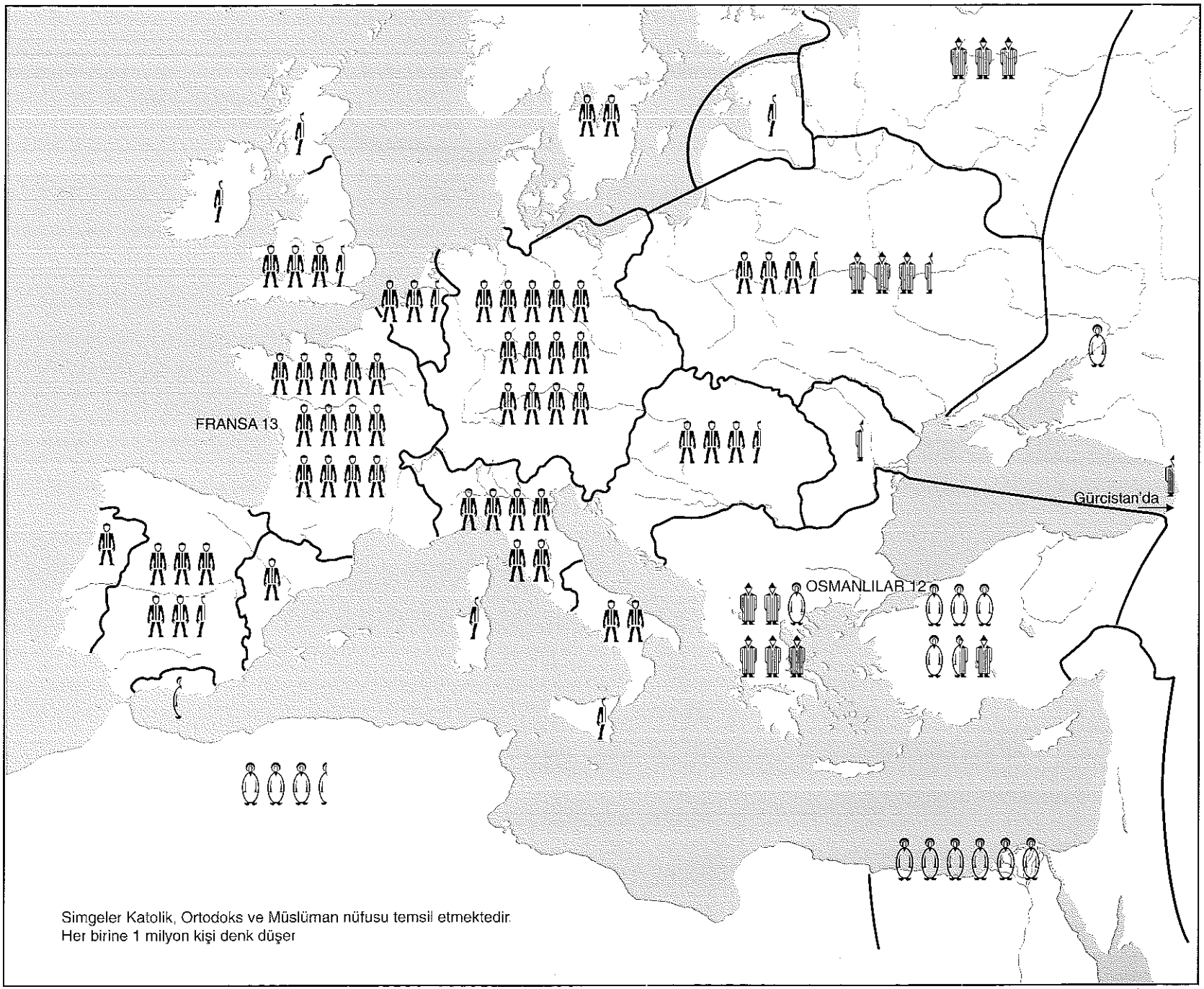
FRANSA 13
OSMANLILAR 12
Gürcistan'da
Simgeler Katolik, Ortodoks ve Müslüman nüfusu temsil etmektedir.
Her birine 1 milyon kişi denk düşer

1483'TE AVRUPA:KENTLER, TİCARET VE GELİRLER

15 yüzyıl sonlarında Batı Avrupalıların sadece yüzde 2 5'i kentlerde yaşamaktaydı [1] Bu düşük oran sanayi öncesi toplumun ne kadar kırsal bir yapısı olduğunu gösterir Ancak bu bir ortalamadır, dolayısıyla iki bölgenin, yani Felemenk ile Kuzey İtalya'nın yüzde 10 kentleşme düzeyine çıktığını ve çok canlı bir kentsel yaşam sürdürdüğünü gözden saklar Bu bölgelerdeki olağanüstü yüksek kentli oranı, o çağın ticaret ve sanayiine kentlilerin egemen olduğunu gösterir Felemenk, Baltık'tan İspanya ya kadar Kuzey Avrupa hammadde üreticileri için ithalat yapıyor, ihracatlarını denetliyordu Kuzey İtalya sakinleri ise bir yandan Akdeniz'in tarım bölgelerinde aynı hizmeti görüyor, bir yandan da doğunun baharat ve ipeğini Avrupa yolculuklarının son ayağına taşıyorlardı İki sistem Fransa ile Almanya'dan geçen yollarla bağlanmıştı Venedik gemileri de her yıl Kuzeyin Venedik'i Antwerp'e yelken açıyordu [2]

Paris, Kahire ve İstanbul gibi idari başkentlerin aksine Kuzey İtalya ve Felemenk kentlerinde servet birikimi vardı Dolayısıyla içinde yer aldıkları devletler için çok büyük değer teşkil ediyorlardı Özellikle hazineden sorumlu yöneticiler için ideal gelir kaynağıydı bu kentler; yüksek gelirli kentlilerin cebinden, servetin en iyi biçimi olan nakit para alınabilirdi Karanlık Çağlar dan sonra Batı Avrupa yine para ekonomisine dönmüştü ve herkes nakit peşindeydi

Mali güçleri sayesinde en büyük Kuzey İtalya kentleri birer devlet olarak varlıklarını sürdürebiliyorlardı Modern anlamda bir bütçeleri vardı, yılda kişi başına toplam bir dukaya yaklaşan vergi alırlardı Hiçbir tarım devleti bu orana erişemezdi Yalnızca Mısır, köylülerin doğal bir suyolu boyunca yoğunlaşması sayesinde, bu gelire yaklaşabilmişti: Memluk sultanlarının kişi başına aldıkları vergi bir dukanın üçte ikisini belki buluyordu, ama onlar kadar despot olan Osmanlıların elde edebildiği, kişi başına bir dukanın sadece üçte biriydi

Batı Avrupa'da çoğu kral istese de despot olamazdı Yüzyıllardır, bu kralların tebaası, geleneksel ondalık vergilerin verildiği, yükümlülüklerin de hizmet olarak yerine getirildiği bir feodal topluma alışmışlardı Nakit ödemeler istisnai idi; ancak temsili heyetlerin, parlamentoların ya da ayrıcalıklı sınıfların taleplerini göz önüne alması karşılığında krala para ödenirdi Fransa ve Kastilya da krallar bu soylu sınıfının temsilcilerine karşı üstünlük sağlamışlardı; çünkü İngilizlere ve Müslümanlara karşı sürdürülen bitmek bilmeyen kurtuluş savaşları nedeniyle salınan vergilere kimse itiraz edememiş, en tehlikeli muhalefet kaynağı olan soylular ise, salınmasına onay verdikleri vergilerden muaf tutulmuşlardı Bu soylular Kastilya da bu vergilerden bir pay bile alıyorlardı Oysa İngiltere 1486'da yeni Tudor hanedanını kralın kendi başının çaresine bakması" koşuluyla kabul etmişti, yani kral ülkeyi kendi mülklerinden elde ettiği kâr ve gümrüklerden elde ettiği gelirle yönetecekti Batı Avrupa da kişi başına düşen hükümet gelirleri ortalaması aşağı yukarı bir dukanın dörtte biriydi; yeni İngiliz kralının geliriyse her tebaadan alınan onda bir dukaya tekabül ediyordu

Toplam gelirlere gelince, Osmanlı ve Memluk devlet hazinelerine herhangi bir batı devletinden çok daha fazla miktarlar -her birine yılda 4 milyon duka- giriyordu Yüzyılın sonunda Avrupa'daki sıralama şöyleydi (yılda milyon duka olarak): Fransa (2 75), Kastilya (1 3), Venedik (0 9), Milano ve Napoli (0 3'er), Aragon ve Burgonya (0 5'er), Papalık, Portekiz ve İngiltere (0 3'er) Geri kalan devletlerin hazinelerine 0 2 ya da daha az giriyordu Alman tahtının hiç geliri yoktu Akdeniz-Batı Avrupa bölgesi dışında kalan devletler (Macaristan, Litvanya-Polonya, İskandinavya ve Rusya) para ekonomisinin çevrelinde kalıyor, işlerini serfin lorda ve lordun krala yükümlülükleri sayesinde yürütüyorlardı Başka bir deyişle hâlâ feodal yapıdaydılar

Verilen rakamlar şiddetli yıllık dalgalanmaları gizliyor, dolayısıyla ihtiyatla ele alınmalıdır Bir de, muhasebe tutulduğu gibi bir izlenim vermektedir ki o sırada İtalya dışında böyle bir şey hemen hemen yoktu Bütçeler fiili durumu değil umutları yansıtıyordu, sonuçta da kronik fazla harcama oluyor, hükümetler durmadan fahiş faizlerle (yüzde 10-30) borç alıyordu İşler krize dönüştüğünde krallar kendilerine borç verenlerden kimisine (İtalyanlara) ceza yazıyor, kimisini (Yahudileri) öldürtüyor, paradaki altın ya da gümüş miktarını (yine) azaltıyor, ya da işler iyice sarpa sarmışsa, bazı yasal haklarını ya da kişisel mülklerini satıyorlardı Avrupa da hukuk düzeni yerleştikçe şiddete başvurmak imkânsız hale geldi; kralların iflası eskisi kadar kanlı olmuyordu belki, ama en az eskisi kadar sık görülüyordu Belli başlı devletlerin çoğu her kuşakta bir kere iflas ederdi Küçük Alman prensliklerinde işler daha da berbattı Bazı olağandışı ödemelerde söz konusu muazzam meblağlar -örneğin bir prensesin drahoması yıllık toplam devlet gelirini aşabilirdi- soylu olarak yetiştirilmiş kişileri sorumsuzca davranmaya teşvik ediyordu Beş parasız, ama her an servete konmayı bekleyen düzinelerce prens, bir yandan saraylarında icra memurlarını eğlendirirken, bir yandan da bir mucizeyle kurtulmayı beklerdi [3]

1 Kent 30 000 den az olmayan nüfuslu yerleşim olarak tanımlanıyor

2 İngiltere 14 yüzyılın ortasına kadar sadece hammadde üreten bir ülkeydi Derken, ürettiği yünün büyük bölümünü kumaşa dönüştürmeye başladı 15 yüzyılın sonunda bu kumaşlar hâlâ apre ve dağıtım için Hollanda'ya gidiyordu, dolayısıyla bu dönemde İngiltere nin hammadde üreticiliğinden yarı ticari devlete geçme sürecinde olduğu söylenebilir.

3 Elbette ki açıkgözler imkânsız gibi görünen durumlarda bile para kazanmayı beceriyordu Örneğin 1514 te kurnazın biri Mainz Başpiskoposluğunu (Alman imparatoru seçimlerinde yedi oy hakkından biri bu piskoposluğundu) satın aldı oysa bölgenin gelirlerinin neredeyse tamamı kamu borçlarının faizini ödemeye gidiyordu. Bu kişi başpiskoposluk ve endüljans (günahların kilise tarafından affedilmesi) satışları hakkı için Papa ya ödediği 40.000 dukayı endüljans satışlarından çıkardığı gibi, dört yıl sonraki imparatorluk seçimlerinde oyunu 90.000 duka karşılığında V. Carlos a sattı.

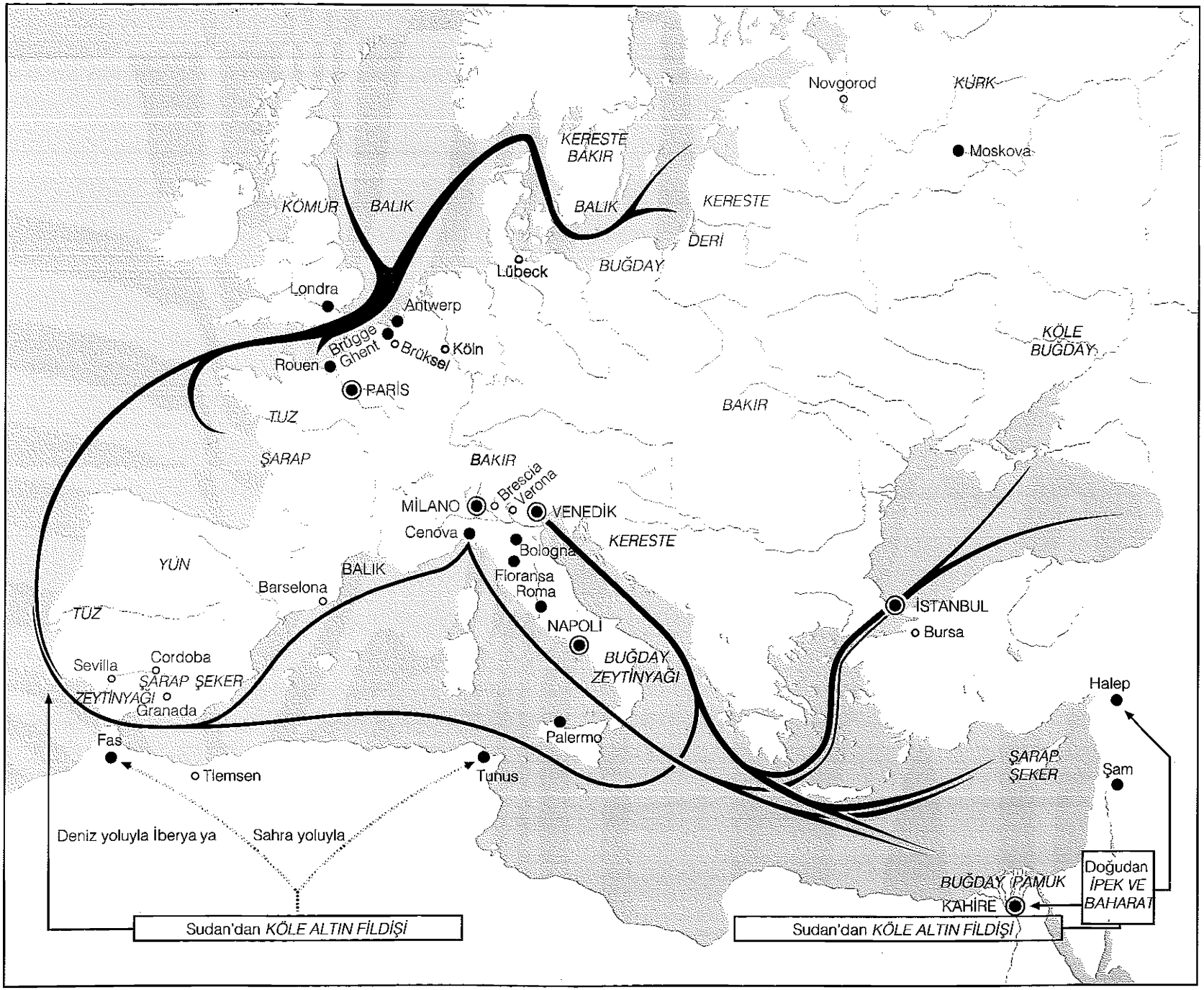
Novgorod
KÜRK
Moskova
KERESTE
BAKIR
KÖMÜR
BALIK
BALIK
KERESTE
DERİ
Lübeck
BUĞDAY
Londra
Antwerp
Brügge
Ghent
Brüksel
Köln
Rouen
PARİS
KÖLE
BUĞDAY
TUZ
BAKIR
ŞARAP
BAKIR
Brescia
Verona
MİLANO
VENEDİK
Cenova
KERESTE
Bologna
YUN
BALIK
Floransa
Roma
Barselona
İSTANBUL
TUZ
Bursa
NAPOLİ
Sevilla
Cordoba
BUĞDAY
ZEYTİNYAĞI
ŞARAP ŞEKER
ZEYTİNYAĞI
Granada
Halep
Palermo
Fas
Tlemsen
Tunus
ŞARAP
ŞEKER
Şam
Deniz yoluyla İberya ya
Sahra yoluyla
Doğudan
İPEK VE
BAHARAT
BUĞDAY PAMUK
KAHİRE
Sudan'dan KÖLE ALTIN FİLDİŞİ
Sudan'dan KÖLE ALTIN FİLDİŞİ

1483'TE AVRUPA: SİYASİ BİRİMLER

Batı Avrupa nın coğrafyasında ve dil yapısında içkin olan ulus-devletlerin hepsi değilse de bazıları ortaçağda ortaya çıkmıştı 15 yüzyılda Portekiz İngiltere ve Fransa artık birer yerleşik siyasi bütündü Almanya bir devlet gibi görünüyordu ama temelini yitirmişti İtalya bir yapboz olarak kalmayı sürdürüyordu Bu karışık manzara insanı şaşırtacak kadar uzun sürecekti 19 yüzyıla kadar ulus-devlet sayısına eklenen tek birim, modern çağın başında belli başlı güçlerden biri olarak ortaya çıkan İspanya oldu

1483 te İspanya daki manzara hâlâ ortaçağdaki gibiydi Güneyde, bir Müslüman devleti olan Gırnata Emirliği vardı; küçük Navara Krallığı kuzeydeki Baskların bağımsız kalmasını sağlıyordu; Kastilya yarımadanın asıl büyük kısmını elinde tutuyordu; Aragon ise Akdeniz kıyılarına egemendi ve Balear Adaları, Sardinya ile Sicilya ona bağlıydı Ama bu görünüşün altında bir şeyler değişiyordu Aragonlu Fernando 1469 da Kastilyalı İsabela ile evlenmişti ve kızları her iki krallığı da tevarüs edecekti Bu iki krallık 1481 de Granada ile bir yıpratma savaşına girdi Görünen oydu ki emirlikteki mezraları bile ancak teker teker, tam bir kuşatma sonunda ele geçirebileceklerdi; üstelik savaşın ilk yıllarında fazla bir ilerleme kaydedilmedi Yine de sonuçtan kimse kuşku duymuyordu 1487 de Malaga nın ele geçirilmesiyle iş yarı yarıya halledilmiş oldu

Ortaçağda, kâğıt üstünde Hıristiyan dünyanın en güçlü devleti olan Fransa kendisinden beklenen veremememişti Fransa kralları erkek kardeşlerine çok büyük dukalıklar bağışlayarak onlara neredeyse bağımsız bir statü veriyorlardı Bu dükler hem krallığın çok ihtiyaç duyduğu kaynakları yiyip bitiriyor, hem de merkezi devlete doğru atılan adımlara içgüdüsel olarak muhalefet ediyorlardı Ülke içinde aristokrat disiplinsizliğinin başını çekmekle kalmıyorlar, sıkıştıklarında ülke dışında kralın düşmanlarıyla işbirliği bile yapıyorlardı Bu dukalıklardan özellikle biri, Burgonya Dukalığı, ülkenin güvenliğini her zaman tehdit etmişti 1384'te ilk Burgonya dükü evlilik yoluyla Hollanda'da büyük ve zengin topraklar ele geçirmişti. Böylece "Burgonya devleti" kendine göre bir politika güden bir Avrupa gücü oldu Fransa kralının bu konuda yapabileceği bir şey yoktu, çünkü dükün mülkleri olan Burgonya Dukalığı (haritada A), Burgonya Kontluğu (B), Artois ve Picardie (C), Flandre (D), ve Orta Hollanda dan (E) sadece A, C ve D Fransa sınırları içindeydi Dükler İngilizlerin Fransa'yı işgalini kendi emelleri için ustaca kullanmışlar, ancak fena halde hırpalanan Fransa geçici de olsa Burgonya ya bağımsızlık tanıyınca bu kez İngilizleri terk etmişlerdi Programlarındaki ikinci aşama, Hollanda ile Burgonya Dukalığı nı birleştirmekti

Burgonya sorununu çözen, 1461'de Fransa tahtına oturan XI Louis oldu Hem tehlikeli hem de başarılı olduğu için hayranları onun Makyavelci politika izlediğini söyler, ama aslında zekâsı sınırlıydı, doğal güdülerini denetleyemiyordu ve hem iyi hem de kötü yönleriyle tam bir köylünün niteliklerine sahipti En güçlü özelliği inatçılığıydı ve aslında gayet safdil olan kafa yapısının tek modern yanı parayı bir iktidar ölçüsü olarak kabul etmesiydi Tebaasına ağır vergiler yüklemişti, parasını da çabucak harcardı İngiliz-Burgonya ittifakı tekrar kurulduğunda İngilizleri peşin 150 000, sonra da her yıl verilecek 10 000 dukaya satın aldı Burgonya Dükü Lorraine i (Hollanda ile Burgonya Dukalığı arasındaki dukalık) fethetmeye kalkışınca İsviçre den paralı askerler kiraladı; bu ordu Burgonya dükünü iki kere yendi, üçüncüsünde de (1477) öldürdü Louis bunun üzerine derhal Burgonya, Artois ve Picardie'yi ilhak, Hollanda'yı da istila etti Burgonya nın bir hanım olan vârisi teslim olmayı reddetti Bu hanım Alman İmparatorluğu nun vârisi Maximilian la evlendi, o da Louis nin ordularını yenmeyi ve karısına ait olan Hollanda'yı kurtarmayı başardı Muharebe alanlarında asla başarılı olamayan Louis bu temelde barış imzalamayı kabul etti (Harita açısından, A, B ve C'yi almış, D üzerindeki süzerenliği de onaylanmıştı) Burgonya artık bir iç huzursuzluk kaynağı değildi; Fransa da, bu süreçte o zamana kadar kuramadığı güçlü merkezi otoriteyi elde etti [1]

Maximilian tahta çıkana kadar 'Alman Ulusunun Kutsal Roma Germen İmparatorluğu' hem imparatorluk olarak (Kuzey İtalyanlar ve Slavlar üzerinde), hem de saf Alman Reich'ı olarak umutları boşa çıkarmıştı Belki de boyutları, bir ortaçağ yönetiminin olanaklarının ölçüsünü aşıyordu; ne var ki bu ülkenin neredeyse anarşiye sürüklenmesinin sebebi, imparatorun diğer baronlarca seçilen bir baron olması, dolayısıyla da birçok ortaçağ devletini yıkan güce, yani baronların özerklik arzularına boyun eğmek zorunda kalmasıydı İmparatorluk tahtının herhangi bir geliri yoktu, yani imparator olmak insana güç kazandırmıyor, aksine zayıflatıyordu Elektörler işte bu yüzden imparatorluğun Habsburg hanedanında babadan oğula geçmesine izin verdiler Habsburgların aile toprakları imparatorluktaki en büyük birimdi (ve bugünkü Avusturya'ya denk düşer)

Haritada gösterilen imparatorluk sınırları resmidir Kuzey İtalya, İsviçre Konfederasyonu, Burgonya Hollandası ve (Danimarka'nın hemen altındaki) Holstein ı kapsar Ama imparatorluğun pratik açıdan anlamlı sınırları bu yasal sınırlar değil, bundan sonraki Avrupa haritasında gösterilen tamamen Alman çerçevedir Bu çerçevede bile fiilen kendi kendini yöneten 300 e yakın devlet vardı Büyücek devletler doğudaydı Doğu sınırlarında (kuzeyden güneye) Pomeranya, Brandenburg, Lusatya-Silezya (haritada L ve S), Moravya (M) ve son olarak Avusturya sıralanıyordu Bu sıranın hemen iç kısmında Saksonya, Bohemya ve Bavyera vardı Bohemya, Moravya ve Lusatya-Silezya, bütününde Alman olan bir alanda bir Slav cep oluşturuyordu, genellikle de siyasi birlik oluşturuyorlardı İmparator Mainz, Trier ve Köln başpiskoposları ile Bohemya, Brandenburg, Saksonya ve Palatinate (iki bölümden oluşur, bir bölümü Orta Ren üzerinde, diğer bölümü Bohemya ile Bavyera arasındadır) elektörleri tarafından seçilirdi

İmparatorluk tacına sahip olmalarına rağmen Habsburgların talihi pek yaver gitmiyordu Yüzyılın başlarında yaptıkları kurnazca bir evlilikle Bohemya Krallığı'nı (ayrıca Moravya ile Lusatya-Silezya'yı) ve Macaristan Krallığı'nı sepetlerine koymuşlardı

1 Louis ayrıca Aragon un Pireneler in kuzeyinde yer alan küçük bir parçasını 300 000 dukaya satın aldı; Provence da kendisine miras kalmıştı

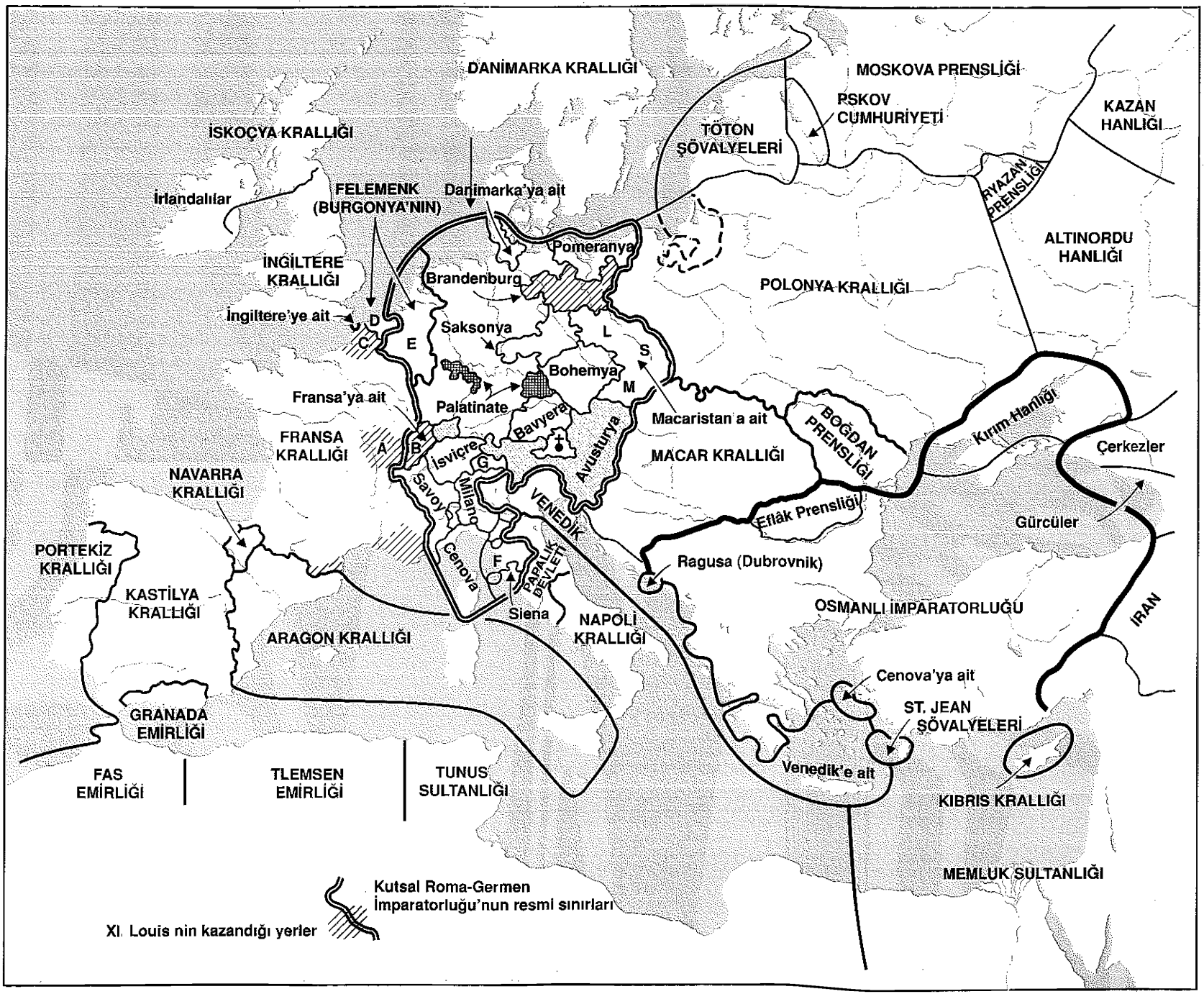
DANİMARKA KRALLIĞI
MOSKOVA PRENSLİĞİ
PSKOV CUMHURİYETİ
KAZAN HANLIĞI
İSKOÇYA KRALLIĞI
TÖTON ŞÖVALYELERİ
RYAZAN PRENSLİĞİ
İrlandalılar
FELEMENK (BURGONYA'NIN)
Danimarka'ya ait
ALTINORDU HANLIĞI
Pomeranya
İNGİLTERE KRALLIĞI
Brandenburg
POLONYA KRALLIĞI
İngiltere'ye ait
D
C
E
Saksonya
L
S
Bohemya
M
Fransa'ya ait
Palatinate
Macaristan'a ait
BOĞDAN PRENSLİĞİ
Kırım Hanlığı
FRANSA KRALLIĞI
A
B
Bavyera
İsviçre
G
Avusturya
MACAR KRALLIĞI
Çerkezler
NAVARRA KRALLIĞI
Savoy
Milano
VENEDİK
Eflâk Prensliği
Gürcüler
PORTEKİZ KRALLIĞI
Cenova
F
PAPALIK DEVLETİ
Ragusa (Dubrovnik)
KASTİLYA KRALLIĞI
Siena
NAPOLİ KRALLIĞI
OSMANLI İMPARATORLUĞU
İRAN
ARAGON KRALLIĞI
Cenova'ya ait
GRANADA EMİRLİĞİ
ST. JEAN ŞÖVALYELERİ
FAS EMİRLİĞİ
TLEMSEN EMİRLİĞİ
TUNUS SULTANLIĞI
Venedik'e ait
KIBRIS KRALLIĞI
MEMLUK SULTANLIĞI
Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun resmi sınırları
XI. Louis nin kazandığı yerler

Ne yazık ki bu ülkelerin sakinleri Alman yönetiminden pek memnun kalmamıştı; 1459'da bu monarşilerdeki elektörler sayesinde Habsburgları başlarından attılar Macarlar kendi soylularından birine oy verdi, Bohemyalılar da aynı şeyi yaptı, sonra da ilk tercihleri ölünce tahtı Polonya [Lehistan] veliahtına önerdiler Sonuçta Habsburglar Macarlar ve Polonyalılar [Lehler] arasındaki üçlü mücadelede Macarlar üstün gelip Moravya ile Silezya'yı Bohemya-Polonya güçlerinden, 1485'te de Avusturya'nın ırice bir dilimini Habsburglardan koparıdılar

Almanya daki birkaç küçük cep hakkında bir iki söz etmek gerekir Yukarı Ren'in iki yakasındaki iki küçük Habsburg bölgesinden soldaki Yukarı Alsace (Sundgau), sağdaki de Yukarı Baden'dir (Breisgau) Avusturya ile Bavyera arasında bağımsız Salzburg Piskoposluğu yer alır (haçlı küre işaretli) İsviçre, Avusturya ve Milano'nun oluşturduğu açıda Grisons Konfederasyonu vardır (G işaretli) ve kısa süre sonra İsviçre tarafından massedilecektir (1497)

İtalyan yapbozuna da tek tek bakalım Venedik ile -onun kadar olmasa da- Cenova zengin ve önemliydi, çünkü Levant ın ve Uzakdoğu nun malları bu devletler kanalıyla Avrupa'ya ulaşıyordu Toprakları kayda değmeyecek kadar küçüktü ama donanmaları Akdeniz e hükmediyordu (Cenova kesin kes ikinci sıradaydı, Aragon üçüncü gelirdi) Adriyatik te ve Levant ta Haçlılardan kalma bir dizi kale Venedik in elindeydi Milano ile Floransa (F) da küçük devletlerdendi, ama hem imal ettikleri mallar, hem de İtalyan kapitalizminin Avrupa nın geri kalanıyla karşılaştırıldığında oldukça gelişmiş bir düzeyde olması sayesinde zengindiler Ancak hiçbiri ciddi bir ordu çıkaramıyordu Savoy ile Floransa nın kuzeyi ve güneyindeki küçük devletler bütünüyle önemsizdi, Papalık Devleti de Roma dışında etkin bir denetimi olmadığı için o dönemde bir iktidar kutbu oluşturmuyordu Aragon'un 1442 de fethettiği, ama Aragon hanedanının gayri meşru bir kolu tarafından yönetilen güney bölgesi İtalya nın en büyük devletiydi Öyküye göre, Floransalı Muhteşem Lorenzo becerikli bir diplomasiyle yarımadadaki güçler dengesini korumuştu Oysa askeri açıdan bakıldığında, dengeyi sağlayan, hiçbir devletin güçlü olmayışıydı

Doğuya doğru gittiğimizde, ülke toprakları büyür ama bu topraklardaki insan yoğunluğu azalır (işte bu yüzden büyücek Alman devletleri doğu sınırlarında yer alır) Polonya, seçimle başa gelen bir monarşinin yönettiği feodal bir devletti ve Almanya gibi merkezi otoriteden yoksundu Ortaçağda Baltık kıyılarını Töton Şövalyeleri ne vermek zorunda kalmıştı ve Hıristiyan dünyanın ucunda boynu eğik yaşamaya mahkûm gibi görünüyordu Kuzeydeki Litvanyalılar daha çetin cevizdi; Töton Şövalyeleri'ni (ve aynı şekilde Estonya ile Latviya yı fetheden Livonya Şövalyeleri ni) durdurmayı başarmışlar, Altınordu'nun çökmesinden yararlanarak Orta Rusya'nın efendisi olmuşlardı Polonya ile Litvanya nın birleşmesi, 1237'de Livonya tarikatını masseden Töton Şövalyeleri'nin aleyhine olmuştu Polonya ilk zaferini 1411'de Tannenburg'da elde etti Elli yıl sonraki ikinci zaferin ardından da şövalyeler topraklarının çoğunu teslim etmek ve ellerindeki Prusya toprakları için Polonya'ya biat edip haraç ödemek zorunda kalmışlardı

Adlandırma Sorunları: Felemenk ve Savoy

Bu atlasta Felemenk Kuzey Denizi ile Fransa ve Almanya'nın bugünkü sınırları tarafından çevrili üçgen bölge anlamına geliyor. Zaman zaman bu bölgenin çeşitli kısımlarının Burgonya, İspanya ya da Avusturya'nın siyasi kontrolü altında olduğunu görürüz. Bölge kendi içinde kuzeye ve güneye ayrılır. Kuzey bugünün Hollanda'sına dönüşmüştür, sakinleri Flamanlardır. Geçmişte buradaki devlet Birleşik Eyaletler, Hollanda Cumhuriyeti ya da Hollanda diye tanınmış, halkına Hollandalılar ya da Felemenkler denmiştir. Hollanda terimini Amsterdam eyaleti anlamında, Felemenkleri de modern anlamda Flamanca konuşan halk olarak kullanıyorum.

Felemenk'in güneyi bugünün Belçika'sına dönüşmüştür. Buradaki durum daha karmaşıktı (hâlâ da öyledir), çünkü bölge halkının yarısı Flamanca, yarısı Fransızca konuşur. Fransa'nın göz diktiği, İspanyolların, Felemenklerin, Almanların ve İngilizlerin savunduğu bu bölge Avrupa'nın mücadele alanı olmuş, bu statüsünü 19. yüzyılın ortasında bağımsızlığı genel kabul görünce kaybetmiştir. Kimlik sorunları olması anlaşılır bir şeydir. 'Belçika' Roma döneminde bölgede yaşayan bir Kelt kavmi olan Belga'ların adından esinlenerek icat edilmiş tarafsız bir kelimedir.

Başka bir 15. yüzyıl sınır devleti olan Savoy bugün Fransa ile İtalya arasında paylaşılmıştır. Devlet adını Alplerin Fransa tarafındaki Savoy eyaletinden almıştı, ana kaynakları ise İtalya tarafındaki Piemonte deydi. Bu iki eyaleti "transalpina" ve 'cisalpina' diye ayırıyorum. Bu Latince terimler Roma döneminden kalmadır: 'cisalpina' 'Alpler'in bu tarafı" anlamına geliyor, "transalpina" ise "Alpler'in öte tarafı". Bu ayırım Roma'nın bakış açısından yapılmıştır. (Ancak 'Trans-Kafkasya' Moskova'nın bakış açısından 'Kafkasları ın ötesi' demektir; 'Transilvanya' ise Macaristan'a göre 'ormanın ötesi'.)

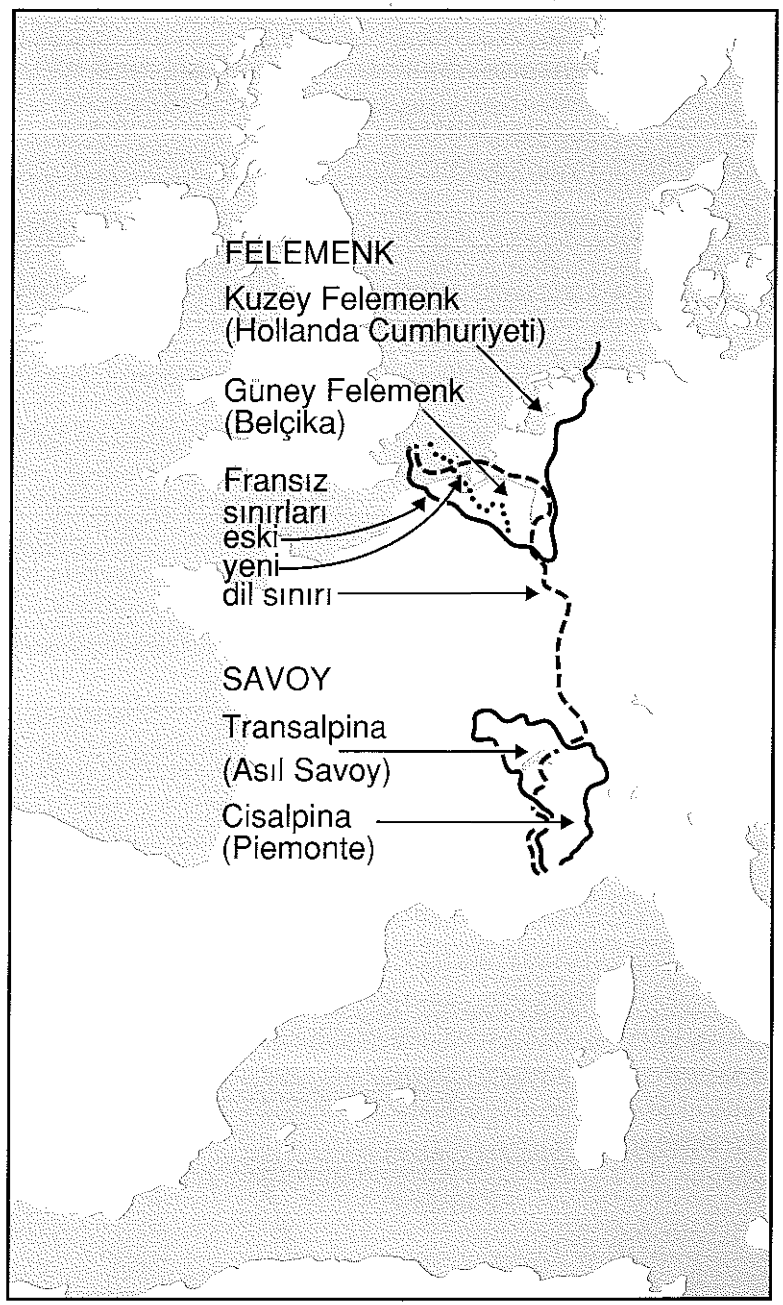

1520'DE AVRUPA: SİYASİ BİRİMLER

15 yüzyılın başında aşağı Tuna ya yerleşmiş olan Osmanlılar 16 yüzyılın başında da aynı yerdeydiler Duralamalarının başlangıçtaki sebebi daha güneydeki Hıristiyan ceplerini temizleme ihtiyacını duymalarıydı II Mehmet (hükümdarlık dönemi 1451-81) sadece Konstantinopolis i değil, Balkanlardaki Bizans ve Haçlı kalıntılarını da fethetmek zorunda kalmıştı Daha sonra Mehmet in oğlu II Bayezid in etkisiz kişiliği yüzünden ilerleme kaydedilememişti Bayezid biraz temizlik yaptı gerçi -Yunanistan anakarasında ikisi hariç bütün Venedik kalelerini ele geçirdi- ama hükümdarlığı süresince başka bir etkinliği de olmadı Doğuda hem Memlukları, hem de İran Osmanlılara karşı düşmanca tavır içindeydi, Bayezid de başka yerde bir olay patlak verir diye herhangi bir yöne ilerlemekten vazgeçti Oysa Osmanlı devleti bir askeri makineydi, bu kararsızlığa tahammül edemezdi Sonuçta yeniçeriler isyan ederek Bayezid'in oğlu Yavuz Sultan Selim i tahta geçirdiler, o da makineyi yeniden çalıştırdı

Selim önce Müslüman rakipleriyle kozunu paylaştı Dört yıl içinde zaferle sonuçlanan dört sefer Osmanlı silahının paslanmadığını gösteriyordu İran 1514-15'te doğudan ve kuzey Mezopotamya'dan püskürtüldü Memluk sultanı Suriye yi Selim'in ordularına karşı savunurken öldü (1516), yerine geçen (son) Memluk sultanı da ertesi yıl Mısır Osmanlıların eline geçtiğinde esir alınıp idam edildi Artık bütün Yakındoğu nun efendisi olan Selim 1520'de öldü Yerine geçen Sultan Süleyman ın ilk işi Macarlar için bir köprübaşı olan Belgrad ı alıp Avrupa sınırını harekete hazır hale getirmek oldu

Akdeniz in öbür ucunda ise taarruza geçen Hıristiyanlardı Fernando ile İsabela 1492 de nihayet Granada ya boyun eğdirdiler Vakti çoktan gelip geçmiş bu başarı sayesinde Haçlı ruhu canlanmıştı ve Kuzey Afrika nın baştan başa istilası kaçınılmaz görünüyordu Pek de kârlı bir sefer olmayacaktı bu, zaten Fernando böyle bir girişime hiç hevesli değildi Ama ilk İspanyol saldırılarının kolayca başarıya ulaşması, İspanya hükümdarını en azından kıyıları kontrol altına almayı denemeye teşvik etti Fernando bunda büyük ölçüde de başarılı oldu: 1510'da belli başlı limanların çoğu denizden gelen saldırılar karşısında düştü [1] Ama limanların artalanları düşmanın elinde olduğu sürece bu kazanımlar bıçak sırtında kalacaktı Öte yandan İspanya nın kaynakları ve insangücü İtalya ve Yeni Dünya nın sunduğu çekici fırsatlara yönelmekteydi; bu durumda İspanyol ordusunun Kuzey Afrika'nın içlerine sefer düzenleme şansı ortadan kalktı

1483 te VIII Charles a güçlü bir Fransa, Napoli tahtı üstünde de zayıf bir hak iddiası miras kaldı Fernando nun hak iddiası ise daha güçlüydü, ama Charles, Fernando nun babasından XI Louis nin satın aldığı sınır eyaleti Aragon u İspanya ya geri vererek Napoli ye kendisi sahip olma umudundaydı Ayrıca Charles Kutsal Roma-Germen İmparatoru Maxilimian ı Burgonya üstündeki hak iddiasından vazgeçirmek için, bu hükümdarın Artois yı Picardie'yi ve Burgonya Kontluğu'nu işgal etmesine de razı gelmeyi düşünüyordu XI Louis nin bu pratik kazançları, Charles Napoli ye yürüyüp sonra da geri dönsün diye (1494-95) adeta çöpe atılmıştı; çünkü Charles Napoli den ayrılır ayrılmaz Fernando Fransız garnizonunu kovdu 1498'de Charles o kocaman budala kafasını Fontainebleau da kapı pervazına çarparak öldü Yerine geçen XII Louis nin kafası küçüktü ve hem Milano hem de Napoli üstünde hak iddia ediyordu

Ardından İtalya bir kez daha işgal edildi, ama pek de budalaca değildi bu harekât Fransızların Milano'yu ele geçirmelerinden (1499) bir yıl sonra Napoli'nin Fernando ile Louis arasında paylaştırılması karara bağlandı Müttefikler çok geçmeden kavga ettiler (zaten ikisi de baştan buna niyetliydi) Çıkan savaş, muharebe ile ortaçağ usulü turnuvanın bir karışımıydı ve İspanya nın '*gran capitano*'su Cordoba lı Gonzales in mutlak zaferiyle sona erdi Fernando Napoli tacını da koleksiyonuna katınca, çatışma sahnesi kuzeye kaydı Papa, İsviçre Venedik ve Fernando nun yarımadadan Fransızları kovmak amacıyla kurdukları koalisyon 1512 de hedefine ulaştı Aynı yıl, Pireneler de Fransa ile doğrudan savaşa giren Fernando fırsat bu fırsattır deyip Navarra yı ilhak etti

İspanya nın başardıklarına bir bakalım: Yeni Dünya nın keşfi ve bu topraklarda tek egemen olduğunu ilan etmesi (bkz 1600 de Dünya: Siyasi Birimler') Hıristiyanlığın Müslümanlığa karşı yürüttüğü savaşta taarruza geçen taraf olması; Fransa nın en iyi orduları karşısında İtalya da birbiri ardından elde edilen zaferler Bütün bunlar sonucunda İspanya uluslararası ilişkiler arenasına ilk kez çıktı Oysa bu durum, bırakın o günün insanlarını, bugün baktığımızda bize bile şaşırtıcı geliyor İspanya, kendi bütünlüğünün hâlâ farkında olmadığı bir dönemde, Fransa nın yüzyıllardır sürdürdüğü üstünlüğe rakip oluşturacak bir konuma sıçramıştı Talih İspanya nın hanedan armasına gülümsemişti, ama geleneksel olarak Fernando ya atfedilen payı da tanımak gerekir Her zaman uzlaşmaya hazırdı Fernando, daima iki parçadan küçüğünü almayı teklif ederdi, ama sonunda malı götüren de o olurdu

Fernando ile İsabela nın yaşayan tek çocukları bir kızdı: Juana Juana Maximilian ın Burgonyalı karısından doğma oğlu Felipe ile evlenmişti Felipe çok genç öldü, Juana bunun üzerine çılgınca davranmaya başlayınca hukuken ehliyetsiz ilan edildi ve çiftin ortak mülkleri en büyük çocukları olan Carlos a [V Karl: Şarlken] geçti Muhteşem bir mirastı bu: Felemenk Almanya daki Habsburg toprakları, Akdeniz ve

1 Cezayir bir istisna oldu 1516 da İspanyollar Cezayir i ele geçirip hemen ardından kaybettiler (Limandaki bir müstahkem adada 1525'e kadar tutunabildiler.) Cezayir deki Müslüman direnişinin arkasında Osmanlı padişahından emir alan Barbaros kardeşler vardı. Barbaros kardeşler daha sonra Cezayir'i Osmanlıya bağlı bir beylerbeylik haline getirerek önemli bir deniz ve kara gücünün merkezi yaptılar Barbaros Hayrettin Paşa ile Oruç Reis genellikle bilinenin tersine Hıristiyan dönmeleri değil, bir yeniçerinin oğullarıydı Osmanlı ordusunun seçkin birlikleri olan yeniçeriler çocukken Osmanlı tebaası olan Hıristiyanlardan devşirilir ve devletçe Müslüman ve asker olarak yetiştirilirdi

1520'DE AVRUPA: SİYASİ BİRİMLER

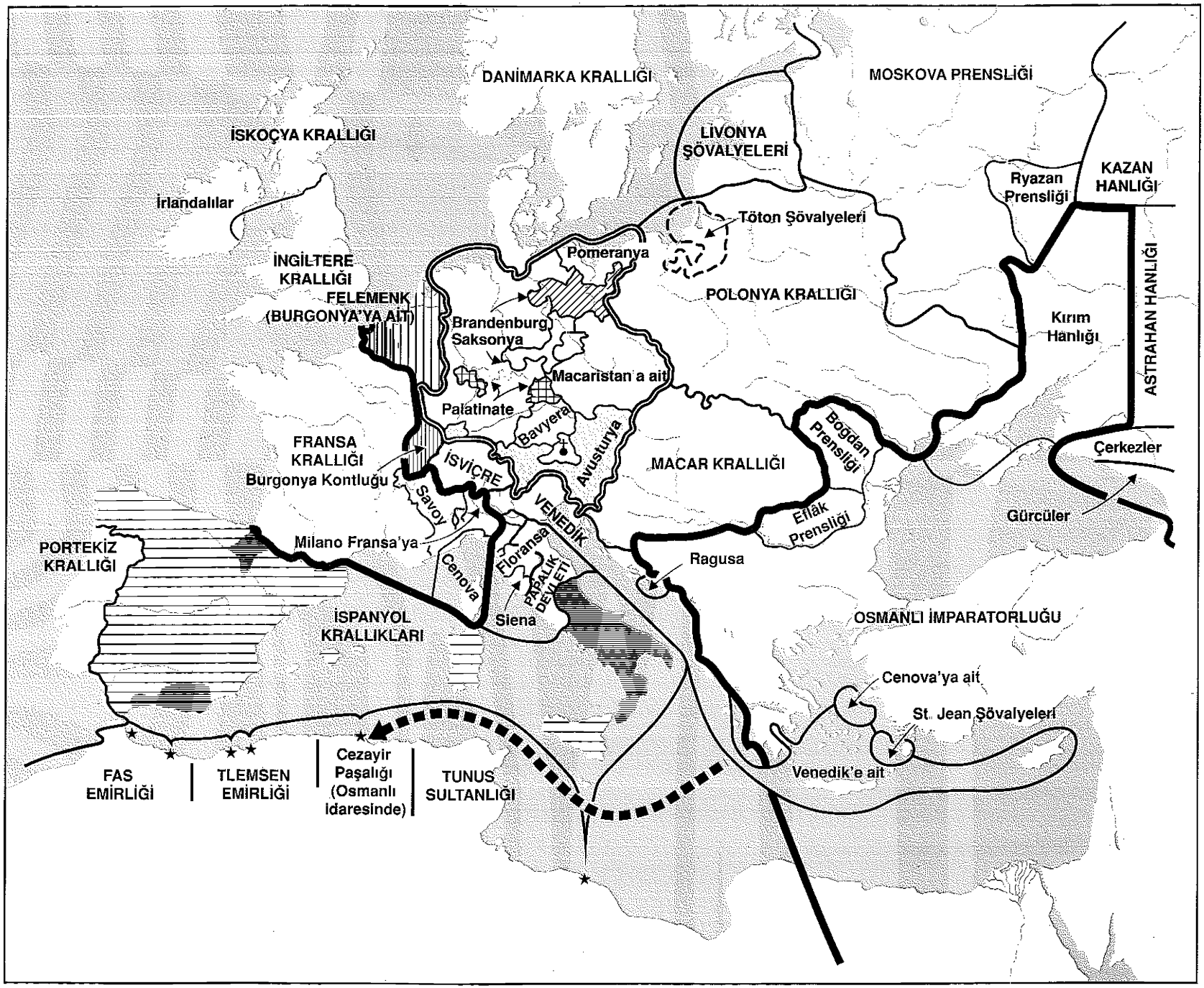

Yeni Dünya'daki mülkleriyle birlikte İspanya krallıkları Carlos'un şahsında adeta Şarlman ve Batı Hıristiyanlığının son söz sahibi yeniden doğmuştu Ancak, Hıristiyanlığın anlamlı bir ideal olduğu çağ geride kalmak üzereydi; Carlos Osmanlı saldırıları karşısında bile Avrupa'da birliği sağlayamadı Önem kazanan birim ulus-devletti ve bu koşullarda Carlos, sadece İspanya kralıydı; Almanya ve İtalya'daki iktidar boşluklarında da çıkarı Fransa'nın çıkarlarıyla çatışıyordu Fransa ise yine taarruza geçmişti Carlos'un rüşte erdiği yıl (1515), Fransa'da yeni, gösterişli bir kral, I François taç giydi François derhal ordusuyla Alpleri aşıp Marignano'da iki gün süren bir çatışmadan sonra İsviçre'yi yendi ve Milano'yu tekrar ele geçirdi [2] Maximilian'ın ölümü üzerine yapılacak seçimlerde de Carlos'a rakip çıktı. Ama Carlos 850 000 duka rüşvet vererek imparatorluk tacını ele geçirdi 1521'de Kuzey İtalya'daki ordusu Fransızları yine Milano'dan çıkarttı Aynı yıl Doğu Almanya'daki Habsburg mülklerini -ve muhtemel Osmanlı tehdidiyle yüz yüze gelme derdini- kardeşi Ferdinand'a bıraktı Kaynaklarının hepsini İtalya'yı ve Batı Almanya'yı Fransızlardan korumaya tahsis etti

16 yüzyılın başlarında Moskova'nın talihi yaver gitmişti Polonya'nın egemenliğindeki birçok sınır kenti ele geçirilmişti (özellikle 1500'de Çernigov ve 1514'te Smolensk). 1510'da Pskov ilhak edildi Altınordu 1502'de dağılmıştı

2 Bu Avrupa askeri tarihindeki İsviçre döneminin sonuydu Son Burgonya dükünü alaşağı etmelerinden sonra İsviçreli kargılı askerlerin yenilmez oldukları kabul edilmişti; bu kargılılar bütün Avrupa ordularının ihtiyaç duyduğu paralı askerler haline gelmişlerdi İsviçreliler kendi hesaplarına savaşa pek girmezlerdi ama İtalya'ya çeşitli tarihlerde müdahale etmelerinin sonucunda güneyde sınırlarını genişletmişlerdi François bu sınıra saygı gösterecek kadar akıllıydı

İrlandalılar
İNGİLTERE KRALLIĞI
FELEMENK (BURGONYA'YA AİT)
Pomeranya
POLONYA KRALLIĞI
Brandenburg
Saksonya
Macaristan'a ait
Palatinate
Bavyera
Avusturya
FRANSA KRALLIĞI
Burgonya Kontluğu
İSVİÇRE
MACAR KRALLIĞI
Savoy
VENEDİK
Milano Fransa'ya
PORTEKİZ KRALLIĞI
Cenova
Floransa
Ragusa
PAPALIK DEVLETİ
Siena
İSPANYOL KRALLIKLARI

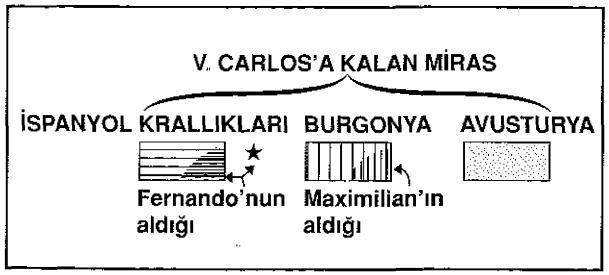
V. CARLOS'A KALAN MİRAS
İSPANYOL KRALLIKLARI
BURGONYA
AVUSTURYA
Fernando'nun aldığı
Maximilian'ın aldığı

V Carlos [Şarlken] iyi bir başlangıç yaptı Fransız rakibi I François'da akıldan ziyade atılım gücü vardı bu yüzden stratejisini doğrudan doğruya yasal haklarına göre belirledi ve İtalya'yı yeniden istila etmeye karar verdi (1524) Oysa İtalya, İspanya'yı saymazsak Carlos'un en güçlü olduğu zemindi Pavia muharebesinde Carlos'un ordusu Fransızları neredeyse ezdi geçti, hatta I François esir düştü (1525) Carlos, kendi lehine bir barış antlaşmasını ve fidye olarak 2 milyon dukayı François'ya kabul ettirdi Ama François ne bu mücadeleden vazgeçmek niyetindeydi, ne de devam etmek için daha elverişli bir zemin aramayı düşündü Özgürlüğüne kavuşur kavuşmaz antlaşmayı bozdu (fidyeyi ödemekten de vazgeçti) 1528'de birlikleri yine Milano'daydı, hatta Napoli'ye doğru yürüyordu Ama o yıl sonunda Carlos, Cenevizleri ikna edip Fransızları terk etmelerini sağladı, böylece Fransa yarımadada yerleşmesini sağlayacak deniz gücünden yoksun kaldı Milano'nun belirsiz statüsü ancak 1535'te, İspanya tarafından ilhak edildiğinde çözüme kavuştu, ama İtalya (Venedik ile Savoy hariç) fiilen 1530'dan itibaren İspanya'nın denetimindeydi

Almanya'da Carlos'un konumu daha riskliydi, öyle de kaldı Habsburg toprakları (burada yetkiyi kardeşi Ferdinand'a vermişti) kendini savunmaktan fazlasını yapacak durumda değildi; imparatorluk tacı bir unvandan ibaretti ve Alman Reich'ının sözde birliğini, siyasi olarak Protestan Prensler Birliği'nde ifade bulan din ayaklanmaları tehdit ediyordu Pek de kararlı olmayan birkaç harekâttan sonra Carlos, Prensler Birliği'ni yenmeyi ve yasal yetkilerini korumayı başardı; ayrıca Fransızların saldırılarına karşı Burgonya mirasını da korudu Bunlar birer savunma zaferidir ama -özellikle de Fransızların en sonunda Almanya'nın Habsburgların zayıf noktası olduğunu anladıkları bir dönemde- önemli bir başarı sayılmalıdır İtalya'nın fethi Fransa'nın kaynaklarını tüketecekti, oysa Alman toprakları Fransa devletini güçlendirirdi Stratejik faktörler Fransızlardan yanaydı; Carlos ise, askerleri muharebe meydanında üstün olduğu için mevzilerini koruyabiliyordu [1]

Carlos, bir Haçlı olarak fazla başarılı değildi 1535'te Tunus'u aldı, ama 1541 de Cezayir'de Barbaros Hayrettin Paşa'nın kalesini ele geçirme girişimi utanç verici bir yenilgiyle bitti Bu tarihten sonra Hıristiyanlar Kuzey Afrika'da tutunamadı 1550'lerin ortalarında Osmanlılar Cezayir i hem kıyılarda, hem de artalanda denetim altına almışlardı; hâlâ ayakta duran birkaç İspanyol kalesinin de pratik bir yararı yoktu

Carlos bütün dünyada Habsburgların konumunu pekiştirse dursun, kardeşi Ferdinand aile çiftliğini pek güzel yönetmekteydi Macar Krallığı 1490'da Bohemya kralına miras kalmıştı ve eğer kral çocuğu olmadan ölürse Habsburglar bu iştah verici topraklar üzerinde yasal hak iddia edebileceklerdi Yıllardır beklendiği üzere Osmanlılar Macaristan ı istila edince, bu fırsat doğdu: Osmanlı zaferiyle sonuçlanan Mohaç muharebesinde (1526) kılıçtan geçirilenler arasında Bohemya kralı da vardı Ferdinand yasal haklarını öne sürerek harekete geçti, Osmanlı karşısında birlik olmak gerektiğini ilan etti ve baronlara müthiş rüşvetler vaat etti Bohemya (onunla beraber Moravya ile Silezya da) oyunu Ferdinand'a verdi, ama Macarlar yine kendi baronlarından birini tercih ettiler Osmanlılar da bu yerel baronu destekleyip Ferdinand ı Macaristan dan kovdular Ferdinand ödülün yarısıyla yetinmek zorunda kalacağa benziyordu, ancak öyle inatçıydı ki sonunda Macaristan pastasından da bir dilim koparmayı başardı Osmanlıların 1529 ve 1532'deki Avusturya seferlerine rağmen ayakta kalabildi; Osmanlı ordusuna denk bir ordu toplayamasa da, padişah arkasını döndüğünde genellikle Macarları yenmeyi becerebiliyordu Bir kuşak boyunca süren savaşlardan sonra Macar devletinin enkazı zımnen paylaşıldı; Ferdinand batısını ve kuzeyini, padişah Tuna vadisini, desteklediği baron da doğuyu (Transilvanya) aldı Ferdinand'ın Hıristiyanlığı böyle bir şevkle savunmasından Alman prensleri çok etkilendi V Carlos oğlu II Felipe lehine tahttan feragat ettiğinde, Ferdinand'ın imparator olmasında ısrar ettiler

Bu dönemdeki Osmanlı genişlemesinden ancak Habsburgları etkilediği ölçüde söz ettik; oysa her cephede ilerlemekte olan bir imparatorluğu böyle ele almak doğru değil Kanuni Sultan Süleyman'ın uzun hükümdarlık döneminde (1520-66) Osmanlı orduları Cezayir, Macaristan, Basra Körfezi (1535) ve Aden e kadar uzandı Venedik Yunanistan anakarasındaki son tutunma noktasını yitirdi (1540; ama Kıbrıs dahil 1489 da ilhak ettiği adalar hâlâ elindeydi); St Jean Şövalyeleri Rodos'tan kovuldu (1522; V Carlos onları Malta'ya yerleştirdi) Kanuni nin orduları 1529'da Viyana'da ve 1565'te şövalyeler tarafından Malta'da geri püskürtüldü, ama hiç yenilgi görmedi

Reform, Töton Şövalyeleri'nin sonunu getirdi 1525'te Töton tarikatının lideri Luterci olduğunu ilan etti, tarikatı lağvetti ve *fief*'ini doğrudan doğruya bir Polonya dukalığı haline getirdi 1513 te Töton Şövalyeleri'nden bağımsız bir tarikat kuran Livonya Şövalyeleri tek başlarına kalmışlardı, başlarına her şey gelebilirdi Nitekim, kendine "Bütün Rusya'nın Çarı" diyen ilk Moskova hükümdarı Korkunç İvan, 1558 de batıda fethedilecek en iyi yerin Livonya olduğuna karar verdi; doğuda neredeyse hiç kan dökmeden Kazan Hanlığı (1552) ile Astrahan Hanlığı nı (1556) ele geçirmişti, Livonya bunlara eşdeğer bir fetih olacaktı İlk birkaç yıl İvan'ın orduları zorluk çekmedi, ama Polonya, Danimarka ve (1523'te Danimarka'nın egemenliğini reddeden) İsveç çok geçmeden aynı şekilde Livonya ile ilgilendiler Kurtarmaya gelen muhtelif güçler Livonya'ya bir bir girmekteyken, İvan ın kararı artık pek de akıllıca görünmüyordu

1 Savaş ancak 1559 da Carlos tahtan feragat ettikten dört yıl, İspanyolların Felemenk sınırındaki St Quentin de önemli bir zafer kazanmasından da iki yıl sonra Cateau-Cambrésis antlaşmasıyla sona erdi Fransa yukarı Moselle'deki köprübaşlarında (Metz, Toul ve Verdun) garnizon kurma hakkını elde etti; ayrıca Savoy'dan Saluzzo'yu aldı bir yıl önce İngilizlerden aldığı Calais'yi de elinde tuttu

Carlos, Almanya ve İtalya nın bazı küçük devletlerine bir çeki düzen verdi Saksonya 1485 ten beri bölünmüş durumdaydı: Hanedanın kıdemli kolu Carlos'a karşı ayaklanan Protestanları desteklemişti, bunun üzerine Carlos ülkeye yeniden bir düzen verip elektörlüğü 1547'de hanedanın ikincil koluna aktardı Floransa 1551'de Siena yı ele geçirdi, Papa'ya da işbirliğine karşı ödül olarak Milano'dan alınan Parma Prensliği (haritada P) verildi (Papa prensliği kendi ailesi içinde tuttuğu için Papalık Devleti'nin bir parçası olmadı).

1559'DA AVRUPA: SİYASİ BİRİMLER

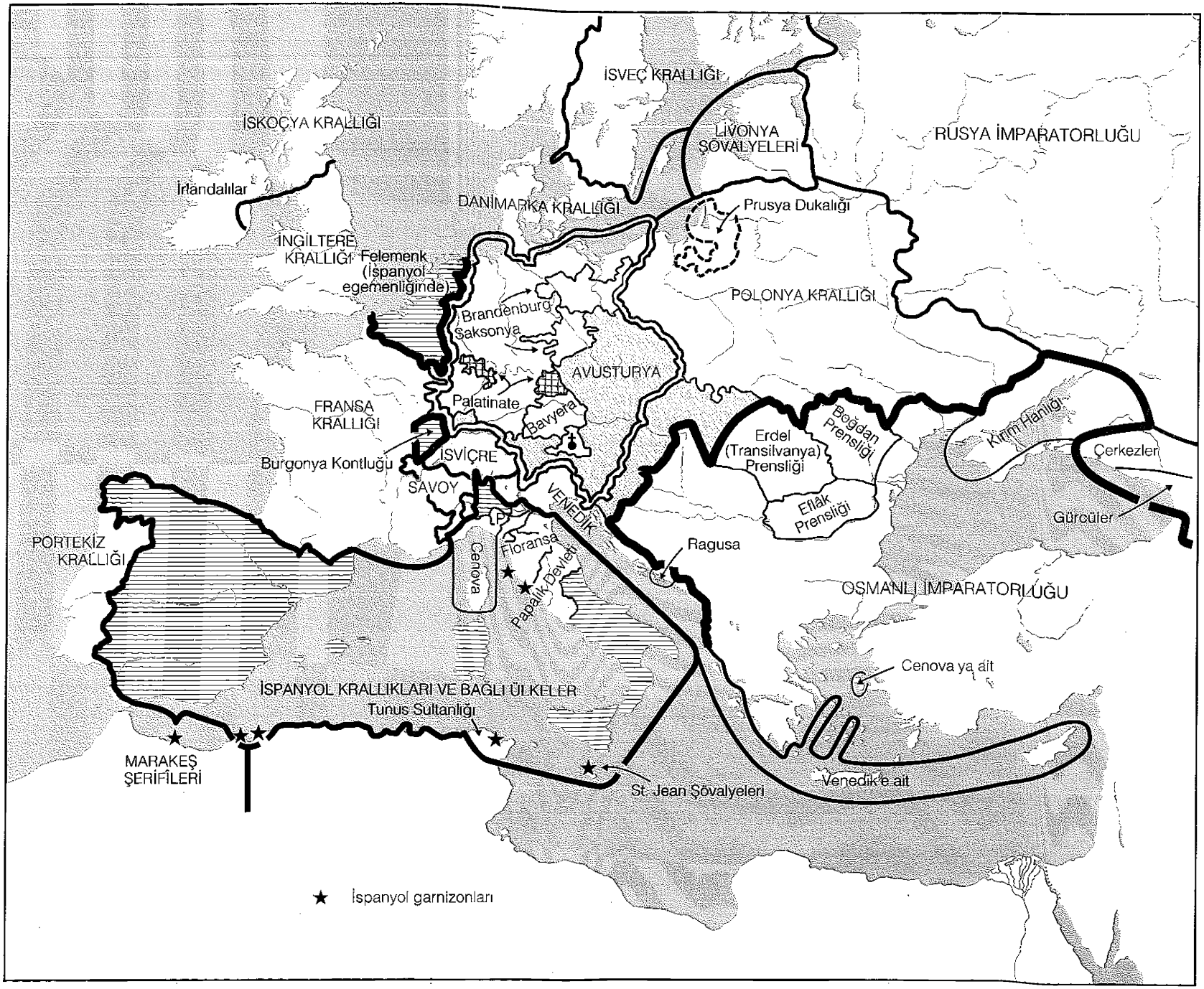

Cateau-Cambrésis Antlaşması imzalandığında hem İspanya, hem de Fransa yorgun düşmüş haldeydi; Fransa içteki 'din savaşları' yüzünden yüzyıl boyunca parmağını bile kıpırdatamadı 1559-1589 arasında sırayla Fransa'yı yöneten I François'nın üç hastalıklı oğlu, zor ama çözümü imkânsız olmayan bir sorunla yüz yüze kaldılar: Ülkedeki Huguenot (Protestan) azınlık güçlü bir devletin rahatça baş edebileceği küçük bir topluluktu Oysa monarşi bu sorunla birlikte kendi kendini batağa sürükledi Önce bu azınlığa verdiği tavizlerle Katoliklerin öfkeye kapılmasına neden oldu, sonra da Protestan dünyayı dehşete düşüren bir katliam yaptı Aziz Bartholomeo Gecesi'nde (1572'de Paris'teki Huguenot katliamı) emri güya kral vermişti, ama gerçekten ülkeye hükmettiği için değil; nitekim yetkiler naip kraliçenin elindeydi Çılgın kalabalıklar sokaklara, nifak da ülkeye hükmetti

II Felipe de bir o kadar sıkıntılı zaman geçirdi Felemenk halkı Felipe'nin Protestanlara baskısı karşısında 1566'da sivil itaatsizliğe yöneldi Felemenkliler anayasal haklarına saygı duyulmasını istiyorlardı, ama Felipe pazarlığa yanaşmadı Generali Alva ya İtalya'dan gelip hem sapkınlığı, hem de halkın özgürlüklerini kökünden söküp atmasını emretti Bu tam da Alva ya göre bir işti: Öyle bir terör estirdi ki ülkede, bütün muhalefet silinip gitti Asiler İngiltere ya da Almanya ya kaçıp mücadeleye (ve yaşamaya) mümkün olan tek yoldan devam ettiler, yani Manş Denizi'nde seyreden İspanyol gemilerine saldırdılar Görünürde duruma hâkim olan Felipe, asileri limanlarından kovması için İngiltere Kraliçesi Elizabeth'e baskı yaptı "Denizin dilencileri' umutsuzca tekrar yurtlarına yelken açıp birkaç kıyı kentini ele geçirdiler (1572) Herkesi şaşkına çevirerek Felemenk'in denizci eyaletlerini (Hollanda ve Zeeland) yanlarına çektiler İspanya'ya karşı savaş başlamıştı Alva her muharebe alanında kolayca zafer kazanıyor, ama asileri kıyılardan atamıyordu Öte yandan asilerin elinden kuşatmalara dayanmaktan fazlası gelmiyordu, ama dört yıl direnmeleri yetti de arttı 1576'da İspanyol yönetimi iflas etti, askerler greve gitti ve bütün ülke asilerin lideri Oranje'li Willem'in safına geçti

Oranje'li Willem dini hoşgörü ve sivil özgürlükler karşılığında İspanya'nın hükümranlığını tanımayı önerdi, ama Felipe reddetti Yeni bir general, Parma Dükü, İtalya'dan yeni bir ordu getirdi ve savaş yeniden başladı Parma Dükü 1586'da Oranje'yi neredeyse kıyıya kadar sürmüştü Bu noktada Felipe ölümcül bir hata yapıp çatışma alanını genişletti Parma Düküne İngiltere'yi istilaya hazırlanmasını emretti, çünkü Protestan Elizabeth asilere yardım etmişti İspanya bu girişim için Atlas Okyanusu'nda o zamana kadar görülmedik derecede güçlü bir donanma hazırlamıştı 1588 yazında Parma Dükü Dunkirk'te kendisini Manş'ın ötesine taşıyacak ünlü armadayı beklemekteydi Sonuçta armada Manş'ı geçti, ama hava koşulları yüzünden ve İngilizler tarafından Kuzey Denizi'ne sürüklendi Fena halde hırpalanan armada Britanya adalarının çevresini dolanıp ülkesine kaçarken her kıyıda bir enkaz bırakmıştı

Felipe'nin bir sonraki fikri (1590) Parma Dükü'nün Fransa'ya müdahale etmesiydi Valois hanedanının sona ermesiyle boş kalan Fransa tahtını IV Henri -Huguenot olmasına rağmen- kazanmak üzereydi Müdahale başarısız oldu; Henri 1594'te tartışmasız kral oldu (ve Katolikliği kabul etti) Parma Dükü'nün Felemenk'te bulunmamasını fırsat bilen Oranje'li Willem'in oğlu Maurits, Ren'in bütün kuzeyini, hatta biraz daha fazlasını ele geçirdi 1607'ye kadar ateşkes resmen imzalanmadı, ama zaten 1598'de Felipe'nin ölümüyle kimse yerinden kıpırdamaz olmuştu Yeni Hollanda Cumhuriyeti'nin koyu Protestan olmasına şaşmamak gerekiyor; en Katolik kralın gerçekten kalıcı tek eseri bu yeni cumhuriyet olmuştu.[1]

İngiltere ortaçağdan modernçağa geçişte Fransa üzerindeki geleneksel hükümranlığını kaybetmişti ve 16 yüzyılda hâlâ kendine yeni bir rol aramaktaydı Tudor hanedanını kuran VII Henry (1485-1509) monarşiye güven duyulmasını sağlamış, krallığa düzen getirmişti Oğlu VIII Henry (1509-1547) müstebit bir hükümdardı Ne var ki dış politikada yapılacak yararlı bir şey bulamamıştı; tek olumlu eylemi bir dizi Fransız karşıtı gösteri yapmaktı ki bunlar da eski güzel günleri hatırlatmış, ama bir işe yaramamıştı Fransız karşıtlığını Henry'nin Katolik kızı, İspanya Kralı Felipe ile evlenen Mary de sürdürdü Mary çocuksuz ölünce (1558) yerine Henry'nin Protestan kızı Elizabeth geçti Elizabeth Mary'nin politikalarını yavaş yavaş tersine çevirdi, sonunda Fransa ile ittifak yapıp Felipe ile savaşa girişti Bu politika akla yatkındı, çünkü İngiliz deniz gücü gelişiyordu, İspanya ve Portekiz'in denizaşırı imparatorlukları ise hem zengin, hem de saldırıya açıktı Ama İspanyol armadasının yenilgisinden sonra bile İngilizlerin denizlerde egemenlik planları şimdilik sadece kâğıt üstünde kalacaktı İspanya ile Portekiz'e okyanusta ilk meydan okuyan Hollandalılar oldu.[2]

Korkunç İvan ise Livonya'yı fethetmeye kalkmış, ama hem İsveç'e hem de Polonya'ya yenilmişti (İsveç Estonya'yı, Polonya da Livonya ile Rusya-Polonya sınırındaki bazı kentleri aldı.)

1 Felipe gerçek anlamıyla Haçlı seferlerinde de pek başarılı olamadı Osmanlılar Kıbrıs'ı işgal ettiğinde adayı kurtarmak için bir donanma göndermiş, bu donanma İnebahtı zaferini kazanmıştı (1571). Ancak Kıbrıs bu deniz muharebesinden on hafta önce zaten düşmüştü, dolayısıyla İnebahtı'nın pratik bir sonucu olmadı Felipe 1574'te Tunus'u kaybetti, dört yıl sonra da Kuzey Afrika içlerini fethetme rüyası sona erdi, çünkü Portekiz Kralı Sebastian bütün gücüyle Fas'a saldırmış ve Alkazar-Kivir çatışmasında feci şekilde yenilmişti Kaderin bir cilvesiyle Hıristiyanların bu yenilgisi Felipe'nin tek siyasi başarısını getirdi Ölen Sebastian'ın tahtında hakkı vardı 1580'de de hakkını elde etti

2 Elizabeth geleceği öngörememiş olabilirdi ama en azından geçmişi temizledi Fransa ile geleneksel husumetten kalan bir miras da Fransız-İskoç ittifakıydı Elizabeth İskoçya'daki Protestanlara öylesine büyük bir maddi destek sağlamıştı ki burada kalıcı bir denetim elde edebildi, ayrıca çocuksuz ölerek de (1603) işini başarıyla tamamladı, çünkü bu durumda varisi İskoçya kralı oluyordu Ayrıca Elizabeth hükümranlığının sonunda İngilizleri bütün İrlanda'da egemen kılmayı başarmıştı

1600'DE AVRUPA: SİYASİ BİRİMLER

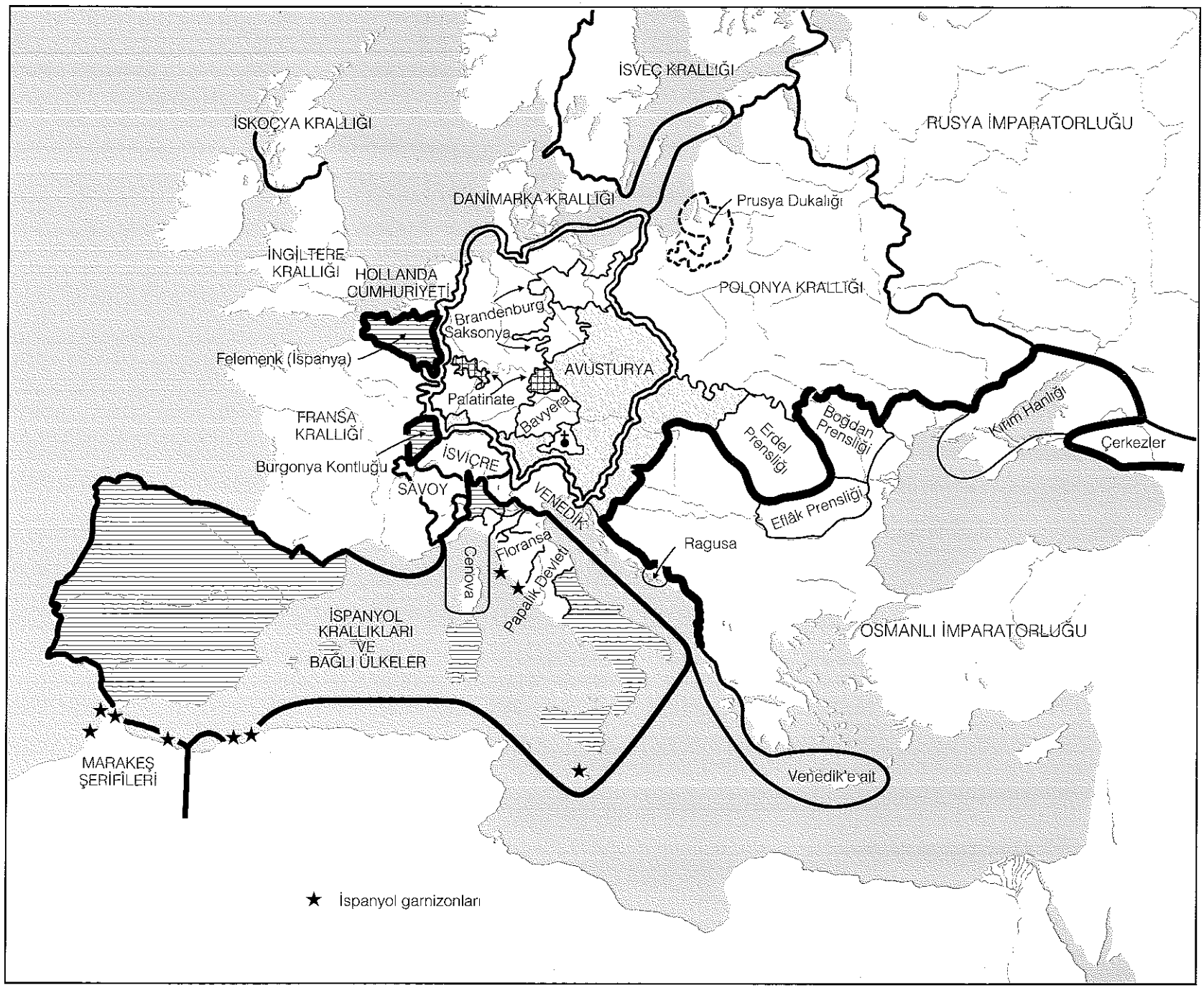

İnsan günahkâr bir mahluktur, hep tövbe eder, kendi kendini cezalandırır. Bir Hıristiyana verilen en önemli güvence, gerçekten tövbe ettiğinde Tanrı'nın kendisini bağışlayacağıdır. Daha başlangıçta bile kilise, sadece tövbekâr bir günahkârın görünürdeki samimiyetini değil, aynı zamanda hacca gitme, hac yerlerinde yapılan para bağışı ve diğer para bağışları gibi tövbekârlığın nesnel kanıtlarını da göz önüne almıştı. Bağışlar gerçek tövbekârlıkla eşdeğer tutulmadığı sürece bu mantıklıydı, ama 15. yüzyılda kilisenin nakit ihtiyacı arttıkça "endüljans" satışları da canlandı. Endüljans, yani manevi bağışlanma, ölü ya da diri herhangi biri için (bir bedel ödeyerek) elde edilebilirdi. Satışları ikna yetenekleri bakımından özenle seçilmiş papalık temsilcileri tarafından yapılıyordu.

Ekonomik açıdan bakıldığında, safdilliğin herhangi bir talepten farkı yoktur; her talep gibi belirli bir düzeyde doyuma ulaşır. Parayla eşdeğer sayılan endüljansın değerini korumak da baskı makinesini işleten elin ölçülü olmasını gerektirir. Ama bu iki noktada Papalık hazinesi görevlilerinin aklına gelmemişti. Onlar satışların artmasını istiyorlardı, bu da anlaşılabilir bir şeydi. Mainz başpiskoposu (bkz. '1493'te Avrupa: Kentler, Ticaret ve Gelirler', dipnot 3) adına hareket eden Dominiken rahibi Tetzel in rekor uzunluktaki (1515-17) turu sonucu Alman kilisesinin saygınlığı yok olduğunda Reform hareketi başladı. Hayal kırıklığına uğrayan Almanlar Tetzel ve onun bezginlik veren vaatlerinden yüz çevirip Martin Luther'e döndüler. Bir Augusten keşişi olan Luther'in endüljans konusunda kuşkuları vardı; bu kuşku çok geçmeden papanın hâkimiyetinin reddine dönüştü (1520). Siyasi bakımdan hayal kırıklığına uğrayan Almanlar kilisede reform yapılması talebiyle baş kaldırdılar. Saksonya elektörü tarafından himaye edilen Luther, Protestan mezhebinin çekirdeğini kurmayı başardı.

Katolik kilisesinin geleneksel tekeli kırılınca başka heterodoks inançlar da ortaya çıktı. Ortaçağda, İsa'nın hüküm süreceği bin yıl inancı ezilen kitleler arasında sık sık başgösterirdi. Umutsuzluk, İsa'nın ikinci gelişinin çok yakın olduğu inancına, bunun yanı sıra kişisel mülk edinmeye karşı ilgisizliğe, ya da -daha da tehlikelisi- mülkün ortak olması gerektiği duygusuna yol açmıştı. 1524'te güneybatı Almanya'da isyan çıkması şaşırtıcı değildi. Luther derhal asilerle ve bu asilerin köktenci inançlarının dayanağı olan Anabaptist mezhebiyle ilişkisini kesti. İlişkiyi kesti lafı hafif kalır: 'Katil ve hırsız köylü sürülerine karşı' başlattığı polemiğin şiddeti onun insani duruşundan ziyade gerçekçiliğini gösterir. Ancak bu ayaklanmaların hepsi bastırıldı; Luther ise faal ve ilerici bir kilise yaratmaya kararlıydı. Köylüler katledildi (yüzyılın sonuna kadar bütün ülkelerdeki Anabaptistler de), ama Luther başardı. Reform hareketinin içinde başarılı bir sol grup da çıktı, ama anarşist olmak şöyle dursun, Lutherci ağırbaşlılığı iyice abarttı. Luther Katolik kilisesinin yozluğuna ve aşırı dogmalarına saldırmıştı. Fransız Calvin ise bireyin yozluğunu ve başıboş düşüncelerini hedef aldı. Cenevre'de kurduğu neredeyse teokratik yönetim (1541) o ölünce sona erdi, ama görüşlerinin katılığı ve talep ettiği toplumsal disiplin, Reform'u uğrunda savaşacak kadar benimseyenlere çok çekici gelmişti. Kalvencilik Almanya'nın görece hoşgörülü ortamında fazla taraftar bulamadı, ama zulüm altındaki Huguenot lar, savaştan başlarını kaldıramayan Hollandalılar ve asi İskoçlar için Calvin'in sesi Tanrı'nın sesiydi.

Almanya'daki hoşgörü ortamı, ülkenin siyasi olarak bölünmüş olması ve herkesin (Anabaptistler hariç) kendisiyle aynı inancı paylaşan bir hükümdarca yönetilen bir prenslik bulabilecek olmasından öteye gitmez. İlahiyat alanında getirdiği kimi yenilikleri bir kenara bırakırsak, Reform un prenslere de çekici gelmesinin nedeni, dışarıya bağlı olan ve parayı ülke dışına yollayan bir örgütlenmeyi sona erdirmesi ve yerine daha küçük, daha itaatkâr ve artı geliri prensliğin hazinesine aktaran bir örgütlenme koymasıydı. Dolayısıyla Lutherci reform hareketi başlangıçta hızla yayıldı. 1540'ta Almanya'nın kuzeydoğusu, İskandinav krallıkları ile Töton ve Livonya şövalyelerinin Baltık mülkleri Reform yanlısıydı. İsviçre'de ve Almanya'nın geri kalan kısmında (Habsburg toprakları hariç) reformcuların durumu iyiydi; İngiltere Kralı VIII. Henry kendisini ulusal kilisenin başı ilan etmişti (1534); kiliseye kendine özgü bir kimlik verme girişimi ancak reform inancının benimsenmesiyle sona erebilirdi.

Reformcular son başarılarını İskoçya ve Felemenk'te elde ettiler, ama çok daha karışık bir şekilde. Son başarılardı bunlar, çünkü bu hareket artık büyük devletlere ulaşmıştı ve buralardaki hükümdarların Reform davasını desteklemekte hiç bir kazançları yoktu. Fransa ile İspanya geçmişte Papalıktan taviz koparacak kadar güçlüydüler. Kiliseleri artık az çok ulusal hale gelmişti ve gelirlerinin bir kısmını devlet hazinesine veriyorlardı. Habsburglar ile Valoislar eski inançlarını koruyorlardı; Fransa tahtına oturan Bourbon hanedanından bir Huguenot da krallığın çıkarı için yine Katolik olmuştu. Yüzyıl sonunda Papalığın yine kendine güveni gelmiş, Karşı-Reform u ilan etmişti. Bu hareket elden giden prenslikleri geri getirmedi, ama hâlâ Katolik egemenliğinde olan geniş topraklarda herhangi bir Protestan tehlikesini ortadan kaldırdı.

16. yüzyıl nüfus rakamlarında hatırı sayılır hata payları vardır, ancak nüfus eğilimlerinde belirsizlik yoktur. Akdeniz çevresi hemen hemen aynı kalmış, Kuzey Denizi-Atlas Okyanusu bölgesinde yaklaşık yüzde 25'lik bir nüfus artışı, Polonya-Rusya'da yaklaşık yüzde 40 artış olmuştu. Doğu Avrupa'daki hızlı artışın nedeni göçebelerin gitgide güçten düşmesiydi; artık köylülere boyun eğdiremiyor, hatta otlaklarına girmelerine engel olamıyorlardı.

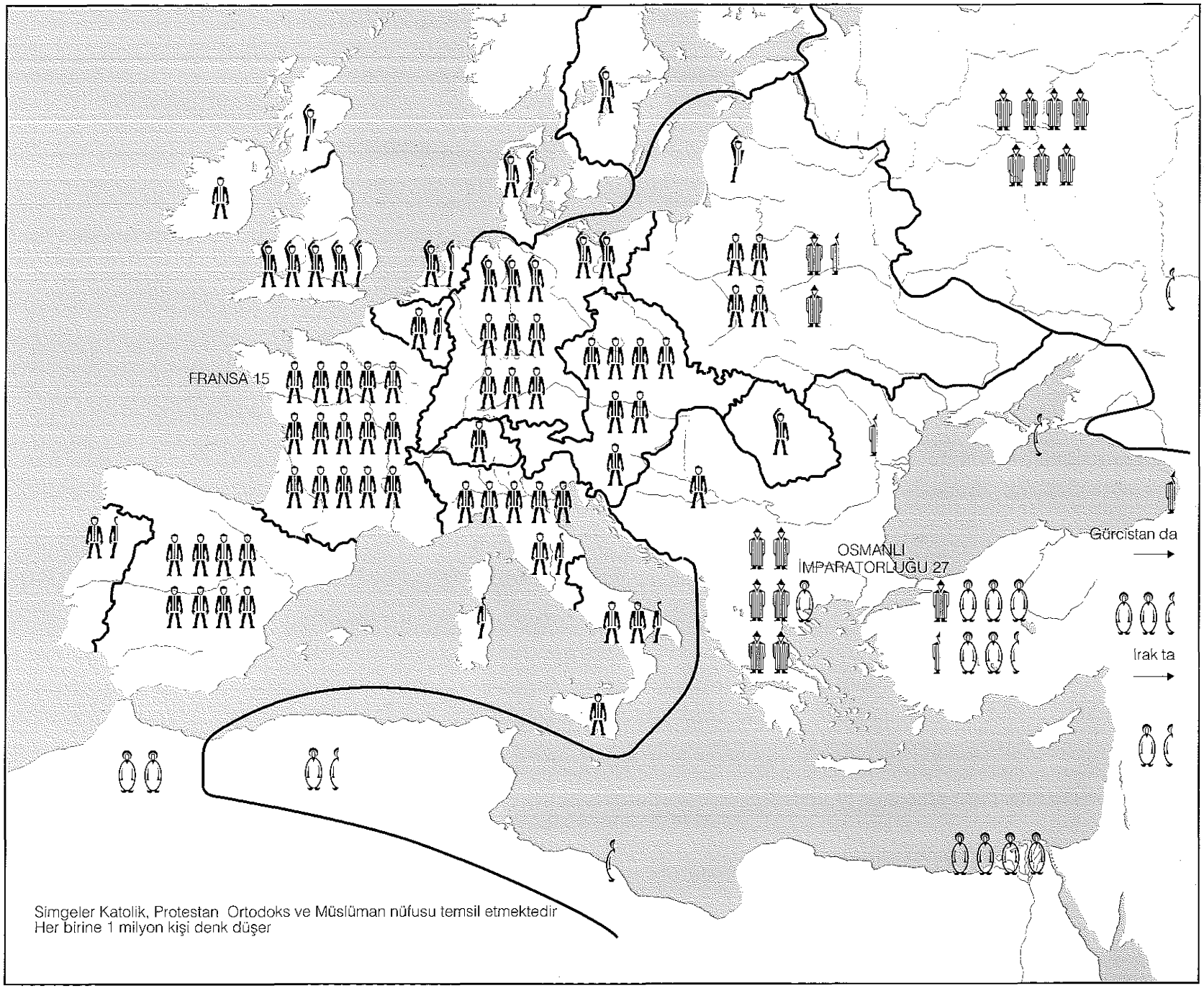
FRANSA 15
OSMANLI
İMPARATORLUĞU 27
Gürcistan da
Irak ta
Simgeler Katolik, Protestan Ortodoks ve Müslüman nüfusu temsil etmektedir
Her birine 1 milyon kişi denk düşer

1600'DE AVRUPA: KENTLER, TİCARET VE GELİRLER

16 yüzyılda Avrupa gitgide zenginleşmeyi sürdürdü Sebebi kısmen iç faktörlerdi (nüfus ve verimlilik artıyordu) kısmen de keşif yolculuklarının ardından pazarın genişlemesiydi Oysa o çağda yaşayanlar zenginliği değerli madenlerle eşit saydıklarından zenginliğin artışını Meksika ve Peru dan gelen gümüşe bağlıyorlardı Bu kurama göre, hem İspanya devletinin zenginleşmiş olması -devlet gelirleri açısından gerçekten de zenginleşmişti- hem de İspanyolların Avrupa daki en zengin insanlar haline gelmiş olmaları gerekirdi Ama böyle olmadıkları kesindi

Yeni Dünya ya yerleşenlerin mamul mallara ihtiyacı vardı İspanya ise hammadde üreticisiydi, bir gece içinde de tüccar ulusa dönüşmeyecekti Üstelik, ortaçağ statü kavramına saplantı derecesinde önem veren İspanyol toplumu değişim göstermekte özellikle zorluk çekmekteydi Yine de, olduğu kadarıyla İspanyol sanayiinin sömürgelerin taleplerinden yarar sağlayacağını düşünmek mantıksız olmazdı Ne yazık ki, gümüş akışının olumsuz etkileri kuramsal olarak korunmuş bir pazarın avantajlarını silip süpürdü Mekanizma o zaman anlaşılamamıştı, ama aslında basitti Daha fazla para ancak daha yüksek fiyatta ifade bulabileceği için, Sevilla'ya gelen her yeni parti gümüşten sonra Avrupa nın her yanında fiyatlar yükseliyordu Bunun etkisi ilkin ve en yoğun olarak İspanya'da hissediliyor, dolayısıyla ülke enflasyon tablosunda en üst sırayı işgal ediyordu İspanya da maliyetler rekabet edebilir olmaktan gitgide uzaklaştı, sanayi durmadan geriledi Ne kadar korumacı politika güdülürse güdülsün, Kuzey Avrupa, özellikle de Felemenk te üretilen ucuz mallar İspanya pazarından ya da Amerika kıtalarına yelken açan İspanyol gemilerinin ambarlarından uzak tutulamıyordu

Yalnızca gümüş ithalinden değil, daha canlı bir ticari hayatın sonucu olan artan dolaşım hızı yüzünden de ortaya çıkan 16 yüzyılın 'fiyat devrimi," beraberinde ücret artışlarını da getirdi Ama ücret artışı fiyatlardaki artışın sadece yarısı kadardı, dolayısıyla gerçek ücretler düştü Sonuç, servetin girişimcilerin lehine yeniden dağılımı oldu Hasadı toplayan, yine Kuzey Avrupa ticaret ağının ortasında yer alan Felemenk'ti

Felemenk lehine işleyen ekonomik trendler, Hollandalıların bağımsızlık mücadelesinde nasıl bu kadar uzun süre tutunabildiklerini açıklıyor İsyan yüzünden ülkenin bölünmesinin ardından iktisadi merkez hür kuzeye kaydı; tutucu Belçika eski düzeyini zor tutturuyordu (hatta Antwerp gerilemişti), oysa devrim geçiren Hollanda patlama yapmış, Amsterdam Avrupa'nın en hızlı gelişen kenti olmuştu Amsterdam'ın tüccarı bir sermayedarın özelliklerine sahipti, kâr kadar maliyeti ciro kadar brüt kârı da biliyordu Bu yeni toplumun verimliliğini en temel özelliği olan deniz taşımacılığında görüyoruz Hollanda gemilerinin hem başlangıç fiyatları, hem de işletme maliyetleri başka ülke gemilerinden üçte bir oranında azdı 16 yüzyıl sonunda Hollanda'nın gücü ilk baştaki bütün Felemenk e eşdeğerdi, büyüme hızı da artıyordu

Kuzey zenginleşirken İtalya'da yaprak kıpırdamıyordu Burada paradigma Venedik'tir Venedik'in duraklamasının ilk bakıştaki açıklaması Portekizlilerin Ümit Burnu'nu dolaşarak Doğu ya ulaşmasıdır Oysa Avrupa ya getirilen baharatın hacmi aslında 16 yüzyılda ikiye katlanmıştı, ticaretin yarısı da varış noktası Venedik olan geleneksel yollardan yapılıyordu Hacim artışı yüzünden fiyatlar ve kârlılık biraz düşmüştü, Osmanlılarla çatışmalar yüzünden (her zamanki gibi) bazı tıkanmalar oluyordu, ama bu etmenlerin hiçbiri hayati önemde değildi İtalya ve Akdeniz'in, Hollanda ile Kuzey Denizi nin arkasına, ikinci sıraya düşmesine yol açan, aslında mal ve hizmetlerin artan maliyetiydi Yüzyılın ortasında Venedik gemileri Felemenk e gitmekten vazgeçmişlerdi; yüzyılın sonunda ise İngiliz ve Hollanda gemileri Akdeniz'e eskisinden daha çok girmeye başlamıştı Üstelik, her ne kadar 1600 yılındaki Venedik filosu 1500 dekine göre küçülmemişse de, bu filonun büyük gemileri artık Hollanda'da üretiliyordu

Ticaret malları 16 yüzyılda aşağı yukarı aynı kaldı, ama bu malların kaynağı olan yerlerin bazıları değişti Kolomb Amerika'yı keşfettiğinde Kanarya Adaları'ndan gelen şeker Akdeniz şekerine üstün gelmişti; Brezilya dan gelen şeker ise artık her ikisinin de altını oymaktaydı Yeni Dünya'nın önemli ikinci ihraç malı (her bakımdan en önemli olan gümüşün yanı sıra) deriydi, önce Antiller'den geliyordu, sonra da Meksika dan ihraç edilmeye başlandı Avrupa'da ise önemli değişimler yaşanıyordu Bu tarihteki istatistikler sağlıksızdır, yine de yıllık kömür üretiminin 1500 de 300 000 tondan (Belçika kömürünün Britanya kömürüne oranı 2:1) 1600 de 1 000 000 tona (aynı oran 3:7) çıktığını söyleyebiliriz İsveç demir ihracatı rakamları bu kadar çarpıcı değildir, ama maliyetler üzerinde gitgide daha fazla durulduğunu gösterir Bu ihracat 1500 de 1000 tondan (haritamızın kapsadığı alanda üretilen aşağı yukarı toplam 125 000 tonun yüzde 1'inden azdır) 1600'de 5000 tona yükselmişti (muhtemelen 150 000 ton olan toplamın yüzde 3 ünden fazla) Avrupa tek pazar haline geliyordu: 1500 yılında, düşük maliyetle çalışan Baltık üreticileri ile yüksek maliyetle çalışan Akdeniz üreticileri arasında buğday fiyatı farkı 1 e 7 idi, 1600 yılında bu oran 1'e 5 e düşmüştü

1600 yılı için yaklaşık devlet gelirleri aşağıdadır (rakamlar Venedik Duka altını cinsinden milyon olarak verilmiştir): Kastilya 7 8, artı Amerikan gümüşü olarak 2; Fransa 5 5; Osmanlı İmparatorluğu 4; Napoli 3; Venedik, Portekiz 2 (her biri); Milano 1 5; Hollanda Cumhuriyeti 1 1; İngiltere 0 9; Aragon, Sicilya 0 6 (her biri); Avusturya, Savoy, Polonya 0 5 (her biri) İspanyol İmparatorluğu nun bütünü için verilen toplam (15 5) bu devletin kaynaklarını biraz abartıyor, çünkü İspanya ve sömürgelerinde Avrupa'ya nazaran daha hızlı bir enflasyon oranı vardı

1600 yılında Avrupa daki kentsel nüfus toplam nüfusun yüzde 5 ine ulaştı, oysa yüzyıl önce yüzde 2,5'ti Felemenk'te bu oran yüzde 15'e ulaşmıştı

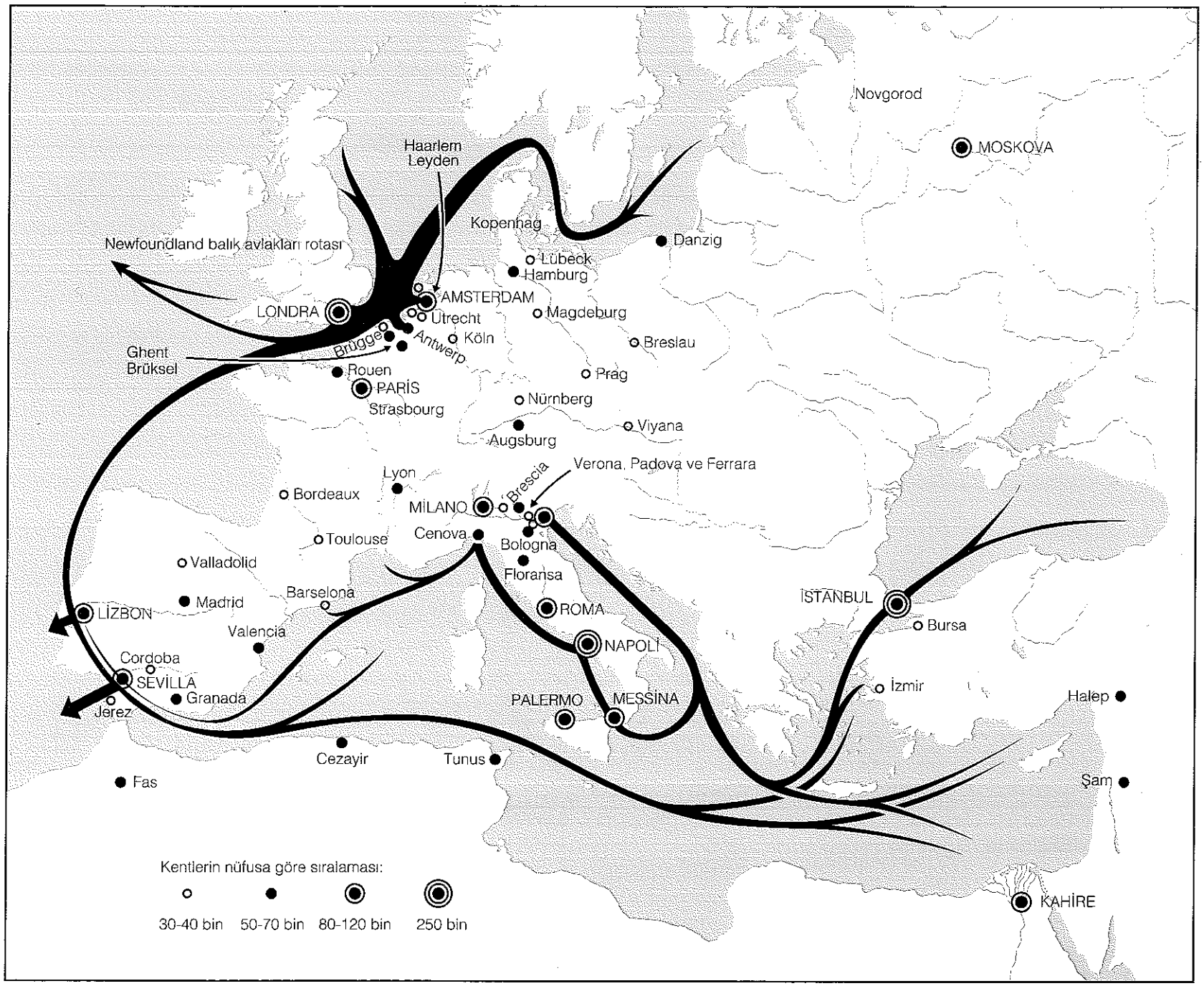
Novgorod
MOSKOVA
Haarlem
Leyden
Kopenhag
Danzig
Newfoundland balık avlakları rotası
Lübeck
Hamburg
AMSTERDAM
LONDRA
Utrecht
Magdeburg
Brügge
Antwerp
Köln
Breslau
Ghent
Brüksel
Rouen
Prag
PARİS
Strasbourg
Nürnberg
Viyana
Augsburg
Verona, Padova ve Ferrara
Lyon
Brescia
Bordeaux
MİLANO
Toulouse
Cenova
Bologna
Valladolid
Floransa
Barselona
İSTANBUL
Madrid
LİZBON
ROMA
Bursa
Valencia
NAPOLİ
Cordoba
SEVİLLA
İzmir
Halep
Granada
PALERMO
MESSİNA
Jerez
Cezayir
Tunus
Şam
Fas
KAHİRE
Kentlerin nüfusa göre sıralaması:
30-40 bin
50-70 bin
80-120 bin
250 bin

1634'TE AVRUPA: SİYASİ BİRİMLER

Fransa Kralı IV Henri Katolikliği kabul ederek ve Protestanlara da hoşgörü gösterme sözü vererek ülkesini yeniden birleştirmişti Kralın bakanı Sully mali durumu düzeltti, Savoy ile yapılan ve kolayca kazanılan savaş sonucunda da Lyon civarında değerli araziler ele geçirildi (1601); bu topraklar Saluzzo nun kaybını telafi edecekti 1610'da Henri İspanyol etki alanından çıkabilmek için bir girişimde daha bulunmaya hazırdı Ancak o yıl bir suikasta kurban gidince, program da sona erdi, Fransa'daki güçlü yönetim dönemi de XIII Louis'nin saltanat döneminin ilk on yılı soylu hizipleri arasındaki kavgalarla geçti, nihayet 1624 te Kardinal Richelieu iktidara geldiğinde Fransa yine girişken bir dış politika izleyebilecek duruma geldi

Avrupa nın diğer ucunda Rusya Boris Godunov un 1605'te ölmesinin ardından sıkıntılı yıllar geçiriyordu Godunov, ülkeyi Korkunç İvan'ın budala oğlu Feodor adına yönetmiş, Feodor 1598'de ölünce de kendisi hükümdar olmuştu Ama bir hanedan kuramamıştı, tahta kimin geçeceği konusundaki tartışmalar Rusya'nın düşmanlarına bekledikleri fırsatı verdi 1611'de Polonyalılar Smolensk'i aldılar, 1612'de Moskova'yı işgal ettiler ve çarların tahtına Polonya veliahtını oturttular 1613'te İsveçliler Novgorod'u işgal etti Ama bu gidişi tersine çevirecek nokta gelmişti: Aynı yıl bir ulusal ayaklanmayla Polonyalılar başkentten atıldı ve Ruslar yine kendi çarlarına kavuştular Bu çar, Moskova patriğinin oğlu Mihail Romanov idi Hatırı sayılır büyüklükte bir toprak tavizi verilerek önce İsveç (1617), sonra da Polonya ile (1618) barış imzalandı Rusya yaralarını yalayarak bekliyordu

Bu arada Avrupa'daki gerginliğin merkezi Almanya'ya kaydı 1618'de Bohemya'daki Protestanlar Avusturya'nın Katolik Habsburg hanedanına karşı ayaklandılar Bohemya tacı Protestan Palatinate elektörüne teklif edildi, o da kabul etti Elektör, Alman prenslerinin saplantısı olan yükümlülüklere hiç aldırış etmemesi yüzünden hiç destek bulamadı, hiçbir Protestan ona arka çıkmadı Avusturya'da II Ferdinand kendi başına kimseye saldıramayacak kadar güçsüzdü, ama hem Katolik Bavyera'yı, hem de Protestan Saksonya yı kendi safına çekmeyi başardı Bavyeralı general Tilly, Bohemya ile Yukarı Palatinate yi fethetti, Saksonlar Lusatya ve Silezya'yı ele geçirdi (1620) Sonra Tilly, İspanyolların da yardımıyla Ren-Palatinate yi aldı (1622) Ferdinand müttefiklerini cömertçe ödüllendirdi: Saksonlar Lusatya'yı, Bavyeralılar Yukarı Palatinate'yi (ve Palatinate'nin elektörlük oy hakkını) aldı, İspanyollar da Yukarı Alsace'ı ele geçirdi Ferdinand ın kendi kaynakları müthiş çoğalmıştı Eğer Bohemya tahtı ona barışçı yoldan miras kalmış olsaydı birçok geleneksel kısıtlamayla karşı karşıya kalacaktı Oysa ayaklanma bastırıldıktan sonra el koyduğu muazzam topraklar sayesinde pençesini hem ülkeye, hem de ülkenin zenginliklerine geçirmiş oldu

1623 te Tilly Kuzey Almanya'ya yürüdü ve hâlâ silahlı küçük Protestan gruplarını dağıttı Bazı sınır bölgelerinde hak iddia eden Danimarka ise, Protestanların Tilly nin Katolik ordusundan korkmasından faydalanıp aşağı Saksonya yı koruma altına aldı Bu korumanın bir hayalden ibaret olduğu Tilly nin Lutter de kolay bir galibiyet elde etmesiyle ortaya çıktı (1626). Sefer sırasında Tilly'yi destekleyen ikinci ordu Ferdinand ın emri altındaydı Ferdinand ın Bohemya daki prokonsülü Albrecht von Wallenstein ın kurduğu ve komuta ettiği bu güç, Habsburg çıkarlarına hizmet eden bir politika güdülmesini mümkün kılıyordu Ferdinand Wallenstein'a Mecklenburg'a yürümesini emrettiğinde, Almanya Habsburgların Baltık ta toprak elde etme niyetinde olduğunu anladı Tehlikeyi hisseden İsveçliler Wallenstein ele geçiremesin diye Stralsund a asker yerleştirdiler Hangi dinden olursa olsun, güçlü bir imparator görmek istemeyen Alman prensleri de tehlikeyi sezdi Prensler ısrarlıydı: Bohemya konusu halledildiğine göre artık ortada kavga edilecek bir şey kalmamıştı; eğer Ferdinand tahta bir Habsburg'un geçmesini istiyorsa Wallenstein'ı görevden almalıydı Ferdinand istemeden de olsa kabul etti

Bu sırada Kardinal Richelieu Fransa'nın iplerini ele geçirmişti Almanya'da savaşın sürmesinden çıkar sağlamayı umuyordu ve Almanları rahatlatacak bir barışa izin vermeye hiç niyeti yoktu En azından savaş Habsburgları meşgul ediyordu; ayrıca Richelieu, İspanyollarla savaşan Hollandalılara nasıl mali destek veriyorsa, Avusturya Habsburglarına karşı İsveçlileri de destekleyecekti İsveç Kralı Gustavus Adolphus kardinalin bu politikasına tam da uyan bir hükümdardı

Gustavus 1611'de henüz 17 yaşındayken İsveç tahtına çıkmıştı Tacına hem Danimarka kralı, hem de Polonya kralı sahip çıkıyordu Krallığı o kadar yoksuldu ki bu ikisinin neden tacı istediklerini insan merak ediyor Gustavus'a hem Danimarka ve Polonya ile savaş, hem de Rusya ile Finlandiya üzerinde sürüp giden bir çatışma miras kalmıştı İsveç'in toparlayabildiği orduları Ruslar hariç herkes her zaman yendiğine göre, yapılacak iş Danimarka ve Polonya ile anlaşmaya varmak, sonra da dikkati Finlandiya'ya yoğunlaştırmaktı Gustavus Danları 400 000 duka vaadiyle kandırdı (bu rakam İsveç'in yıllık gelirinin iki katıydı, ama ülkenin ihraç ettiği bakırın fiyatı arttığı için dört yılda borcunu ödemeyi başardı) Polonya ateşkese razı oldu, çünkü Rusya'nın 'sıkıntılı yılları'ndan yararlanmak için sabırsızlanmaktaydı Gustavus elindeki fırsatı çok iyi değerlendirdi Sonunda Moskova ile vardığı anlaşma sayesinde hem Finlandiya sınırındaki tartışmalı toprakları elde etti, hem de körfezin güneyindeki İngria eyaletini aldı (1617) Sonra gözlerini Polonya'ya çevirdi Livonya'ya yaptığı seferlerde ordusunun yeni silahlarını ve taktiklerini deneme fırsatını buldu[1] 1626'da Livonya fethedildi,

1 Aslında bu İsveç ordusunun Avrupa standartlarına kavuşturulmasından başka bir şey değildi Gustavus un tek önemli yeniliği hareketli sahra topçusuydu. İsveç gibi küçük bir ülkenin bir Avrupa savaşının gerektirdiği sayıda asker toplaması zor değildi zira bu çağın ordularındaki asker sayısı genellikle 25 000'den fazla olmazdı Ayrıca, her devlet bir feodal hak olarak herkesi askere çağırabilirdi ki böylece çok daha fazla sayıda asker toplayabilirdi Ama sıkıntı şuydu: Böyle asker toplayınca bu eğitimsiz insan gücü o dönemin savaşlarında bir işe yaramıyordu, çünkü artık arkebüzcü ve kargıcıların meslekten yetişmiş olmaları şarttı İspanya, Amerika dan gelen gümüş sayesinde büyük profesyonel bir orduyu besleme imkânına sahip tek ülkeydi, bu sayede de 16 yüzyılda ve 17. yüzyılın başında diğer Avrupa ülkelerine göre üstün konumdaydı. Gustavus'un sistemi ulusal ordu için seçmece asker toplayıp sonra bunları eğitmek ve profesyonel standartta maaş ödemekti. Burada önemli olan bu maaştı Asker sayısının durmadan artmasına rağmen Gustavus maaşları ödeyebiliyordu, zira hep başarılıydı ve fetihleri sayesinde hazinesi tıka basa doluydu.

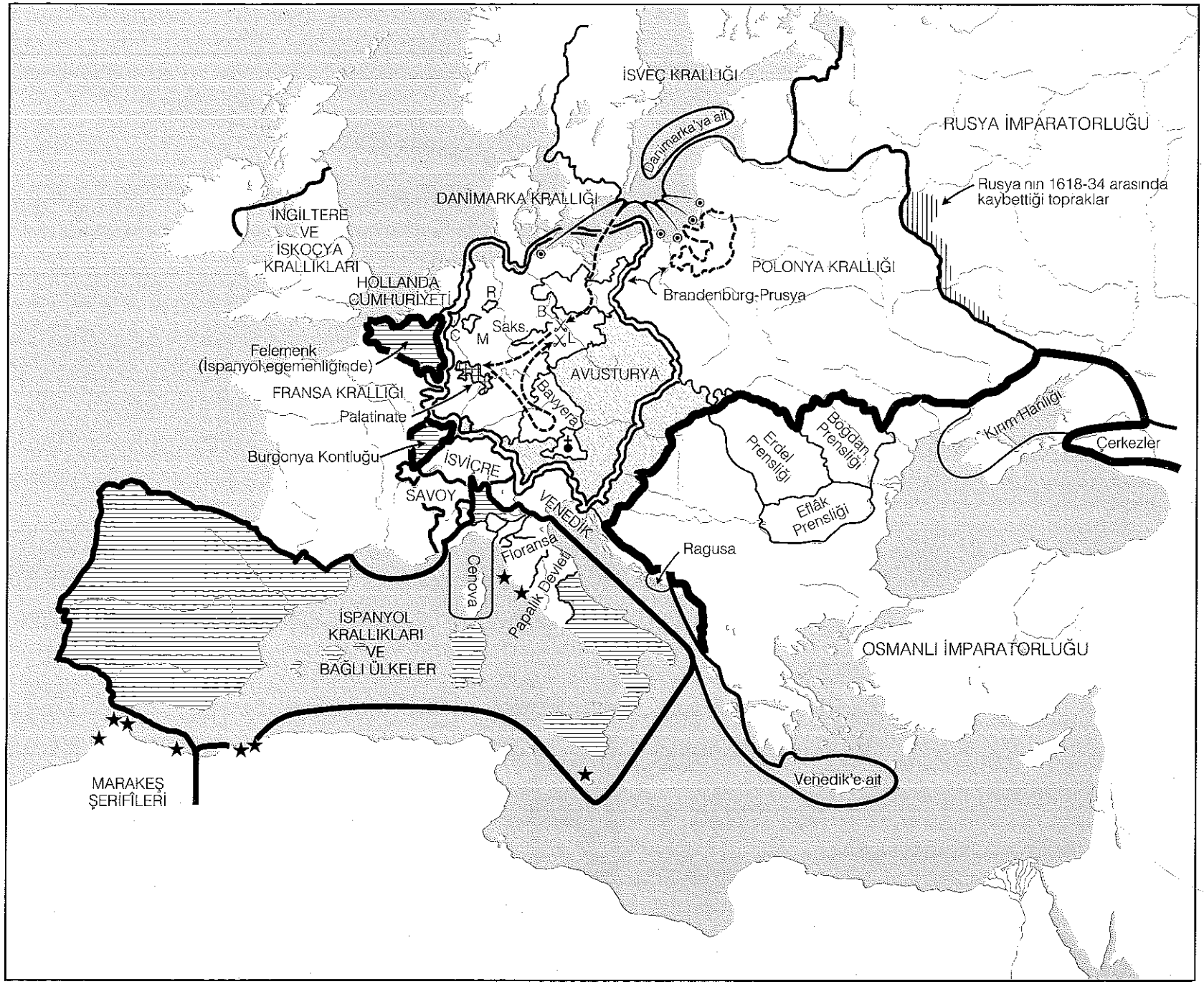
İSVEÇ KRALLIĞI
Danimarka'ya ait
RUSYA İMPARATORLUĞU
Rusya nın 1618-34 arasında kaybettiği topraklar
DANİMARKA KRALLIĞI
İNGİLTERE VE İSKOÇYA KRALLIKLARI
HOLLANDA CUMHURİYETİ
POLONYA KRALLIĞI
Brandenburg-Prusya
R
B
Saks
C
M
L
Felemenk (İspanyol egemenliğinde)
AVUSTURYA
FRANSA KRALLIĞI
Bayyera
Palatinate
Burgonya Kontluğu
İSVİÇRE
SAVOY
VENEDİK
Floransa
Cenova
Papalık Devleti
İSPANYOL KRALLIKLARI VE BAĞLI ÜLKELER
Ragusa
OSMANLI İMPARATORLUĞU
Erdel Prensliği
Boğdan Prensliği
Eflâk Prensliği
Kırım Hanlığı
Çerkezler
MARAKEŞ ŞERİFİLERİ
Venedik'e ait

böylece İsveç ordusu tecrübe de kazandı Prusya kıyılarına yapılan sefer Gustavus'un artık Doğu Baltık'ın efendisi olduğunu gösteriyordu Polonya istemeye istemeye mevcut durum çerçevesinde yeni bir ateşkese razı oldu Anlaşmaya göre bütün Prusya limanlarına İsveç garnizonları yerleştirilecekti Bu garnizonların topladığı limana giriş rüsumu Gustavus'un gelirlerini ikiye katladığı gibi, misli kadar büyüyen ordusunun masraflarını da rahat rahat çıkarıyordu

Bu ateşkesi Richelieu'nün elçileri düzenlemişti; bu elçiler Gustavus'a Almanya'yı işgal ederse her yıl 200 000 duka vermeyi de önerdiler Gustavus dünden hazırdı Bir zamanlar Habsburgların genişlemesini kederle seyretmişti, şimdi ise hem dindaşlarını, hem de Baltık'taki egemenliğini korumak için taarruza geçeceği günü sabırsızlıkla bekliyordu 1630'da 20 000 askeriyle Pomeranya'ya çıktı

Alman prensleri -Protestan olanları bile- Gustavus'u görünce hiç sevinmemişlerdi Brandenburg elektörünün surat asmak için iyi bir sebebi vardı: 1618'de Prusya Dukalığı (süzereni Polonya idi) ona miras kalmıştı, Polonya'nın İsveç'e bıraktığı liman rüsumu toplama hakkı aslında elektöründü [2] Saksonya elektörünün ise, her ne kadar Almanya'nın başka yerlerinde Protestanlar zulüm görüyor olsa bile, Habsburglarla çatışmaya girmeye pek niyeti yoktu Saksonya, Lusatya'yı elde etmişti Her ikisi de, Katolik karşıtı bir seferin söz konusu bile olmayacağını açıkça belirttiler Gustavus aldırmadı 1631'de Brandenburg elektörünü kesin bir ittifaka zorladı; aynı yılın eylül ayında Tilly'nin durup dururken Saksonya'yı işgal etmesiyle bu ülkenin elektörü de Gustavus'un saflarına katıldı Breitenfeld'de (haritada B) İsveçliler ile Saksonlar yan yana dövüştü Tilly Saksonları muharebe meydanından sürüp attı, ama İsveç cenahında sert kayaya çarptı İsveç karşı saldırısı geliştikçe, Tilly'nin ordusu dağıldı Avrupa'daki güç dengesi bir gece içinde değişmişti

Gustavus Bohemya'yı işgal etmeyi Saksonlara bırakarak batıya, Ren Irmağı'na doğru ilerledi 1631/2 kışını Palatinate'de geçirdi, bir sonraki sefer mevsiminde Bavyera ile Avusturya'yı işgal etme amacıyla muazzam Alman orduları topladı Tilly mecburen Bavyera'yı koruyacaktı Çaresiz Ferdinand yine Wallenstein'ı göreve çağırdı 1632 baharında Gustavus Bavyera'ya yürüdü, Tilly'yi devirip geçti ve bütün bölgeyi yağmaladı, yaktı, yıktı Wallenstein Saksonları Bohemya'dan çıkardı, sonra temkinle Bavyera'ya girdi Gustavus'un saldırısına karşı koymayı becerdi ve bu sayede Ferdinand biraz soluklandı: Artık sefer mevsimi bitmiş, İsveç saldırısı durdurulmuştu Savaşan taraflar kendi yönlerine gitti: Wallenstein adamlarını Saksonya'nın kuzeyine aktardı; düşman topraklarında kışlamak hem siyaset, hem de iaşe açısından kurnazca bir harekete benziyordu Ama Gustavus onu kovaladı, Lutzen civarında (haritada L) dağılmakta olan orduyu yakaladı ve derhal saldırıya geçti Biraz fazla acele etmişti Wallenstein'ın ikinci komutanı Pappenheim muharebe meydanından topu topu bir günlük mesafedeydi ve çabucak yetişerek İsveçlilere yandan saldırdı Adeta birbirine kilitlenen ordular bitap düşene kadar savaştı Öğleden hemen sonra Pappenheim ölümcül yara aldı Gustavus ise bir süvari hücumunun başındayken bir misketle kolundan yaralandı, kargaşanın içine sürüklendi, sırtından yediği kurşunla atından düştü ve yerde yatarken kurşunlanıp öldü İsveçliler önce dağılır gibi oldu, ama sonra toparlanıp yeniden saldırdılar Gece karanlığı çökerken muharebe meydanına hâkim olmuşlardı ve Wallenstein geri çekilmekteydi

Lutzen'den sonra İsveç sınır ötesi kuvvetlerinin efsanevi günleri sona erdi, yine de taarruz gücü imparatorluk ordusundan ziyade İsveçlilerin elindeydi Üstelik Wallenstein'ın kendi başına işlere kalkışmaya niyetli olduğu anlaşılmış ve Ferdinand onu öldürtmüştü Derken 1634'te yeni bir İspanyol ordusunun Felemenk'teki hiç bitmeyen savaşa katılmak üzere İtalya'dan yola çıkıp Almanya'dan geçmesi gerekti; Madrid ordunun Almanya'dan geçerken imparatorluk ordusuyla işbirliği yapmasını kabul etti [3] Küçük Bavyera kasabası Nordlingen yakınlarında Habsburg dünyasının birleşik gücü, İsveç ve Alman müttefikleriyle karşı karşıya geldi İsveçliler kendilerinden sayıca ikiye bir üstün olan düşmana saldırdılar İspanyollar birbiri ardından gelen hücumlara karşı direndi, sonunda saldıranlar çöktü Sonraki kovalamacada Protestan ordusu tamamen yok edildi [4]

İspanya ordusu Belçika'ya doğru yoluna devam etti, İsveç sınır ötesi ordusu kuzeyde ağır ağır da olsa toparlandı, Habsburglar ile Alman prensleri de genel bir barış yaptılar Hâlâ İsveçlilere ve geri kalan tek Alman Protestan ordusuna (Alsace'ta) mali destek veren Richelieu çözümsüzlüğün devamı için yeni bir şeyler gerektiğini anlamıştı Nordlingen'den dokuz ay sonra Fransa savaş ilan etti

2 Brandenburg elektörüne ayrıca Cleves, Mark ve Ravensburg miras kalmıştı (haritada C M ve R).

3 İspanyollar Belçika ile göbek bağları kopmasın diye her zaman Ren boyunca harekât yapmaya hazır otururlardı Hâlâ arada bir denizden gitmeye kalkışıyorlardı, ama 1631'de Zeeland açıklarında bir donanma kaybettiler, 1639'da da daha büyük bir donanma, gerçek bir armada Hollandalı amiral Tromp tarafından İngiliz karasularında yok edildi.

1620 de savaş yeniden başladığında Felemenk cephesinde yeni fazla bir şey olmadı: İspanyollar 1625'te Breda'yı Hollandalılar da 1632'de Maastricht'i aldı

4 Bu arada İsveç güçlerinin önemli bir kısmı Polonya'yla savaşmak üzere asıl ordudan ayrılmıştı Ruslar Smolensk'i yeniden ele geçirmeye çalışıyordu, İsveçliler de bu fırsattan yararlanıp bir iki kolay zafer kazanmak niyetindeydi Ama Polonya fazla zorluk çekmeden Rusları durdurdu. Nordlingen'den sonra da İsveçlileri 1629 dan beri ellerinde tuttukları Polonya limanları geri vermeye zorlayabildiler Sonuçta bu kolay zafer hayalleri İsveçlilere felaket getirdi

1634'TE AVRUPA: SİYASİ BİRİMLER

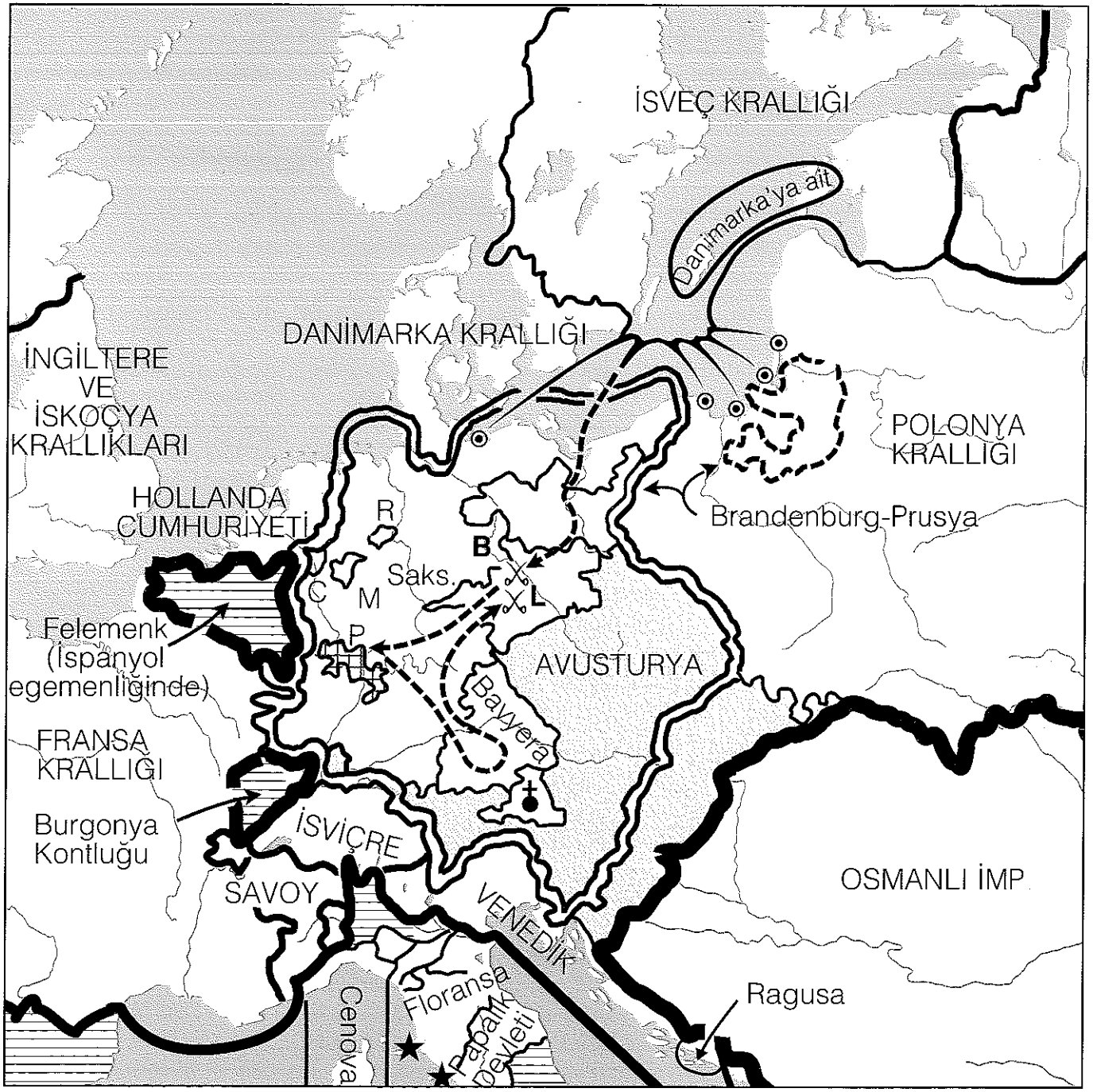

İsveç garnizonları

Gustavus Adolphus un yürüyüş kolu ve muharebeleri (1630-32)

L: Lutzen

B: Breitenfeld

1648'DE AVRUPA: SİYASİ BİRİMLER

Nordlingen sonrası bir yıl boyunca II Ferdinand Alman İmparatorluğu'nu gerçek bir devlet haline getireceğe ve kendisi de ortaçağdan beri ilk etkin imparator olacağa benziyordu Bavyera (Palatinate nin iki yarısını da işgal etmişti), Saksonya (Lusatya'ya ek olarak Magdeburg'u da alması önerilmişti) ve Brandenburg (bu prensliğe Pomeranya önerilmişti ama Pomeranya hâlâ İsveçlilerle kaynıyordu), eğer bu önerilen topraklar kesin kes kendilerine verilirse Ferdinand ın otoritesini pekiştirme planlarını kabul edeceklerdi Ancak Alman prenslerinin anlaşmaya varmasını sağlamakla iş bitmiyordu Ferdinand Fransa ya da İsveç in anlaşmayı bozmasına karşı da önlem almak zorundaydı Bedeli ne kadar yüksek olursa olsun içlerinden birini satın almalıydı, ama Nordlingen in getirdiği iyimser havaya kapılan imparator fırsatı kaçırdı İsveçliler kuzeydoğuda yeniden toparlanıp üstlerine gönderilen Saksonya ve imparatorluk kuvvetlerini 1636 da sonra da 1638 de yendiler Yıl sonunda yine Bohemya'yı yağmalamakla meşguldüler Fransa nın mali destek sağladığı Alsace taki ordu da 1638 de taarruza geçti, Ren i aşıp Yukarı Baden ı aldı III Ferdinand (1637 de babasının yerine geçmişti) devraldığı yapının umduğundan daha zayıf olduğunu gördü

Aynı dönemde İspanyol İmparatorluğu daha da beklenmedik sorunlarla karşılaştı 1640 ta Aragon un Kastilya ölçeğinde vergi vermesi istenince Barselona da şiddetli bir isyan çıktı Asiler Fransızları kontluğun süzerenliğini yeniden üstlenmeye (ortaçağda böyleydi) ve savunmasına katkıda bulunmaya çağırdılar Richelieu memnuniyetle kabul etti Aynı yıl daha sonra Portekizliler isyan bayrağını açtı İspanya ile birleştiklerinden beri denizaşırı imparatorlukları ilerlememişti dolayısıyla yeniden kendi kralları olsun istiyorlardı İspanyolların isyanı bastırma girişimleri boşa çıktı Madrid, Avrupa'daki muharebe meydanlarına taze kuvvet göndereceğine Brüksel ve Milano dan yardım dilenmekteydi

Bu isteğin karşılanmasının lojistik açıdan imkânsız olması bir yana, Brüksel in yardım gönderecek hali yoktu Hollandalılara karşı saldırı olarak başlayan harekât şimdi Hollandalılar ile Fransızlar karşısında tutunmayı hedefleyebiliyordu ancak; Felemenk teki ordu İspanya nın en iyi ordusuydu ama iki taraflı savunma çok zordu 1637 de Hollanda Breda yı yeniden ele geçirdi 1643 te Fransızlar saldırdı Fransız ordusuna ilk önemli taarruzunda komuta etmek üzere Richelieu nün bizzat seçtiği Dük d Enghien, Rocroi sınır kalesini kuşatarak biraz daha güçlü bir İspanyol ordusuna karşı harekete geçti Fransızların sağ cenahındaki süvarilerin komutasını ele alan Enghien düşman süvarilerini yendi, muharebe meydanının ortasından geçerek, Fransız ordusunun sol cenahı tam da çökmek üzereyken İspanyol ordusunun sağ cenah süvarilerini vurdu İspanyol atları dağıldı, böylece piyadeler bütün Fransız ordusunu karşılarında buldular İspanyol süvarilerinin zaten olağanüstü bir ünü yoktu Oysa profesyonel piyade alayları (*tercios*) yüzyılı aşkın bir süre İspanyol hegemonyasının sürmesini sağlamışlardı Fransızlar topçu destekli süvari ve piyade saldırılarıyla bu alayların gücünü gün bitiminde ancak kırabildiler Ama bir kere kırdıktan sonra da aman vermediler Rocroi İspanya çin yalnızca bir yenilgi değil, yerine yenisi konulamayacak bir aletin imha edilmesiydi

Avusturya Habsburglarının durumu da berbattı 1642 deki ikinci Breitenfeld muharebesinde İsveç ordusu imparatorluk ordusunu ilk muharebedeki gibi ezdi İsveçliler 1643 yılını Danimarka kuvvetlerini tepelemekle geçirdi ama savaşa verilen bu ara III Ferdinand'ı hiç rahatlanmadı zira o hâlâ Rocroi yenilgisinin haberini hazmetmekle meşguldü Tepki vermekte hızlı ve akıllıca davrandı Westfalia da yapılan barış konferansında Ferdinand imparatorluk hayalinden vazgeçtiğini saklamadı En sonunda, dört yıl süren görüşmelerden sonra, savaşan tarafların hak iddialarında bir uzlaşma sağlandı ve antlaşma imzalandı

Zaferi kimlerin kazandığı konusunda en küçük bir kuşku yoktu İsveç Batı Pomeranya, Wismar ve Bremen-Verden i elde etmenin yanı sıra iki milyon duka tazminat aldı (Ayrıca, bir acele gidip Danimarka ile savaşa tutuşmasının sonucu olarak Bornholm ve Oesel adalarını, bir iki Norveç eyaletini ve Gotland ın batı sahillerini aldı) Fransa Moselle'deki köprübaşı ile Yukarı Alsace'a kesin kes sahip oldu, ayrıca Alsace ın diğer yarısı üstünde de bilhassa iyi tanımlanmamış bir süzerenlik hakkı elde etti Fransızlar bu kazançlar sayesinde eski Fransız sınırı ile Yukarı Ren arasında kalan bütün bölgeye hâkim oldu

Almanya içinde yapılan küçük ölçekli düzenlemeler ise Katolik imparatorluk idealinin sona erdiğini gösteriyordu Ren-Palatinate ve elektörlüğü eski sahipleri olan Protestan aileye geri verilmişti (Bavyera Yukarı Palatinate yi elinde tuttu ve bir elektörlük elde etti) Brandenburg Halberstadt ı, Minden i ve Pomeranya'daki kayıpları karşılığında Magdeburg un kendisine verilmesi vaadi aldı Saksonya Lusatya'yı elinde tuttu Westfalia Antlaşması imzalanana kadar Fransa-Alsace kuvvetlerinin Bavyera yı, İsveç in de Bohemya'yı işgal etmesini önleyen Ferdinand artık nefes alabilirdi Lusatya ve Yukarı Alsace hariç -her ikisini de babası elden çıkarmıştı- kendisine miras kalan toprakları kaptırmamayı başarmıştı

Böylece Otuz Yıl Savaşları bitti Ama Fransa-İspanya çatışması bitmedi, eskisi gibi sürüp gitti Westfalia Antlaşması nın imzalanmasından birkaç ay önce Enghien bir başka İspanyol ordusunu Lens muharebesinde tuzağa düşürüp imha etti; bu yenilgi, İspanya ile Hollanda nın henüz yeni üzerinde anlaştıkları kesin barışın sağlayacağı dengeyi yeniden bozuyordu (uzak görüşlü Hollandalılar şimdi İspanyol değil Fransız emperyalizminden kaygılanıyorlardı)

Bu olaylar kıtayı meşgul ederken İngilizler de kendi tarihlerini yazıyorlardı Kral I Charles ile İngiliz parlamentosunun yolları 1642'de ayrılmıştı Çıkan iç savaşta kral yenildi, esir düştü ve hapse atıldı (1645) Üç yıl sonra İskoçları kendi saflarına çekmeyi başardı, ama parlamentonun generali Cromwell İskoçları kolayca yendi Bu ikinci savaş parlamentonun hâlâ olanaklı gördüğü uzlaşma umudunu yok etti Muzaffer askerler Londra ya döndüklerinde parlamentoyu bir kenara itip Kral Charles ı yargıladılar (1648) Yeni yıla girildiğinde kralın kafası kesildi; Charles'a sadık kalan İrlanda'nın başına oğlu geçti (İskoçya da ondan yana durdu), ama İngiltere artık Cromwell'in başı çektiği bir askeri cunta tarafından yönetilen bir uluslar topluluğuydu

1648'DE AVRUPA: SİYASİ BİRİMLER

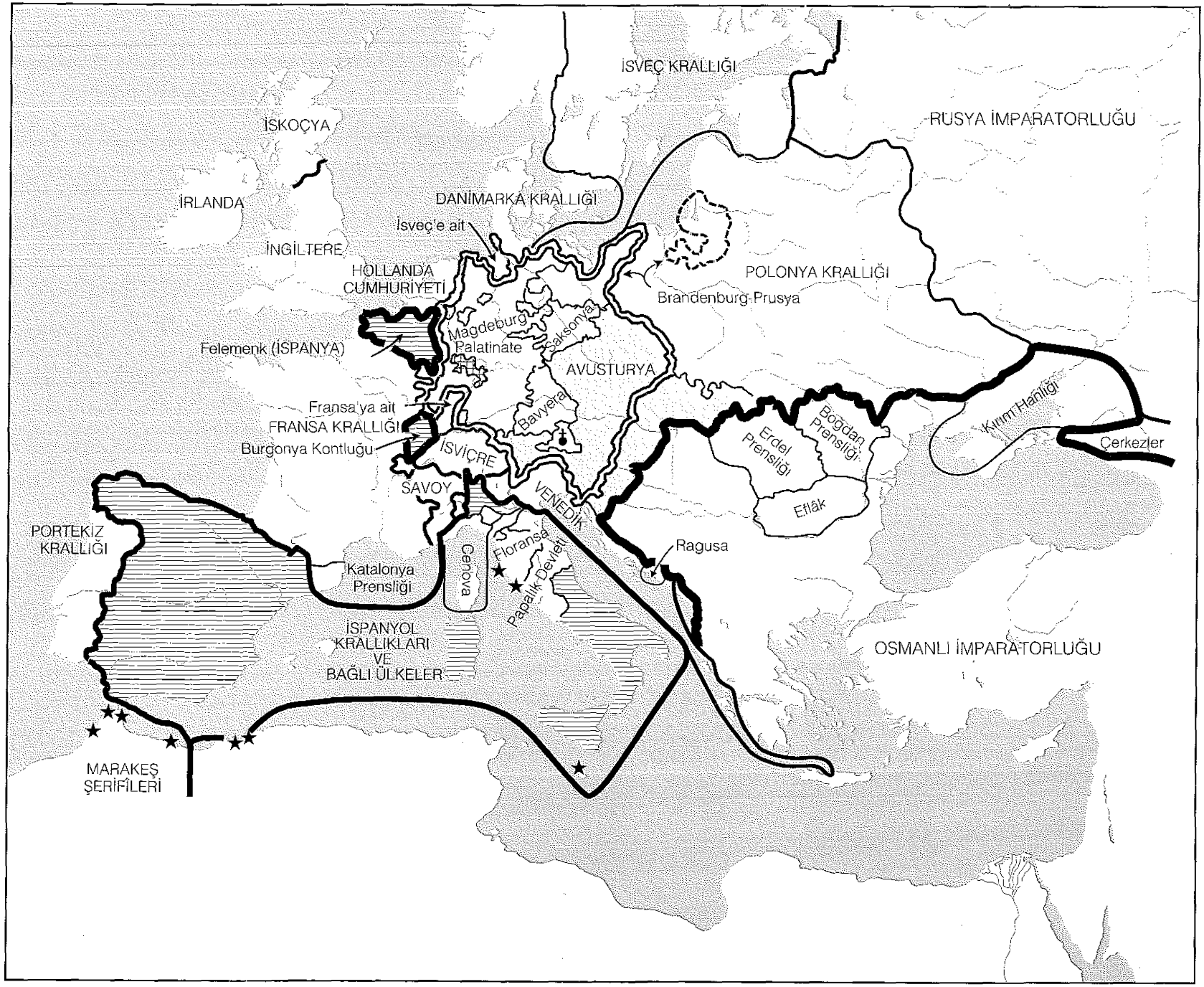

İspanyolların Yeni Dünya'daki tavrı acımasızdı: Söz dinlemez yerliler katledildi, boyun eğenler köleleştirildi. Yeni sahiplerinin mülklerinde ve madenlerinde zorla çalıştırılan bu talihsiz insanların binlercesi öldü. 100 000'i aşkın Karayip halkından kimse kalmadı; anakaranın birçok bölgesinde nüfus Kolomb öncesinin üçte birine düştü. Amerika kıtalarında, nüfusun en düşük düzeye gerilediği 1600 yılı civarında, bir yüzyıl öncesinin yarısı kadar insan yaşamaktaydı.

Conquistador'ların acımasızlığı 16. yüzyıl ölçülerine göre bile olağan dışıydı. Haçlıların "aman yok" gelenegi İspanya'da hâlâ canlıydı. (Granada'nın düşüşü -1492- daha yeni sayılırdı), bu fetih de tanrısızlara karşı yapılan bir Haçlı seferi olarak görülüyordu. Yerlilerin sayıca çokluğundan duyulan korku da şiddet kullanımını teşvik ediyordu. İspanyollar acımasızdı gerçi, ama Aztekler onlardan da beterdi; zulüm Meksika'ya yabancı değildi. Aslında, demografik felaketin boyutları da suçu *conquistador*'lara yüklememizi engelliyor. 16. yüzyılda yaşayan hiç kimse bu ölçekte bir katliam tasarlayamazdı. Evet katiller Avrupa'dan gelmişti, ama asıl katil insan değil mikroptu, en önemlisi de çiçek hastalığıydı.

Yeni Dünya'daki nüfus, çiçek virüsü için ideal yayılma ortamıydı. Genetik bakımdan ayıklanmamış, bağışıklık kazanmamıştı ve üstelik Meksika'da aşırı kalabalıktı. Daha başlangıçta bile ölüm oranları olağan dışı sayılabilecek kadar yüksekti; üstelik hastalık hızla yayıldığı için, ölüm oranları kısa süre içinde daha da arttı. Amerika yerlileri ancak birkaç kuşak sonra bağışıklık kazanmaya, nüfusları da yeniden artmaya başladı. 17. yüzyılın ortasında, göçmen (Avrupalı) ve ithal (siyah) nüfusları hesaba katsak bile sayılar hâlâ Kolomb öncesi düzeyin gerisindeydi [1].

Göçmen sayısı azdı. Yeni Dünya'nın keşfinden bir buçuk yüzyıl sonra bile iki kıtada topu topu yarım milyon Avrupalı vardı; bunların 100 000'i Brezilya'ya, 250 000'i İspanyol Amerika'sına ve 100 000'i (yarısı İngiliz) Küçük Antiller'e yerleşmişti. Kuzey Amerika'nın Atlas Okyanusu kıyılarındaki İngiliz kolonilerinde bir 50 000 kişi daha yaşıyordu. (Kanada'daki Fransızlar ile Yeni Hollanda'daki Hollandalılar 1000'er kişiyi geçmezdi). Siyah kölelerin toplamı Avrupalı toplamının yarısından azdı ve çoğu da Brezilya'daydı; büyük çiftlik [plantasyon] tarımı o dönemde Brezilya şeker üretimiyle sınırlıydı. Antiller'deki İngiliz kolonileri de şeker üretimine başlayınca buradaki köle nüfusu hızla arttı. (1648'den önce toplam nüfusun yüzde 10'u iken bu tarihten sonra yüzde 50'ye yükseldi; öte yandan yoksul İngiliz küçük üreticileri Kuzey Amerika'ya göç etti, böylece toplam nüfus hemen hemen aynı kaldı). Bu rakamların hepsi yaklaşıktır; hem veriler pek azdır, hem de Brezilya ve İspanyol Amerika'sında, safkan Avrupalılarla aynı nüfusa ulaşmış olan *mulatto*'lar (Avrupalı-siyah Afrikalı melezi) ve *mestizo*'lar (Avrupalı-yerli Amerikalı melezi) dolayısıyla Avrupalı, Siyah Afrikalı ve Amerika yerlisi ayrımı belirsiz hale gelmişti [2].

1648 dünya toplamı açısından bakıldığında bütün bu değişiklikler marjinal kalır. 1483'ten itibaren tarım toplulukları zaten büyük olan nüfuslarını büyük oranda artırmışlardı. 100 milyona ulaşan Avrupa'da, 175 milyona ulaşan Çin'de ve 20 milyona ulaşan Japonya'da artış yüzde 30-40 civarındaydı; 130 milyona ulaşan Hindistan'da artış yüzde 20'nin altındaydı, yine de bu yüzde 20 bile Yeni Dünya'daki nüfusun toplamından fazladır. Müslümanlığın kalbi olan Yakındoğu, Eski Dünya'nın artış göstermeyen ya da pek az gösteren tek bölgesidir.

1 Aynı şekilde Yeni Dünya'nın Eski Dünya'ya yanıtı olan frengi bugün yavaş seyreden kronik bir hastalığa dönüşmüştür, ama 1490'larda Avrupa'ya ilk yayıldığında akut bir enfeksiyondu.

2 1550-1650 döneminde Afrika'dan Yeni Dünya'ya yılda 10 000 civarında köle gönderiliyordu. Demek ki 1648'e kadar Afrika'dan yaklaşık 1 milyon siyah köle ihraç edilmiş olmalıydı. Bu rakam ile Yeni Dünya nüfusu için önerilen 250 000 rakamı arasındaki farkı açıklamak istersek yolculuktaki ölüm oranı (yaklaşık yüzde 20) ya da cinsiyet oranının kadınlar aleyhine (her iki erkek köleye bir kadın köle) olmasından ziyade, kölelik koşullarının yol açtığı düşük üreme oranını hesaba almalıyız. Her yıl köle ithalatının büyük bir kısmı bu açığı kapatmak için yapılıyordu. Siyahların nüfusu ancak 19. yüzyılda özgürlüklerine kavuştuklarında kendi kendini ikame eder hale geldi.

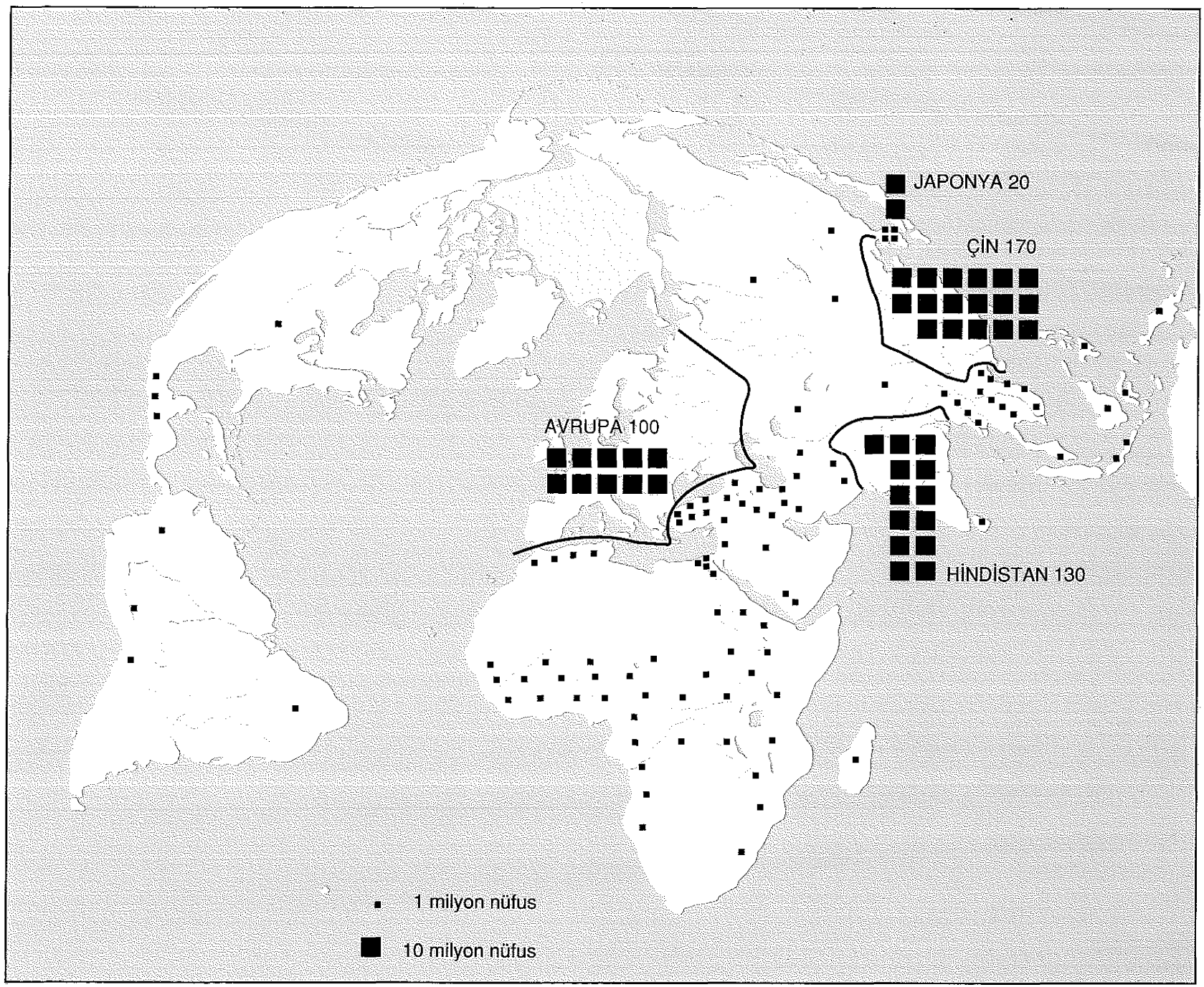
JAPONYA 20
ÇİN 170
AVRUPA 100
HİNDİSTAN 130
1 milyon nüfus
10 milyon nüfus

Hollandalılar İspanyol ve Portekiz denizaşırı imparatorluklarına saldırmakta ağır davranmışlardı, ama saldırdıklarında dünyanın önde gelen deniz gücüne yaraşır bir harekât oldu İngilizler ve Fransızlar baskın ve korsanlıkla yetiniyorlardı, oysa Hollandalılar yerleşmek üzere girdiler bölgeye; hedefleri İberya ticaret ağını yok etmek, yerine kendi ağlarını kurmaktı Kâr korsanlıkta değil ticaretteydi Bir Hollandalının İspanyollardan nefret etmek için bol bol nedeni vardı gerçi, ama kâr aşkı nefretinden çok daha büyüktü

Hollandalıların bu dönemde İspanya nın uydusu olan Portekiz i ilk hedef seçecekleri besbelliydi Beş altı yıl önce Endonezya'da ticari ilişkiler kuran Hollanda şirketleri, 1602'de birleşip kısaca V O C diye bilinen Vereenigde Ost-Indische Compagnie yi (İmtiyazlı Doğu Hindistan Kumpanyası) kurdular V O C muhteşem bir gelişme gösterdi on yıl içinde Portekiz baharat ticareti yapamaz hale geldi 1619'da V O C 'nin bölgedeki adamı Jan Coen Cakarta'yı Cavalılardan aldı ve Batavia adıyla, iki yüzyıl boyunca baharat trafiğini tekel altına alacak olan V O C imparatorluğunun başkenti yaptı V O C ayrıca Japonya'da ticaret izni olan tek Avrupa şirketi olarak Portekiz in yerini aldı (1641) ve batıya doğru ilerleyerek yine Portekizlileri Malakka dan (1641), Seylan ve güney Hindistan'dan attı (1638-58) Portekizliler Makao ve Timor gibi ücra noktalarda tutunsa da (Filipinler deki İspanyol birlikleri de Molukkalar'daki eskiden bir Portekiz kalesi olan Tidore'u 1663 e kadar ellerinde tuttular) Hindistan, güneydoğu Asya, Endonezya ve Japonya arasında kalan bölgedeki ticaret artık V O C kontrolündeydi Hissedarlarına düzenli olarak kâr payı dağıtıyordu

V O C 'nin başarısı teşvik ediciydi; aynı işi Atlas Okyanusu'nda görmek üzere Batı Hindistan Kumpanyası kuruldu Hollandalı yatırımcılar bu şirketten o kadar da memnun kalmadılar, ayrıca yeterli iştirak taahhüdü bulmakta da zorluk çekiliyordu; Atlantik ticaretinin Amerika daki istasyonları ücra kaleler değil, tam anlamıyla birer sömürge yerleşmiydi Öte yandan Afrika'daki Portekiz köle istasyonları savunmasızdı; Brezilya'nın fethi olmayacak şey değildi Batı Hindistan Kumpanyası (1621 de tahvil çıkarmıştı) Brezilya nın başkenti Bahia'yı ele geçirerek iyi bir başlangıç yaptı Ne var ki Portekizliler ertesi yıl kenti geri aldılar; ardından birkaç yıl süren savaş sonunda Hollandalılar askeri bakımdan başarılı oldular ama kumpanyanın kasaları boşaldı Neyse ki Amiral Piet Hein her korsanın rüyası olan bir başarıya imza attı, yani gümüş yüklü bir İspanyol filosunu ele geçirip işleri düzeltti (1628) Böylece Batı Hindistan Kumpanyası yüzde 75 oranında kâr payı dağıtabildi ve Brezilya ya ikinci bir sefer düzenleyip Recife yi ele geçirebildi Yan seferlerle Karayipler deki Curacao'da bir müstahkem ticari merkez kuruldu (1634) ve Gine deki Portekiz köle ticareti limanları (El Mina, 1638) ve Batı Afrika'dakiler (Luanda, 1641) ele geçirildi Ama Batı Hindistan Kumpanyası hâlâ para kaybediyordu, Portekiz ise en önemli Atlas Okyanusu sömürgelerini yeniden elde etmek için gerekli çabayı hâlâ gösterebilecek kadar güçlüydü: 1648 de Luanda'yı, 1654 te de Recife yi yeniden ele geçirdi Kumpanyanın hamlesi başarısız olmuştu Yine de hiçbir meyve vermediği söylenemezdi, zira Hollandalılar şu ya da bu kisve altında hem köle ticaretinin hem de Atlas Okyanusu ticaretinin büyük kısmını ele geçirmişlerdi

1600-1648 dönemi, İspanya ile Portekiz'in Yeni Dünya'nın tümü üzerindeki yasal mülkiyet hakkı iddiasının çürüdüğü bir dönem oldu. İberya dışında birçok ülke Kuzey Amerika'nın Atlas okyanusu kıyılarında kendi kolonilerini kurmayı başarmıştı: Virginia (İngiltere, 1607), Acadia (Fransa, 1605), Yeni Fransa (1608), Newfoundland (İngiltere, 1610), Yeni İngiltere (1620) ve Yeni Hollanda (1624) Hollandalılar 1616'da Guyana'da Essequibo'da da koloni kurdular Bir sonraki koloni grubu Küçük Antiller'de kuruldu: Önce İngilizler 1624 te St Kitts ve 1627 de Barbados u, ardından Fransızlar 1635 te Guadalup ile Martinik'i kurdular Hollandalılar, biraz yukarıda belirttiğimiz gibi, 1634'te Karayipler de Curaçao yu, Fransızlar da 1640'ta Büyük Antiller de Hispaniola açıklarındaki Tortuga adacığını aldılar Bu kolonilerin ekonomisi esasen kürk ticaretine (Kuzey Amerika'da), korsanlığa (Karayipler de) ve tütüne (her iki tarafta da) dayanıyordu Ancak, Kuzey Amerika kolonilerinde kaliteli tütün yetişirken, Karayip tütünü ikinci kaliteydi, dolayısıyla ada yerleşimlerinin ekonomisi zayıftı; ama bu durum 1648'de, Brezilya daki gibi köle emeğiyle şeker yetiştirilen plantasyon sisteminin uygulanmasıyla değişti

Kazakların ilerleyişi sayesinde 1648 yılı itibariyle çarların toprakları Sibirya'nın içlerinde Baykal Gölü ve Lena Irmağı na kadar genişlemiş, hatta öncü gruplar kıtanın doğu ucuna varmışlardı En dikkate değer keşif seferleri Deşnev ve Poyarkov'undu. Deşnev gemisiyle kuzey kıyılarının sonuna kadar gidip şimdi kendi adını taşıyan burnu dönmüş ve Bering Boğazı'ndan geçmişti (1647-48) Yazdığı rapor Yakutsk taki yerel arşive kaldırıldığı için Moskova nın bu keşiften asla haberi olmadı, ama bu yolculuk Sibiryalıları Amerika'ya karadan yol olmadığına ikna etti Yukarı Lena dan güneydoğuya doğru yol alan Poyarkov Amur a ulaştı ve ırmağın akışı yönünde ilerleyerek Okhotsk Denizi'ne çıkmayı başardı (1643-6) [1] Amur'un sağ kıyısında karaya çıkmaya kalkıştığında hiç de hoş karşılanmadı, çünkü ırmak Çin İmparatorluğu nun kuzey sınırını oluşturuyordu Eğer Çin o sırada hâlâ Ming hanedanı tarafından yönetiliyor olsaydı, bu girişime pek de önem verilmezdi, çünkü Ming'ler güney Mançurya'nın ötesiyle ilgilenmiyorlardı *Ama 17 yüzyılın başında Ming İmparatorluğu dağılmış, 1626 dan beri* Ming'lere karşı ayaklanan birleşik Mançu kabileleri 1644'te Beijing'de kendi hanedanlarını kurmuşlardı (1648'de güneybatı eyaletleri hâlâ Ming hanedanının bir üyesinin elindeydi ama onun da günleri sayılıydı) Mançu imparatorları saldırgan bir sınır politikası izleyecekler, anayurt sınırlarını asla ihmal etmeyeceklerdi

1 Okhotsk Denizi ne Lena dan daha doğrudan bir yolla giden bir keşif seferinde ulaşılmıştı (Muscovitin 1639); birkaç yıl sonra bir Hollanda gemisi de bu bölgede dolaştı

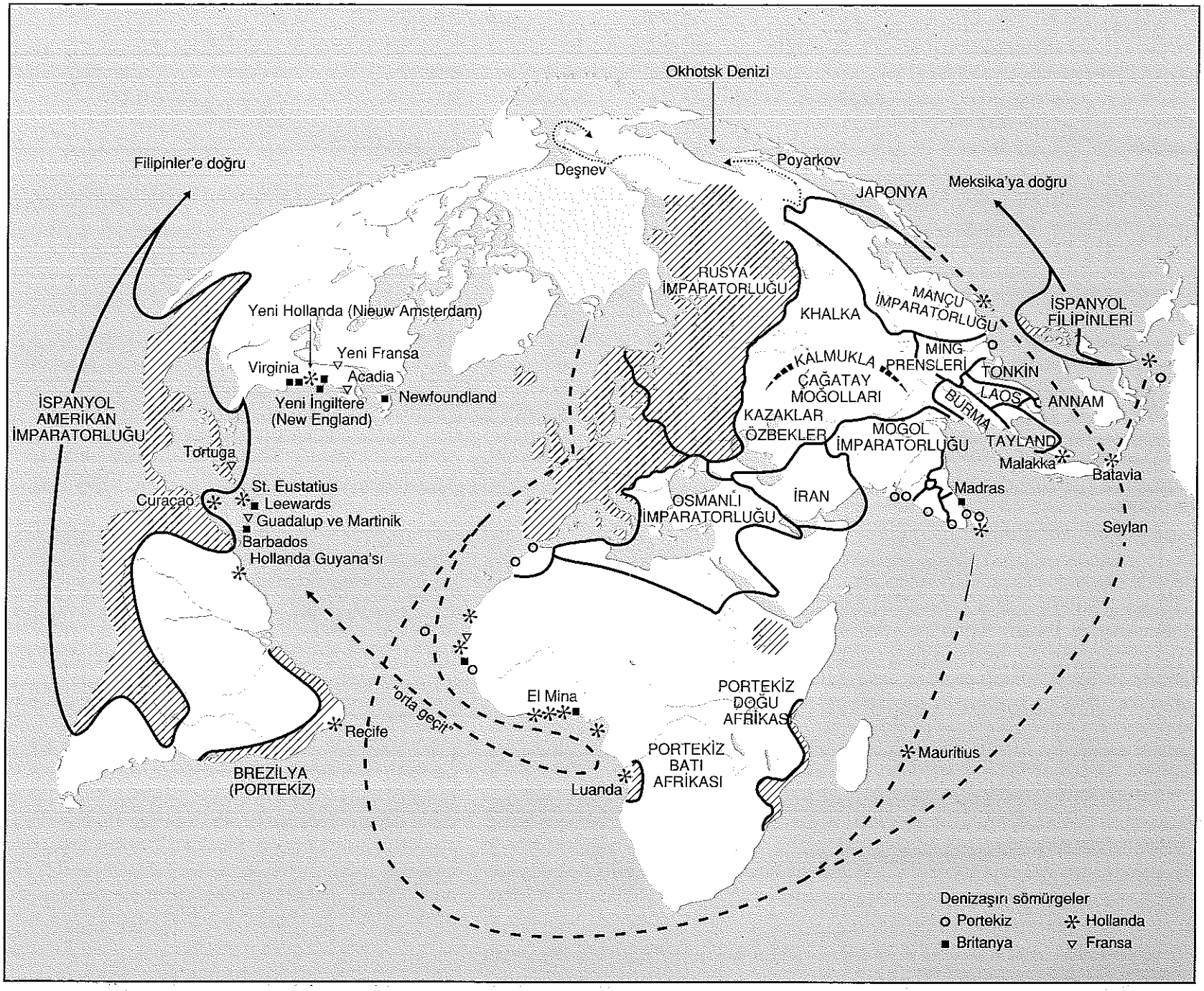
Okhotsk Denizi
Filipinler'e doğru
Deşnev
Poyarkov
JAPONYA
Meksika'ya doğru
RUSYA İMPARATORLUĞU
MANÇU İMPARATORLUĞU
İSPANYOL FİLİPİNLERİ
KHALKA
Yeni Hollanda (Nieuw Amsterdam)
Yeni Fransa
Virginia
Acadia
Yeni İngiltere (New England)
Newfoundland
İSPANYOL AMERİKAN İMPARATORLUĞU
KALMUKLA
ÇAĞATAY MOĞOLLARI
MİNG PRENSLERİ
TONKİN
LAOS
ANNAM
BURMA
KAZAKLAR ÖZBEKLER
MOĞOL İMPARATORLUĞU
TAYLAND
Malakka
Batavia
Tortuga
Curaçao
St. Eustatius
Leewards
Guadalup ve Martinik
Barbados
Hollanda Guyana'sı
İRAN
Madras
OSMANLI İMPARATORLUĞU
Seylan
"orta geçit"
El Mina
PORTEKİZ DOĞU AFRİKASI
Recife
PORTEKİZ BATI AFRİKASI
Mauritius
BREZİLYA (PORTEKİZ)
Luanda
Denizaşırı sömürgeler
Portekiz
Britanya
Hollanda
Fransa

Almanya'da Otuz Yıl Savaşları bittiğinde İspanya karşısında muzaffer bir Fransa buldu İspanya'nın hazinesi iflas etmişti; ordusunun morali bozuktu; Belçika ile Burgonya Kontluğu'nun kaybedileceği gün yakındı Ama son darbe bir türlü inmedi Yüksek ve keyfi vergilerden bıkan Paris orta sınıfları, Richelieu'nün halefi Mazarin in hükümetine baş kaldırdı İlke olarak Mazarin den hazzetmeyen birçok Fransız soylusu bu harekete önderlik etti; İspanya ise para ve silah verdi 1652'de Rocroi galibi Enghien Paris i işgal etmek üzere paralı askerlerden müteşekkil bir ordunun başına geçmişti

Asilerin ittifakı fazla uzun sürmedi Bir anayasal reform programında aristokrasinin son derece bencil hedeflerinin yeri yoktu, çok geçmeden orta sınıflar da kralın otokrasisinin feodal anarşiye yeğ olduğuna karar verdiler 1655'te ayaklanma (çocukların bir vur-kaç oyununa atfen "Fronde" diye bilinir) esas olarak sona ermiş, hem Mazarin, hem de savaş cepheleri eski yerlerini almıştı Ancak, Fronde geçici de olsa Fransa'yı tüketmişti; Fransız ordusu son seferlerine çıktığında kesinlikle İngilizlerin desteğine ihtiyaç duyuyordu 1659 barışında İspanya neredeyse ceza almadan kurtuldu [1]

Dinyeper Kazakları 1648'de Polonya egemenliğini reddedip 1653'te Rus çarının koruması altına girmek istediler Bu yüzden çıkan savaşta Rusya hiç zorlanmadan sınırlarını Dinyeper'e kadar genişletti Polonya kralı, başka hiç zaman yokmuş gibi, tam bu sırada İsveç ile sırf hanedanla ilgili bir kavgayı yeniden ateşlemişti; İsveçl de Brandenburg ile birlikte Polonya'ya girerek Varşova ve Krakov'u işgal etti Polonya çökecek gibiydi, ama Brandenburg elektörüne Doğu Prusya üstünde tam hükümranlık hakkı vaat edildi, o da birliklerini geri çekti; Danimarka'nın saldırısına uğrayan İsveçliler geri çekilmek zorunda kaldı

İsveç, on iki yıl önceki gibi Danimarka'yı kolayca yendi (ve İsveç'teki Danimarka topraklarını kesin olarak ilhak etti) ama bu, İsveç'in ilerleyeceği son noktaydı Elli yıllık başarılı bir saldırganlık dönemi süresince düşmanlarının sayısı durmadan artmıştı Danimarka ile Polonya kendi başlarına bir tehdit oluşturmayacak kadar zayıflardı, Avusturya çok uzaktı, Rusya da henüz fazlaca etkisizdi Ama tamamıyla İsveç in eline geçmiş bir Baltık Denizi'nden atılmaktan korkan Hollanda ile İsveç Pomeranya'sında gözü olan Brandenburg'a gelince iş değişiyordu 1658'de Hollanda gemileri bir Brandenburg ordusunu ve başka birlikleri Fynen adasına taşıdı, burada İsveç fena halde yenilgiye uğradı Neyse ki Fransa işe karışıp eski müttefikinin toprak kaybetmesine engel oldu, ama İsveç'in sakinleşmesinin zamanı geldiği açıktı

1659'da XIV Louis rüştüne erdi Fransa otokrasi istiyordu, Louis de Becerikli maliye bakanı Colbert'in sayesinde hükümetin gelir kaynakları artmaktaydı Louis derhal bu kaynakları kendisinin, sarayının ve ülkesinin debdebeli yaşamına hasretti; ona göre zaten bu üçü aynı kapıya çıkıyordu Parislilerin bu teori konusunda fikirlerini belirtmeye hazır olduğu bilindiğinden, saray başkentin yanı başındaki Versailles köyüne taşındı Louis nin saltanatı süresince burada inşaat çalışmaları sürdü Sayıları zaman zaman 30 000 e varan işçiler, önünde neredeyse yarım kilometre uzanan bahçesiyle bir saray inşa ettiler Monarşinin böyle bir sarayda salınarak dolaşması her kralın kıskandığı bir manzaraydı

Ülke sınırları dışındaki siyasi duruma gelince, Louis için bundan iyisi olamazdı Fransa hızla kendine gelmekteydi, İspanya da ise işler kötüydü: Hollanda, Belçika'nın ayrılmasını tartışmaya hazırdı Ama Louis'nin tarzı değildi bu; zaferi kimseyle paylaşamazdı Dolayısıyla 1667-68 de Belçika'yı istila etti Ama Hollandalıların verdiği ültimatomu ciddiye alması gerekti, çünkü arkasında İngiltere ile İsveç vardı; bir ateşkes yapıldı Louis çok geçmeden İsveç ile İngiltere yi parayla kandırıp bu üçlü ittifakı bozdu Sonra ordusunu Ren boyunca yürüterek Amsterdam'a yöneldi (1672) Karşı konulamayacak bir istilaydı bu, ama Hollandalılar bentleri açıp toprakları su altında bırakınca durdu Louis geri çekilmek zorunda kaldı (bir daha da bizzat sefere çıkmadı) Bu saldırının tek kalıcı sonucu Hollandalıların yönetimi Oranje'li III Willem e vermeleri oldu, o da kendini Louis'yi yenmeye adadı Üstelik, Protestan oldukları için Hollanda'yı destekleme eğiliminde olan, ama şimdiye kadar ticari rekabet yüzünden bunu yapmayan İngilizler Fransa'yı durdurmanın önemi konusunda ikna olmaya başlamışlardı Louis İngiliz kralını satın alabilirdi, ama halkını alamazdı; ayrıca, Cromwell'in ölümünden sonra tekrar kurulan monarşinin yetkileri kısılmıştı, dolayısıyla İngiliz parlamentosu Hollanda ile yakınlaşmakta ısrarcı olabildi (1674) Aynı yıl Avusturya ile Brandenburg, Hollanda saflarında çarpışmak üzere birliklerini gönderdiler Louis nin yanıtı İsveç i Brandenburg üstüne göndermek oldu, Belçika ve Ren'deki mücadelede de üstün durumdaydı 1678-79 ateşkesinde Charleroi'yi İspanya'ya geri vermek zorunda kaldı, ama Burgonya Kontluğu'nu aldı, Lorraine üzerindeki protektorası ve Yukarı Ren'de elde ettiği köprübaşı tanındı Diplomatik konumu hâlâ güçlü olduğu için Brandenburg'u Pomeranya'da elde ettiği toprakları -küçük bir kısmı hariç- geri vermeye zorlayabildi (İsveç'in bu topraklara saldırısı fena halde geri tepmişti)

Rusya-Polonya dalaşı 1667 de bir anlaşmayla sonuçlanmış, Rusya hatırı sayılır bir kazanç elde etmişti: Smolensk, Çernigov, Kiev ve Dinyeper Kazaklarının bir bölümünün etki alanına girmesi (Kiev güya Polonya'ya fidye ödeyecekti, ama bu para asla toplanmadı) Osmanlı İmparatorluğu'nda da Köprülüler sayesinde işler iyi gidiyordu Girit fethedilmiş (1669), Avusturya ile Boğdan'ın elinden Macar topraklarının bir kısmı daha alınmış (1664, 1675), Polonya'dan ise Podolya alınmış, ayrıca Polonya'nın etki alanında kalan Dinyeper Kazakları Osmanlı etki alanına geçmişti (1672-76) Ama bu başarılar, uzun sürecek bir savaşı kaldıramayacak zayıf devletler karşısında elde edilmişti Gerçek muharebede Osmanlılar çok da başarılı değildi

1 İngilizler Dunkirk i aldılar, Fransızlar da 700 000 duka verip onlardan satın aldılar Portekizli kraliçe Bombay gibi Tanca'yı da İngiltere ye çeyiz olarak getirmişti

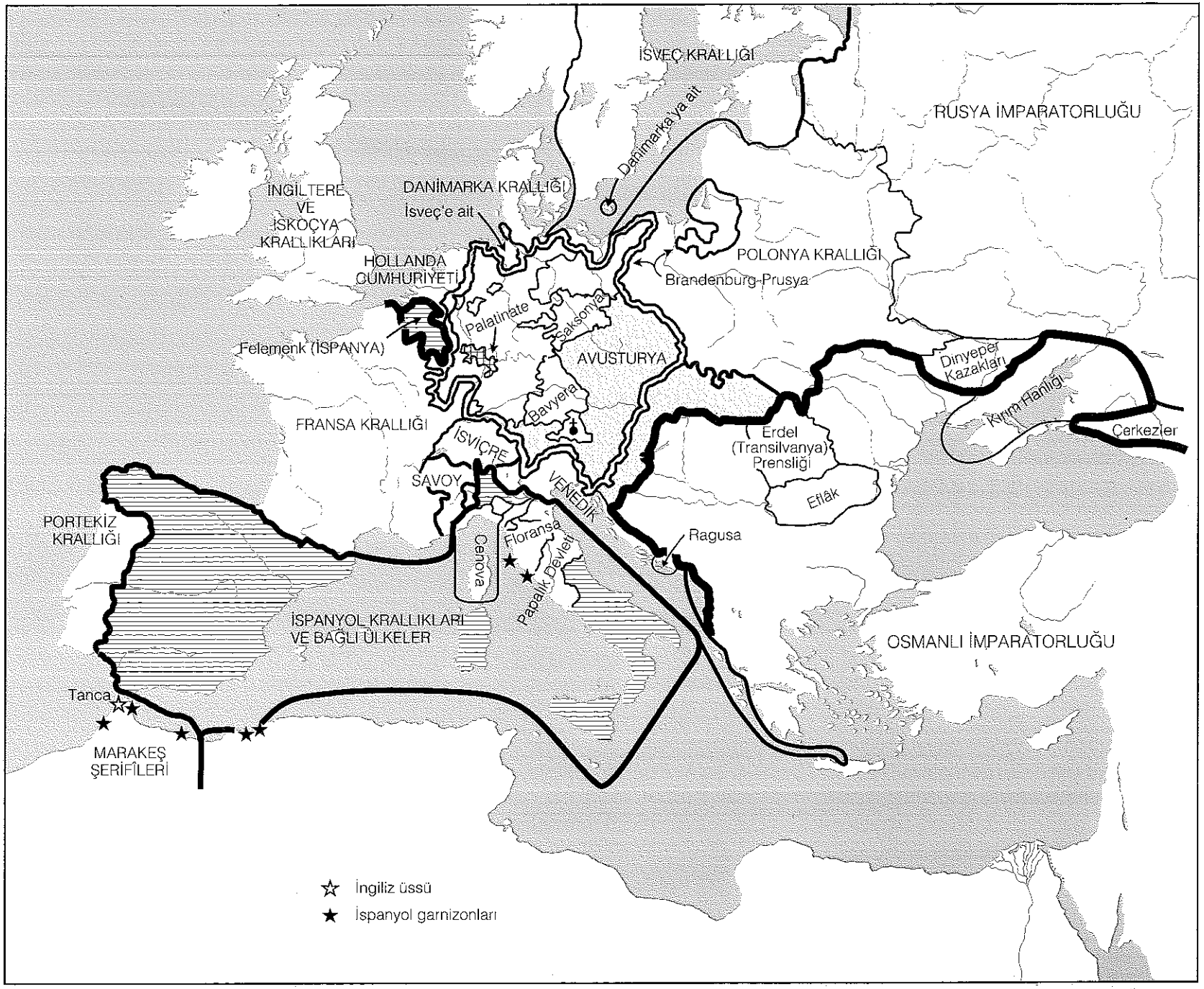
İSVEÇ KRALLIĞI
RUSYA İMPARATORLUĞU
Danimarka'ya ait
İNGİLTERE VE İSKOÇYA KRALLIKLARI
DANİMARKA KRALLIĞI
İsveç'e ait
HOLLANDA CUMHURİYETİ
POLONYA KRALLIĞI
Brandenburg-Prusya
Palatinate
Saksonya
Felemenk (İSPANYA)
AVUSTURYA
Dinyeper Kazakları
Kırım Hanlığı
Çerkezler
Bavyera
FRANSA KRALLIĞI
İSVİÇRE
Erdel (Transilvanya) Prensliği
SAVOY
VENEDİK
Eflâk
PORTEKİZ KRALLIĞI
Floransa
Ragusa
Cenova
Papalık Devleti
İSPANYOL KRALLIKLARI VE BAĞLI ÜLKELER
OSMANLI İMPARATORLUĞU
Tanca
MARAKEŞ ŞERİFİLERİ
İngiliz üssü
İspanyol garnizonları

1701'DE AVRUPA: SİYASİ BİRİMLER

Osmanlı İmparatorluğu nda Köprülülerin izlediği politikanın özü, orduyu sürekli meşgul tutmaktı; dışarıda savaş içeride barış demekti. İmparatorluğun geniş sınırlarında en azından bir yerde çatışma olacağına muhakkak gözüyle bakılabilir, hiçbir şey olmasa eski düşmanlıklar canlandırılabilirdi. 1683'te savaş bahanesi Avusturya ile yirmi yıllık ateşkes anlaşmasının bitişi oldu. Köprülü ailesinden gelen vezirlerin üçüncüsü olan Kara Mustafa Paşa, olayı büyütmeye karar verdi. Son yüzyılın en görkemli seferi düzenlendi ve paşa bizzat ordunun başına geçti. Hedef Viyana'ydı; bu kent Kanuni ye direnmişti ve ele geçirilmesi Köprülü yönetiminin başarısının tartışılmaz kanıtı olacaktı.

Avusturya başkenti programa uygun olarak kuşatıldı. Ama sonra her şey kötü gitti. Osmanlı topçusu yetersizdi, kentin savunması sağlamdı ve kuşatma batağa saplandı. Avusturya imparatoru Alman prenslerinden ve Polonya kralından asker kiralayacak vakit bulmuştu. Polonya'dan yardıma gelen ordu kendine fazla güvenen Osmanlı ordusunu şaşkına çevirdi, hatta az daha yok edecekti. Padişah Kara Mustafa Paşa'yı boğdurdu, ama durumu düzeltmek o kadar kolay olmayacaktı.

Zaferin haberi duyulunca bütün Avrupa'yı bir heyecan dalgası kapladı. Balkanların kurtuluşu mümkün olacağa benziyordu. Haçlı seferlerini andıran bir ortamda Venedik ile Papalık destek sözü verince Avusturya orduları Tuna'dan aşağı Buda ya indi (1686), ölümcül Mohaç meydanında büyük yankı uyandıran bir zafer kazandılar (1687) ve Belgrad ı kurtarmak üzere Tuna'yı geçtiler (1688). Ama buraya kadardı. Osmanlılar toparlandı, Belgrad ı yeniden alıp Boğdan üzerinden karşı saldırıya geçtiler. Avusturyalılar iki zafer daha kazanınca (bunlardan ikincisi Habsburg generallerinin en iyisi olan Prens Eugene'in parlak zekâsının ürünüydü) Avusturya'nın Macaristan a hâkimiyeti perçinlendi. 1699'da Osmanlı sultanı da Macaristan ı yitirdiğini kabul edip bir barış antlaşması imzaladı.

Viyana bozgunu sayesinde Osmanlının öteki düşmanları da görece kolay başarılar elde etti. Polonya Podolya'yı yeniden ele geçirdi. Venedik Dalmaçya'daki topraklarını genişletti ve şaşırtıcı bir saldırıyla Mora yarımadasını aldı. Rus Çarı Petro Azak ı aldı ve Dinyeper Kazakları üstünde tam bir egemenlik kurdu.

Petro Karadeniz de bir limana sahip olmaktan memnundu, ama asıl hedefi Baltık'ta bir liman ele geçirmekti. Bütün emeli Rusya'yı Batılılaştırmaktı; ürkmüş tebaasını bir dizi reformla zorla aydınlatmaya kalktı. Eğer Rusya Batı ile doğrudan coğrafi bir temasa geçemezse reformlarının da kendisiyle birlikte gömüleceğini öngörecek kadar zekiydi. Batı ile temas ancak Baltık Denizi yoluyla kurulabilirdi, demek ki İsveç'le savaş çıkacaktı. Petro Danimarka ve Polonya ile ittifak yaptı, hepsi birden 1700'de savaş ilan ettiler.

On sekiz yaşındaki İsveç Kralı XII. Karl, tam anlamıyla Gustavus Adolphus'un soyundandı. Ağustos 1700 de Danimarka'yı yenerek savaş dışı bıraktı, ekimde Baltık ın karşı yakasına geçmiş. Estonya da Petro nun ordusuyla karşı karşıya gelmişti. Kasımda müthiş bir saldırıyla Narva muharebesini kazandı ve rezil olan Ruslar geri çekildi. Karl daha sonra kış karargâhına çekilerek gelecek seferde Polonya ile mi, yoksa Rusya ile mi savaşacağını düşünmeye başladı. Hepi topu 10 000 kişilik bir ordusu vardı.

1689-1697 arasında XIV. Louis, Avrupa nın güçlü devletlerinin neredeyse hepsini kapsayan "Büyük İttifak" karşısında Fransa'yı genişletmeye niyetlendi. Generalleri Belçika sınırında adım adım süren kuşatma ve karşı kuşatma mücadelesinde epeyce başarılıydı, ama karşılarındaki ittifak ordularını yerinden bile kıpırdatamıyorlardı. Koalisyonun belkemiğini teşkil eden İngiliz-Hollanda kuvvetleri, Oranje'li Willem İngiltere kralı olalı beri[1] (1688) aşılmaz hale gelmişti. Sonunda Louis mücadeleyi sürdüremedi: Nymegen Barış Antlaşması'yla (1697) ele geçirdiği birkaç kaleyi daha önceki savaşlarda kazandıklarıyla beraber teslim etmek zorunda kaldı.

Tam bu noktada, hanedan ilişkileri sayesinde Louis gerçekten görkemli bir mirasa kondu. İspanya kralı vâris bırakmadan ölmüştü. İspanya tahtında hem Fransa'nın, hem de Avusturya nın hak iddiası vardı. Ama ikisinin de İspanya tacını ele geçiremeyeceği açıktı. Avrupa'nın diğer güçlü devletleriyle birlikte bir paylaşım planı üstünde anlaştılar: Buna göre Fransa İtalya daki İspanyol mülklerini alacak, Avusturya ise Belçika'ya ve İspanya nın kendisi ile denizaşırı imparatorluğuna sahip olacaktı. Kimse İspanyolları umursamıyordu (oysa paylaşım planları onları kızdırmıştı); bu yüzden İspanya kralının ölüm döşeğinde bir vasiyetname yazıp her şeyi Fransız adayına bırakması herkesi tam bir şaşkınlığa uğrattı (1700). Louis'nin bile bir an için nutku tutuldu. Ama böyle bir mirası reddedemezdi, savaşa yol açacağını bile bile kabul etti. Fransız birlikleri Belçika'ya ve (Savoy un göz yummasıyla) Milano ya girdi.

Dolayısıyla 1701 yazında Avrupa seferberlik halindeydi, generaller harekât emirlerini salmaktaydı. XII. Karl Dvina üstünden Polonya'ya doğru hareket etmişti. Prens Eugene Fransızların Milano'yu işgalini engellemek üzere Habsburg ordusunu Tirollerden geçirmekteydi. III. Willem'in anakaradaki temsilcisi Marlborough Dükü, Ren in aşağı kesiminde Büyük İttifak ın ordularını düzene sokmakla meşguldü.[2]

1 İngiltere de, Stuart (İskoç) hanedanından gelen krallar hiç başarılı olmamıştı. 1688 de II. James mutlakıyetçi ve Katolik yanlısı politikaları yüzünden tahtından olmuş, parlamento tacı bir Protestan olan kızı Mary ye vermişti. Mary Oranje'li Willem ile evliydi. Willem de tacı karısı ve kendi adına kabul etti.

2 Avusturya imparatorunun parası yoktu, ama herkesin bayıldığı unvanlar verebiliyordu. Büyük İttifak ı desteklediği için Hanover 1692 de elektörlük yapıldı. 1701 de Brandenburg elektörüne savaşta yardım vaadi karşılığında "Prusya'daki Kral" unvanını taşıma izni verilmişti.

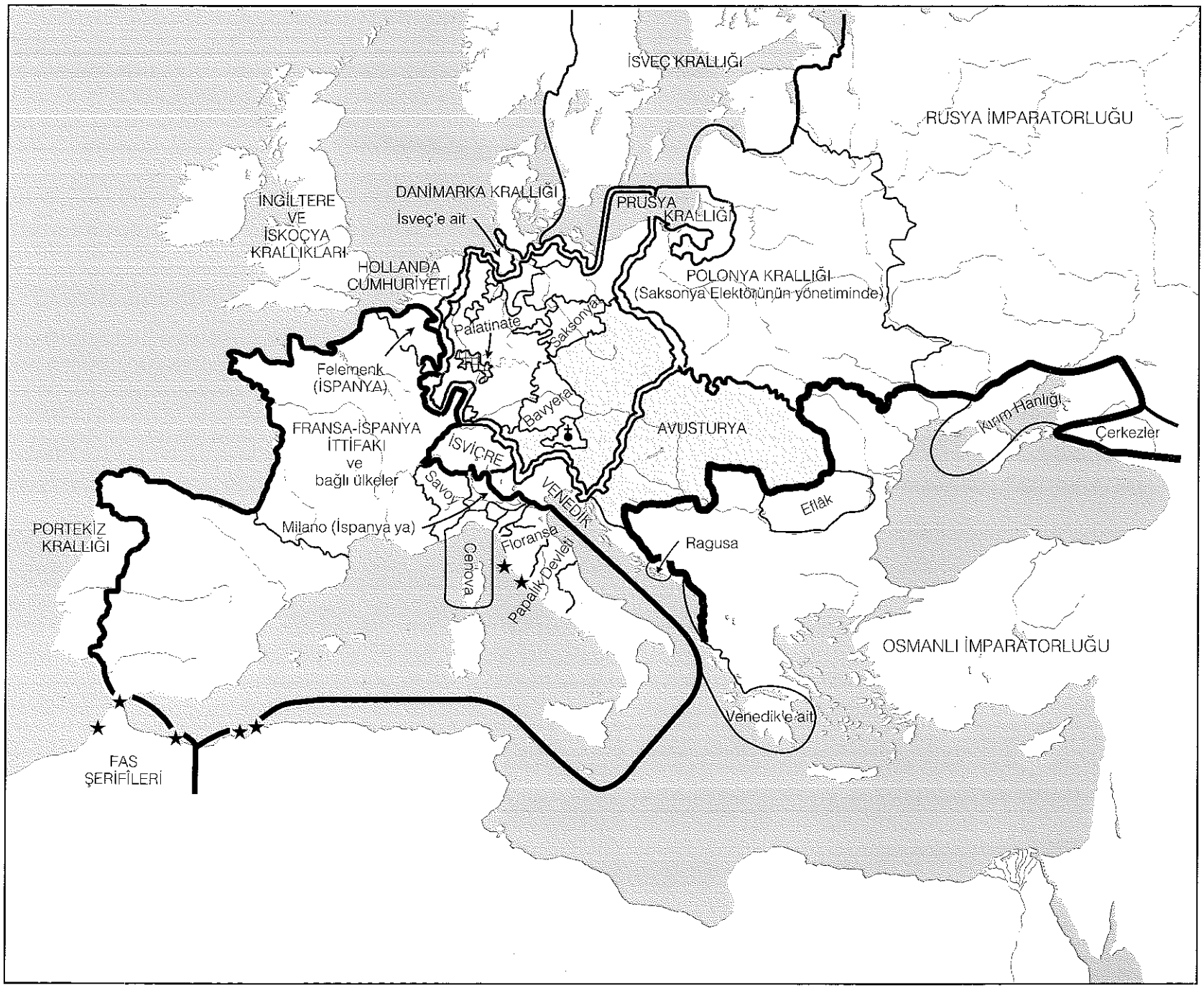
İSVEÇ KRALLIĞI
RUSYA İMPARATORLUĞU
İNGİLTERE VE İSKOÇYA KRALLIKLARI
DANİMARKA KRALLIĞI
İsveç'e ait
PRUSYA KRALLIĞI
HOLLANDA CUMHURİYETİ
POLONYA KRALLIĞI
(Saksonya Elektörünün yönetiminde)
Palatinate
Saksonya
Felemenk (İSPANYA)
Bavyera
FRANSA-İSPANYA İTTİFAKI ve bağlı ülkeler
İSVİÇRE
AVUSTURYA
Kırım Hanlığı
Çerkezler
Savoy
VENEDİK
Eflâk
PORTEKİZ KRALLIĞI
Milano (İspanya ya)
Floransa
Ragusa
Cenova
Papalık Devleti
OSMANLI İMPARATORLUĞU
Venedik'e ait
FAS ŞERİFİLERİ

1715'TE AVRUPA: SİYASİ BİRİMLER

Haziran 1701 de XII Karl Polonyalıları Dvina'dan geri çekilmeye zorladı 1697'den beri Polonya Krallığı'nın tacını Saksonya Elektörü Augustus elinde tutuyor Saksonya askerleri Polonya ordusuna güç katıyordu Karl bu askerlerin savaşçı niteliklerinden o kadar etkilendi ki Rusya'ya değil Polonya'ya sefer düzenlemeye karar verdi 1702'de Varşova'yı aldı, elektörü Polonya tahtından indirdiğini ilan edip yerine kendi kuklakralını geçirdi Üç yıl boyunca Polonya topraklarında Augustus'u kovaladı Bu arada Çar Petro inatla Baltık kıyısına geri dönmüş ve programına ne kadar sadık olduğunun göstergesi olarak yeni başkenti St Petersburg'u İsveç topraklarında inşa etmeye başlamıştı 1706 yılının başlarında Karl bir yere varamamış gibiydi; daha doğrusu, Polonya'nın doğusunda, her bahar karşısına çıkan Rus-Polonya ordularından birini daha yenmekle meşguldü Ama o yaz batıya, Saksonya'ya yürüyerek Polonya sorununu çözdü Elektörlüğü işgal edilen Augustus dize geldi ve Karl'ın himayesindeki Stanislaus Leszczynski lehine Polonya tahtından feragat etti

Karl'ın eli serbest kalmıştı, artık gerçek düşmanı Rus Çarı Petro ile uğraşabilirdi 1708 yazında yola çıktı, sonbaharda Moskova'da olmaya niyetliydi Doğu Polonya'daki Ruslar beklenenden fazla direnç gösterdiler Bütün ürünü de yaktıkları için Karl sınıra varmadan erzaksız kaldı İlerleyemezdi, ama geri de dönmeyecekti Güneye, Ukrayna'ya döndü Rusya'nın sert kışı ordusunun yarısını kırdı Baharda ordunun kalan yarısı Poltava Muharebesinde (1709) Petro tarafından yenilgiye uğratıldı İsveç'in bütün düşmanları başına üşüştü Karl önce Osmanlılara sığındı (1715), sonra da evine döndü İsveç hariç her şeyi yitirmişti Savaşmaya devam etti, Norveç'i işgal etmeye uğraşırken öldürüldü (1718) Bir dizi antlaşmayla (1719-21) Büyük Kuzey Savaşı' sona erdi İsveç; Finlandiya, Wismar ve Pomeranya'nın küçük bir kısmını geri aldı Geri kalan Pomeranya toprakları Prusya'ya Bremen-Verden ise Hanover'e kaldı, bu arada Petro Baltık eyaletlerini aldı St Petersburg bu sıralarda bir Avrupa başkenti gibi parlamaya başlamıştı; kasvetli Moskova artık Rusya'nın başkenti değil, sadece yüreğiydi

Osmanlılar bu dönemde kendilerine gelip Petro'yu yendiler ve Azak'ı yeniden ele geçirdiler (1711), Venedik'i Mora'dan çıkardılar (1714) Avusturya'yla savaşmak zorunda kalmadılar; bu ülke XIV Louis ile uğraşıyordu [1]

İspanya Veraset Savaşı (1701-13) Louis'nin son savaşıydı Birlikleri zaten elde etmeyi umduğu topraklarda olduğu için stratejik avantaj ondan yanaydı Taktik olarak da elinde Fransız ordusunun on beş yıllık zafer listesi vardı Louis kendine güvenmekte haklıydı Oranje'li Willem ise savaşın daha önceki mücadelenin bir tekrarı olacağını sanıyordu; yani yıpratıcı bir süreç sonunda Büyük İttifak'ın üstün kaynakları Louis'yi anlaşma yapmaya zorlayacaktı Ama Willem'in ölümüyle (1702) bu çözümleme iflas etti Willem, müttefik ordularına bizzat komuta etmekte ısrar eden, inatçı ama vasat bir generaldi; ölümüyle önü açılan Marlborough Dükü İngiliz-Hollanda güçlerinin komutasını devraldı

İlk çatışmalar Louis'yi duraksatmış olmalı: Hem Felemenk'teki Marlborough, hem de İtalya'daki Eugene yerel Fransız komutanlarına üstün gelmişlerdi Ancak Fransızların kayıpları ihmal edilebilecek kadar azdı; ayrıca Bavyera elektörüyle ittifak yapan Louis böylece Avusturya'yı meşgul edecek birini bulmuştu 1704'te bir Fransız-Bavyera ordusu Viyana'yı tehdit etti, Marlborough ile Eugene kenti savunmaya koşmak zorunda kaldılar Yukarı Tuna'daki Blenheim'da Fransız-Bavyera ordusuyla savaşa girişiler İlk kurşundan itibaren Marlborough ile Eugene muharebe meydanına hâkim olmuşlardı Her iki kanattan da acımasızca saldırıya uğrayan Fransız komutan, merkezdeki güçlerini azaltmak zorunda kaldı Sonra da Marlborough'nun ana kuvvetleri Fransız-Bavyera ordusunu ikiye böldü, güneyde kalan kısmı Irmak kıyısına sürüp teslim olmaya mecbur etti Fransızların yenilmezlik büyüsü bozulmuştu

Sonraki yıllarda Fransızlar için her şey kötü gitti En kötüsü 1706 oldu; Marlborough Ramillies muharebesini kazanıp Fransızları İspanyol Felemenk'inden attı Eugene ise Torino muharebesini kazanıp onları İtalya'dan da kovdu Louis başladığı yere dönmüştü Marlborough ile Eugene'in Oudenard ve Malplaquet'de kazandıkları zaferler (1708-9) nedeniyle de olduğu yerde kaldı Müttefiklerin İspanya'yı fethetme girişimleri boşa çıktı; ama Louis şimdi İspanya kralı olan torununun asla Fransız tahtına çıkamayacağını kabul etmeye hazır olduğuna göre, bu durumun barışa engel olmaması gerekiyordu Ama oldu Savaş uzadı gitti; derken Britanya[2] müttefiklerini terk etti Utrecht Antlaşması'yla (1713) Avusturya İspanyol Felemenk'ini, Milano, Napoli ve Sardinya'yı aldı Savoy ise Sicilya'yı aldı Akdeniz'de bir donanma konuşlandırmış olan Britanya bu bölgedeki üslerini elde tuttu

Louis'ye gelince, savaş öncesindeki sınırlarına kavuştu, ayrıca İspanya tahtına ailesinden birinin oturması da ona itibar kazandırmıştı Ama bunların bedeli ağır olmuştu Kibir, Fransa'nın diplomatik açıdan yalnız kalmasına yol açmıştı; yenilgi ise ordusunun büyüsünü bozmuştu Ülkenin kaynakları öylesine tükenmişti ki, eski siyasi ve askeri konumuna ulaşması için bir kuşağın çabalaması gerekecekti Louis tahta çıktığında Avrupa'nın gözü Versailles'daydı; elli yıl sonra Güneş Kral sarayında hâlâ aynı debdebeyle yaşıyordu, ama dünya onu umursamıyor, kendi işine bakıyordu artık Eh, gösteri dünyası işte böyledir

1 1701-1715 arasında Kuzey Afrika'daki 'Garp Ocakları' (Cezayir, Tunus ve Trablus eyaletleri) doğrudan Osmanlı merkezi denetiminden çıktı Cezayir İspanya'daki savaşı fırsat bilip Oran ve Mersü'l-Kebir'i ele geçirdi (1708); İspanya bu iki kenti 1732'de tekrar aldı.

2 1707'deki birleşmeyle İngilizler ve İskoçlar Britanyalı oldu Tahta 1714'te Hanover elektörü geçti ama bu Alman bağlantısı tamamen bir hanedan meselesiydi ve öyle de kaldı

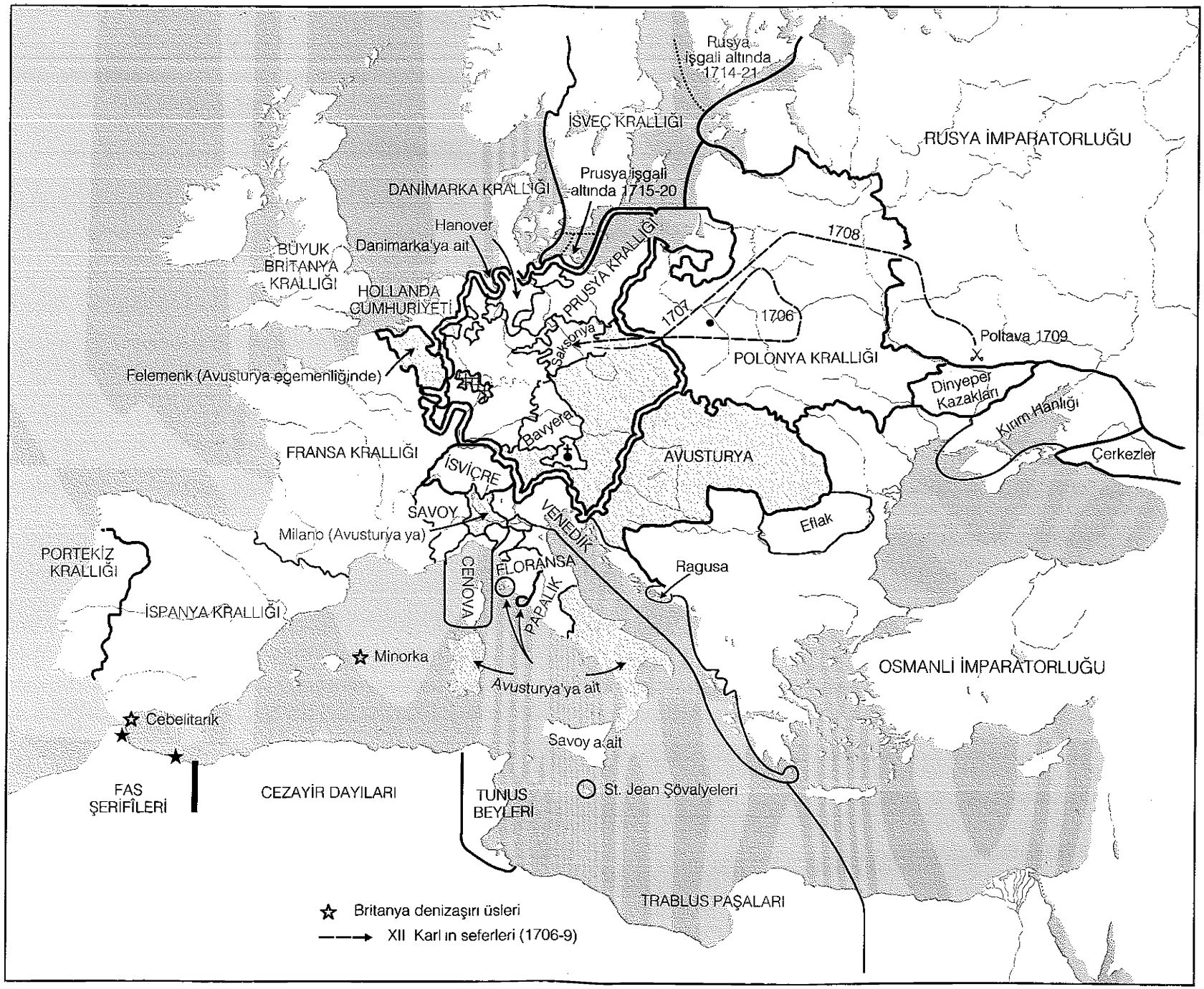
Rusya
İşgali altında
1714-21
İSVEÇ KRALLIĞI
RUSYA İMPARATORLUĞU
Prusya işgali
altında 1715-20
DANİMARKA KRALLIĞI
Hanover
Danimarka'ya ait
BÜYÜK
BRİTANYA
KRALLIĞI
HOLLANDA
CUMHURİYETİ
PRUSYA KRALLIĞI
1708
1707
1706
Poltava 1709
Saksonya
POLONYA KRALLIĞI
Felemenk (Avusturya egemenliğinde)
Dinyeper
Kazakları
Kırım Hanlığı
Çerkezler
Bavyera
FRANSA KRALLIĞI
İSVİÇRE
AVUSTURYA
SAVOY
VENEDİK
Eflak
Milano (Avusturya ya)
PORTEKİZ
KRALLIĞI
CENOVA
FLORANSA
Ragusa
PAPALIK
İSPANYA KRALLIĞI
Minorka
OSMANLI İMPARATORLUĞU
Avusturya'ya ait
Cebelitarık
Savoy a ait
FAS
ŞERİFİLERİ
CEZAYİR DAYILARI
TUNUS
BEYLERİ
St. Jean Şövalyeleri
TRABLUS PAŞALARI
Britanya denizaşırı üsleri
XII Karl ın seferleri (1706-9)

1715'TE AVRUPA: NÜFUS VE DİN

1600-1715 arasında Avrupa'nın nüfusu yüzde 30'luk bir artışla 90 milyondan 118 milyona çıktı. Hızla çoğalanlar listesinin başında 1 milyondan 2,5 milyona çıkan İrlanda vardı. İrlandalıların çoğalması, trajik bir Malthus tarzı nüfus hareketinin başlangıcıydı. Ülkede patates yetiştirilmeye başlanması, yoksul köylü nüfusunun hızla artmasına yol açtı; ama artış öyle hızlıydı ki yoksulluk daha da kaçınılmaz hale gelmişti. Yüzde 33 lük ılımlı bir artış gösteren İskoçya 18. yüzyıla iyi durumda girerken, 'Aydınlanma Çağı'nda İrlanda kuzey Avrupa'nın gitgide daha çok gerisinde kalıyordu. İrlanda'daki nüfus patlamasından alınan ders, tek ürüne bağımlı kalmanın ne kadar tehlikeli olduğudur; sonuçta, 1846-47'deki Büyük Açlık yıllarına yol açmıştır. İrlanda toplumu, nüfusun hızla arttığı, kültürden yoksun kaldığı bu dönemde kalıcı zarar görmüştür.

Yüzde 150'lik artış hızı olan İrlanda'nın ardından yüzde 75'lik artış hızıyla Rusya geliyordu (ilhak ettiği toprakların nüfusu hariç). Köylülerin hızla bozkıra yayılması sonucu ortaya çıkan bu nüfus artışının temeli sağlamdı. Kötü yönetilen İspanya ile sömürülen Balkanlar hariç Avrupa'nın geri kalan kısmındaki ortalama artış hızı yüzde 30 civarındaydı. İslam dünyasında durağanlık sürüyordu.

Dinsel bloklar açısından 1715'in demografik yapısı 1600'ünkinden pek farklı değildi. Ortodoksların alanı genişlemiş, Rusların Polonya'da ilerleyişi buradaki Ortodoksların Katolikliğe dönmesini tam zamanında engellemişti. Tek devlette tek din eğilimi bu dönemin göze çarpan bir özelliğidir. Her yerde azınlıklar baskı görüyor, bu baskılar basit mali ve hukuki zorluklardan fiili eziyete kadar varıyordu. Kendinden fazla emin olmayanlar ile fazla umursamayanlar alışkanlıklarını değiştiriyor, müminlerin çoğu göç ediyor ya da kovuluyordu. Azınlıkların tedrici mübadelesi, Hollanda'yı daha Kalvinci, Belçika'yı ise daha Katolik kıldı. Almanya'nın Katolik ve Protestan bölgelerinde de aynı şey oldu. Bu süreç azınlıkların yurtlarından kovulmalarından (1600-1616 arasında İspanya'dan çeyrek milyon Müslüman, 1685'te Fransa'dan 200 000 Huguenot atılmıştı) daha önemliydi.

Baskılar, dinin Avrupa hayatında en az eskiden olduğu kadar önemli bir rol oynadığı izlenimi veriyor. 17. yüzyılın ilk yarısı için bu doğrudur, bu dönemde gitgide daha etkili işleyen devlet aygıtı çoğu kez bağnazlığın amaçlarına hizmet etmiştir; ama yüzyılın ikinci yarısında, en azından kuzey Avrupa'da kamuoyu hoşgörüye meyletmeye başlamıştı. Din duyguları ve dini kurumlar kesin bir gerileme içine girdi; bu dönemden itibaren dini inancın etkilediği toplumsal davranışların oranı her kuşakta biraz daha azaldı.

Kilisenin pençesi gevşedikçe bilim adamları sahneye çıktı. 1600'de bilim adamı sayısı acınacak kadar azdı; varolanların düşünceleri ortaçağın önyargılarıyla sakatlanmış, dilleri antik çağların hipotezlerini de kapsama ihtiyacıyla çarpılmıştı. Bu yüzyıl boyunca bilim adamlarının sayısı arttı, düşünme özgürlüğü arttı, dilleri basitleşti ve yeni ampirik deneme sınama disiplini güç kazandı. İsimlerini saydığımızda modern dünyanın öncüleriyle karşılaşırız: Galileo, Descartes, Harvey, Hooke, Newton, Boyle, Huygens, Malpighi, Leeuwenhoek.

Bu yeni dünya yaratılırken, akıl Akdeniz'deki kadim bilgi merkezlerinden uzaklaştı, kuzeye, Paris, Amsterdam ve Londra'ya kaydı. Böylece iktisadi çekim merkezlerindeki değişimi izliyordu. Yeni çekim merkezi, Avrupa'daki zenginliğin yoğunlaştığı üçgendi. En büyük, en hızlı gelişen kentler buradaydı, en zorlu meslekler de burada. Her şeyin üstünde, büyük küçük en iyi eğitimli gruplar da buradaydı. Eğer eğitim birkaç kişinin tekelinde olmaktan çıkacaksa, bir servet fazlası olması gerekir. Matbaa da gereklidir. Protestanlık ile bilimsel deha arasında var olduğu iddia edilen karşılıklı ilişki -Protestan geleneğinde bu fikir yer etmiştir- aslında okuryazarlık ile ilerlemeci toplum arasındadır. Herkesin İncil'i kendi dilinde okumasını isteyen Protestanlar okuryazarlığa Katoliklerden daha çok önem vermişlerdi; Avrupa'nın üçte birini oluşturan Protestanlar arasında kesinlikle Katolik üçte ikiden daha çok okuryazar vardı. Ama aynı bölgeler Reform'un başlangıcında muhtemelen daha zengindi ve okuryazarların sayısı daha fazlaydı. Hem Reform, hem de bilimsel devrim Gutenberg'in matbaasının toplumsal sonuçları olarak görülebilir.[1]

1 Ortaçağda hemen hemen sadece din adamları ve tüccarlar okuryazardı; sayıları da yetişkin erkek nüfusun yüzde 5 inden fazla olamaz. Matbaanın yaygınlaşmasından sonra bu oran düzenli artarak 1715'te Protestan kuzeyde yüzde 50'ye, belki de daha fazlaya ulaştı, Katolik güneyde ise yüzde 25 ya da daha azdı. Bu farkın bir kısmı, ama asla tamamı değil, kentleşmenin artışıyla bağıntılıdır; kentliler daima köylülerden daha fazla okuryazardır.

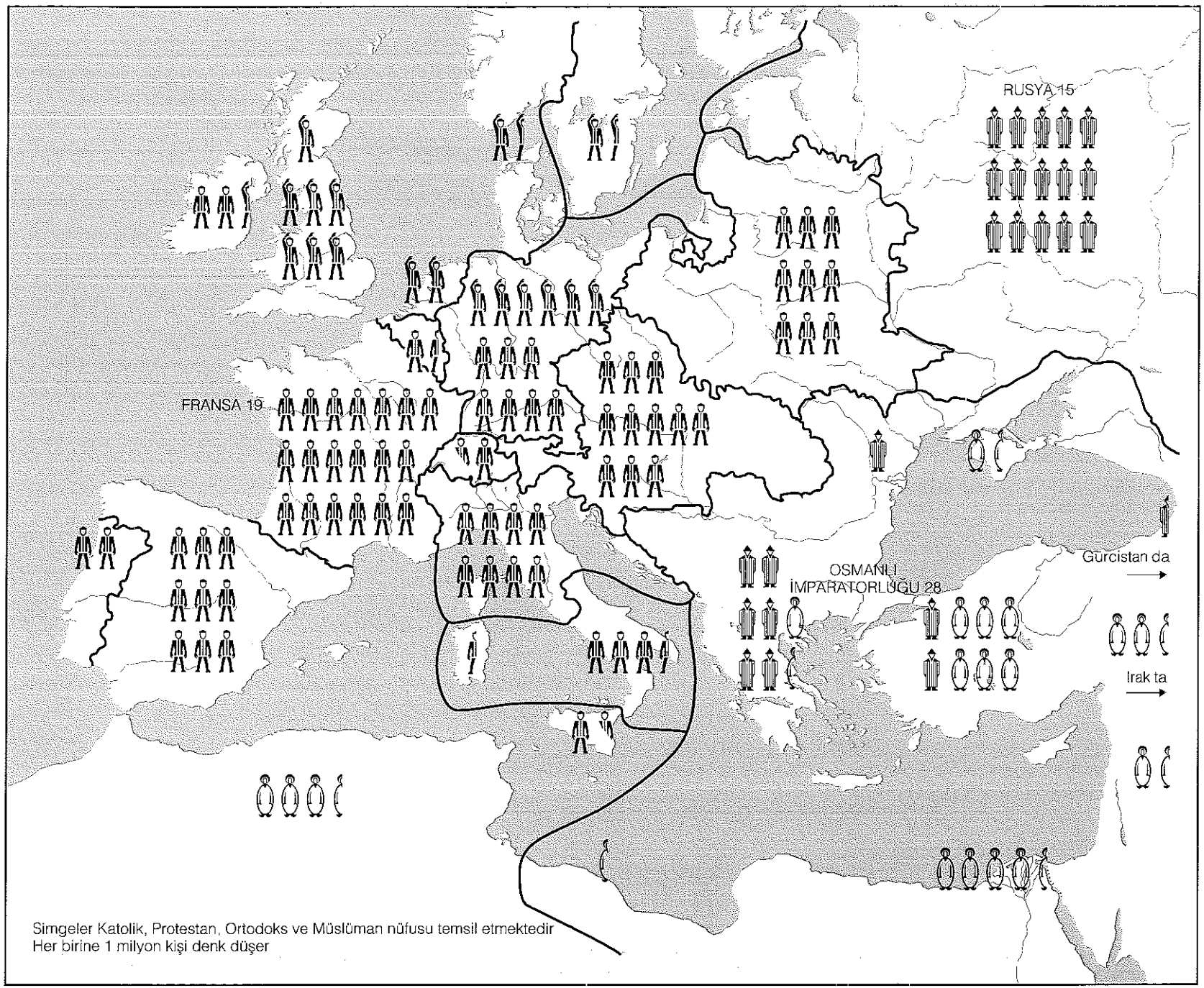
RUSYA 15
FRANSA 19
OSMANLI İMPARATORLUĞU 28
Gürcistan da
Irak ta
Simgeler Katolik, Protestan, Ortodoks ve Müslüman nüfusu temsil etmektedir
Her birine 1 milyon kişi denk düşer

1715'TE AVRUPA: KENTLER TİCARET VE GELİRLER

Hollanda nın ticaret hacmi ve gemi tonajı bakımından öncülüğü, 17 yüzyılın ilk yarısında artarak devam etti Dönüm noktası 1650'ler ve 60 lardı; İngiltere bu dönemde bir dizi korumacı gemicilik yasası çıkarıp bunu saldırgan bir denizcilik politikasıyla destekledi Bunun üzerine çıkan İngiliz-Hollanda deniz savaşlarında her iki taraf da askeri şandan payını almış, ama sonuçta amacına ulaşan İngilizler olmuştu İngiltere nin hızla artan ticareti önceleri İngilizler kadar Hollandalılara da kazanç getirmişti; oysa artık deniz nakliyatına İngilizler hâkimdi ve İngiliz gemilerinin tonajı yıldırım hızıyla artmaya başladı 1715 te Hollanda ticaret filosu hâlâ İngiltere'ninkinden büyüktü, ama bu durum yirmi yıl içinde değişecekti

Hollanda'yı deniz yollarını paylaşmaya zorlayan İngilizlerin zaferleri değil, saldırgan politikalarıydı; ama belirli amaçla inşa edilmiş savaş gemilerinin gelişmesi ve profesyonel savaşçı donanmanın ortaya çıkışı, cumhuriyetin bu yarışta geri kaldığını tescilliyordu 17 yüzyılın ikinci yarısında, Fransa ve İngiltere yeni savaş gemilerinden oluşan filolar kurarken, Hollanda yarıştan çekildi Yine de Hollanda gemilerinin ekmek parası kazanması gerekiyordu ve eğer Doğu Hindistan Kumpanyası'nın bir gemisi artık bir deniz muharebesinde yer alamıyorsa, o zaman müttefik Britanya'nın (zira artık XIV Louis'ye karşı Büyük İttifak dönemindeyiz) kraliyet donanması onlar için savaşacaktı

Fransa da Britanya gibi kurnazlığa başvurdu Colbert Hollanda'dan mal ithalini engelledi ve en azından kâğıt üstünde Britanya donanmasına eşit bir donanma inşa ettirdi Akdeniz de hatırı sayılır bir başarı elde etti; bu bölgede Fransızların ticaret hacmi Hollanda'nın hacmini geçti [1] Colbert ayrıca, Avrupalılara doğrudan kâr sağlayan denizaşırı ticaret kalemlerinde de -köle ticareti ve Karayip şekeri- Fransa'nın rekabet etmesini sağlayabildi Ne var ki sonuç olarak efendisi XIV Louis'nin Avrupa'da genişleme merakı yüzünden planları suya düştü Louis, Colbert'in gümrük vergilerini Hollanda ile yaptığı pazarlıklarda koz olarak kullandı, ama çok geçmeden kumarı kaybetti Kıtada yaptığı savaşlar kısır zaferlerden yıkıcı yenilgilere dönüştükçe orduları da krallığın sağlayabileceği bütün insan gücünü ve parayı yutmaya başladı Donanma limanda çürümeye terk edilmişti Britanya, çok da önemli bir mücadele vermeden, hatta neredeyse hükmen galip geldi ve açık denizlerin hâkimi oldu

1715'e gelindiğinde Londra, İngiltere'nin artan zenginliği sayesinde, Amsterdam'ın iki katı büyüklüğe erişmişti Metropolün böyle genişlemesi sanayi talebini arttırdı; sanayi ekonominin diğer sektörlerinin de büyüme noktasını oluşturdu İngiltere nin kömür üretimi (asıl pazarı Londra'ydı) 1600'de 700 000 tondu, 1715 te ise 3 000 000 ton (Avrupa nın toplam üretiminin yüzde 85'i) Çok dipteki madenlerden suyu dışarı pompalamak için Newcomen tarafından imal edilen ilk buhar makinesinin biraz farklı bir modeli 1708'de Tynside'da işlemekteydi Ertesi yıl Midlandlı demirci Abraham Darby demir cevherini kokla arıtmak için ilk çalışmalara başladı Çok uzayacak ama fena halde ihtiyaç duyulan bir işlemdi bu, çünkü ormanların yok edilmesi odun kömürü yataklarını neredeyse kurutmuştu [2]

Bazı Avrupa devletlerinin gelirleri 17 yüzyılda çarpıcı bir artış gösterdi Bazılarının gelirleri ise azaldı 1715 te önde gelen devletlerin milyon sterlin olarak gelir rakamları şöyledir: Fransa 7 milyon sterlin; Britanya 5,5 milyon; Avusturya ve Hollanda Cumhuriyeti (her biri) 2,5 milyon; Rusya ve İspanya (her biri) 1,6 milyon; Venedik, Portekiz ve Osmanlı Devleti (her biri) 1,3 milyon; Prusya 1,2 milyon [3] Avusturya'nın geliri kabaca eşit oranlarda Avusturya-Macaristan, Belçika, Milano ve Napoli den geliyordu; yani İspanya Veraset Savaşı'nın sonucu olarak dört katına çıkmıştı Hollandalılar hâlâ kişi başı en yüksek gelire sahipti, ama kaynaklarını çok zorluyorlardı Hollanda'nın savaş sırasında borçlarını 90 milyon sterline çıkarabilmesi cumhuriyetin güvenilirliğini göstermişti, ama bu muazzam miktarın (aynı dönemdeki Britanya borçlarının neredeyse iki katı) faiz ödemeleri ulusal ekonomiyi felç etmekteydi Fransa savaştan 120 milyon sterlin borçla çıkmıştı; bu rakam Hollanda'nınkiyle karşılaştırıldığında mutlak olarak çok daha fazlaydı, ama kaynaklara oranlandığında daha küçüktü; üstelik bir on yıl sonra bu borcun yarısını enflasyon eritecekti

Ekonomik açıdan mutlakıyetçi rejimlerin durumu hiç de parlak değildi XIV Louis nin girişimleri ya boşa çıkmıştı (Colbert in gümrük tarifeleri gibi) ya da gereksizdi (kralın saraylarına ayna ve duvar halısı üreten fabrikalar gibi) Ama kamu taşımacılığında başarılı oldu; Louis Fransa ya Avrupa nın en iyi yol ağının yanında ilk havuzlu kanalı da (148 millik Canal du Midi) bahşetti Rusya'da Büyük Petro zorla da olsa demir endüstrisinin gelişmesini sağladı, bu sayede ülke hızla kendi kendine yeterli hale geldi, hatta önemli bir ihracatçı oldu Ancak otokrasi sayesinde sağlanan ilerlemeler kendiliklerinden çoğalma niteliğinden yoksundu, oysa İngilizlerin ilerlemesinin göze çarpan niteliği buydu

1 Akdeniz ticaretinde İtalyanların payı azalmaya hatta zaman zaman aşırı düşmeye devam ediyordu 1715 te Venedik kumaş ihracatı 1600 deki rakamın yalnızca yüzde 10 uydu

2 Haritanın kapsadığı alandaki demir üretimi yaklaşık 200 000 tona yükselmişti; İsveç in ihracatı 30 000 tondu

3 Venedik altın dukasına çevirmek için 2 1 ile çarpın Aradaki yüzyılda fiyatlar istikrarlı olduğu için 1600 ile yapılacak karşılaştırmalar oldukça geçerli olacaktır

1715'TE AVRUPA: KENTLER TİCARET VE GELİRLER

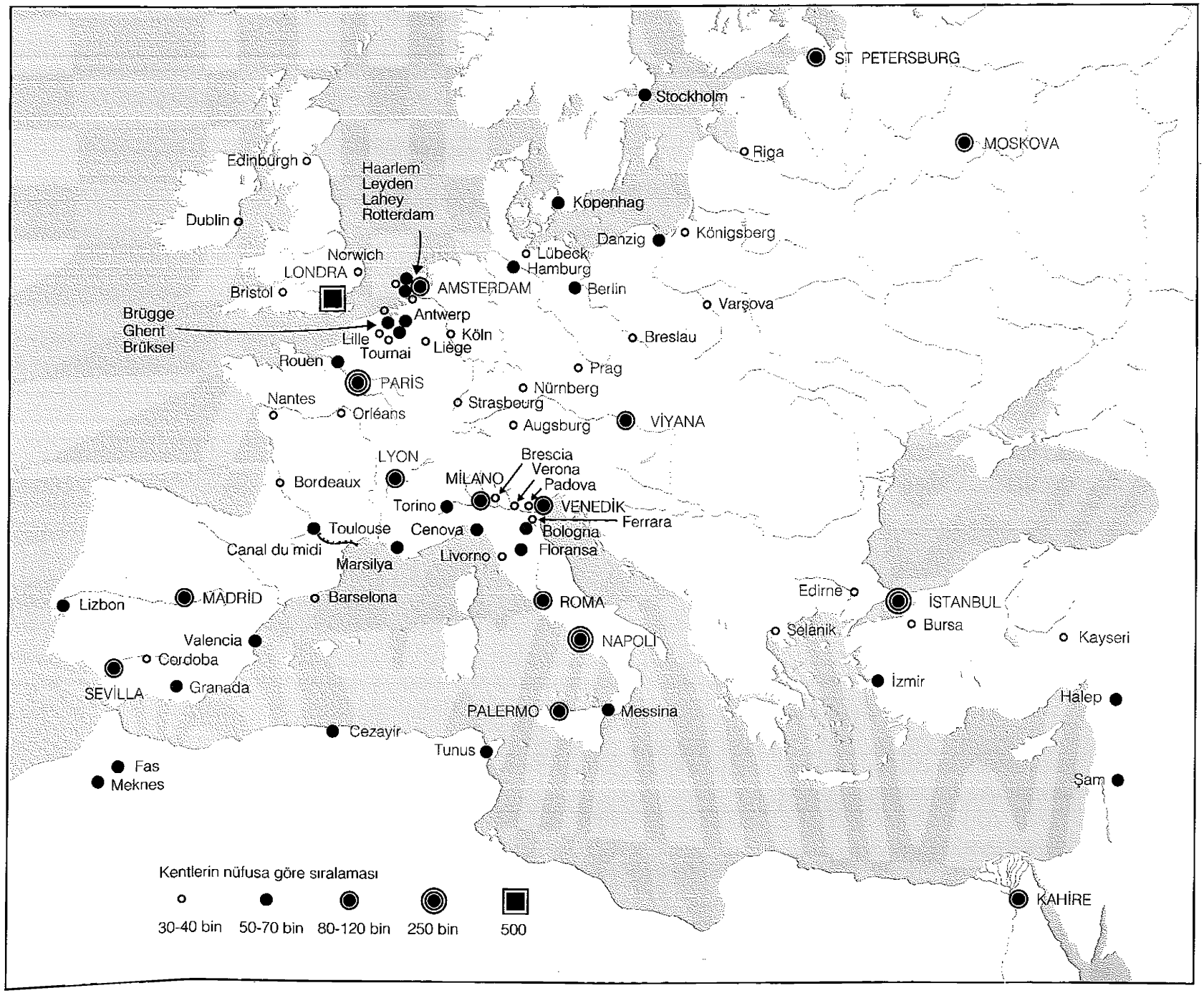

Sömürgeciliğin ilk dönemlerinde Avrupa nın her güçlü devleti kendi sömürgesinin ticareti üstünde yasal tekele sahip olmakta ısrar ediyordu Hiçbiri rekabetçi fiyatlarda tam bir mal yelpazesi sağlayamadığından kaçakçılık yaygındı Kaçakçılığı önleme girişimleri işleri daha da berbat hale getiriyordu: Kıyı muhafızlarının maliyeti gümrük vergilerinden karşılanıyor, bu da yasal olmayan fiyatlar ile yasal fiyatlar arasındaki uçurumu derinleştiriyordu

İspanyol sanayisinin rekabetçi olmayışı İspanyol-Amerikan sanayisini kaçakçılığa yöneltiyordu, kaçak mallar resmi ithalatın önüne geçmişti İspanya bu duruma ağır cezalar ve zabıta önlemleriyle yanıt verdi, ama her zamanki gibi, baskı yöntemleri yenilgiye mahkûmdu Üstelik, kaçakçılara şiddetle olsa da aslında yetersiz bir güçle saldırmak kaçakçıların örgütlenmesine ve silahlanmasına yol açtı Antiller deki kaçakçılar bir tür deniz eşkıyasına dönüştüler; kendi kaptanları ve amiralleri olan adeta uluslararası bir kardeşlik örgütüydü bu

Bu korsanlar Karayipler de İspanyolların baş belasıydı Önceleri (1640 larda) Fransız bandırası altında çalışmışlar, Hispaniola nın kuzey sahillerindeki küçük bir ada olan Tortuga'yı üs olarak kullanmışlardı İngilizler 1655'te Jamaika yı ele geçirince oraya taşındılar İngilizlerin himayesinde bu korsanlar büyük servetler ele geçirdiler, örneğin 1671 de Panama'yı yağmaladılar Ancak, İngiltere Karayipler'deki mülklerinin artık İspanyol tehdidi altında olmadığına, aslında biraz yasa ve düzene ihtiyacı olduğuna karar verince, işleri bozuldu 1680'lerde son bir patlama yaptılar: Bazı korsan grupları kıstağı aşıp İspanyol Amerikasının korunmasız Pasifik kıyılarına dehşet saldılar İngilizler ile Fransızlar bu işten hiç hoşnut değildi Buna rekabet de eklenince, korsan kardeşliği örgütü bölünüp ulusal birimlere dönüştü Her biri kendi ulusunun donanmasında resmi yedek güç olarak hizmet etti Bandıra tanımayan birkaç korsan fazla varlık gösteremedi Eğlence bitmişti: Utrecht Antlaşması nda (1713) İspanya Britanya'ya bazı yasal ticari haklar bile verdi

İngilizlerin Karayip adalarına duydukları iştah Jamaika yı ele geçirmeleriyle doyuma ulaştı, aynı şekilde Hispaniola nın batı yarısını (Santo Domingo, bugünkü Haiti) 1697'de ele geçiren Fransızlar da istediklerini almışlardı Adaların tek ürünü vardı: Şeker Şekerin de fazlası fazlaydı. Diğer yerlerde de sömürge coğrafyası istikrara kavuşuyordu İngiltere-Hollanda savaşlarının sonunda Hollanda Guyana karşılığında Yeni Hollanda'dan vazgeçti; Güney Afrika da Kap ın (Hollanda 1652 de burada koloni kurmuştu) doğusunda benzer bir paylaşım oldu, Hindistan ticaretinin belli başlı kısmı İngiltere'ye, Endonezya ticaretinin önemli kısmı da V O C ye kaldı

Bu anlaşmalardan kazançlı çıkan kuşkusuz İngiltere'ydi Kuzey Amerika daki kolonileri zenginleşiyor, gitgide daha çok İngiliz malına ihtiyaç duyuyordu Hindistan daki yatırımları gitgide daha kârlı olmaya başlamıştı Hollanda dünya ticaretinde hâlâ başı çekmekteydi, ama İngiltere mesafeyi hızla kapatıyordu Fransa ancak üçüncü geliyordu: Kuzey Amerika daki Fransız kolonileri nüfus bakımından küçüktü ve ekonomik bakımdan kârlı olmaktan uzaktı; Fransa nın diğer bölgelerdeki ticareti de başlıca deniz güçleriyle savaşmaktan kesintiye uğramıştı [1] Portekiz ise listenin en altında yer alıyordu: İngilizlerin araya girmesi sayesinde Hindistan daki üslerini Hollanda'ya kaptırmaktan kurtulmuştu, ama Doğu Afrika limanlarını Maskat (Umman) sultanına vermek zorunda kaldı Araplar da bu sayede doğu sahillerindeki geleneksel köle ticaretini tekrar ele geçirdiler

Mançular 1622'de Çin'i tamamen fethetmiş, dikkatlerini bundan böyle imparatorluğun çevresine yöneltmişlerdi 1683 te Formoza'yı ilhak ettiler (yirmi yıl önce bir mülteci Ming amirali bu bölgeyi Hollanda'nın elinden almıştı) 1686 da, Amur Irmağı nın aşağı kesiminde iki yıl önce Kazakların kurduğu bir ileri karakolu yerle bir edip bir sınır anlaşması imzaladılar, böylece ırmağın kuzeyindeki geniş toprakları ele geçirdiler 1696'da bir Kalmuk baskını sonucunda Dış Moğolistan kargaşa içine düştü; tüfekli Mançu askerleri baskıncıları kapı dışarı etti ve Dış Moğolistan Mançuların koruması altına girdi Baykal Gölü nün doğusunda Sibirya'nın sınırları saptanmıştı, ama bu sınırlar Rusların hoşuna gitmiyordu

1 1715 te Britanya nın Kuzey Amerika sömürgelerinde 400 000 yerleşimci, Yeni Fransa da ise 20 000 yerleşimci vardı Fransızlar, kürk tüccarlarının büyük göller bölgesini baştan aşağı dolaşmış olmaları dolayısıyla, kendilerini olduklarından daha güçlü sanıyorlardı: Yeni Fransa harita üstünde Britanya'nın sömürgeleri kadar büyük görünüyordu Mississippi'nin keşfine de aşırı önem verildi ırmağın yukarı kesimleri Michigan gölünden hareket eden Joliet tarafından 1673'te keşfedilmiş LaSalle 1682 de ırmağın ağzına kadar inmişti) Bütün Mississippi havzasını kapsayan bölge derhal Louisiana eyaleti olarak tescil edildi Oysa bir kuşak sonra bile ırmağın ağzında küçük bir yerleşim ile biraz içeriye doğru birkaç kaleden başka bir şey yoktu

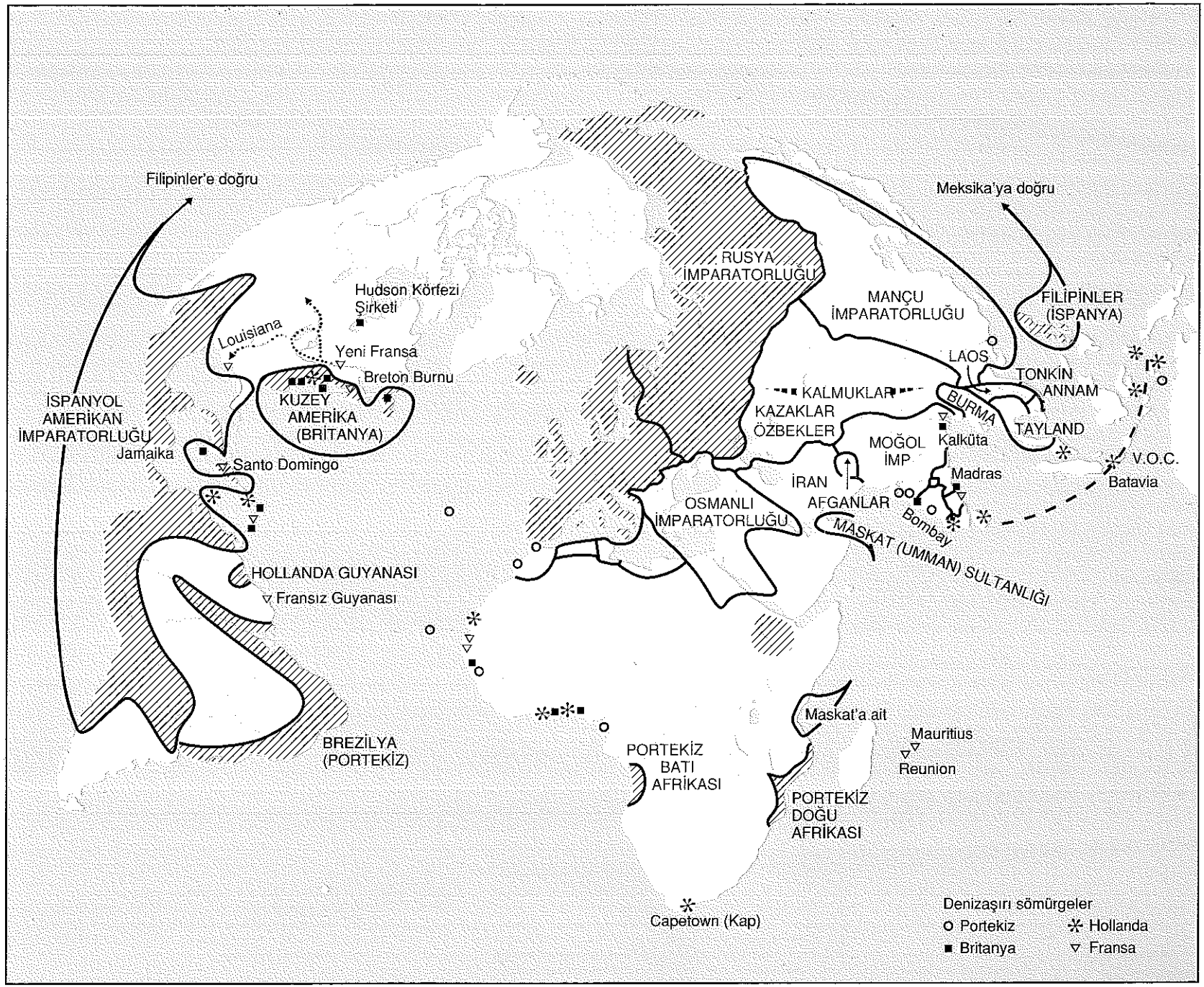
Filipinler'e doğru
Meksika'ya doğru
RUSYA İMPARATORLUĞU
MANÇU İMPARATORLUĞU
FİLİPİNLER (İSPANYA)
Hudson Körfezi Şirketi
Louisiana
Yeni Fransa
Breton Burnu
KUZEY AMERİKA (BRİTANYA)
İSPANYOL AMERİKAN İMPARATORLUĞU
Jamaika
Santo Domingo
LAOS
TONKİN
ANNAM
KALMUKLAR
KAZAKLAR
ÖZBEKLER
BURMA
TAYLAND
MOĞOL İMP
Kalküta
Madras
İRAN
AFGANLAR
OSMANLI İMPARATORLUĞU
Bombay
MASKAT (UMMAN) SULTANLIĞI
V.O.C.
Batavia
HOLLANDA GUYANASI
Fransız Guyanası
BREZİLYA (PORTEKİZ)
Maskat'a ait
Mauritius
Reunion
PORTEKİZ BATI AFRİKASI
PORTEKİZ DOĞU AFRİKASI
Capetown (Kap)
Denizaşırı sömürgeler
Portekiz
Hollanda
Britanya
Fransa

1750'DE AVRUPA: SİYASİ BİRİMLER

İspanya Veraset Savaşı nda Avusturya'nın kazancı muazzamdı; ama Avusturya'nın bu kazancı elinde tutabilecek kadar muazzam olup olmadığı başka bir konuydu İspanyollar böyle düşünmüyordu 1717'de Sardinya yı işgal edip ertesi yıl da Sicilya yı (Savoy a aitti) istila ederek İtalya daki topraklarını yeniden ele geçirmeye kalktılar Akdeniz deki Britanya donanması sayesinde Avusturyalılar İspanyolları Sicilya dan kovmakta zorluk çekmediler Sicilya'yı ellerinde tutup Sardinya yı Savoy a verdiler (1720) Ayrıca Don Carlos a (bir İspanyol prensi, ama İspanya tahtının vârislerinden değil) Parma ile Floransa vaat edildi; bu devletlerin başındaki çocuksuz hükümdarlar ölünce başa geçecekti; böylece İspanyolların gururu okşanmıştı Bu arada Eugene, Petervaradin de Osmanlıları bozguna uğrattı, böylece Avusturya sınırı Sava nın ötesine kadar genişledi (1718) Yeni, genişlemiş Avusturya ilk sınavını parlak notla geçmişti

Fransa bundan hoşlanmadı ve Avusturya karşıtı bir ittifak kurmaya çalıştı Bunun için Britanya ile Hollanda'nın tarafsız kalmasını sağlamak zorundaydı; Avusturya nın egemenliğindeki Felemenk'e dokunmamaya söz vererek bunu başardı Sonra İspanya ve Savoy ile ittifak ederek savaş ilan etti (1733) Çıkan çatışmalar yalnız kalmış Avusturya için bir felaket oldu Fransa tam da istediği gibi Ren boyunca ilerledi (Britanya ile Hollanda telaşlanmasın diye pek uzağa gitmedi) İtalya da ortak Fransız ve Savoy güçleri Avusturyalıları neredeyse Lombardiya nın dışına kadar gerilettiler, bu arada İspanyol ordusu Napoli ile Sicilya yı ele geçirdi Barış görüşmelerinde Fransa Lorraine'i aldı, Don Carlos Parma ve Floransa yı verip çok daha önemli olan Napoli ile Sicilya'yı aldı, Savoy ise sınırını Avusturya nın elindeki Milano aleyhine genişletti [1] Birkaç yıl sonra, bu kez beklenmedik bir şekilde Osmanlılar yüzünden, Avusturya'nın yine yüzü kızaracaktı 1737-39 arasında yenilgiyle sonuçlanan bir dizi muharebe sonrasında Avusturya Petervaradin de elde ettiklerinin çoğunu geri verdi

Tam bu sırada Avusturya tacı Maria Theresa ya geçti (1740) Habsburg imparatorluğu gibi birçok devleti birleştiren bir tahta bir kadının geçmesi bir sürü yasal sorun yaratıyordu, ama bu zorlukları öngörülmüş ve Maria Theresa nın tahta geçme hakkı çok önceden hemen hemen bütün Avrupa devletleri tarafından tanınmıştı Hiçbir büyük devlet bu konuyu bahane etmeye değer bulmadı Ancak, Maria Theresa nın Avusturya tahtına oturduğu yıl, II Friedrich Prusya Kralı oldu Babasının bin bir zorlukla topladığı orduyu ve savaş kasasını dibine kadar kullanmaya niyetli olan Friedrich, Silezya'ya girip bölgenin Prusya ya ait olduğunu ilan etti İddiasının hukuken düzmece olduğu apaçıktı; Mollwitz'de ordusunun kazandığı zafer ise daha inandırıcı oldu

Friedrich in tuzağına düşen diğer büyük güçler birer birer savaşa girmeye başladılar Fransızlar Avusturya ya saldıran Bavyera'yı destekledi; Britanya, Hanover ve Hollanda birleşip Avusturya nın egemenliğindeki Felemenk'e ilerleyen Fransa'nın karşısına çıktı; Fransa ise İtalya'daki Avusturya ve Savoy güçlerine saldırdı Çatışmalar biraz rasgele ve aralıklıydı, savaş 1748 e kadar sürdüyse de öne çıkan yalnızca Fransız mareşali Saxe ve Prusya Kralı Friedrich oldu Saxe, İngiliz-Hanover-Hollanda güçlerine karşı bazı inandırıcı zaferler kazandı ve sonuçta Avusturya Felemenk'inin tamamını fethetti Askeri kariyer açısından pek de iç açıcı bir başlangıç yapmayan Friedrich (Mollwitz'den kaçmıştı) saldırgan ve kıvrak zekâlı usta bir taktisyen oldu Savaş sona erdiğinde kârlı çıkan tek kişi oydu, çünkü herkes savaş öncesi sınırlarına çekildiği halde, Prusya Silezya yı elden çıkarmamıştı [2]

Budalaca bir İsveç darbesinin kışkırttığı Ruslar 1743'te Finlandiya dan bir parça daha koparıdılar; 1736'da Azak ı Osmanlılardan almış (Avusturya'nın perişan olduğu savaş sırasında), aynı zamanda Dinyeper Kazaklarının topraklarını ilhak etmişlerdi Osmanlılar 1716'da Eflâk Prensliği'ne yine boyun eğdirdiler

1 Bu savaşa Polonya Veraset Savaşı denir Hikâye şöyle: Ruslar Büyük Kuzey Savaşı nda Saksonya elektörünü Polonya tahtına oturttuklarından beri. Polonya hemen hemen bir Rus uydusu haline gelmişti Polonyalılar bundan nefret ediyorlardı, nitekim 1733'te soylular yeni bir kral seçme fırsatını ele geçirince Saksonya nın (Rusların) adayını değil yurttaşları Leszczynski'yi seçtiler (daha önce İsveç Kralı XII Karl'ın tahta oturttuğu kukla kral) İsveç o sırada oyun hariciydi, ama Leszczynski nin kızı Fransa Kralı XV Louis ile evlenmişti, dolayısıyla Fransızların bağımsızlık hareketini destekleyeceği umut ediliyordu Ama coğrafya ihmal edilmişti Ertesi yıl bir Rus ordusu ülkeye girdi ve yeni bir seçim yapılınca Saksonya adayı şaşırtıcı bir galibiyet elde etti Böylece de tahta oturtuldu.

Fransa ayıp olmasın diye Leszczynski'yi Lorraine Dükü yaptı Böylece doğudaki çatışmalar batıdakilere karıştı ve 1701-13, 1731-5 ve 1740-8 arasında yapılan üç savaşa benzer adlar verildi: İspanya, Polonya ve Avusturya Veraset savaşları

2 Avusturya İtalya da biraz toprak kaybetmişti: 1738'de tekrar ele geçirdiği Parma'yı Don Carlos'un kardeşine verdi; Savoy ise Milano'nun bir kısmını daha aldı

1750'DE AVRUPA: SİYASİ BİRİMLER

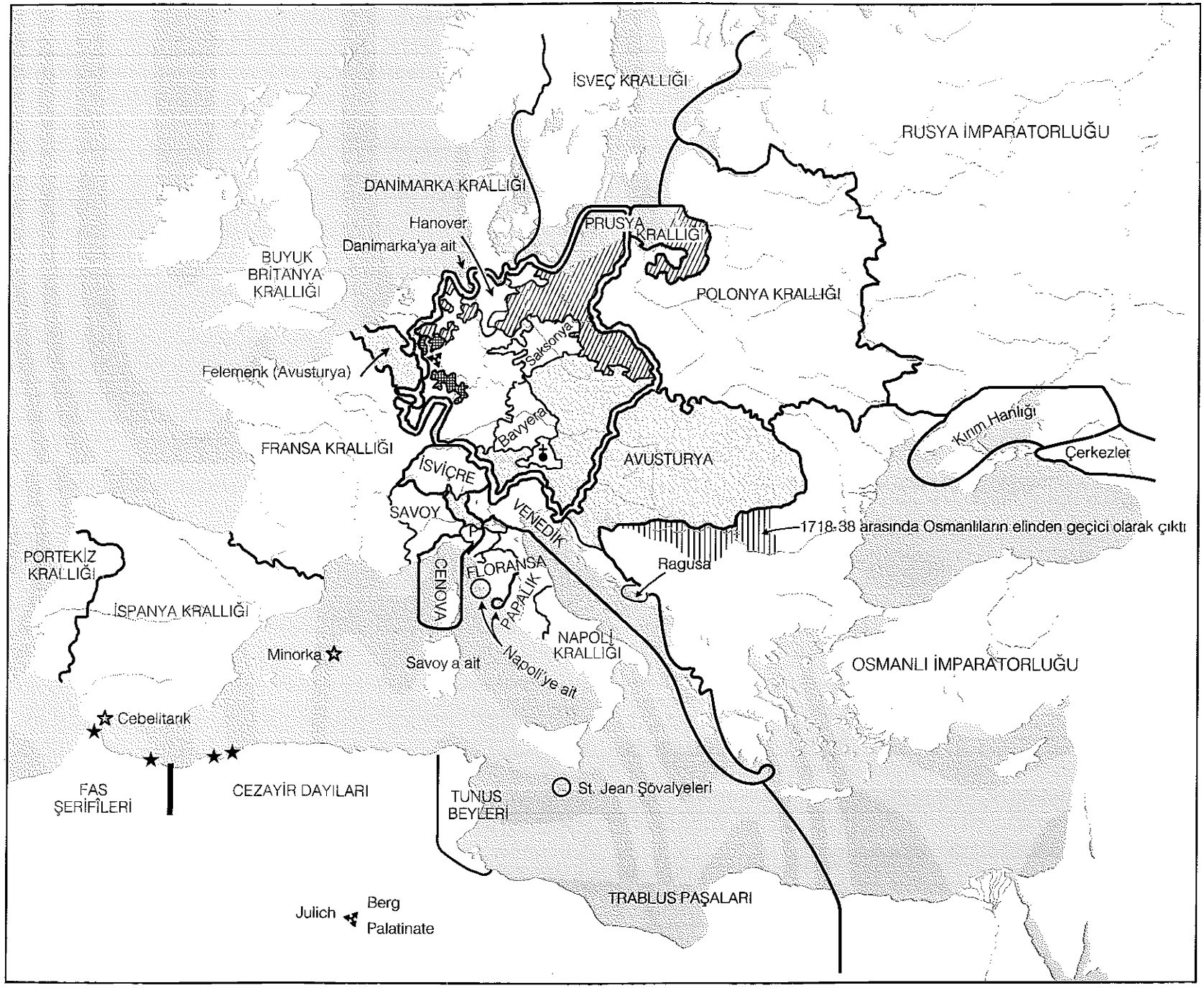

Britanya nın ticareti, XIV Louis ile uzun mücadele döneminde öyle gürbüzleşmiş, düşmanlarının -ve müttefiklerinin- durumu ise öyle açıkça kötülemişti ki, bir sonraki kuşak boyunca ülkede barış yanlısı bir yönetimin hüküm sürmesi son derece şaşırtıcıydı Şahinler 1739'a kadar İspanya ile savaş çıkarmayı başaramadı Zaten hemen sonra, 1740'larda Avusturya Veraset Savaşı'yla Avrupa bir bütün olarak savaşa girdi, Britanya da bu savaşın bir parçası oldu Savaş düş kırıklığı getirmişti Britanya'nın savaş makinesi, Marlborough'nun günlerinden beri epeyce paslanmıştı; Britanya'nın baş rakibi Fransa ise bir yandan denizaşırı harekâtı başarıyla sürdürürken, kıtada da hatırı sayılır bir ilerleme kaydetmişti

Kısa sürede ikinci raund başladı: Yedi Yıl Savaşları İlk karar Fransa ile Britanya'nın karşı karşıya kaldığı ırak bir ülkede, Hindistan'da alındı Moğol imparatorluğu parçalandığı için bölgede durum karmaşıktı Moğol imparatorunun elinde sadece başkent Delhi vardı, orada da tam hâkim olduğu söylenemezdi İktidar kuzey ve güney eyaletlerinin (Ayodhya ve Bengal; Haydarabad, Mysore ve Karnataka) valilerine geçmişti, Hindu Marathalar da arada kalan topraklarda egemendi Britanya ile Fransa şimdiye kadar bu her an devrilebilecek tahtlar arasında çıkan anlaşmazlıklarda farklı tarafları tutmakla sınırlamışlardı kendilerini Derken 1756'da Bengal valisi budalaca bir hareket yapıp Kalküta'daki Britanya karakoluna saldırdı Zamanlaması berbat bir kışkırtmaydı bu; çünkü Fransa'dan kuşkulanan Britanya Hindistan a o zamana kadar görülmedik büyüklükte kuvvet yığmıştı, komutan Clive ise çok tecrübeli ve enerjikti Clive Bengal'e girdi, Plassey'de kolay bir zafer kazandı ve kendi seçtiği valiyi yönetime getirdi (1757) Birkaç yıl sonra bu kukla valiyi de başından atıp kendisi vali oldu O sıralarda komşu Ayodhya eyaleti Britanya'nın himayesini kabul etmişti

Bengal her zaman Hindistan'ın en kalabalık eyaleti olmuştur Bu dönemde nüfusu yaklaşık 35 milyondu, geliri ise 2 milyon sterlin Bu çaptaki bir kaynağı ele geçirmekle Britanya Hindistan da Fransa'dan çok üstün bir konum elde etmişti, nitekim Fransa'nın tutunduğu cepler çok geçmeden ortadan kaldırıldı Gerçekten de Bengal'in hazinesi bir kuşak sonraki Britanyalı nevabların girişeceği iş için -bütün altkıtanın fethi- yeterli oldu

Başka bölgelerde Britanya bu kadar iyi bir başlangıç yapamamıştı Ne var ki Fransa nın Atlas Okyanusu'ndaki limanlarını ablukaya alan Kraliyet Donanması Fransa nın denizaşırı gücünü zayıflattı 1759 da bir Britanya keşif seferi St Lawrence Irmağı'ndan yukarı çıkıp Kuzey Amerika'da Fransızların kalbi Québec'i ele geçirdi Ayrıca Fransa nın elindeki Karayip Adaları ve Batı Afrika daki köle ticareti üsleri de alındı Fransa nın sömürge imparatorluğu haritadan yavaş yavaş siliniyordu

Paris teki strateji uzmanlarına göre Britanya'nın denizaşırı ilerlemesini durdurmanın tek yolu vardı: Britanya adalarını istila etmek Böyle bir harekâtın ilk ve temel unsuru başarılı bir deniz savaşıydı, ama Fransız donanmasının Britanya donanmasını yeneceğine kimse inanmadığı için planlamacılar bu sorunu erteleyip ayrıntılara girdiler Sonunda bir hayal dünyası yaratıldı Akdeniz filosu Brest te Atlantik filosuyla buluşacaktı İkisi birlikte, Brest yarımadasının güney kıyısında, Quiberon'da toplanmakta olan orduyu alacaklar, bu orduyu Batı İskoçya'da karaya çıkaracaklar, Britanya adalarının kuzeyinden dolaşıp Felemenk'te (bu savaşta Avusturya Fransa'nın müttefikiydi) ikinci orduyu gemilere bindirecekler ve bu asıl orduyu İngiltere'nin güneyinde karaya çıkaracaklardı Britanyalı amirallerin bu olan bitenleri ancak bir adım geriden izleyebilecekleri umut ediliyordu Oysa onlar bir adım ilerideydi Fransa'nın Akdeniz filosu Cebelitarık Boğazı na varır varmaz, Britanya filosunun saldırısına uğradı ve dağıldı Atlantik filosu, Amiral Hawke ile abluka gemilerinin rüzgâr yüzünden uzaklaşmaları sayesinde Brest ten kaçmayı başardı, ama Hawke Fransızların nereye gittiklerini bildiği için onlara yetişti Bir kasırganın ortasında iki filo Quiberon Körfezi ne girdi, girerken de borda bordaya geldi Karanlık basınca çatışma durdu, kimin ne durumda olduğu anlaşılmıyordu; şafak söktüğünde Fransızların tam anlamıyla yenildiği belli oldu Gemilerinin üçte biri şu ya da bu şekilde savaş dışı kalmış, sağ kalan mürettebat dağılmış, moralleri çökmüştü

Quiberon'dan sonra Kraliyet Donanması dünyanın her yerinde istediği gibi at koşturdu 1762'de Fransızlar İspanya'yı savaşa katılmaya ikna ettiğinde Britanya'nın tepki göstermesi kaçınılmazdı: Derhal Havana ile Manila işgal edildi Ertesi yıl imzalanan barışın koşulları deniz savaşlarının nasıl tek taraflı olduğunu gösteriyordu: Fransa Karayip adalarını geri aldı (zira Britanya'nın alabileceği şeker miktarının bir sınırı vardı), ama Kanada'dan ve Hindistan'daki ticari üslerini takviye etme hakkından vazgeçti Mississippi'nin ötesindeki toprakları İspanya ya geçti İspanya Florida'yı teslim etti ve Orta Amerika'daki (Honduras ve Mosquito Sahilleri'ndeki) Britanya yerleşimlerini tanımak zorunda kaldı Egemenlik artık Britanya'nındı

Çin İmparatorluğu Tibet (1720) ve Çin Türkistanı'nın (1755-9) ilhakı ile en geniş sınırlarına varmıştı Asya'nın en doğu ucunda Ruslar Danimarkalı kâşif Bering'i Amerika'ya bir yol bulmaya yolladılar Bering, ilk yolculuğunda Amerika'ya kara bağlantısı olmadığı sonucuna vardı (oysa kimsenin hatırlamadığı Deşnev bir yüzyıl önce bunu tespit etmişti) İkinci yolculuğunda Alaska'ya ulaştı

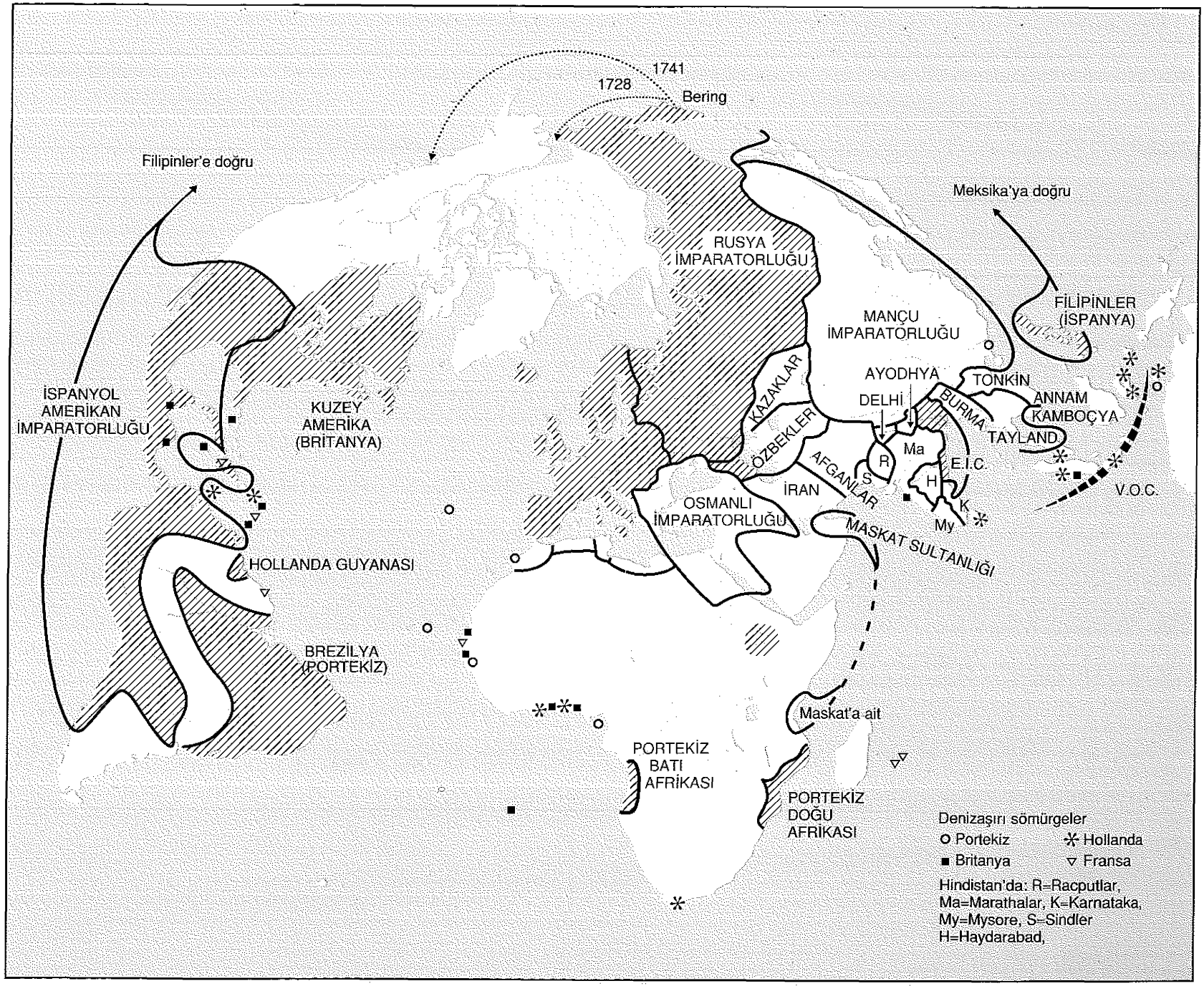
1741
1728
Bering
Filipinler'e doğru
Meksika'ya doğru
RUSYA İMPARATORLUĞU
MANÇU İMPARATORLUĞU
FİLİPİNLER (İSPANYA)
İSPANYOL AMERİKAN İMPARATORLUĞU
KUZEY AMERİKA (BRİTANYA)
KAZAKLAR
AYODHYA
TONKİN
ANNAM
DELHİ
BURMA
KAMBOÇYA
TAYLAND
ÖZBEKLER
AFGANLAR
R
Ma
E.I.C.
S
H
İRAN
V.O.C.
OSMANLI İMPARATORLUĞU
K
My
MASKAT SULTANLIĞI
HOLLANDA GUYANASI
BREZİLYA (PORTEKİZ)
Maskat'a ait
PORTEKİZ BATI AFRİKASI
PORTEKİZ DOĞU AFRİKASI
Denizaşırı sömürgeler
Portekiz
Hollanda
Britanya
Fransa
Hindistan'da: R=Racputlar, Ma=Marathalar, K=Karnataka, My=Mysore, S=Sindler H=Haydarabad,

Yedi Yıl Savaşları boyunca, Fransızları ve İspanyolları Kuzey Amerika nın Atlantik kıyılarından sürüp atmanın maliyetini Britanyalı vergi yükümlüleri karşılamış, yerleşimcilerin cebinden tek kuruş bile çıkmamıştı Savaşın sonunda, alışıldığı üzere harcamaları kısmak zorunda kalan Britanya hükümeti, Amerikalıların kendi savunma harcamalarını kendilerinin ödemesi zamanının geldiğine karar verdi Bu para İngiltere deki gibi hukuki işlemlerden alınacak bir damga vergisiyle sağlanacaktı Koloni sakinleri ise buna rıza gösteremeyeceklerine karar verdiler Londra'daki parlamentonun kendileri adına kanun çıkarabileceğini, ama vergi salamayacağını öne sürüyorlardı; ilginç ama pratik olmayan bir kısmi hükümranlık teorisiydi bu Protesto gösterileri birbirini kovaladı İstediğini yaptıramayacağını anlayan Britanya hükümeti birkaç ay içinde fikrini değiştirip vergiden vazgeçti (1765-6)

Gerçek şu ki sömürgeler rüşte ermişti Britanyalılar sömürge sakinlerinin Hint, İspanyol ya da Fransız tehdidinden askeri operasyonları sayesinde kurtulduğunu söyleyip övüne dursun, Amerikalıların nüfusu herhangi bir tehdide kulak asmayacak kadar çoğalmıştı

Damga vergisi tartışmasından sonra birkaç yıl ortalık sakin kaldı Anlaşılan arada bir gösteri yapmak ve fiili bağımsızlık yerleşimcilere yetiyordu; anayurt, tekelci piyasanın ekonomik avantajlarının çok iyi farkındaydı, dolayısıyla hukuki haklarının sembolik işaretleri dışında ısrarcı olmuyordu Derken, Britanya hükümetinin Doğu Hindistan Kumpanyası na çay ithal etme tekelini vermesiyle, radikal sömürge sakinleri bir çay boykotu düzenledi Muazzam bir başarı kazandı boykot; New England'da yetkililer öylesine şaşkındı ki, radikaller Boston rıhtımını ele geçirip çayları limana dökmeyi başardı (1773) Bu olay, en azından New England'da yerleşimcilerin büyük çoğunluğunun kendilerini siyasi açıdan bağımsız gördüklerine işaret ediyordu Boston ve civarında Britanya askerleri ile yerel milisler arasında çıkan küçük çatışmalar, 1776 Bağımsızlık Bildirgesi için itici bir güç oldu

Bunun üzerine ufak çaplı bir savaş çıktı Amerikalıların savaş gemisi yoktu, yani denizi kontrol edemiyorlardı, dolayısıyla Britanyalıların istedikleri yerde karaya çıkmalarını engelleyemezlerdi Öte yandan Britanya'nın Amerika'yı fethedecek kadar büyük bir ordu göndermesi mümkün değildi Orada burada, arada bir ülkenin içlerine baskın düzenleyecek garnizonlar bulundurmak özellikle anlamsız bir çabaydı; ama bu garnizonlar Britanya hazinesine pek fazla yük olmuyordu, dolayısıyla Britanya nın müzakereye yanaşması için henüz yeterli sebep yoktu

Sonra, 1781 de, bir Fransız filosu Amerikan kara ordusuyla birlikte Virginia, Yorktown'daki Britanya güçlerini teslim olmaya zorladı Böylece, Britanya durumun ne kadar umutsuz olduğunu nihayet kavrayabildi Sonraki iki yıl boyunca Britanya garnizonları boşaltıldı ve 1783'te Britanya İmparatorluğu ile Amerikan Cumhuriyeti arasında resmi bir barış imzalandı

Fransa, Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda etkin bir rol oynadı Bir yandan Yedi Yıl Savaşları sonunda düştüğü utancın kamçılamasıyla, öte yandan genellikle küresel bir strateji gütmesini engelleyen kıtadaki kaygılarından bu dönem kurtulmuş olması sayesinde, beklenenden çok daha etkileyici deniz taarruzları gerçekleştirdi Hele Britanya hiç beklemiyordu bunu; budalaca bir aşırı güvenle gemilerine önem vermemişti; artık Kraliyet Donanması Fransız donanmasından ancak biraz daha büyüktü Çıkan ilk çatışmada (Ushant, 1778) Britanya'nın Fransa'yı yenememesi bir işaretti; daha sonra iyi bir strateji saptayamadı ve imparatorluğun Hindistan, Amerika ve Karayipler gibi uç bölgelerini koruyabilmek için donanmayı ayrı filolara böldü Fransızlar İspanya ile Hollanda yı savaşa katılmaya ikna edince (1779, 1780) Britanya aşırı zorlandığını anladı Sonuç Yorktown ın teslim olmasıydı, aynı zamanda da dönüm noktası Bir dizi çarpışmayla kraliyet donanması rakiplerinin gücünü sarsma imkânını buldu; Amerika da artık stratejik bir kaygı oluşturmadığı için Britanyalı amiraller bütün dikkatlerini Karayipler de Fransızlar üstüne yoğunlaştırabildiler Burada elde ettikleri başarı (Saintes, 1782) Fransa ve İspanya nın zaten az olan kazançlarını doğrudan tehdit ediyordu Ertesi yıl imzalanan barış anlaşmasında Fransa bir adayı (Tobago) ve bir Batı Afrika köle ticaret üssünü (St Louis) yeniden ele geçirdi; gösterdiği bütün o çabaya karşılık pek az bir şeydi bu Florida ve Mosquito Sahili yine İspanya'nın oldu Şöyle bir bakıldığında Britanya nın krizi pek güzel atlattığı görülebiliyordu [1]

Amerikalılar bağımsızlıklarını ilkelerinden hiç ödün vermeden kazanmışlardı Mücadelenin en karanlık günlerinde bile herhangi birine vergi ödemeyi reddetmişlerdi Amerikan Kongresi nin bastığı kâğıt parayı kimse altına çevirmeye kalkışmadı ve bu güven ortamında devrimin harcamaları bu kâğıt parayla karşılandı

1 Kanada Britanya da kaldı, çünkü buranın sakinleri Amerikan devrimcileriyle birleşme niyetinde değildi Savaştan sonra kurulan yeni cumhuriyeti terk eden 80 000 Amerikalı 'kral taraftarı'nın göçüyle bölgedeki Britanyalıların sayısı da arttı

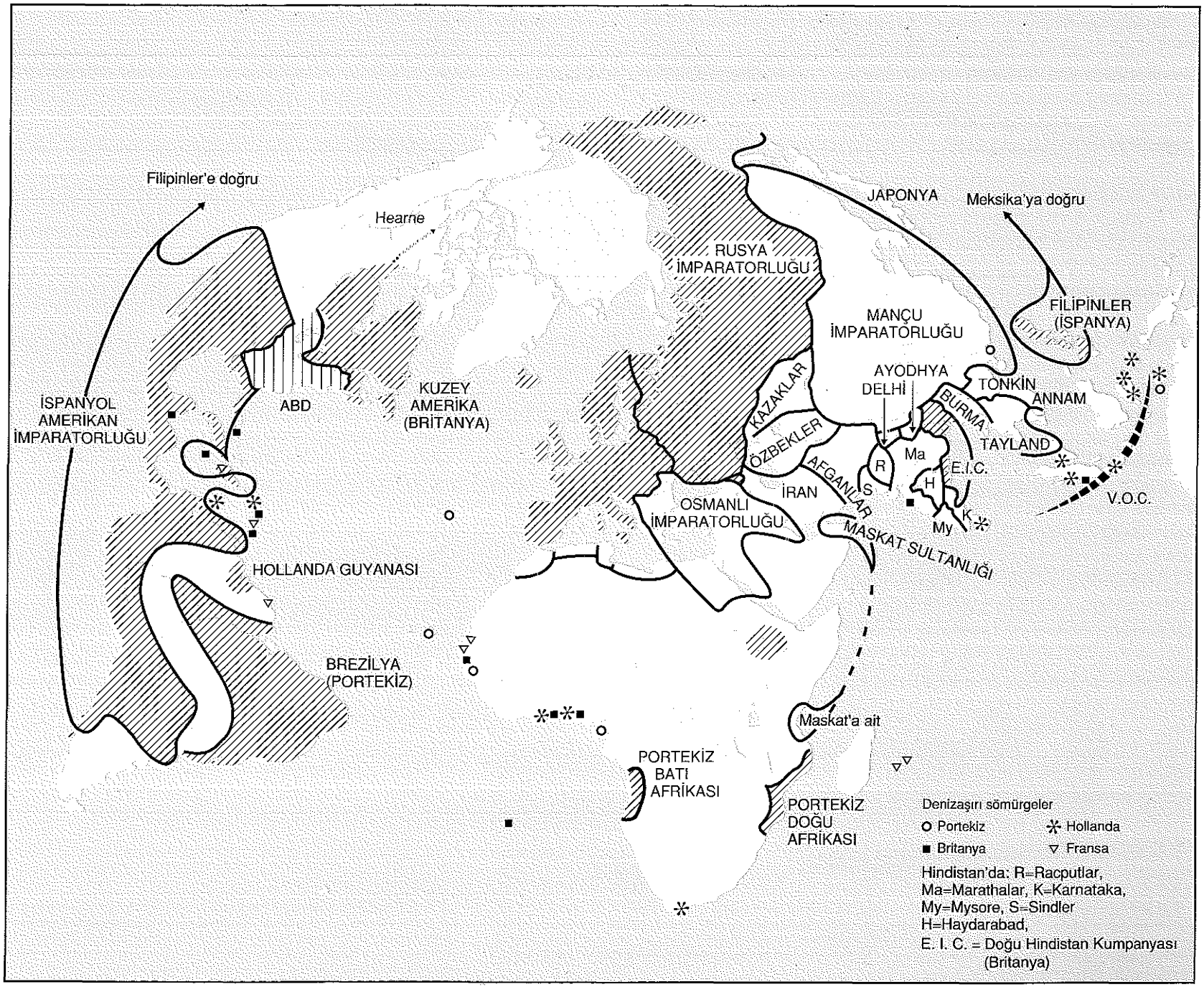
Filipinler'e doğru
Hearne
JAPONYA
Meksika'ya doğru
RUSYA İMPARATORLUĞU
MANÇU İMPARATORLUĞU
FİLİPİNLER (İSPANYA)
AYODHYA
DELHİ
TONKİN
ANNAM
KAZAKLAR
BURMA
TAYLAND
ÖZBEKLER
AFGANLAR
İRAN
OSMANLI İMPARATORLUĞU
İSPANYOL AMERİKAN İMPARATORLUĞU
ABD
KUZEY AMERİKA (BRİTANYA)
HOLLANDA GUYANASI
BREZİLYA (PORTEKİZ)
MASKAT SULTANLIĞI
Maskat'a ait
PORTEKİZ BATI AFRİKASI
PORTEKİZ DOĞU AFRİKASI
V.O.C.
E.I.C.
R
Ma
H
S
My
K
Denizaşırı sömürgeler
Portekiz
Hollanda
Britanya
Fransa
Hindistan'da: R=Racputlar,
Ma=Marathalar, K=Karnataka,
My=Mysore, S=Sindler
H=Haydarabad,
E. I. C. = Doğu Hindistan Kumpanyası
(Britanya)

Prusya nın Silezya yı ilhakını Avrupa kabul etmiş olabilirdi, ama Maria Theresa etmemişti Aynı anda Felemenk, Ren bölgesi, Orta Avrupa ve İtalya da çarpışmak zorunda kaldığı için Friedrich ile uğraşmaya fırsat bulamamıştı 1748 barışı imzalanır imzalanmaz, Avusturya politikasının ilk hedefi Silezya'ya yeniden kavuşmak oldu Britanya ilgilenmeyince Maria Theresa Fransa'ya yanaşıp bir diplomasi devrimini başlattı: böylece Britanya çaresiz Friedrich le müttefik oluyor (kıtada bir müttefik bulmaları gerekliydi), Friedrich de kendini Fransa Avusturya, İsveç ve Rusya'nın karşısında buluyordu

Friedrich durup olayların gelişmesini bekleyecek adam değildi Maria Theresa koalisyona son rötuşları koyduğu sırada, Friedrich Saksonya'ya girdi, ülkeyi teslim olmaya zorladı ve ilhak ettiğini ilan etti (1756) Ertesi yıl Bohemya'yı işgal etti, Prag önünde pahalıya patlayan bir zafer kazandı; tam kenti kuşattığı sırada Avusturya ordusu çıkageldi Friedrich saldırdı, ama şaşırarak gördü ki ağır kayıp vererek yeniliyordu Sonuçta Bohemya'dan çekilmek zorunda kaldı Artık bütün cephelerde savaş vardı, hepsinde de Friedrich'in durumu kötüydü Doğu Prusya'daki ordusu Rusların sınır ötesi kuvvetlerince yenilgiye uğratıldı; Silezya daki ordusunu Avusturya yendi; İsveç Pomeranya'ya saldırdı; Fiedrich i destekleyen tek güç olan Hanover deki İngiliz-Alman ordusu ise Fransızlara teslim oldu Bu Fransız ordusu, Alman destek güçleriyle birlikte Saksonya yı istila etti Sanki Prusya ordusunun şevki kırılmış, Friedrich ise doğru dürüst taktik saptayamaz olmuştu Ama bu izlenim yanlıştı: Friedrich 20 000 askeriyle Rossbach'ta 60 000 Fransız ve Alman askerini yendi; onları henüz yürüyüş halindeyken yakalamış, toparlanmalarına fırsat vermemişti Bir ay sonra bu baskıncı orduyu Silezya ordusuyla birleştirip Leuthen'de Avusturyalıları adeta ezdi [1]

1758 de İngiliz-Hanover ordusu toparlandı; dolayısıyla Friedrich bu ordunun Fransızları meşgul edeceğine güvenebilirdi Ancak aynı yıl Ruslar da ana savaş sahnesine girmişlerdi Berlin e 30 mil yaklaştıklarında Friedrich Bohemya daki bir türlü sona erdirilemeyen harekâtı bırakıp en iyi taburlarını onların karşısına dizdi Zorndorf taki muharebeyi kazandı, ama Rusları yenmek Avusturya ya yenilmekten daha pahalıya mal olmuştu Ertesi yıl Ruslar geri geldi; Künnersdorf ta öyle bir düzen kurdular ki Friedrich hiç etkili olamadı Gece bastırdığında Prusya askerlerinin yarısı ya ölmüş ya da yaralanmıştı Friedrich açısından bu bir felaketti Muharebe sonrasında Avusturya, Saksonya ile Silezya'ya girdi

Friedrich her nasılsa bir ordu toparlayıp 1760'ta yeniden sefere çıktı Ruslar ile Avusturyalıların tek yapması gereken onu muharebe meydanına çekmekti, ama aylar geçip gidiyor, dikkatli manevralardan başka bir şey olmuyordu Ertesi yıl da böyle geçti Bazı mevziler kazanıldı, ama Avusturya savaşı kaybetmişti, zira 1762'de Rusya'nın başına Friedrich hayranı bir çar geçmişti Friedrich e karşı yapılan harekâtı durdurdu, üstelik Friedrich ile Avusturya'ya karşı bir ittifak yaptı Friedrich'in tam da ihtiyacı olan bir mucizeydi bu Yedi Yıl Savaşları na son veren antlaşmayla Avusturya en sonunda Silezya nın Prusya toprağı olduğunu kabul etti (1763)

Friedrich muharebe meydanında savaşmış, ayakta kalmıştı; şimdi diplomaside ustalığını gösteriyordu Avusturya, Rusların sürekli savaştıkları Osmanlılara karşı elde ettikleri ilerleme karşısında endişeliydi Friedrich Avusturya ya Ruslarla ortak bir pazarlığa girmeyi önerdi; pazarlığın konusu Rusya nın uydusu Polonya idi Rusya aynı anda Prusya Avusturya ve Osmanlılarla savaşamazdı; dolayısıyla Polonya topraklarından iki dilim verip iki Alman devletini satın almayı kabul etti Avusturya Galiçya yı, Friedrich de Pomeranya ile Prusya nın Polonya ya ait kısmını aldı (1772) Artık kimse böyle zirve toplantılarında Prusya nın da yer almasına itiraz etmiyordu Friedrich krallığının gelirlerini ve nüfusunu iki katına çıkarmış, Avusturya'nın gerçek bir dengi haline getirmişti [2]

Polonya nın bu (ilk) paylaşımında Rusya nın da payına bir şeyler düştü Polonya toprağından bir dilim (Divina-Dinyeper hattının doğusundaki her yer) almanın yanı sıra Osmanlılara karşı kazandığı üstünlüğü de sonuna kadar kullandı 1774-1783 arasında Rus orduları Aşağı Dinyeper-Kırım-Kuzey Kafkasya bölgesinin tamamını fethetti; 1783 te bölgedeki en önemli Gürcü prensliğinin himaye istemesiyle, Kafkasların güneyinde (haritanın dışında kalıyor) ilk Rus garnizonları kuruldu

1 Friedrich in hilesi ordusunu düşmanı cenahtan çevirecek şekilde konuşlandırmaktı; bu manevra bir geçit töreni mükemmelliğinde yapılmalı, düşmanı şaşırtmalıydı Prag önündeki çatışmaların ilkinde Friedrich çok yavaş davranmış (böylece Avusturyalılar bu manevraya karşılık verebilmişti), ikincisinde ise şaşırtamamış ne yapacağı anlaşılmıştı (böylece Avusturya saldırıp Friedrich'in ilerleyişini bozmuştu) Rossbach ve Leuthen'de muharebe alanını öyle ustalıkla kullandı ki ne yapacağı önceden anlaşılamadı

2 Avusturya diğer cephelerde birkaç küçük kazanç sağladı: İtalya da Modena miras kalmıştı (1771); doğuda Osmanlılar Boğdan eyaleti Bukovina'yı vermişti (1777); Almanya'da Palatinate elektörüne Bavyera miras kaldığında Avusturya bu durumu tanıma karşılığında bir kısım Bavyera toprağını ilhak edebilmişti (1779; daha fazla almasına Friedrich engel oldu) Korsika'da hiç bitmeyen ayaklanmalar yüzünden başı belaya giren Cenova bu dertten kurtulmaya karar verdi 1768'de adayı Fransızlara sattı onlar da bağımsızlık hareketini bastırdı Dolayısıyla henüz bir bebek olan Napoléon Fransız yurttaşı oldu

1783'TE AVRUPA: SİYASİ BİRİMLER

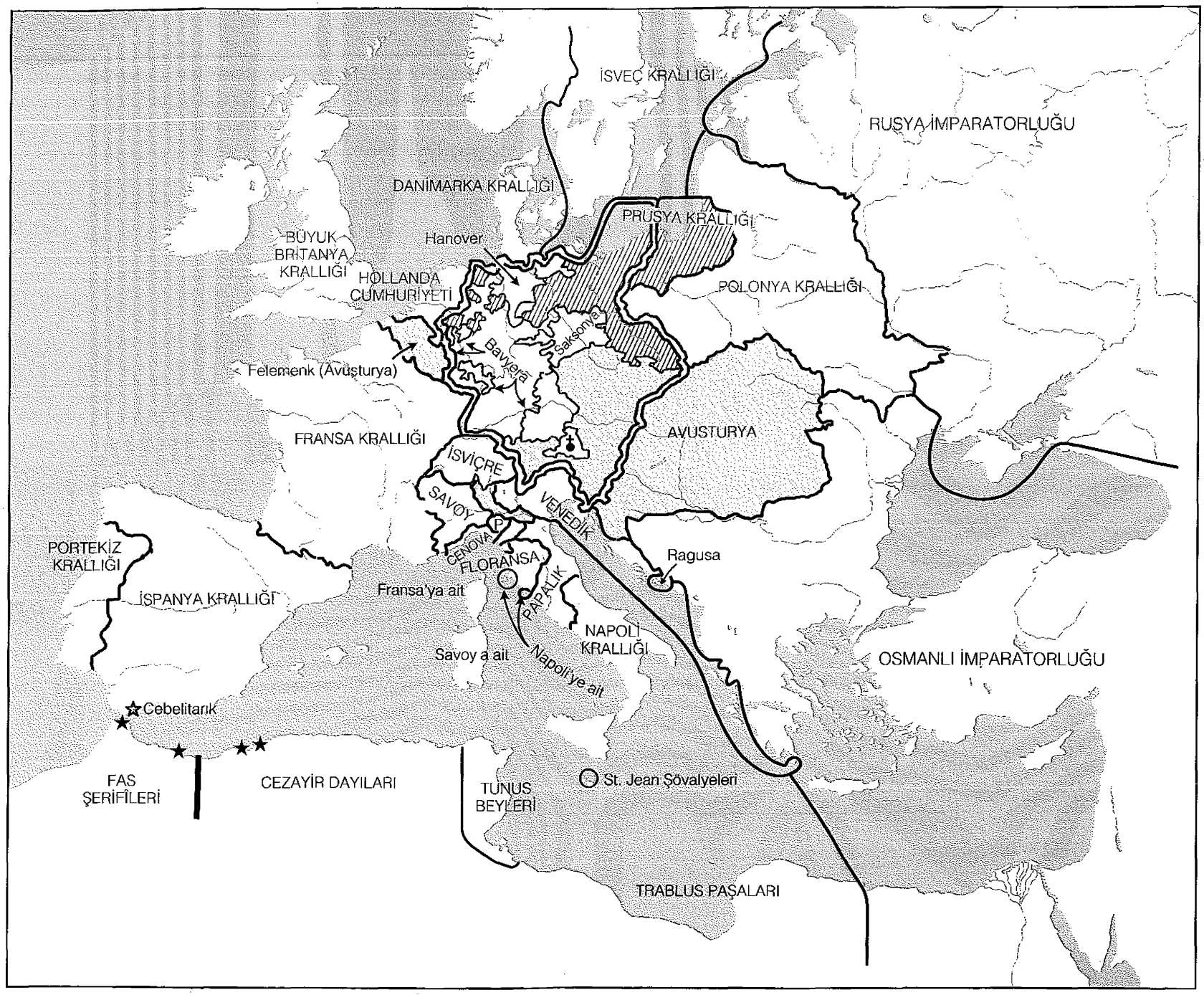

1797'DE AVRUPA: SİYASİ BİRİMLER

1780'lerin sonuna doğru Fransa açıkça iflasa sürükleniyordu. Gelir artırma girişimleri soylu ve ruhban sınıflarının vergiden muaf olması yüzünden boşa çıkıyordu. Sonunda hükümet pes ederek krala Etats Généraux'yu toplamasını öğütledi (1788). Soylu, ruhban ve halk sınıflarından oluşan bu meclis en son 1614'te toplanmıştı. İşte bu üç sınıftan üçüncüsü Ulusal Meclis'i kurduğunu ilan etti ve hükümeti oluşturdu (1789). Bu meclis, İngiltere'deki Avam Kamarası gibi, orta sınıftan müteşekkildi ve birkaç yıl boyunca İngiliz sistemine benzer şekilde işledi. Birçok iş yapıldı: Soylu ve ruhban sınıfının ayrıcalıkları kaldırıldı, yönetim örgütü yeniden düzenlendi, bu arada kilise topraklarına el konulmasıyla devlet hazinesi biraz kendine geldi. Ne var ki soyluların tepkisinden korkuluyordu, kralın beyhude de olsa kontrolü yeniden ele geçirme girişimleri korkuyu pekiştirdi; bütün bunlar meclisi Fransa'da cumhuriyet, başka ülkelere kaçan soyluları da hain ilan etmeye sevk etti (1792). Ülke bu noktada hızla halk diktatörlüğüne kaydı; maliyenin yeniden çöküşü, dış müdahale tehlikesinin hortlaması ve yoksulların hayal kırıklığı yüzünden meclis daha da aşırı önlemler almaya başladı. 1793'te kralın kafası kesildi ve Paris'te işçiler (Mahalle Komiteleri) Robespierre'i iktidara getirdi. Bu ikinci devrim taşradan tepki gördü, ama her tür itaatsizlik acımasızca bastırılıyordu. Bu yeni dönemin 2 yılında 40 000 kişi (çoğu köylü) idam edildi. Terör, devrimi kurtarmaya girişmişti.

Fransız devleti yere yığılırken akbabalar başına toplandı. 1792'de bir Avusturya-Prusya ordusu Paris'e yürüdü; kimse darmadağın Fransız ordusundan direniş beklemiyordu. Ama Fransızlar Valmy'de toparlanmayı başardı; Avusturyalılar ile Prusyalılar ise, kısa süren bir top ateşi sonucunda, saldırdıkları takdirde işin muharebeye dönüşeceğini anladılar. Muharebe işlerine gelmediği için geri çekildiler. Ama arı kovanına çomak sokmuşlardı. Yıl sonunda Fransızlar dalga dalga doğu sınırlarından dışarı taştılar; bir orduları Belçika'ya girdi, bir diğeri Alsace'tan kuzeye çıkıp Ren Irmağı'nın sol kıyısını temizledi, üçüncüsü Savoy'u işgal etti. Kendini savunmayı bile beceremeyeceği düşünülen bu ordunun taarruzu Avrupa'yı hem şaşırtmış, hem de korkutmuştu. Fransızlar devrim şiarlarını yaymak için sabırsızlanıyor, sağa sola savaş ilan ediyorlardı; dolayısıyla 1793'te etrafta kim varsa toplandı, Fransa karşıtı bir koalisyon kuruldu. İngilizler ile Hollandalılar Ren'in aşağı kesiminde Avusturya-Prusya'ya katıldı. Avusturya ve küçük İtalyan devletleri Alpler'de savaşmakta olan Savoylulara yardım gönderdi. İspanya Pireneler'in doğusundan hücuma kalktı. Sefer boyunca koalisyon orduları Fransızları eski sınırlarına geri püskürttü, ancak müttefikler sabredemeyip zaferin ganimetlerini toplamaya giriştiklerinden işi tamama erdirememişlerdi. Fransız orduları hızla yeniden toparlandı. "savaş örgütçüsü" Carnot da gerçekten devrimci bir hızla bu ordulara yeni askerler ve mühimmat buldu. Carnot asker ve silahtan başka bir şey göndermediği için Fransızlar yaşamak için saldırmak zorundaydılar. 1794'te, yeni bir taarruza geçip müttefikleri yine apar topar Ren'in öte kıyısına sürdüler. Bu kez ne ırmak ne de kış Fransızları durdurabildi. General Moreau süvarilerini donmuş Scheldt'ten geçirip Hollanda donanmasını ele geçirdi. Kıyıdaki Hollandalılar birden kendilerini bir "Batavya Cumhuriyeti"nin vatandaşları olarak Fransa ile müttefik olmuş, Fransız vergileri öder-buldular. İspanya ile Prusya savaşı terk etti. Cesareti kırılan Avusturyalılar Ren'de altı aylık ateşkes imzaladılar, ama İtalyan Alpler'inde savaşı sürdürdüler.

1794 ortalarında Terör'ün ateşi sönmüş, cumhuriyet yine orta sınıfların kontrolüne geçmişti. Bu, saldırganlığın azaldığı anlamına gelmiyordu, zira yeni devlet yalnızca savaşla, orduları da yalnızca taarruzla ayakta durabiliyordu. Ancak Fransa'yı yöneten beş kişilik Direktuvar, Riviera cephesinekı generale öylesine aşırı ihtiraslı bir plan gönderdi ki, komutan aç askerlerinin durumuna şöyle bir baktı ve imkânsız olduğunu söyleyerek planı geri gönderdi. Bu planı kim rüyasında görmüşse, harekâtı o yürütsündü. Direktuvar da aynı fikirdeydi, dolayısıyla yirmi altı yaşındaki General Bonaparte'a (Mahalle Komitelerini bastırarak kendini Direktuvar'a sevdirmişti) büyük bir iyimserlikle İtalya Ordusu adı verilen birliklerin komutasını ele alması söylendi.

Bonaparte İtalya'ya vardığında askerlerin karınlarını doyurabilmek için kıyı boyunca Cenova'ya doğru ilerlediklerini, Avusturyalıların da en öndeki Fransız kıtalarına saldırmaya başladığını gördü. Derhal Savoy ve Avusturya ordularının arasından kuzeye doğru bir çıkış yaptı, sonra dönüp Savoylulara saldırdı ve onları Torino'ya doğru darmadağınık geri çekilmeye zorladı. Nisan sonunda -Bonaparte bir aydır komutandı- Savoy ateşkesi ve Fransız işgalini kabul etti. Doğuya dönen Bonaparte Avusturyalıları Milano'dan kovdu, haziranda Avusturya ordusunun kalan kısmını Mantova'da sıkıştırdı. Küçük İtalyan devletleri hemen bedel ödeyip barış yapmayı teklif ettiler; fatihin istediği miktarı duyunca ağlamaklı olmuşlardı.

Bu arada Ren'deki ateşkes haziran ayında sona erdi. Bonaparte, Fransız ordusu komutanı Moreau'nun Avusturya'nın İtalya cephesine yığınak yapmasını önleyebileceğine güveniyordu. Ne var ki Moreau ağır davrandı, harekete geçtiğinde ise yenilgiye uğratıldı. Yorgun İtalya Ordusu'nun karşısında taze Avusturya güçleri vardı artık; ama birkaç tehlikeli durum ve kısa süreli saldırılardan sonra, bu ordu da Mantova'da kıstırıldı. Yıl sonunda Bonaparte ikinci bir kurtarma gücünü de geri püskürttü. Ocak 1797'de aynı gücü perişan edip şubatta Mantova'yı teslim aldı. İlerlemesini sürdürerek Viyana'nın 50 kilometre yakınına gelince, umutları tükenen Avusturya anlaşmaya razı oldu.

İngiltere hariç Fransa'nın bütün düşmanları yenilmişti. Bonaparte'ın zaferi kuşkusuz Fransız zaferlerinin en görkemlisiydi. Başarı Bonaparte'a askeri onurun yanı sıra siyasi güç de kazandırdı; Direktuvar'ı kendisine antlaşma imzalama yetkisi vermeye kolayca ikna edebilmesi bunun kanıtıdır. Barış koşulları General Bonaparte'ın askerlikte olduğu kadar siyasette de saldırgan olduğunu gösteriyordu:

1797'DE AVRUPA: SİYASİ BİRİMLER

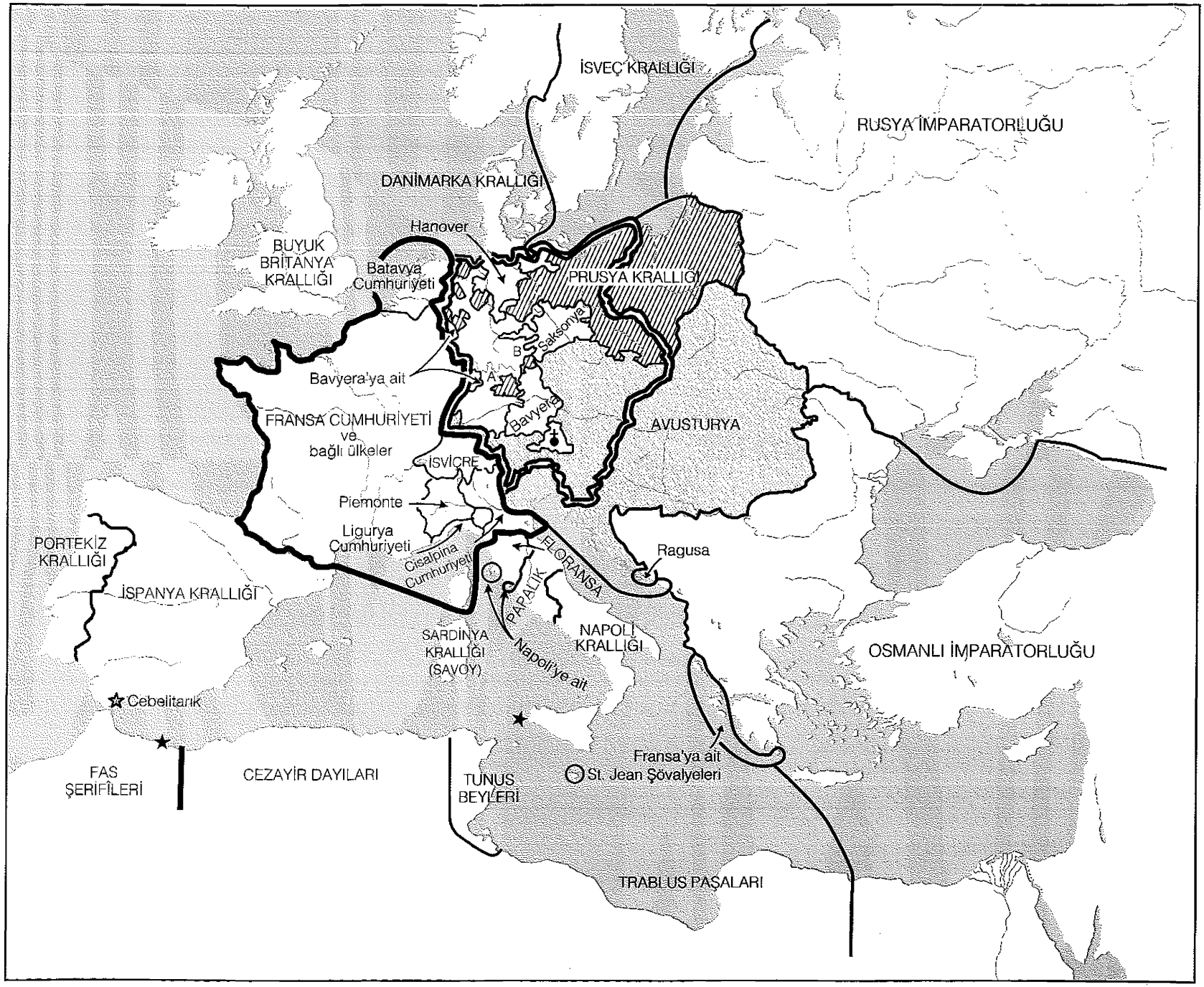

Fransa 1797'de imzaladığı ve çok kazançlı çıktığı antlaşmaların henüz mürekkebi kurumadan yine harekete geçti Şubat 1798'de Papalık Devleti'nden kalanları, nisanda da İsviçre yi işgal etti Mayısta Bonaparte deneyimli ordusuyla birlikte Mısır'a yelken açtı Romantik düşüncelerden kaynaklanan bu Mısır seferi, denizlere hâkim olmayı gerektiriyordu, oysa Fransa nın böyle bir gücü yoktu Bonaparte rahatça Mısır'a vardı (yolda Malta'yı aldı), Memlukları kolayca alt ederek ülkeyi ele geçirdi Fakat o sırada Britanya nın Nelson komutasındaki Akdeniz filosu, Bonaparte ın Ebu Kir Körfezi'nde demirlemiş donanmasına saldırdı ve perişan etti Bonaparte ın bundan sonraki faaliyetleri biraz amaçsız gibiydi: Suriye yi istila etti, ama İngilizler Akka'daki Osmanlı garnizonuna denizden yardım ulaştırınca kaleyi alamadı Mısır a döndü ve Rodos tan gelen bir Osmanlı deniz gücünü mahvetti Derken Fransa nın kendisine ihtiyacı olduğuna karar verip hızlı bir gemiyle yurduna döndü (Ekim 1799) Geride bıraktığı ordu 1801'de İngilizlere teslim oldu (bir yıl önce Malta garnizonu da teslim olmuştu)

Fransa nın gerçekten Bonaparte a ihtiyacı vardı 1798'de elde ettiği ilerleme karşısında, bütün Avrupa devletlerini kapsayan ikinci bir koalisyon kurulmuştu; ortaklığın dişleri bu kez daha keskindi çünkü Aleksander Suvarov komutasındaki Rus birlikleri de katılmıştı Avusturyalılar Ren'i savunurken, Suvarov Fransızları Cenova hariç bütün İtalya dan temizledi Akdeniz'e inen bir Rus donanması İon Adaları nı aldı Direktuvar mali açıdan iflas etmiş, moral diye bir şey kalmamıştı, ayrıca ülkeyi denetleyemez olmuştu Bonaparte Birinci Konsül olup iktidarı ele geçirdi Derhal kurduğu diktatörlük Fransa'da son yıllarda hüküm süren kargaşadan sonra işlerliğiyle herkesin gönlünü kazandı Bu işlerliğe eşlik eden askeri şan sevdası o zaman herkese gerekliymiş gibi geliyordu; zafer peşinde koşmanın nerelere vardığı ise ancak çok sonraları anlaşıldı

1800'deki askeri durum, belki de Bonaparte ın beklediğinden daha iyiydi Ruslar İsviçre ye yapılacak bir hücumda Avusturya nın işbirliğine yanaşmamasına sinirlenerek Suvarov'un ordusunu geri çektiler Avusturya İtalya'daki gücünün biraz zayıflamış olmasına aldırmadan Cenova'yı kuşattı Fransa nın Moreau komutasındaki Ren ordusu Almanya'da ilerlerken, Birinci Konsül de özel olarak toplanmış bir Yedek Ordu'yla önce İsviçre ye, sonra da Lombardiya ovasından Avusturya ordusunun arkasına doğru yürüdü İyi bir stratejiydi bu, harekât da iyi yürütülmüştü; ama Bonaparte ilk kez bir muharebede tökezledi Avusturyalıların kaçmasından korktuğu için ağını fazla geniş tutmuştu; oysa Avusturyalılar tek hatta toplanıp bütün güçleriyle Fransızların merkezine saldırdılar Fransız ordusu ancak savaşçı niteliği ve komutanların hızlı refleksleri sayesinde kötü bir yenilgiden kurtuldu Marengo'daki muharebeden bir gün sonra Avusturya Lombardiya'nın kendisine ait olan kısmına geri çekilmeyi teklif etti Aslında muharebede Avusturya birliklerini yok etmeyi planlayan Bonaparte, onların bayrakları ve silahlarıyla çekip gitmelerine memnuniyetle izin verdi En azından, tek hamleyle İtalya'yı eski duruma geri getirmeyi başarmıştı

Fransızlar yıl sonunda daha inandırıcı bir zafer elde ettiler: Moreau, Hohenlinden de ana Avusturya ordusunu tuzağa düşürüp perişan etti Sonra Viyana kapılarına dayandı, bunun üzerine Avusturya imparatoru barış istedi 1801-2'de taraflar anlaşmaya vardı [1]

1801-2'deki sınır düzenlemelerinin (hepsi Fransa'nın lehineydi) ardından 1803'te Almanya'ya yeniden çeki düzen verildi Ren in sol kıyısındaki topraklarını kaybetmiş olan devletlere tazminat olarak sağ kıyıda toprak verildi Bu arada sayısız küçük Alman devletinin içinden çıkılmaz karmaşasını basitleştirme fırsatı da elde edilmişti O dönemde hâkim olan laikleştirme eğilimine uygun olarak yapılan bu tazmin ve basitleştirme çalışmaları, kilise mensubu hükümdarların zararına oldu; bu arada Salzburg Piskoposluğu da (haritada S) doğrudan dukalık haline getirildi

1 Bonaparte bir daha hiçbir ordunun komutasını Moreau ya vermedi 1803 te Moreau Birinci Konsül e komplo kurmakla suçlanıp Amerika'ya sürgün edildi.

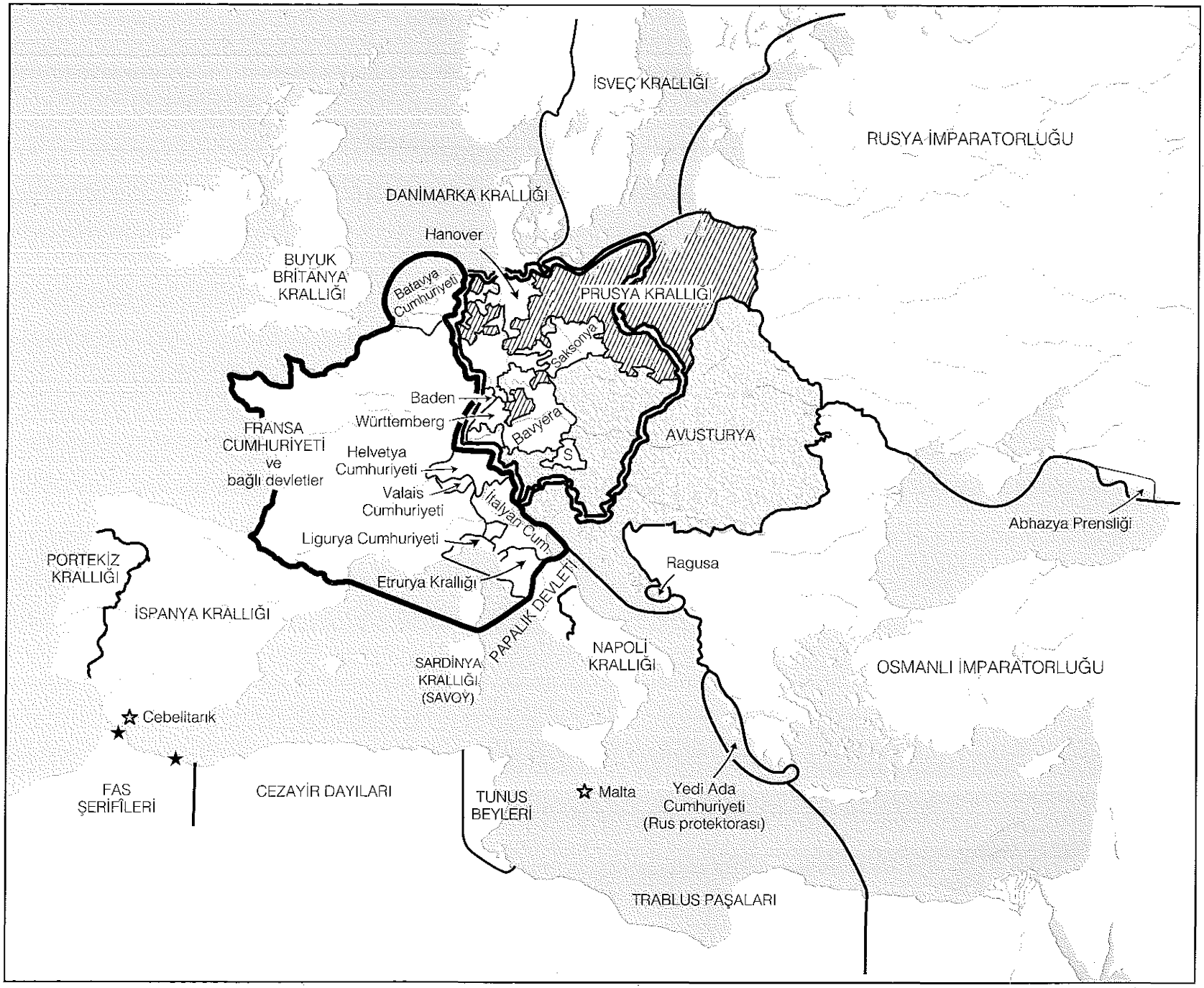
İSVEÇ KRALLIĞI
RUSYA İMPARATORLUĞU
DANİMARKA KRALLIĞI
Hanover
BUYUK BRİTANYA KRALLIĞI
Batavya Cumhuriyeti
PRUSYA KRALLIĞI
Saksonya
Baden
Württemberg
Bavyera
FRANSA CUMHURİYETİ ve bağlı devletler
Helvetya Cumhuriyeti
Valais Cumhuriyeti
İtalyan Cum.
AVUSTURYA
Abhazya Prensliği
Ligurya Cumhuriyeti
Etrurya Krallığı
PAPALIK DEVLETİ
Ragusa
PORTEKİZ KRALLIĞI
İSPANYA KRALLIĞI
NAPOLİ KRALLIĞI
OSMANLI İMPARATORLUĞU
SARDİNYA KRALLIĞI (SAVOY)
Cebelitarık
FAS ŞERİFİLERİ
CEZAYİR DAYILARI
TUNUS BEYLERİ
Malta
Yedi Ada Cumhuriyeti (Rus protektorası)
TRABLUS PAŞALARI

1807'DE AVRUPA: SİYASİ BİRİMLER

Bonaparte iktidarı bir hükümet darbesiyle ele geçirmişti; oysa İmparator Napoléon unvanını alması telaşsız ve tam anlamıyla hukuki çerçevede cereyan etti Fransız halkı aslında böyle bir şeyi hiç düşünmediyse bile sonuç olarak hoşnut kalmıştı (1804 plebisiti) tıpkı Katolikliğin kanun ve düzenin geri gelmesinden hoşnut olduğu gibi Ertesi yıl imparator İtalyan Cumhuriyeti ni krallığa çevirdi tacını da kendisi giydi; 1806'da aile üyelerine taç dağıtmaya başladı Avrupa'daki kraliyet hanedanları uzun devrim gecesinde tir tir titremişlerdi; şimdi güneş çıkmıştı, ama ışığı soğuk ve parlaktı

Britanya denizlere hâkim olduğu için Napoléon dan korkmuyordu; nitekim imparatorun Hollanda'dan çıkma sözünü yerine getirmemesi üzerine savaş ilan etti (1803) Britanya Fransız limanlarını abluka altına alıp, imparatorluğun gücünü değilse bile onurunu kırabilirdi; ayrıca, diplomasi yardımıyla ve mali destek vaatleriyle Napoléon'un kıtadaki düşmanlarını kara savaşına teşvik edebilirdi Napoléon'un tepkisi *Grande Armée*'yi toplayıp İngiltere'yi istilaya kalkışmak oldu Prova niteliğindeki bir iki girişim, Manş Denizi nin ötesine adım atmanın mümkün olmadığını gösterdi; İngiltere istila edilecekse denize en az on beş gün hâkim olmak gerekiyordu İspanya'yı kendisine katılmaya ikna eden imparator, kâğıt üstünde Britanya donanması kadar büyük bir donanmaya sahip oldu

Şimdi çeşitli Atlantik ve Akdeniz limanlarında kuşatılmış durumda olan Fransız ve İspanyol savaş gemilerini bir araya getirmek gerekiyordu Napoléon'un planına göre filolar aynı anda limanlardan çıkacak Batı Hint Adaları nda buluşacak, sonra çifte güç halinde Atlas Okyanusu'nu geçip Manş Denizi'ne geri geleceklerdi Eğer Britanya nın Manş filosu onları Batı Hint Adaları'na kadar takip ederse, oyun kazanılırdı; eğer denizde çatışma çıkarsa en azından şartlar eşit olurdu 1805 başlarında imparator emri verdi Toulon ve Rochefort'dan iki Fransız filosu, Cadiz'den de bir İspanyol filosu abluka yarıp Karayipler'e varmayı başardı; ama Rochefort filosu eve erken döndü Toulon ve Cadiz filoları da Manş'a değil, İspanya'ya döndüler Nelson Britanya'nın Akdeniz filosuyla onları Batı Hint Adaları'na kadar takip etmişti, yani Napoléon'un planı yürüyor gibiydi Ne var ki Britanya'nın Manş filosu yerinden hiç kıpırdamamıştı Batı Hint Adaları ndan dönüş yolculuğunda yirmi gemilik Fransız-İspanyol filosu, on beş gemilik bir Britanya filosuyla karşılaştı Britanyalı amiral Nelson'un pırıltısına sahip değildi, yine de iki İspanyol gemisini ele geçirmeyi becerdi

Napoléon, Manş Denizi'ni ele geçirmenin imkânsız olduğunu anlayıp Akdeniz'in kontrolünü elde etmeye karar verdi Filolara yeniden toplanma emri verildi Bu kez emir yerine getirildi: Ağustosta Cadiz de 33 Fransız ve İspanyol savaş gemisi toplanmıştı Ekimde Nelson bu filoyu Trafalgar burnunda yakaladı ve 27 Britanya gemisi 20 düşman gemisini ele geçirdi Zafer Nelson un hayatına mal olmuş, ama amiral görevini yerine getirmişti Savaş süresince -yüzyıl boyunca- kimse bir daha Britanya'nın denizdeki egemenliğine meydan okumaya kalkışmadı

Trafalgar'dan iki ay önce Napoléon istila planlarından vazgeçip *Grande Armée*'yi doğuya doğru yürüyüşe geçirmişti Rusya'dan tam destek sözü alan Avusturya şansını yine denemeye karar verdi Avusturya ordusu yukarı Tuna üzerindeki Ulm'de toplandı; Fransızların da aynı hızada Ren i geçeceği düşünülüyordu Ama Napoléon ırmağı biraz daha kuzeyden geçti, sonra aniden güneye dönüp Avusturyalıların tam arkasından Tuna'ya ulaştı Yine Marengo'daki oyun oynanıyor, üstelik bu kez her şey mükemmel gidiyordu Avusturya birliklerinin çoğu Ulm'de teslim oldu (Ekim 1805); tuzaktan kaçabilenler kovalamaca sırasında dağılıp gitti

Avusturya birlikleri teslim olduğu sırada, öncü Rus birlikleri henüz Ulm'ün 100 mil doğusundaydı *Grande Armée*'yi durdurmaya gücü yetmeyen müttefikler Viyana'yı terk edip kuzeyde toplandılar Napoléon peşlerinden gitti, kasım sonunda Avusturya-Rusya ordusu muharebe önerdi Fransızlar savunma mevzilerini doğuya, Austerlitz köyüne doğru kurdular Avusturya-Rusya birlikleri onlara paralel yerleşti Planları Napoléon un sağ kanadına saldırıp Viyana ile iletişimini kesmekti; ama bu plan öyle barizdi ki Napoléon muharebe arifesinde ordusuna neler olacağını anlattı Kendi niyetinin ne olduğunu da anlattı Düşmanın bütün gücüyle saldırmasını, birliklerin sağ kanada yoğunlaşmasıyla merkezinin zayıflamasını bekledi Sonra Rus hattının merkezine şiddetle hücum etti Soult un kıtaları buradaki çatışmayı kazandı, Avusturya-Rus ordusu ikiye bölündü; gün boyunca güncyde kalan kısmı belirli bir düzen dahilinde parça parça edildi [1] İki gün sonra Avusturya barış istedi Ruslar homurdanarak sınır ötesi kuvvetlerinden artı kalanları geri çektiler

1805 seferi boyunca Prusya kararsız kalmıştı: Avusturya-Rusya ittifakına katılsın mı, katılmasın mı? Önce Napoléon'un Hanover'i verme teklifine kapılmış, ama Ulm ve Austerlitz haberlerini duyunca korkup çekilmişti Napoléon önemsiz Alman devletlerini kendi kafasına göre yeniden bir düzene sokmaya başlayınca Prusya bir yerde buna dur demesi gerektiğine karar verdi Saksonya'nın Fransız uydusu oluşunu seyretmektense kendisi işgal etti Napoléon savaş ilan etti (Eylül 1806) *Grande Armée* Avusturya dan çekilmiş, Bavyera'ya dönmüştü; şimdi yönünü kuzeydoğuya çevirmiş, dosdoğru Berlin e yürüyordu Napoléon'un müthiş bir hızla ilerleyişi Prusya generallerinin gözünü korkuttu; arkadan kuşatıldıkları için Güney Saksonya'da, Jena daki mevzilerinden aşama aşama geri çekilmeye başladılar Napoléon Jena'ya vardığında Prusya ordusunun henüz ancak yarısı çekilmişti; kalan yarısını hemen oracıkta ezdi Kuzeye doğru 15 mil ötede, Auerstadt'da, Prusya ordusunun diğer yarısı Napoléon'un mareşali Davout nun yan kolordusuna yakalandı Davout'nun 26 000 askerinin 63 000 kişilik Prusya ordusunu çevirip perişan etmesi *Grande Armée*'nin taktik üstünlüğünü gösterir

1 Bu dönemde Grande Armée birden yediye kadar numaralanan kolorduları (komutanları hepsi de mareşal olan Bernadotte, Marmont Davout Soult Lannes Ney ve Augereau idi) muhafız birliklerini (komutanları Bessières) ve süvari birliklerini (Murat) kapsıyordu.

1807'DE AVRUPA: SİYASİ BİRİMLER

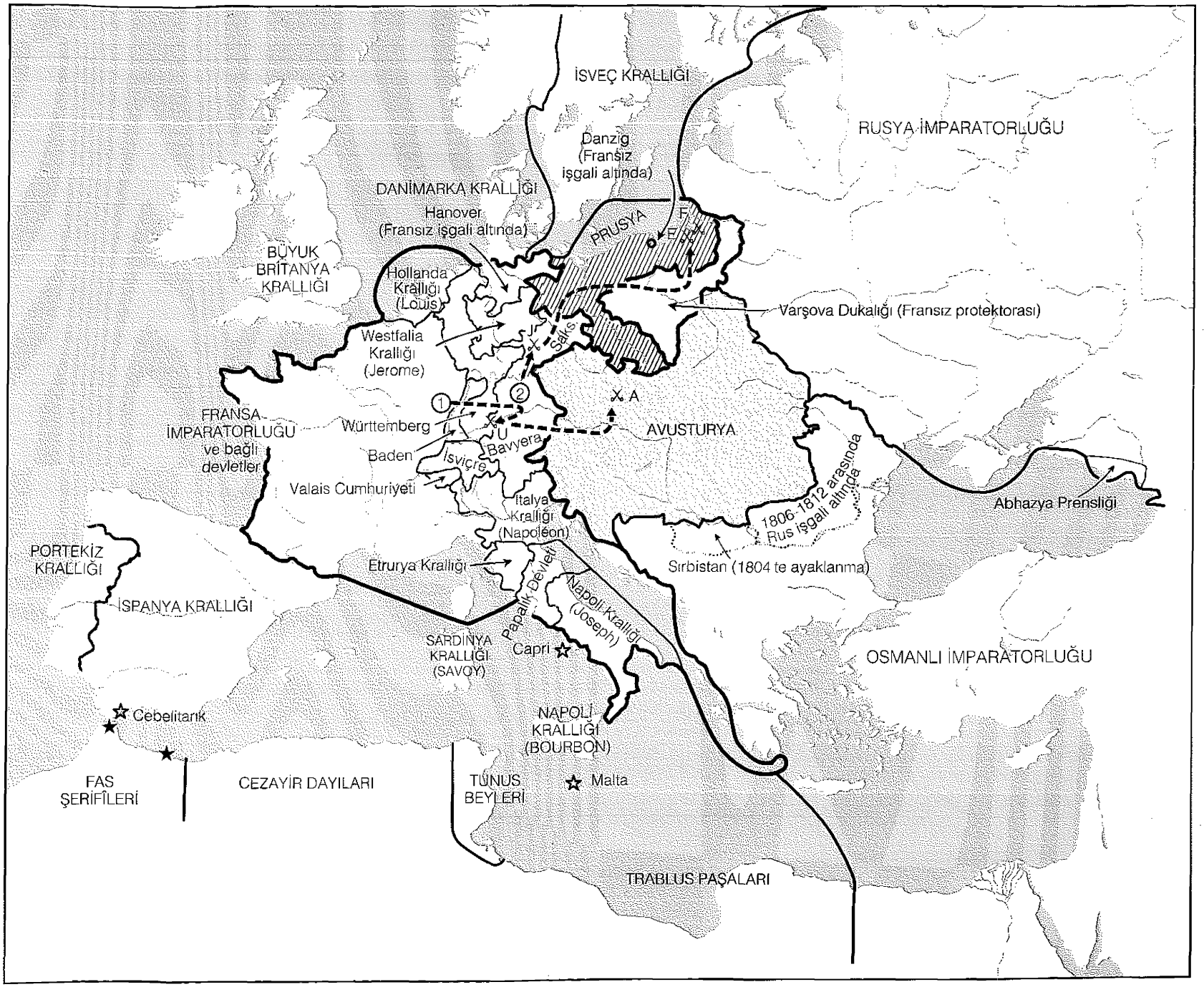

Jena-Auerstadt'tan sonra amansız bir takip başladı. Davout on gün içinde Berlin kapılarına varmış. Prusya ordusunun kalan kısmını ustalıkla batıya sürmüş (Ruslarla birleşmesini önlemek için) ve teslim olmaya zorlamıştı. Prusya ordusundan en fazla dayanan Blücher in birlikleriydi. savaşarak Lübeck'e kadar çekildiler ve ancak kasımda teslim oldular.

Prusya kralı ordusuz kalmıştı, ama Rus ordusu yoldaydı. Ruslar Varşova'ya varmışlardı. Napoléon ilerledi, ay sonunda Rusları Polonya başkentinden sürüp çıkardı ve aralık ayında Vistül'ü geçti. Sonra *Grande Armée* kışlaya çekildi. Ocak 1807 de Ruslar beklenmedik bir taarruza giriştiler. Fransızlar bu taarruzu geri püskürtüp Rusları kuzeye doğru kovaladılar. Bu muharebe (Eylau) bir kar fırtınasında yapıldı; inatla ve cesaretle çarpışmaları, taktik açıdan da talihli olmaları sayesinde Ruslar yenilmedi, *Grand Armée* ise ilk kez ağır kayıp verdi. Bu uyarı Napoléon'u daha dikkatli olmaya yöneltti, Rusları ise aşırı bir özgüvene. Baharda çarpışmalar yeniden başladığında, şanslarını deneyip Friedland'da tek başına kalmışa benzeyen bir Fransız kolordusuna (Lannes komuta ediyordu) saldırdılar. Bu konumda saldırmakla sırtlarını ırmağa dönmüş halde muharebeye girmiş oluyorlardı, yani Napoléon asıl kuvvetlerini zamanında yetiştirebilirse mahvolacaklardı. Nitekim Napoléon yetişti, saldırganlar katledildi.

Grande Armée'nin bütün Avrupa'yı adeta süpürmesiyle Napoléon kıtada rakipsiz kalmıştı. Ona direnebilecek tek güç Rusya'ydı, ama Friedland dan sonra Çar Aleksander ın cesareti kırılmıştı. Üstelik Napoléon ona ortaklık sayılabilecek bir teklif götürdü: Polonya'nın Prusya da kalan kısmını çara vermiş, karşılığında da İon Adaları hariç hiçbir şey almamıştı (Tilsit Antlaşması, 1807).

Napoléon ele geçirdiği Avusturya ile Prusya'ya acımasız koşullar dayatmıştı. Avusturya, Tirol'ü Bavyera'ya, Venedik bölgesi ile Dalmaçya'yı da İtalya Krallığı'na vermek zorunda kalmıştı. Prusya Elbe'nin batısındaki bütün toprakları, Polonya eyaletlerini ve Danzig'i kaybetmişti. Danzig hür kent ilan edildi; Polonya eyaletleri Varşova Dükalığı'na dönüştürüldü, başına da Büyük Dük olarak Saksonya elektörü geçirildi. Her ikisi de Fransa'nın himayesi altına giriyordu. Kutsal Roma-Germen imparatorluğu dağıtıldı, yerine "Ren Konfederasyonu" kuruldu; Napoléon bu devletin resmi koruyucusuydu. Bu yeniden düzenlemede konfederasyondaki Fransız yanlısı üyelerin sınırları genişletildi.

Napoléon'un orduları önden, ailesi arkadan yürüyordu. 1806'da Napoli kralı payitahtından kovuldu, tahta Joseph Bonaparte oturtuldu. Aynı yıl Batavya Cumhuriyeti krallığa çevrilip kardeş Louis'ye verildi. Kardeş Jerome a Westfalia Krallığı, kızkardeş Eliza'ya Lucca verildi. Portekiz tacı da boştaydı ama henüz kimseye verilmemişti: Portekizliler Napoléon un düzenini hiç de sevinçle karşılamayınca imparator ülkelerini işgal etmek zorunda kaldı (1807). Deniz gücü sayesinde Britanya Sicilya'nın eski Napoli kralında, Sardinya'nın da eski Savoy kralında kalmasını sağlamıştı. ama şu anda Portekiz kralı için yapabileceği bir şey yoktu. Kral Brezilya'ya sığınmak zorunda kaldı.

Napoleon un Seferleri

① → 1805 seferi: Ulm (U) Austerlitz (A)

② → 1806 ve 1807 seferleri:
Jena (J) Eylau (E) ve Friedland (F)

Napoléon Tilsit'te yeni dostu çara cömert davranmaya karar vermişti İşin zor yanı bu cömertliğin nasıl yapılacağıydı çünkü Rusya sınırlarına kadar bütün kıtayı Fransa kontrol ediyordu ve elbette Fransa nın kontrolü altındaki toprakların zerresi bile verilemezdi Finlandiya uygundu, ama tek başına yetersizdi; peki ya Fransa ile Rusya arasında bölüşülecek bir Osmanlı İmparatorluğu? Ruslar Finlandiya ya çok memnun oldular (1808-9'da da ilhak ettiler), ama Osmanlı devletinin paylaşımı konusuna temkinle yaklaştılar Zaten kendi başlarına Osmanlılara karşı sürekli ilerleme kaydediyorlardı, hatta bir sonra yutacakları lokma olarak gördükleri Tuna'nın kuzeyindeki Osmanlı topraklarının işgalini de sürdürmekteydiler Elbette Napoléon çok daha önemli ilerlemelerden söz ediyordu ama paylaşım çizgisinin nereden geçeceği hakkında kesin bir şey söylememesi endişe vericiydi Hiç kuşkusuz yüreği coşku doluydu; Mısır seferi, doğuda yapılacak İskendervâri fetihler konusunda iştahını açmıştı Kuşkusuz İstanbul'dan geçip Asya ya girebilecek güce sahipti Ama Osmanlı fethedilince Çar kendini Hindistan vaadiyle kandırılmış hissetmeyecek miydi?

Ama Avrupa nın öteki ucundaki sıkıntılar Napoléon'un Doğu Akdeniz planlarını rafa kaldırmasına yol açtı İspanya kralı rahatsız edici olmaya başlamıştı; nereden bakılırsa bakılsın Joseph Bonaparte (o sırada Napoli kralıydı) çok daha iyi bir hükümdar olurdu Mart 1808'de Portekiz'de bulunan işgal ordusuna hizmet veren muharebe taburları birkaç kolorduyla birlikte yedek güç kisvesi altında İspanya ya sızdı ve kansız bir darbe yaptı Mayıs başlarında Mareşal Murat, Madrid parlamentosunun şimdiye kadar yüreğinde gizlediği Joseph hasretini açığa vurmasına yardım etti Bütün operasyon hızla, gayet düzgün yapılmıştı, ama ay sonundaki halk ayaklanması her şeyi boşa çıkardı Joseph Madrid e vardığında krallığının bu kentten ibaret olduğunu gördü Britanya denizaşırı güçleri de Portekiz i kurtarmaya gelmişti

Öfkeli Napoléon 100 000 askeriyle yarımadaya koştu İspanyolları ezip Britanyalıları ülkeden attı (ama Portekiz den atamadı) Sonra ayrıldı Joseph in sorununa ayıracağı zaman iki aydan fazla olamazdı, zira Avusturya Avrupa yı Fransız pençesinden kurtarmak için bir kez daha kolları sıvamıştı

İspanyolların Joseph'e duyduğu öfke gibi Avusturya da da Fransız karşıtı duygular artıyordu, neticede 1809 da Avusturya savaş ilan etti Serinkanlı bir analiz yapıldığında hiç kimse Avusturya ordusunun, reformdan geçmiş ve genişletilmiş olmasına rağmen, Fransa imparatorluğunun çok daha büyük, her zaman muzaffer olmuş ordusunu yenebileceğini düşünemezdi Ama bu kez Napoléon kendine fazla güvenmişti Savaşı Paris ten yönetmeye kalkışınca Bavyera'daki ordusunu toparlayamadı, hatta az daha Davout'nun kolordusunu yitiriyordu Ratisbon'daki muharebe meydanına tam zamanında varıp durumu kurtarmayı başardı, ama öyle müthiş bir zafer kazandığı söylenemezdi Darbe yiyen ama çökmeyen Avusturyalılar Tuna nın kuzeyine çekildiler; Fransızlar da ırmağın güney kıyısı boyunca ilerleyip Viyana'yı işgal ettiler Burada, tam olarak söylersek beş mil doğudaki Aspern'de Napoléon ırmağın kuzey kıyısına geçmeye karar verdi Ama Avusturyalıların onunla aynı hızda ilerlediğini bilmiyordu Karşı kıyıya geçen ilk iki Fransız kolordusu bütün bir Avusturya ordusunun saldırısıyla karşılaştı Zorla da olsa direndiler ve o gece Napoléon Lannes'ın kolordusu ile muhafız birliklerini alıp onlara katıldı Ertesi gün Davout da gelecekti Ama şimdi başı gerçekten derde girecekti Avusturyalılar Fransızların dubalar üstüne kurduğu köprüyü yıkma amacıyla ırmaktan aşağı mavnalar salmışlardı İkinci günün sabahı erken saatlerde büyük bir mavna köprüye çarpıp batırdı Karşı kıyıdaki Fransız birlikleri kaçıp kurtulamayacak kadar zayıftı, korkunç kayıp veriyorlardı Napoléon karanlığı fırsat bilip bu köprübaşını boşalttı, ama ilk yenilgisini tatmıştı

Napoléon ordu komutanı olmanın gereği olarak, yeni bir plan yapmalıydı belki; ama imparator olarak durdurulamayacağını Avrupa ya göstermesi gerekiyordu El altındaki her erkek silah altına alındı ve Aspern muharebesinden altı hafta sonra Fransız ordusu aynı yerden yine ırmağı aştı, ama bu kez iki kat güçlü olarak Avusturya birlikleri birkaç mil geride, Wagram da mevzilenmişti Fransızlar gözü kara saldırdı, Avusturyalılar mevzilerini bozmayıp karşı hücuma geçti İki taraf da yorgunluktan düşmek üzereyken Napoléon muazzam bir kare oluşturan 10 000 kişilik yedek kuvvetlerini doğrudan Avusturya ordusunun merkezine yöneltti Avusturya hattını yaramadı, ama Avusturyalı komutanın gözünü korkuttu Komutan geri çekilme emri verdi ve hükümetine barış yapmayı öğütledi

Napoléon'la barış yapmanın bedeli her zamanki gibi yüksekti Avusturya Galiçya'yı (Rus çarına tarafsızlığının ödülü olarak verilen küçük bir cep hariç) Varşova Dukalığı na, Hırvatistan'ı da Fransa İmparatorluğu'nun İllirya eyaletine vermek zorunda kaldı [1] Wagram Napoléon'un o zamana kadar elde ettiği zaferlerin en az görkemli olanıydı, ama Avrupa yı en fazla etkileyen zafer oldu O güne kadar, iyi bir komutan ve biraz da şansın yardımıyla Napoléon'u yenmenin mümkün olduğu düşünülürken, artık enerjisi, acımasızlığı ve muazzam birlikleri sayesinde her türlü engeli aşabileceğine inanılmıştı O muazzam karenin Wagram'da hiçbir engel tanımadan ilerleyişi yeni bir Napoléon efsanesi yaratmıştı; deha değildi söz konusu olan, çıplak güçtü Ardında bıraktığı kan izleri de Fransızların imparatorlarına karşı tutumlarını etkilemişti

Savaş sürüp gitti Arenada sadece Fransa ile Britanya kalmıştı Wellington dükü Napoléon un en iyi mareşallerinin karşısında Portekiz'i savunuyordu; bu durum imparatoru sınırlendiriyor, ama endişelendirmiyordu Fransa-Britanya husumetinin esas sonu-

1 Böyle bir eyalet oluşturulması Napoléon un Osmanlı topraklarıyla ilgilenmeyi sürdürdüğünü gösteriyor Bütün zorluklara rağmen İon Adaları'nda Fransız garnizonu bulundurmayı sürdürmesi de aynı ilgiden kaynaklanıyordu

1812'DE AVRUPA: SİYASİ BİRİMLER

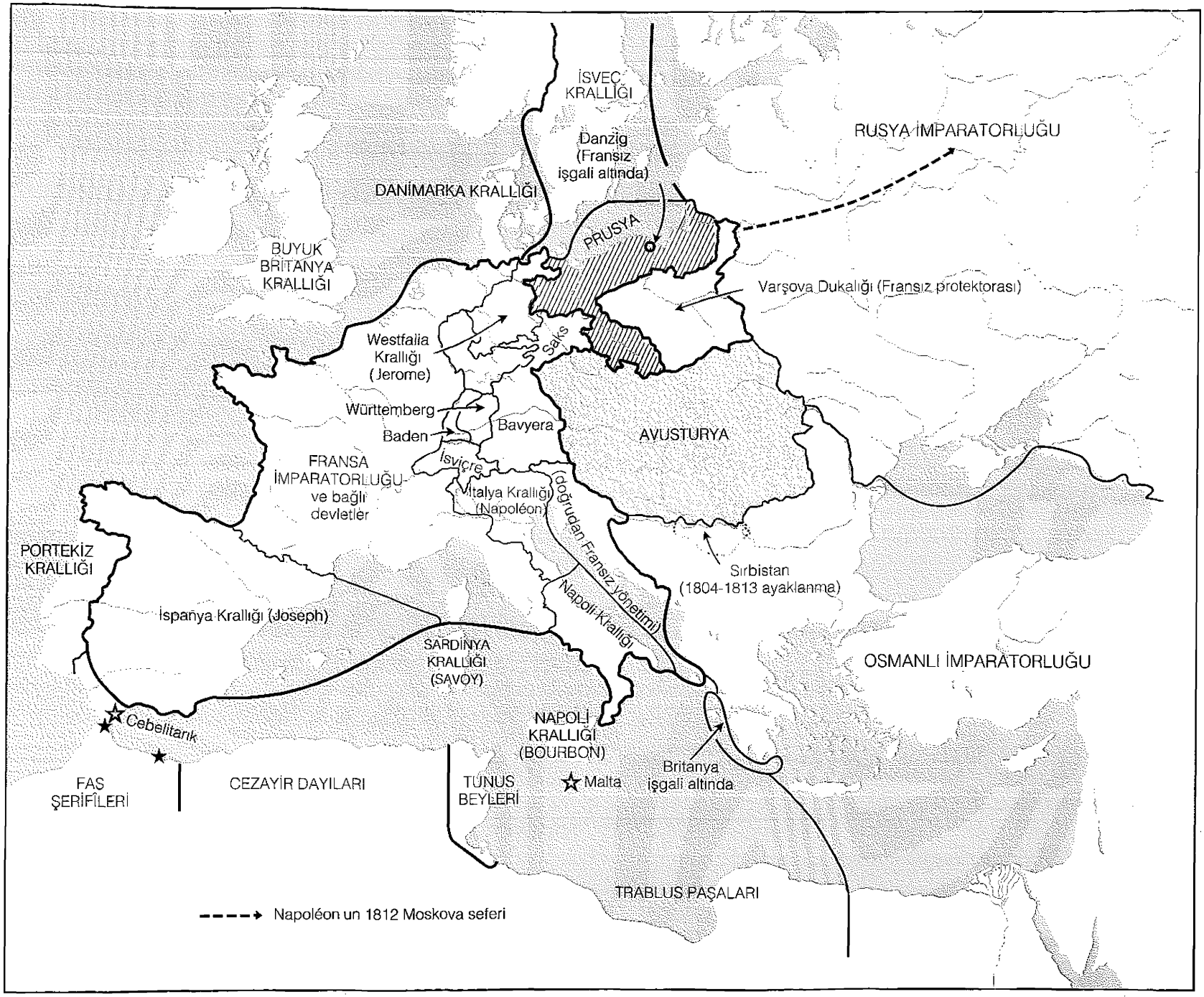

cu her iki tarafın birbirini abluka altına almasıydı Çeşitli sebepler yüzünden Napoléon karşı ablukayı sürdürmekten fazla bir yarar sağlayamamıştı; yine bu yüzden kendisine bağlı ülkelerde de zor kullanıyordu 1810'da kardeşi Louis ambargonun uygulanmasını savsakladığı için Hollanda'yı ilhak etti Daha sonra Danimarka sınırına kadar uzanan toprakları da ilhak etti, böylece Almanya'nın ticaret bağlantısını kesmiş oluyordu Daha da önemlisi, Çar Aleksander Britanya ile yeniden ticarete başlamaya karar verince Napoléon çok alındı Hiç kimse Napoléon sisteminin dışında kalamazdı Rusya'yı istila etmeyi planlamaya başladı Hazırlıkların çapı bile insanın başını döndürmeye yetiyordu Haziran 1812'de yarım milyon askeri (yarısı Fransız) Polonya'nın doğu sınırında konuşlandırdı

Ana taarruz kolunun karşısında Ruslar düzenli geri çekildikçe Napoléon ve 200 000 askerini doğrudan Moskova'ya götüren yol açılmış oldu Ruslar şehrin 110 kilometre önündeki Borodino da Fransızları durdurmayı denediler de Napoléon Wagram tarzı bir muharebede onları saf dışı bıraktı Eylül ortasında 100 000 askerinin önünde Moskova ya girdi Aleksander, Fransızlar Rus topraklarındayken müzakere etmeme kararında ısrarlıydı Napoléon ise anlamlı bir hareket yapamıyordu Ertesi yıl yeniden denemek üzere geri çekilmeye karar verdi; bu kez hedef St Petersburg olacaktı Ekim sonunda ana ordunun artçı kolu Moskova'dan çıkmıştı; birkaç gün sonra da Rus kışı başladı Fransızlar Smolensk'e vardığında durumları kritikti; atlar ve askerler açlıktan ölüyordu, ordunun fiili gücü 50 000'e inmişti İki kat güçlü Rus kuvvetleri kanatları sarmıştı Napoléon düşman hatlarını yararak ordusunun kalanını geri çekilme hattındaki son engel olan Beresina nın karşı kıyısına geçirdi Aralık ayı başında yedek kuvvet toplamak üzere Paris'e döndü Arkada bıraktığı dağınık alaylar Rusların Prusya'yı işgalden kurtarmasını engelleyemedi (Mart 1913)

Napoléon yeni bir ordu kurarak acele Saksonya'ya yürüdü Eski ustalığına kavuşmuşa benziyordu; Rusları ve Prusyalıları geri püskürttü nihayet koalisyona katılmaya karar veren Avusturya ya da Dresden de tıpkı eskisi gibi bir yumruk indirip burnunu kanattı Ama Napoléon un askerleri bu hıza dayanamayacak kadar acemiydi, mareşalleri ihtiyarlamıştı; karşısındaki müttefikler ise inatçıydı İmparator en sonunda Leipzig'de sıkıştırıldı Şehrin boşaltılması, ki başlı başına ciddi bir yenilgiydi, bir felaketle sonuçlandı: Tek çıkış köprüsü vaktinden önce havaya uçurulunca Fransız ordusunun dörtte biri kentte sıkışıp kaldı ve teslim oldu "Uluslar Muharebesi" denen Leipzig, askeri yönetim açısından etkileyici değildi, ama kesin sonucu getirdi 1814 seferinde Napoléon şeytani bir enerji gösterdi, ama müttefiklerin Paris'e yönelmesini engelleyemedi Elba Prensliği karşılığında tahttan feragat etti

Müttefikler Fransa tahtına yine Bourbon hanedanının bir üyesini (XVIII Louis yi) oturtmaya karar verdiler; onlar Avrupa'nın yeni sınırlarını tartışırken Napoléon Elba'dan kaçıp güney Fransa'ya çıktı (Şubat/Mart 1815) Fransızlar henüz imparatorluk hayalinden vazgeçmeye hazır değildi *Grande Armée* de çarpışmış eski askerler de barış istemiyordu Kral kaçtı imparator yeniden tahta oturdu Napoléon diktatörlük yerine anayasal imparatorluk barış vaat ediyordu Ama müttefikler bu yumuşak sözlere inanmayıp derhal savaş ilan ettiler

Rusların yolu çok uzundu, Avusturyalılar ise hiçbir yere hızla ulaşamazlardı Britanya ile Prusya toplayabildikleri bütün orduları Belçika'ya yığdılar Napoléon'un yenmek zorunda olduğu, Wellington ile Blücher komutasındaki bu ordulardı İmparator, güneyde karaya çıktıktan 60 gün, Paris'e vardıktan 40 gün sonra, 150 000 askeriyle Belçika sınırına dayandı Birbirinden 18 kilometre uzakta olan müttefik orduları onun bu kadar yakında olduğunu hiç bilmiyorlardı; Napoléon ihtiyacı olan avantajı elde etmişti Ordunun sağ kanadına komuta eden Ney, Quatre Bas'da Britanya kuvvetlerini tutarken, imparator Ligny'de Prusya kuvvetlerini kesin bir yenilgiye uğrattı Wellington ile Blücher koşut yollardan Brüksel'e geri çekilmek zorunda kaldılar Napoléon ana ordusunu Britanya cephesine nakletti Müttefik ordularının arasında hâlâ on sekiz kilometre mesafe vardı, ama Blücher bir saldırı olduğunda yetişeceğini söyleyince Wellington Fransızları Waterloo da beklemeye karar verdi Napoléon cepheden hücum etti ve kanlı bir yenilgi aldı Blücher sonunda yetiştiğinde (epeyce gecikmiş olarak) Fransızların geri çekilme manevraları bozguna dönüştü Ordusu yok edilen Napoléon Paris'e döndü, bir kez daha tahttan çekildi Yüz Gün sona ermişti Bu kez ona küçük bir prenslik falan verilmedi, Atlas Okyanusu'nun güneyindeki St Helena adasında hapsedildi [2]

2 Bir önceki bölümün dipnotunda adları verilen mareşallerden Lannes Aspern de, Bessières ise Leipzig seferinin başında öldürüldü Napoli Kralı olarak Joseph'in tahtına oturmuş olan Murat, Yüz Gün sırasında tahtından indirilip idam edildi Bernadotte çocuğu olmayan İsveç kralı tarafından 1810'da evlat edinildi ve İsveç veliahtı olarak 1813 te Napoléon'a karşı savaştı; beş yıl sonra İsveç kralı oldu Diğer beşi XVIII Louis'ye hizmet etti, ama Marmont hariç Yüz Gün sırasında Napoléon un safına geçtiler Yüz Gün bittiğinde Davout Soult ve Augereau nun apoletleri söküldü Ney ise yargılanıp kurşuna dizildi

Napoleon un son muharebeleri
(1813-1815)

1815'TE AVRUPA: SİYASİ BİRİMLER

1814'te Napoléon'u yenen müttefikler aynı yılın sonunda Avrupa'daki sınırları yeniden çizmek üzere Viyana'da toplandılar. Saptanan ilkeler ne olursa olsun -doğal olarak kral ve imparatorlar miras haklarını öne çıkarıyorlardı- büyük devletler büyük ödül alacaktı. En büyüğü Rusya olduğuna göre, en çoğu da onun hakkıydı. Ne var ki, Rusya'nın üç komşusu da Büyük İttifak'ın üyesi olduğundan, Rusya ya verdikleri toprakların karşılığında başka topraklar almalıydılar. Dolayısıyla Viyana Kongresi'nin nihai sonucu sınırların batıya doğru kayması oldu. Rusya Finlandiya'yı elinde tuttu, Polonya topraklarının birazını daha aldı. İsveç'e Norveç verildi. Prusya ya Saksonya'nın üçte birinin yanı sıra muazzam bir "Ren eyaleti" verildi ve böylece Prusya kuzeybatı Almanya'daki başat güç oldu.

Avusturya'nın ödülü kuzey İtalya'ydı. Milano ile Mantova'yı yeniden ele geçirip buna Venedik'i de ekleyen Habsburg İmparatorluğu böylelikle Po vadisinin üçte ikisini kucaklayan birbirine bitişik, verimli toprakların sahibi olmuştu. Floransa da da bir Habsburg prensi hükümdar olmuş. Parma yine bir Habsburg prensesine (Marie Louise, Napoléon'un ikinci imparatoriçesi) verilmişti, dolayısıyla Viyana Kongresi sonuçlarına göre İtalya artık Avusturya'nın "nüfuz bölgesiydi".

Galiplerden Britanya'nın anakara topraklarında gözü yoktu, nitekim donanmasına üs görevi yapacak bazı kıyıya uzak adalar hariç (Kuzey Denizi'nde Heligoland, Akdeniz'de Malta ile İon Adaları) Avrupa toprağı almadı.[1] Kaybeden taraf, yani Fransa, 1792 deki sınırlarına çekildi, ayrıca Yüz Gün'ün cezası olarak bazı önemsiz sınır kaleleri de elinden alındı.

Belçika bir sorun oluşturuyordu. Fransa'nın eşiğinde, nüfusunun yarısı Fransız olan bu küçük ülkeye bağımsızlık tanınırsa, günün birinde Fransa'nın biti yine kanlandığında ayakta kalmayı başaramazdı. Ama, ırak toprakların kârdan çok derde yol açtığını zor yoldan öğrenmiş olan Avusturya burada hükümranlığını sürdürmeye niyetli değildi. Bulunan çözüm Belçika ile Hollanda Cumhuriyeti'ni "Hollanda Krallığı" adı altında birleştirmekti. Bu ismin de gösterdiği gibi, yeni devletin hanedanını sağlayan, işlerine hâkim olan Hollanda olacaktı.

Viyana Kongresi Avrupa'daki güç bloklarını yeniden düzenlemekle kalmadı, Avrupa haritasının sadeleştirilmesi sürecini de biraz daha ileri götürdü. Savoy Cenova'yı yuttu, Prusya da İsveç Pomeranya sının son lokmasını. Küçük Alman devletleri de birleştirilince romantik masallardaki küçük prenslikler sadece ülkenin orta bölümünde kaldı.

Viyana Kongresi kendi standartlarında iyi iş çıkarmıştı. Her şeye *realpolitik* hâkimdi, ulusal emelleri bir kenara atılan Polonyalılar ile başka uluslar şanslarına küsecekti; birkaç istisna hariç Avrupa'da herkesi memnun eden bir anlaşmaya varılmıştı. Belçikalılar çok geçmeden Hollandalıların hükümranlığını reddedip 1838'de Britanya garantörlüğü altında bağımsızlıklarını ilan ettiler ve beklenmedik derecede başarılı oldular. Norveçliler de İsveçliler hakkında aynı şeyi hissediyorlardı, ama bağımsızlıklarını ancak 1912'de kazandılar. 1914'teki Birinci Dünya Savaşı'na kadar önemli denebilecek sadece iki şey oldu: Savoy hanedanı İtalya'yı birleştirdi, Prusya da Almanya'yı (Avusturya hariç). 1814 barışını müzakere edenler iki süreci de öngöremezdi.

Osmanlı İmparatorluğu 19. yüzyıla "Avrupa'nın hasta adamı" rolünü iyice ezberlemiş olarak girdi. Sultana altın tabak içinde Mısır sunuldu, ama o elinde tutmayı başaramadı. Hıdiv tayin edilen Mehmed Ali Paşa çok geçmeden kendi başına hareket etmeye başlayıp denetimindeki toprakları 1822'de Sudan ve komşu Arap topraklarına doğru genişletti. Öte yandan Napoléon'un Rusya'yı istilası sayesiyle Osmanlılar Avrupa topraklarında rahatlamıştı. Ruslar ordularını Tuna'dan çektiler. 1812'de Osmanlı padişahı Eflâk ile Boğdan'ı yeniden ele geçirmeyi başardı (Besarabya hariç). Sırbistan'a da serbestçe müdahale edip ertesi yıl sırp ayaklanmasını bastırabildi. Ayaklanma bastırıldıktan sonra Sırbistan'a neredeyse özerk statü tanındı; Osmanlılar için kuzey sınırlarında kendisine tâbi özerk devletler olması, iki de bir Rusya ya da Avusturya'ya başvuran huzursuz halklar olmasından daha iyiydi. Yunanlılar ise bağımsızlıklarını daha güç elde ettiler: 1821 deki başarılı ayaklanma çok geçmeden iç savaş yüzünden tehlikeye girdi, ancak Avrupa'nın büyük güçlerinin müdahalesiyle on yıl sonra Yunanistan lehine bir anlaşmaya varılacaktı. Padişah Eflâk ile Boğdan'ın özerkliğini aynı anda tanımak zorunda kaldı; Kırım Savaşı'ndan sonra bu iki bölge Romanya Krallığı altında birleşecekti. Sırbistan, Yunanistan ve Romanya'ya eninde sonunda Bulgaristan ve Arnavutluk da eklendi (1878 ve 1912). 19. yüzyıldaki Balkanlaşma süreci, Rusya ile Avusturya nın 18. yüzyılda elde ettikleri avantajı kullanamadıklarını gösterir; dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu nun çöküşünü hazırlamak da hep birlikte Avrupa'nın büyük devletlerine düşmüştü.

1 Britanya Viyana Kongresi nde krallığa yükseltilen Hanover le bağının bir gün sona ereceğini umut ediyordu. Nitekim tahta yalnızca erkeklerin geçmesini öngören Alman kuralı sayesinde, 1837'de Victoria nın tahta oturmasıyla bu bağ kesildi.

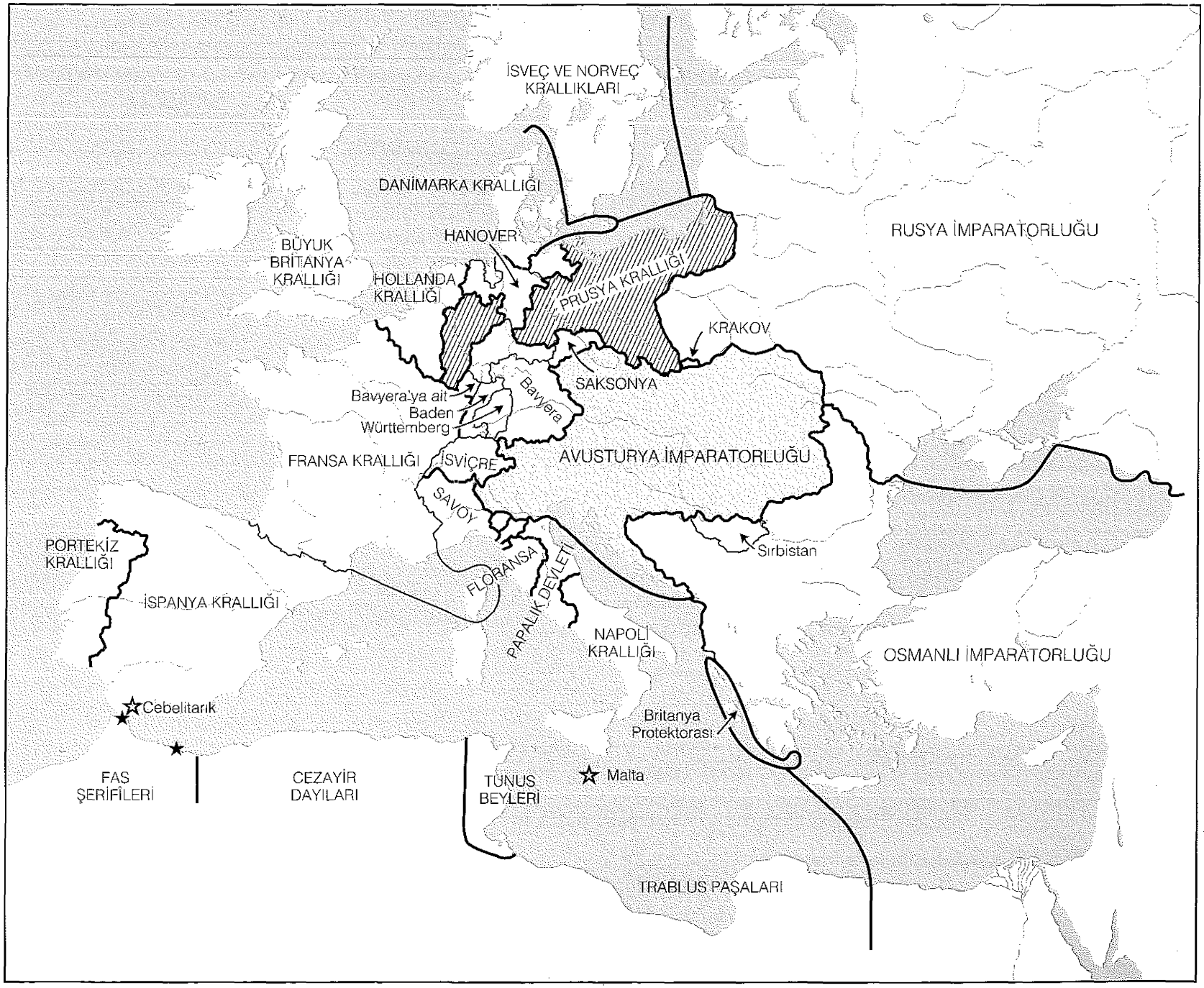
İSVEÇ VE NORVEÇ KRALLIKLARI
DANİMARKA KRALLIĞI
HANOVER
BÜYUK BRİTANYA KRALLIĞI
HOLLANDA KRALLIĞI
PRUSYA KRALLIĞI
RUSYA İMPARATORLUĞU
KRAKOV
SAKSONYA
Bavyera'ya ait Baden Württemberg
Bavyera
FRANSA KRALLIĞI
İSVİÇRE
AVUSTURYA İMPARATORLUĞU
SAVOY
Sırbistan
PORTEKİZ KRALLIĞI
İSPANYA KRALLIĞI
FLORANSA
PAPALIK DEVLETİ
NAPOLİ KRALLIĞI
OSMANLI İMPARATORLUĞU
Cebelitarık
Britanya Protektorası
FAS ŞERİFİLERİ
CEZAYİR DAYILARI
TUNUS BEYLERİ
Malta
TRABLUS PAŞALARI

1815'TE DÜNYA: SİYASİ BİRİMLER

Geri dönüp baktığımızda Fransa nın Napoléon serüveni kalıcı siyasi etkileri olmaktan şaşırtıcı biçimde uzak görünüyor: Avrupa haritasının Napoléon öncesi ve sonrası arasında o kadar da fark yok Ancak, Napoléon savaşlarının dünyanın diğer ülkelerine etkisini göz ardı edemeyiz Fransa nın kendini tamamen Avrupa'ya hasretmesi -ki Britanya'nın ablukası sebebiyle bu eğilim daha da güçlenmişti- sadece kendisinin değil ona tâbi devletlerin denizaşırı imparatorluklarının da çökmesine yol açtı San Domingo nun Fransız yönetimindeki yarısı köle isyanına boyun eğdi ve siyahların kurduğu Haiti devletine dönüştü Karayipler deki öteki Fransız ve Hollanda adalarını Britanya ele geçirdi, Guyana daki konumlarını da öyle İspanya'nın Amerika daki imparatorluğunun uğradığı zarar daha da çarpıcıydı Britanya bu imparatorluktan sadece Trinidad ı alabildi, ama Napoléon İspanya kralını alaşağı edip yerine Joseph Bonaparte ı geçirince, güney Amerika nın o güne kadar itaatkâr olan eyaletleri kendi hükümetlerini kurmaya başladılar İlk ayrılan Rio Plata oldu ve üç bağımsız devlete Arjantin, Paraguay ve Uruguay'a ayrıldı (1810-15) Kuzeyde, Peru, Yeni Granada ve Venezuela da isyan dalgası krala sadık birlikler tarafından bastırıldı; 1815'te isyancı lider Simon Bolivar Jamaika'da sürgüne gitti Ama iki yıl sonra Bolivar anakaraya dönüp bütün bölgenin nihai kurtuluşu için çalışmaya başladı 1822'de Bolivar ile San Martin (Şili'yi kurtaran Arjantinli) Peru da bir araya geldiklerinde başı ve sonundan başka bir tarihi olmayan bir imparatorluğun tarihindeki son sayfalar yazılıyordu Yine 1820 lerde Meksika ile "Guatemala" (bütün Orta Amerika anlamında) bağımsızlıklarını ilan ettiler

Napoléon'un sistemine dahil olmak, İspanya gibi Hollanda için de felakete yol açmıştı Hollanda Karayipler deki bazı küçük mülklerinden başka güney Afrika'da Kap kolonisini, Seylan'ı ve Endonezya'yı yitirdi Britanya Kap ı, Seylan ı ve Guyana'nın yarısını elde etti (6 milyon sterlin tazminat ödedi), Endonezya'yı geri verdi ama iki nüfuz bölgesini ayıran sınır (Malakka Boğazı nın girişi) Britanya lehine kaydı 1822'de en sonunda varılan anlaşmaya göre Malaya Britanya nın himayesi altına girdi

Britanya'nın hem kendi deniz gücünden, hem de Napoléon'un müttefiklerinin denizaşırı mülklerine ilgisizliğinden yarar sağladığı açıktı Amerika'da kurulan cumhuriyet daha da çok yararlanmıştı bu durumdan Napoléon İspanya yı Louisiana'yı geri vermeye zorlamış (1800 de bedavaya), sonra Birleşik Devletler'e satmıştı (1803'te 6 milyon sterline-27 milyon dolara) Böylece Birleşik Devletler, batıdaki sınırları belirsiz kalacak şekilde, muazzam yeni topraklara sahip olmuştu Başkan Jefferson bu belirsizliği fırsat bilip Pasifik kıyılarının bir bölümünde hak iddia etti ve mükemmel bir keşif seferi düzenledi: Lewis ve Clark 1805 te Kayalık Dağlar da bir geçit bulup Pasifik kıyılarına indiler ve bölgede Amerikan varlığını tescil ettiler Dağları ilk aşan onlar değildi Güneyde İspanyollar 1774 gibi erken bir tarihte Kaliforniya misyonlarına ulaşabilmek için Santa Fe yolunu açmışlardı Kuzeyde, İskoçyalı Mackenzie 1793 te Vancouver enleminde Kanada Kayalık Dağları nı aşmıştı [1] Ruslar Alaska'daki fok avı bölgelerinden güneye doğru indiklerine göre, Amerikalıların haklarını koruma zamanı gelmişti

Amerika için batının yerleşime açılmasından çok daha önemli sonuçlar doğuran olay, Britanya nın Napoléon imparatorluğunu abluka altına alması sayesinde genç cumhuriyetin gerçekleştirdiği refah patlamasıydı Bağımsızlığın Amerikalılara ekonomik açıdan pek yararı olmamıştı, çünkü varolan ticaret ağlarına giremiyorlardı Oysa artık tarafsız oldukları için savaşın ağırlığı altında ezilen Avrupa'ya yapılan ticareti adeta tekellerine almışlar, sadece Amerikan mallarını değil, bütün dünyanın ürünlerini getirmeye başlamışlardı İhracat hızla büyümüş, ikinci el ihracat daha da hızla artmıştı; Amerika'nın ticari donanması baş döndürücü bir hızla büyüyordu Kaçınılmaz olarak Britanya ile sürtüşmeler başladı, sonunda da savaş çıktı (1812-14) Ama Britanya savaşmak istemiyordu; Kanada ile Florida'yı istila girişimlerinin tam bir başarısızlıkla neticelenmesiyle Amerika daki savaş taraftarlarının da itibarı kalmadı Hiç umulmamasına rağmen barış kalıcı oldu; bütün öngörülere rağmen Kanada bağımsız bir devlet olacaktı

Kuzeybatı Amerika'nın keşfinden sonra haritada keşfedilmemiş bir tek Afrika kalmıştı Burada bile, kıta sakinlerinin yoksulluğuna, dolayısıyla iktisadi dürtünün olmayışına, öldürücü hastalıklara rağmen, Avrupa keşif grupları çevreyi yoklamaya başlamışlardı Olağanüstü girişimci bir Portekizli olan De Lacerda güneyde bir kıyıdan ötekine kadar uzanan bir imparatorluğun hayalini kuruyordu; kıtayı önce batıdan başlayarak geçmeye çalıştı (1787), sonra da doğudan (1798) İkinci seferinde öldü Nijer Irmağı nda yelken açan ilk Avrupalı olan İskoç Mungo Park da öldü

Avrupa daki savaş, Avrupalıların Asya ya iyice girmesini engellemedi Britanyalıların Hindistan daki iktidarı gün be gün genişliyordu, egemen oldukları bölgelerin sınırı artık İndus tan Himalayalar a kadar uzanmaktaydı Ruslar Kazakistan ın kendilerine yakın kesimini zaptettiler; Gürcü prensliklerini ilhak ederek, yerel Müslüman beyleri ezerek ve İran a karşı elde ettikleri kolay zaferlerle (1804-13) Kafkasların güneyindeki topraklarını genişlettiler

1 Dört yıl sonra Mackenzie bugün kendi adıyla anılan ırmaktan aşağı Kuzey Buz Denizi ne destansı bir yolculuk yaptı

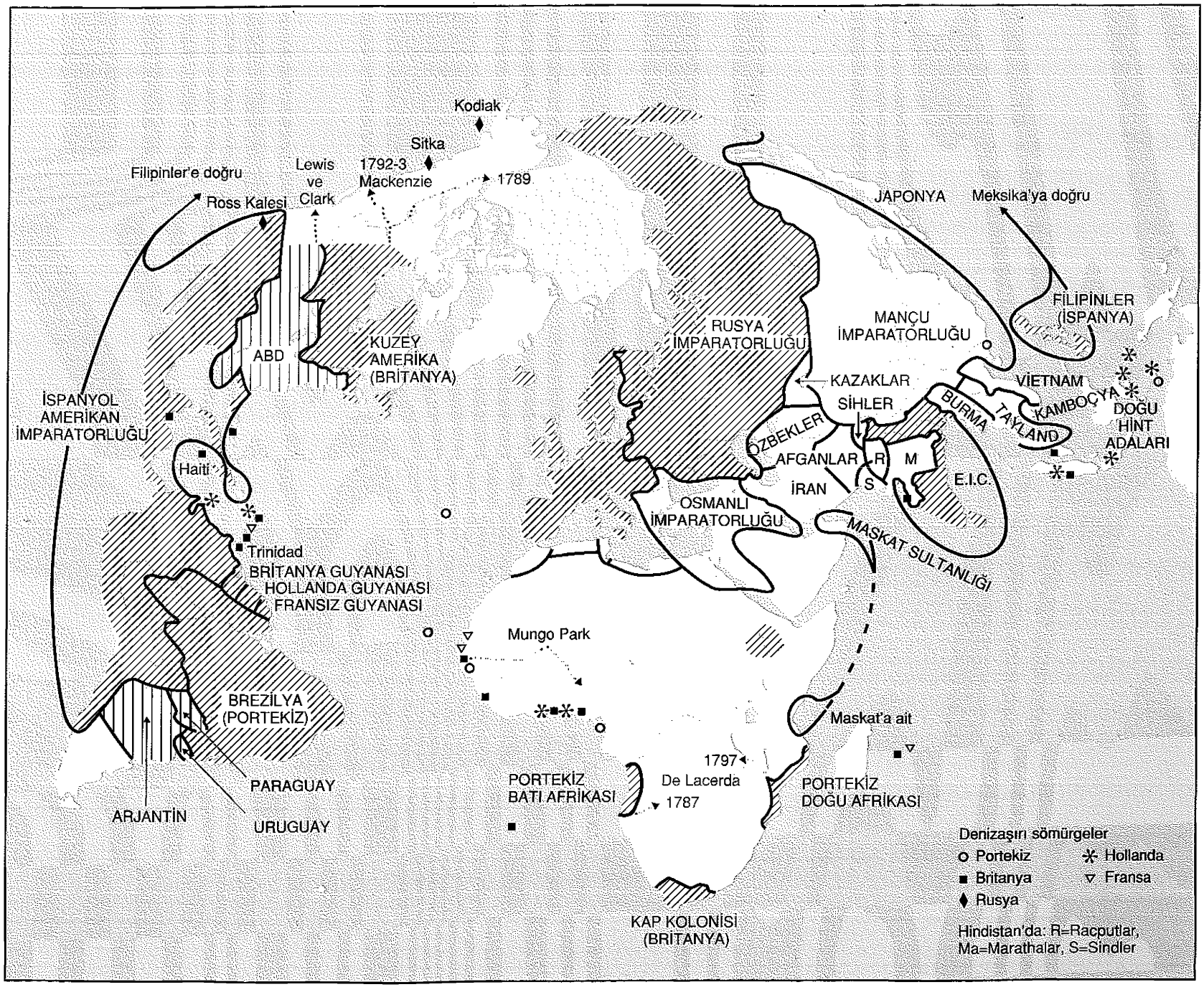
Kodiak
Sitka
Filipinler'e doğru
Lewis ve Clark
1792-3 Mackenzie
1789
Ross Kalesi
JAPONYA
Meksika'ya doğru
FİLİPİNLER (İSPANYA)
MANÇU İMPARATORLUĞU
RUSYA İMPARATORLUĞU
ABD
KUZEY AMERİKA (BRİTANYA)
İSPANYOL AMERİKAN İMPARATORLUĞU
KAZAKLAR
SİHLER
VİETNAM
KAMBOÇYA
BURMA
TAYLAND
DOĞU HİNT ADALARI
ÖZBEKLER
AFGANLAR
R
M
S
İRAN
E.I.C.
Haiti
OSMANLI İMPARATORLUĞU
MASKAT SULTANLIĞI
Trinidad
BRİTANYA GUYANASI
HOLLANDA GUYANASI
FRANSIZ GUYANASI
Mungo Park
BREZİLYA (PORTEKİZ)
Maskat'a ait
1797
De Lacerda
1787
PORTEKİZ BATI AFRİKASI
PORTEKİZ DOĞU AFRİKASI
PARAGUAY
ARJANTİN
URUGUAY
KAP KOLONİSİ (BRİTANYA)
Denizaşırı sömürgeler
Portekiz
Britanya
Rusya
Hollanda
Fransa
Hindistan'da: R=Racputlar, Ma=Marathalar, S=Sindler

1815'TE DUNYA: NUFUS

1645-1815 arasında dünyanın nüfusu yaklaşık 525 milyondan 900 milyonun üstünde bir rakama ulaştı; yüzde 75'lik bir artıştı bu Bir önceki dönemin (1483-1648) büyüme hızının üç katıydı İnsanoğlu 20 yüzyılın nüfus patlamasına doğru gümbür gümbür ilerliyordu

Yeni topraklara yerleşim bu hızlı büyümeye yol açan etmenlerden biriydi Nitekim en yüksek nüfus artışı Kuzey Amerika'daydı Burada yeni topraklara göçen çiftçilerin doğal, denetlenmemiş çoğalışı nüfusun her 25 yılda bir ikiye katlanmasına sebep oluyordu Kuzey Amerika'nın beyaz nüfusu 1700'de 250 000 iken 1800'de 4 milyona çıkmış, 1815 te 7 milyona ulaşmıştı Siyah köle nüfusu paralel olarak 1700 de 20 000 iken 1775 te yarım milyona, 1815 te 1,5 milyona çıktı Yerleşime açılan bölgelerin dışındaki bir milyonun altında Amerika yerlisini, 300 000 küsur Kanadalıyı da bu rakama eklersek 1815'te Kuzey Amerika'nın toplamı 10 milyonu geçer; 1648'in on katıydı bu [1]

Amerika kıtalarının geri kalanı için istatistikler bu kadar çarpıcı değildir Ne fazla göçmen geliyordu, ne de fazla bir yenilik vardı; nüfus üçe katlanmış olsa da bu artışın dörtte biri Kolomb öncesi düzeye yeniden ulaşılması anlamına geliyordu, dörtte biri de Afrika'dan getirilen köleler dolayısıyla ortaya çıkmıştı

Dünyada henüz yerleşilmemiş topraklara sahip bir başka bölge de Endonezya takımadalarıydı Buradaki nüfus artışı en az yüzde 100'dü Dünyanın geri kalan kısmında bu hızda artan bir nüfusu besleyecek kadar sahipsiz toprak yoktu; eski toprakların da daha yoğun ya da verimli işletilmesine ihtiyaç vardı Örneğin Çin'de nüfus yüzde 100 artmış, ama ekilen toprakları sadece yüzde 50 artmıştı; tarım teknikleri geliştirilmiş olabilirdi, ama yüksek yoğunluktaki nüfusu besleyecek ürün verimini artırmanın yolu emeğin yoğun kullanımından geçiyordu Avrupa daki nüfus artışını (yüzde 100) mümkün kılan tarımsal değişiklikler bir sonraki sayfada tartışılmaktadır

Dünyanın geri kalan kısmında nüfus artışı iki nedenden ötürü düşük düzeyde kalmıştı: Toprak azlığı (örneğin Japonya ancak yüzde 50 artış kaydedebilmişti) ve gelişmeyen teknoloji (Hindistan yüzde 50 de kalmıştı, Yakındoğu ise yüzde 33 le her zamanki gibi listenin en altında yer alıyordu) Afrika'da yüzde 33 artış olduğunu kabul ediyorum Bir tahminden ibaret olan bu rakam yaklaşık 14 milyonluk bir mutlak artışa işaret eder Köle tüccarlarının bölgeden götürdüğü nüfus da bu kadardır; mantıklı bir tahmin 10 milyondur Şaşırtıcı gelebilir, ama modern görüşe göre köle ticaretinin Afrika nüfusuna etkisi pek fazla değildir; bu kıtanın nüfusu doğurganlığın dışındaki bazı etmenler yüzünden azdı [2]

Mutlak anlamda nüfus artışının en önemli kısmı yine de en yoğun nüfuslu bölgelerdeydi 1648 den sonra görülen toplam nüfus artışının yüzde 80'i Çin, Japonya, Hindistan ve Avrupa dan kaynaklanıyordu ve 1815'te bu ülkeler dünya nüfusunun hâlâ yüzde 80'ini oluşturuyordu [3]

1 Amerikalılar bu nüfus patlamasıyla gurur duyuyorlardı Devrim sırasında bir vatansever kolonilerin nüfusunun yirmi yıl içinde anavatan nüfusunu aşacağını elli yıl içinde de ikiye katlayacağını hesaplamıştı Tarihçiler sayı saymayı bilmez, ama Amerika'nın nüfusunun bir süredir Britanya nüfusundan fazla olduğunu bilirler, dolayısıyla vatanseverin hesabını hep onaylayarak alıntılamışlardır. Oysa eğilimi doğru saptamanın (zaten yanlış yapılabilir miydi?) haricinde hesap berbattı Devrimden elli yıl sonra Birleşik Krallığın nüfusu Birleşik Devletlerin nüfusunun iki katıydı sadece İngiltere'nin nüfusu bile (12 milyon) Amerika ile Kanada'nın birleşik nüfusundan (11 milyon) fazlaydı

2 1648-1815 arasında bir milyon siyah Afrikalı Afrika'nın doğu sahillerinden Arap ülkelerine 9 milyon da batı sahillerinden Amerikalara götürüldü. Bu dönemin sonunda Amerikalardaki köle nüfusu yaklaşık 5 milyondu ve bunun 1 5 milyonu Birleşik Devletlerin güney eyaletlerinde, bir milyonu Karayipler'de iki milyonu da Brezilya'daydı Haiti nin nüfusunu oluşturan 300 000 kadar eski köle bu toplamın dışındadır.

1807-8'de Britanya ile Amerika'da köle ticareti resmen lağvedildi Diğer devletler ayak sürüdü, dolayısıyla kölelik ancak 1840'larda, köle ithal eden başlıca ülke olan Brezilya'nın köle ticaretine son vermeyi kabul etmesiyle fiilen ortadan kalktı

3 Avustralya'nın yerleşime açılması bu dönemin sona ermesinden hemen önce başladı; artık çöp tenekesi olarak Amerika yı kullanamayan Britanya Botany Körfezi'nde (New South Wales'de, Sidney yakınında) mahkûmları göndereceği bir sürgün yeri kurmaya karar verdi Tarih 1788'di İlk özgür yerleşimcilerin kıtaya varışı 1793'te oldu ve 1820 de nüfus 30 000'e ulaşmıştı

Avustralya yı 17 yüzyılın başında Hollandalılar tesadüfen keşfetmişti Endonezya ya gitmenin en iyi yolunun Ümit Burnu'ndan doğuya doğru gidip son anda kuzeye dönmek olduğunu anlamışlardı Yolculuğun büyük kısmını 'uğultulu kırklar'da, yani güçlü batı rüzgârlarının estiği enlemlerde yapıyor, böylece yolculuğun (Amsterdam'dan Batavia'ya) süresini 18 aydan altı aya indirebiliyorlardı (rotayı '1648 de Dünya' haritasında görebilirsiniz) Kuzeye dönerken geminin bulunduğu boylamı tahmin etmek gerekiyordu ki. 18 yüzyılın sonunda icat edilen deniz kronometresinden önce bu ancak yaklaşık bir tahmindi. Dolayısıyla çoğu kez fazla doğuya sürüklenen Hollanda gemileri Avustralya'nın ıssız batı kıyılarında çeşitli felaketlerle karşılaşıyorlardı

Derken planlı keşif gezileri başladı, ancak kıtanın kuzey ve güney kıyılarının da aynı şekilde çıplak olduğu anlaşılınca V.O.C'nin maliyet hesaplarına düşkün yöneticilerinin ilgisi dağıldı Belli başlı son keşif gezisini 1642 de Tasman yaptı Tasman 'uğultulu kırklar' rotasını aşağıdan geçip Avustralya'nın güneyini dolaştı Bu noktada Tasmanya yı, sonra 1200 mil daha doğuda Yeni Zelanda'yı (her ikisi de bu haritada görünmüyor bkz 'Pasifik Okyanusu'nun Keşfi: 1521-1600" haritası) buldu Sonra kuzeye yönelip Yeni Gine'nin kuzey kıyılarından Batavia'ya vardı Bu yolculuk Avustralya nın doğu kıyılarını da çiziyor ve bütün dünyanın dış çizgilerini ortaya çıkarmış oluyordu Henüz gidilmedik rotalar vardı ama hepsinin Antarktika hariç boş denizlerden geçtiği anlaşılacaktı

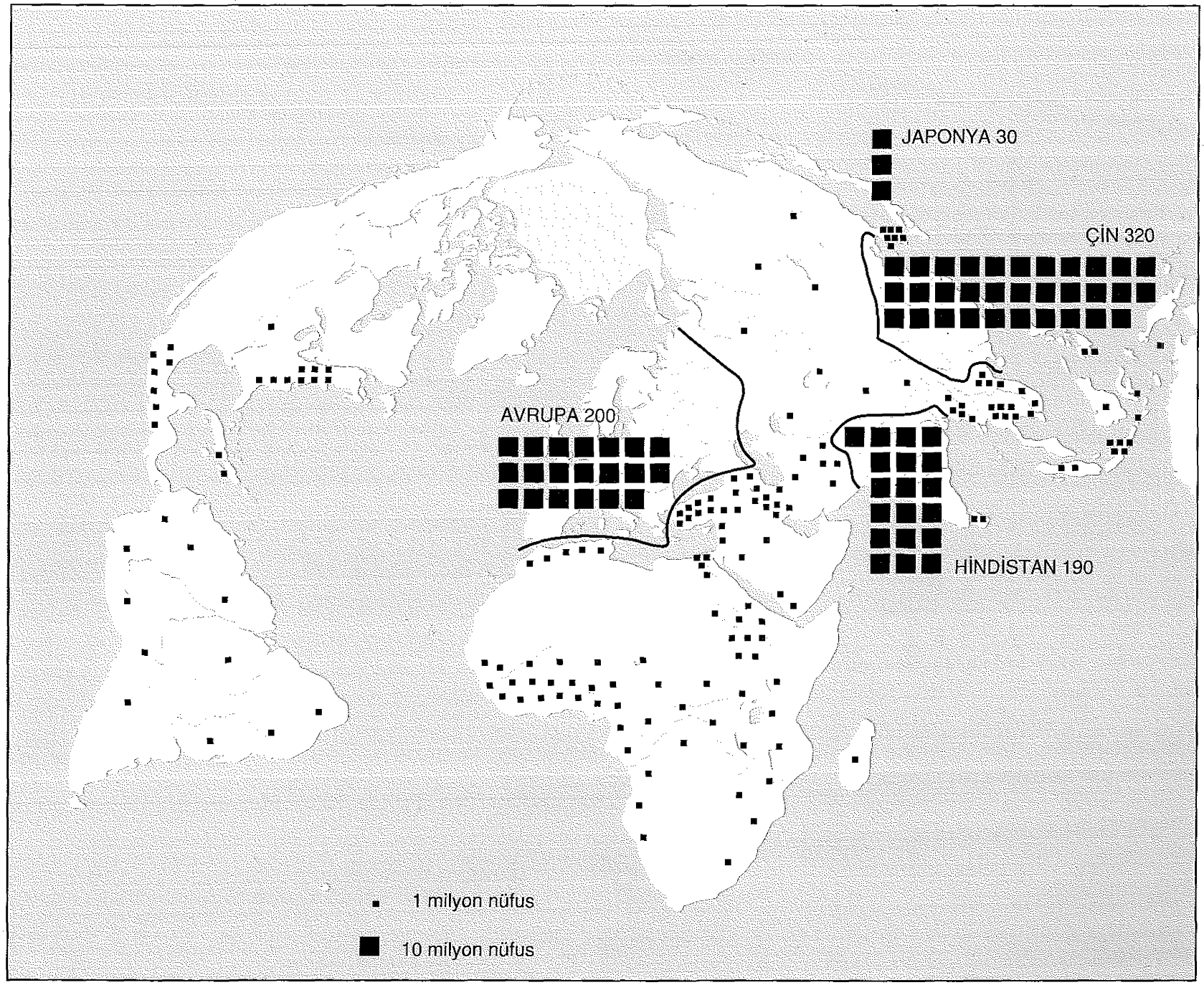
JAPONYA 30
ÇİN 320
AVRUPA 200
HİNDİSTAN 190
1 milyon nüfus
10 milyon nüfus

1815'TE AVRUPA: NÜFUS VE DİN

Kara Ölüm adı verilen veba salgınından sonra epeyce düzenli artan Avrupa'nın nüfusu 18. yüzyılda birden tırmanışa geçti. 1600-1715 arasında artış üçte birden biraz azdı; 1715-1815 arasında üçte dört oranını aşmıştı. Dönemin sonunda toplam nüfus 200 milyonun biraz üstündeydi.

Yeni Dünya'dan yiyecek ithali başlamadan önce (bu ancak 19. yüzyılda önem kazanacaktı) nüfusun artması için tarım üretiminin artması şarttı. Bunun da üç yolu vardı: ekili toprakların artması, işgücünün artırılması, tarım teknolojisinin iyileştirilmesi. Bu üç çözümü 'yaygın', yoğun ve teknik diye adlandıralım.

Yaygın çözümün 18. yüzyıldaki mükemmel bir örneği köylülerin Rusya bozkırlarına yayılışıdır. Bu dönemde Güney Rusya'daki nüfus artış hızı yüzde 400 e ulaşmıştı. (Mutlak artış olarak 5 milyondan 20 milyona çıkmıştı; Rusya nın geri kalan kısmında artış hızı çok daha yavaş olduğu için bir bütün olarak Rusya'nın artış hızı yüzde 100'dü.) Aynı şekilde, yüzyılın başında Osmanlı boyunduruğundan kurtulan Macaristan'da, yeni yerleşimcileri bekleyen terk edilmiş toprakların bolluğu sayesinde, nüfus yüzde 300 artmıştı. Çok etkileyici rakamlar bunlar, ancak, yaygın büyüme devletin kaynaklarını (modern anlamda gayri safi milli hasılayı) artırsa da, *kişi başına* düşen gelire pek etkisi olmuyordu.

İrlanda yoğun çözümün ders kitaplarına girecek kadar tipik bir örneğidir. Mevcut çiftliklerin bölüne bölüne bahçe ölçeğine inmesi, kolay yetişen patates sayesinde de ürünün artması, toprakta çalışan nüfusun yüzde 150 artmasına yol açmıştı. Burada *kişi başına* düşen gelir belki düşmemişti, ama artmamıştı da.[1]

Teknik çözümün prototipi İngiltere'dir. 1715-1815 arasında aynı büyüklükteki toprağı eken aynı nicelikte işgücü, düzenli olarak artan bir yiyecek miktarı üretmekteydi. Yüzyılın ilk yarısında bunun sonucu hatırı sayılır bir ihracat fazlasıydı, ikinci yarısında ise toplam nüfustaki artış bu fazlayı yuttu. Emek verimliliğindeki yüzde 100'lük artış, tarım sektöründeki *kişi başına* düşen serveti çok artırmıştı. Bu, hayvan mevcudunu, makinelerini ve toprağını bilinçli olarak iyileştirmek isteyen ve bunun içinde para harcamaktan çekinmeyen bir toplumun başarısıydı.

18. yüzyılın beylik bir sözle 'Aydınlanma Çağı' olarak nitelendirilmesi aklın bağnazlığa galebe çalması anlamına gelir ama bu abartılıdır. Bir kere, aydınlanan bölgeler kısıtlıydı. Avrupa'nın kuzeyi ile Akdeniz bölgesi arasındaki uçurum derinleşmişti, üstelik Akdeniz çevresinde kimse bu aydınlanmanın farkında değildi. Katolik kilisesi otoritesinden pek bir şey yitirmemişti. Avrupa'nın bütününde gerilemesi, Katolik ülkelerde Protestan ülkelere oranla nüfusun fazla artmaması yüzündendi. (Katoliklerde ortalama yüzde 50 lik artış, Protestanlarda yüzde 75.) Bilgi ve becerinin ilerlediğinin bilincine gitgide daha çok varan, bu ilerlemenin teşvik edilebileceğini ve edilmesi gerektiğini gitgide daha iyi anlayan kuzeyde bile aslında pırıl pırıl güneşli günler gelmemiş, sadece tünelin ucunda ışık gözükmüştü. Her anlamda gün ışığına kavuşan tek toplum Yeni Dünya'daydı. Avrupa nın öncü aydınlarının fikirleri 1787 Amerikan Anayasası'nda görülebiliyordu. Demokratik sorumluluk, kilise ile devletin ayrılması, kanunlar çerçevesinde özgürlük, yeni cumhuriyetin temeli, bütün yurttaşlarının doğuştan hakkı olmuştu.

Eski Avrupa nın önündeki zor görev, varolan toplumun değiştirilmesiydi. Fransız Devrimi laiklik konusunu öne çıkarmış, özgürlük ve demokraside ise epey yaya kalmıştı; bir askeri diktatörlüğe dönüşmesi, bu diktatörlüğün sonunda alaşağı edilmesi, zaten az sayıdaki toplumsal kazanımların yitirilmesine yol açmış gibi görünüyordu. Ama Devrimin propagandası, Devrimin kendisinden çok daha güçlü oldu. Fransız ordularının arkalarında bıraktıkları sloganları insanlar unutmadı, İngiltere örneği de kısmi demokrasinin illa da anarşi ya da istibdatla sonuçlanmayacağını gösterdi.[2]

1 Tek ürüne dayalı tarımın tehlikesi İrlanda yı 1845 te Amerika dan patates küfü geldiğinde vurdu. Bir milyon kişi açlıktan öldü, ardından kitlesel göçler başladı; 1848 de 8.5 milyon olan nüfus 1900'de 4.4 milyona düşmüştü.

2 Her 8 İngiliz erkeğinden biri oy hakkına sahipti; bu oranın artırılması için 19. yüzyılın üçte birinin geride kalması gerekecekti. Devrimden önce bu oran Amerika'da 4'e 1 di; devrimden sonra her özgür beyaz yetişkin erkek otomatik olarak oy hakkında sahip oldu.

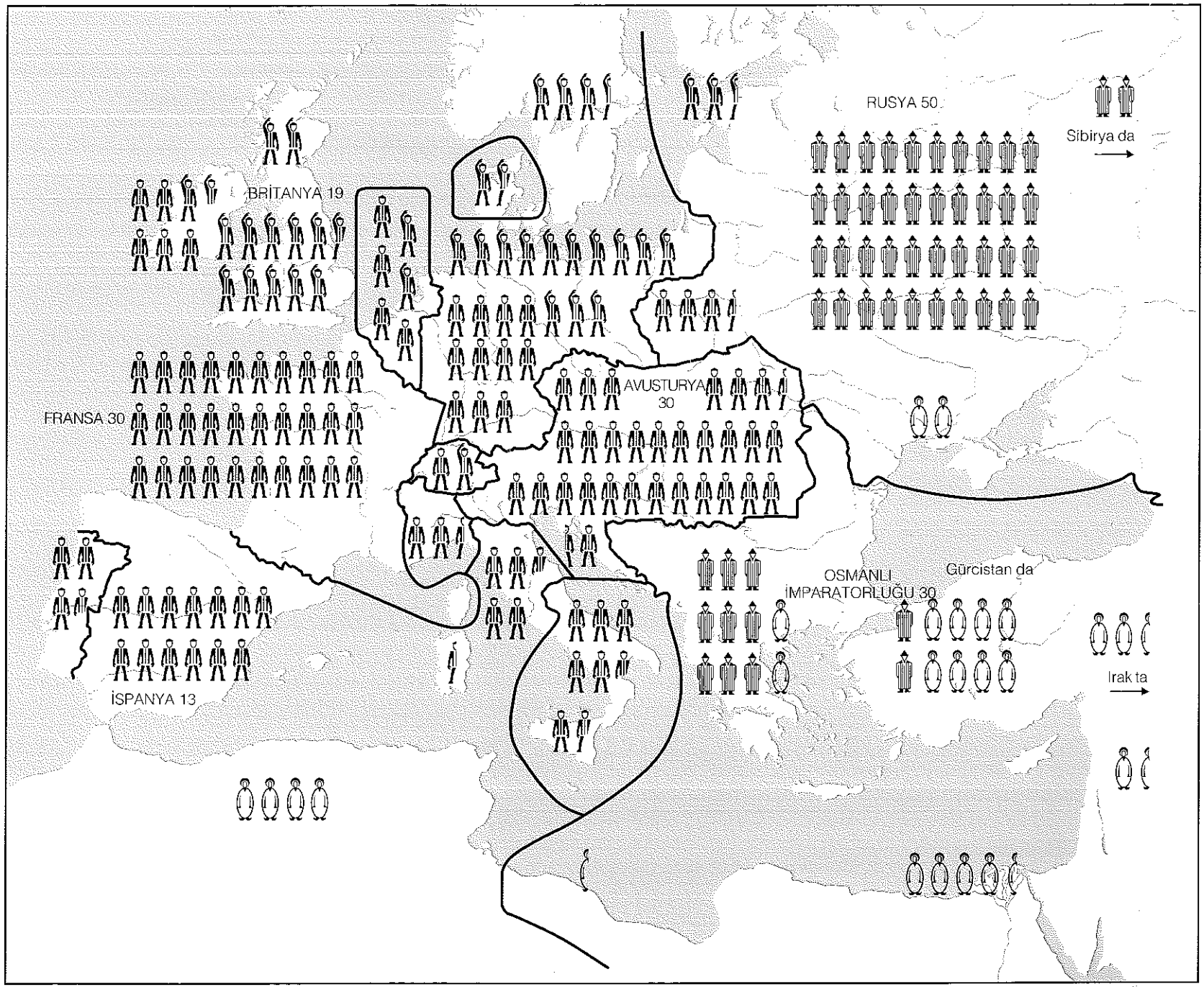
RUSYA 50
Sibirya da
BRİTANYA 19
AVUSTURYA 30
FRANSA 30
OSMANLI İMPARATORLUĞU 30
Gürcistan da
Irak ta
İSPANYA 13

1815'TE AVRUPA: KENTLER, TİCARET VE GELİRLER

Kentler 18. yüzyılda hızla büyüdü. 1815 te haritada belirtilen 5 sınıf kentten en küçüğüne giren o kadar çok kent vardı ki, haritada yazacak yer olmadığı için bir liste vermek zorunda kaldım. Londra ise bir milyonu geçmişti ve dünyada bu rakamı geçen ilk kentti. Yüzdeler bakımından kentleşme süreci, toplam nüfustaki artışla kıyaslandığında pek de etkileyici değildir. Batı Avrupa nın bütünü için rakam yüzde 10 dur, bu da İtalya nın olağanüstü değil, ortalama olarak kentleşmiş bir ülke olduğu anlamına geliyor. Hollanda ile Belçika hâlâ ön sıralardadır, ama yüzde 15'lik kentleşme oranı bir önceki yüzyıldan bu yana fazla bir artış olmadığını gösterir. Fransa ile İspanya yüzde 5 ve 6 ile arkalardadır, İngiltere ile İskoçya ise yüzde 20 ile en öndedir.

İngiltere ile İskoçya daki hızlı kentleşme bu bölgelerdeki sınai gelişmenin yansımasıdır. 18. yüzyılın ancak ikinci yarısında bu süreç ada ekonomisinin kenarlarından merkezine kaymıştı; yüzyılın ilk yarısında Britanya henüz bir tarım ve ticaret toplumuydu. Önceki dönemde talebin durağan olduğu anlamına gelmiyor bu; 1715-1760 arasında yıllık demir tüketimi (çoğunlukla tarımda kullanılıyordu) 30 000 tondan 60 000 tona çıkmıştı; yıllık kömür üretimi (çoğunlukla evleri ısıtmak için kullanılıyordu) 3 milyon tondan 6 milyon tona çıkmıştı. 1760 ta Britanya kişi başına en yüksek gelirle Hollanda Cumhuriyeti nin yerine geçmişti. Bu aşamada Britanya nın belirgin bir mamul mal ihracatı yoktu. İthalat (İsveç ve Rus demiri ile gemi inşası için gereken Baltık kerestesi) harcamalarını İngiliz yünlüleri ve tahılı ile Doğu ve Amerikan mallarının yeniden ihracatı karşılıyordu (Hindistan dan pamuklu, Çin den çay, Karayipler den şeker ve Amerika dan tütün).

Bu kendine güvenen, genişleyen toplumda yatırım yapacak sermayesi olanların yanı sıra yatırım konusunda fikirleri olan kişiler vardı. Kömür madenlerini gitgide büyüyen Manchester ve Liverpool kentlerine bağlamak amacıyla bir kanal inşası için gereken 250 000 sterlini veren de bir kömür madeni sahibi oldu (bu kanal kömürün varış noktasındaki maliyetini yarıya indirdi, satışları da muazzam artırdı). Ama bundan sonraki kanal inşası furyasını finanse eden Londra ile İngiliz malikâne sahipleriydi. Yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen 1000 millik kanalın muhtemelen yarısı hiçbir zaman maliyetini karşılayamadı. Bu furyanın asıl ortaya çıkardığı girişim için elde büyük kaynakların mevcut olduğuydu.

Demir endüstrisine yatırım yapmanın kazançlı olduğu açıktı. Odun kömürü kıtlığı yüzünden iç üretimi tökezleyen Britanya, kullandığı demirin yarıdan fazlasını ithal ediyordu. Abraham Darby demir cevherinin kokla eritilmesinin mümkün olduğunu göstermişti, ama kömüre dayalı bir sanayi kolunun ekonomik hale gelmesi için bu konuda daha bir dizi icada ihtiyaç vardı; zira ortaya çıkacak ürünün kalitede İsveç demiriyle, fiyatta da Rus demiriyle rekabet edebilmesi gerekiyordu. Zincirin son halkaları 1780'lerde tamamlandı. Bunun sonucunda 1760'daki 30 000 tonluk demir üretimi 1800 de 125 000 tona çıktı; bu arada net ithalat toplam yurtiçi üretime eşit bir miktardan sıfıra düştü. Ama asıl çarpıcı ilerleme bir sonraki yüzyılın ilk on yılında meydana geldi. 1815 te Britanya demir işletmelerinin kapasitesi yılda 1 milyon tona çıkmıştı; diğer Avrupa ülkelerinin toplamından fazlaydı bu. Britanya nın kömür üretimi de yılda 15 milyon tondu ki bu da Avrupa nın geri kalanının 5 katıydı.

Britanya nın geleneksel ihracat sektörü olan dokuma ticaretinin gelişmesi de bir bu kadar çarpıcıydı. Yün üretimi iktisadi açıdan tavana vurmuştu ve bu üretimi katlamak mümkün değildi. Patlamayı getiren pamuk oldu. 1775 te pamuk Britanya dokumacılığının ancak yüzde 5'ini oluşturuyordu, ihracat da önemsizdi. 1800 de pamuklu mal ihracatı yün dokuma ihracatına eş değerdeydi. 1815 te ise ihraç edilen pamukluları değer olarak yünlülerin üç katına çıkmıştı. Teknik olarak asıl ilerleme çıkrıklarda ortaya çıkmıştı; pamuğun eğrilmesi ucuza mal olmazsa potansiyel maliyet açısından yün karşısındaki avantajını koruyamazdı. 1767 de Hargreaves in 8 iğlik makinesi bir tek işçinin verimliliğini sekize katladı. 1790 da 8 iğlik çıkrıklar kullanılıyordu; makinelerin eğirdiği ipliklerin kalitesi inanılmayacak kadar yükselmişti, maliyetler de elle eğrilen ipliğin onda birine inmişti. Sanayi Devrimi' nin simgesi olan 'fabrika', su kuvvetiyle çalışan iplik eğirme makinelerinin bulunduğu bir imalathaneydi.[1]

Britanya tarım ve sanayisinin büyümesi ve kıtadaki ülkelerin çok önüne geçmesi 1815 devlet gelirlerine bakıldığında daha iyi anlaşılacaktır. Britanya 70 milyon sterlinle önde tek başına koşmaktadır. Fransa'nın devlet gelirleri 32 milyon sterlinle bunun yarısından azdır. Çok gerilerde Rusya ile Avusturya'yı görüyoruz (her biri 10 milyon sterlin), daha sonra Prusya (7 milyon), Hollanda (6 milyon) ve İspanya ile Napoli geliyor (her biri 3,5 milyon). Bavyera, Danimarka, Papalık Devleti, Portekiz, Savoy, Saksonya, İsveç, Osmanlı Devleti ve Württemberg in geliri ise 1 milyon ile 2 milyon sterlin arasındaydı.[2]

1780-1815 arasında Britanya'daki değişim öylesine hızlı, bu dönemde yerleşmiş olan trendlerin bir sonraki dönem için önemi öylesine açıktır ki insan 1815 te varılmış bulunan sanayileşme düzeyini gözünde büyütebilir. Oysa, her ne kadar Britanya o sırada diğer bütün uluslardan daha büyük bir sanayi ve ticaret sektörüne sahip olsa da, nüfusunun yüzde 40'ı hâlâ tarımda çalışıyordu. Avrupa ortalaması olan yüzde 80'den epeyce düşüktü bu, ama hâlâ büyük bir orandı. Makinelerin cazibesi gözümüzü daha da çok boyayabilir. Watt madenlerde ve demir işletmelerindeki pom-

1 Dokuma tezgâhları vardı ama pek azdı; dokumacılık Napoléon savaşlarının sonuna kadar küçük aile işletmesi olmaya devam etti.
Britanya pamuklu sanayii önceleri hammaddesini Batı Hint Adaları ndaki plantasyonlardan sağlıyordu, ama bu plantasyonlar (Brezilya ve Hindistan dakiler de) üretimi yeter derecede artıramayınca Britanya tüccarları ABD nin güney eyaletlerine başvurdular. Buradaki plantasyon sahipleri tütünden pamuğa döndü ve 1795-1815 arasında üretimlerini 1 milyon lb'den (Britanya ithalatının yüzde 4'ü) 55 milyona (yüzde 55) çıkardılar.

2 ABD hükümetinin geliri 4 milyon sterlindi (15 milyon dolar).

1815'TE AVRUPA: KENTLER, TİCARET VE GELİRLER

1 Aberdeen
2 Dundee
3 Paisley
4 Belfast
5 Newcastle
6 Oldham
7 Hull
8 Stoke
9 Wolverhampton
10 Nottingham
11 Norwich
12 Bath
13 Portsmouth
14 Amiens
15 Caen
16 Reims
17 Metz
18 Nancy
19 Orlêans
20 Angers
21 Nîmes
22 Montpellier
23 Toulon
24 Valladolid
25 Ecija
26 Cordoba
27 Jaên
28 Murcia
29 Cartagena
30 Palma
31 Meknes
32 Leyden
33 Lahey
34 Utrecht
35 Brügge
36 Tournai
37 Aachen
38 Köln
39 Bremen
40 Brunswick
41 Magdeburg
42 Leipzig
43 Frankfurt
44 Nuremberg
45 Stuttgart
46 Augsburg
47 Bergamo
48 Brescia
49 Padova
50 Piacenza
51 Parma
52 Ferrara
53 Livorno
54 Constantine
55 Riga
56 Danzig
57 Vilna
58 Orel
59 Tula
60 Kazan
61 Saratov
62 Kiev
63 Pressburg
64 Debrecen
65 Szeged
66 Belgrad
67 Bükreş
68 Edirne
69 Selanik
70 Konya
71 Kayseri

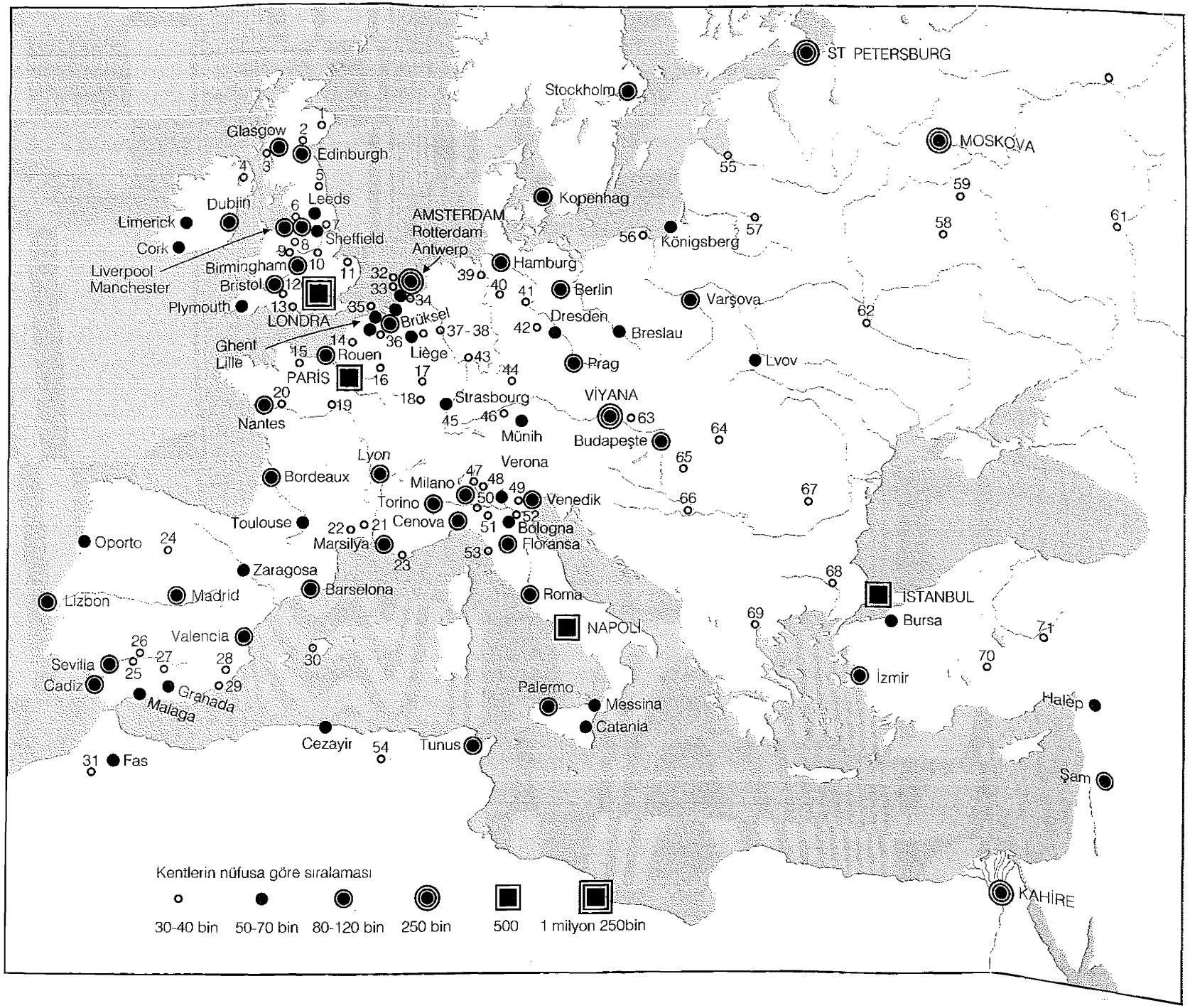

palarda kullanılan Newcomen in eski buhar makinesini geliştirmekle kalmamış, devirli güç vermesini de sağlamıştı (1785) Makineyi bu biçimiyle daha büyük ve girişimci fabrika sahiplerinden birkaçına satmıştı Aynı sıralarda maden sahipleri atlarla çekilen vagonların altına demiryolları döşeyerek dökme sevkıyatı hızlandırıyordu 1815 te ülkede 150 millik demiryolu vardı Devirli buhar makinesi ile demiryolu bir arada gider; dolayısıyla 1801 de ilk buharlı arabayı yapan Richard Trevithick, buharlı treni de inşa etmiş ve bu tren 1804 te yürümüştü On yıl sonra George Stephenson demiryolunda giden pratik bir lokomotifi kullanıma soktu Ama, sıradan insan için sanayi toplumunun başlangıcını gösteren Demiryolu Çağı ancak bu dönemin sona ermesinden on yıl sonra Durham'da Stockton-Darlington hattının açılmasından sonra başladı [3] 1815 te İngiltere de yemyeşil tarlalar hâlâ o şeytani fabrikalardan daha fazlaydı Kraliyet Donanması bir yüz yıl öncekilerden pek de farklı olmayan ahşap gemilerle dalgalara hükmediyordu, kömür, demir ve buharın yeni bir ülke ve yeni bir dünya yaratmakta olduğunu yalnızca uzak görüşlüler fark edebiliyordu

3 Buhar gemilerde 1801 gibi erken bir tarihte kullanılmıştı; William Symmington Forth & Clyde kanalında buharlı bir römorkör işletiyordu

Dizin

DİZİN

Kent, ırmak, ada vb. adlarından hemen sonra gelen harf-rakamlar kitabın sonundaki dünya ve Avrupa haritalarında bulunacak koordinatlarıdır. Ardından 'n' harfi gelen sayfa numaraları, söz konusu sayfadaki dipnotlara gönderir.

A

Acadia 50
Acapulco 18
Aden H7,10, 16n, 34
Adriyatik Denizi U7, 28
Afganistan 12, 16
Afrika 10, 48n, 50, 62, 66, 88
  nüfus 8, 90
Aguirre, Lope de 20
Akdeniz T9
  ticaret 28, 40, 60
Akka Z9, 76
Akkoyunlular, 12, 16
Alaska 66, 88
Albuquerque, Mathias de 16
Alkazar-Kivir N9, 36n
Aleksander I (Çar) 82
Almeida, Francisco de 16
Alsace S5, 46, 72
  Yukarı Alsace (Sungdau) 28, 46
Altınordu bkz. Tatarlar
Alva Dükü 36
Amazon Irmağı B7, 20
Amerika Birleşik Devletleri
  kuruluş 68
  ekonomik gelişim 88, 96n
  nüfus 90, 90n
  anayasa 92
  gelirler 96n
Amerika kıtaları nüfusu 8, 48, 90
Amerika yerlileri 12, 12n, 20, 68
Amsterdam R4, 40, 52, 58, 60
Amur Irmağı H2, 50, 62
Anadolu Y7, 10
And Dağları A7, 20
Ansbach (harita s. 69: A) 76n
Antiller (ayrıca bkz. Batı Hint Adaları) 40, 48, 62
  Büyük (ayrıca bkz. Küba, Hispaniola, Jamaika) B9, 14, 16
  Küçük D9, 14, 50
Antwerp R9, 24, 40
Aragon 26, 28, 28n, 30, 46
  gelirler 24, 40
Arap halifeleri 10
Arhangelsk G4, 20
Arjantin 8, 88
Arkansas 20
Arnavutluk 86
Artois (harita s. 27: C) 26, 30
askeri devrim 4
Asor Adaları E6, 14n, 18n
Aspern U5, 82, 84n
Astrahan H5, 34
Atahualpa (İnka) 16
Atlas Okyanusu D6, 14, 20, 50, 78
Auerstadt 78, 80
Augereau (Mareşal) 78n, 84n
Augustus I (Saksonya Elektörü; Polonya Kralı) 56
Austerlitz (Harita 75: A) 78
Avrupa, nüfus 8, 22, 38, 90, 92
Avustralya 20, 90n
Avusturya 26, 28, 52, 64n
  Osmanlı seferleri 34, 54
  Otuz Yıl Savaşı 42-46
  İspanya Veraset meselesi 54-56
  Avusturya Veraset meselesi 64-66
  Fransız Devrimi savaşlarında 72-74
  Napoléon savaşlarında 76-86
  gelirler 40, 60, 96
Ayodhya 66
Azak Z4, 54, 56, 64
Aziz Bartholomeo Gecesi 34
Aztekler 12, 12n, 16, 48

B

Baden S5, 28, 46
Baffin Adası E3, 20
Baffin, William 20
Bağımsızlık Bildirgesi 68
Bahamalar B5, 14
baharat, baharat yolu 10n, 24, 40
Baharat Adaları bkz. Molukka
Bahia C8, 50
Balboa, Vasco Nunez de 18
Balear Adaları R7 26
Balkanlar W7, 10, 22, 54, 58
Baltık U2, 28, 52, 42, 54-56, 94
Barbados D10, 50
Barbaros Hayrettin Paşa 30n
Barselona Q7, 46
Basel S5, 76n
Basklar 26
Basra Körfezi H6, 16, 34
Batavia bkz. Cakarta
Batavya Cumhuriyeti 74, 76n, 80
Batı Hint Adaları ayrıca bkz. Antiller
Bavyera 28, 70n
  Otuz Yıl Savaşı 42, 46
  İspanya Veraset Savaşı 56
  Avusturya Veraset Savaşı 60
  Napoléon Savaşları 76, 78, 82
  gelirler 96
Bayezid II 30
Baykal Gölü H3, 50, 62
Bayreuth (harita s. 73: B) 74n
Beijing 50
Belçika 29, 40, 52, 54, 74, 86
Belga'lar 29
Belgrad 30, 54
Bengal 1, 2, 12, 62
Berberiler 12
Beresina Irmağı W3, 82
Bering Boğazı F2, 50, 66
Bering, Vitus 66
Berlin T4 70
Bernadotte (Fransız Mareşali, sonra İsveç Kralı XIV. Karl) 80n, 82n
Besarabya W5, 86
Bessières (Mareşal) 80n, 84n
Birleşik Eyaletler bkz. Felemenk, Hollanda
Birleşik Krallık bkz. İngiltere, İskoçya, İrlanda
Blenheim T5, 56
Blücher (Mareşal) 80, 84
Boğdan (Moldavya) 70n, 86
Bohemya 28, 34, 42-46, 70
Bolivar, Simon 88
Bombay J5, 52n
Bonaparte, Eliza 80
Bonaparte, Jerome 80
Bonaparte, Joseph 80, 82, 84n, 88
Bonaparte, Louis 80, 82
Bonaparte, Napoléon bkz. Napoléon
Bornholm U3, 46
Borodino X2, 84
Boston D4, 68
Botany Körfezi 90n
Bourbon hanedanı (Fransa) 38, 82
Boyle, Robert 58
bozkır 8, 10
Brandenburg 26, 44-46, 52
Breda R4, 44n, 46
Breisgau bkz. Baden
Breitenfeld (Harita 43: B) 44, 46
Bremen S3, 46, 56
Brest P5, 66
Brezilya 14, 16, 18n, 40, 48, 50, 80, 90n, 96n
Britanya bkz. İngiltere
Brüksel R10, 46, 84
Buda U5, 54
Bukovina W5, 72n
Bulgaristan 86
Burgonya 24, 26
Burgonya Dukalığı (Harita 27: A) 26
Burgonya Kontluğu(Harita 27: B) 26, 30, 52

Burma 12
Büyük Gölleı (Amerika) 62n
Büyük İttifak
XIV Louis ye karşı 54-56, 60
Napolêon a karşı 86
Büyük Kuzey Savaşı 54-56 64n

C-Ç
Cabo Verde Adaları D7 14
Cabot, John (Giovanni Caboto) 14
Cabral, Pedro Alvarez 14
Cadiz N8, 78
Cakarta (Batavia) M5 50
Calais N9 34n
Califorıia 88
Calvin, Jean 38
Canal du Midi 60
Carlos V (Kutsal Roma İmparatoru) 24n, 32, 34, 34n
Carnot 72
Carolina eyaletleri 20
Carteret, Philip 18, 34, 56n
Cartier, Jacques 20
Cateau-Cambrêsis Q10, 34n, 36
Cava 50
Cebelitarık N8, 66
Cenevre R6, 38
Cenova S6, 28 70n, 76, 76n, 88
Cezayir 34, 56n
Cezayir (kent) R8, 30n, 56n
Charleroi R10, 52
Charles I (İngiltere Kralı) 46
Charles VIII (Fransa Kralı) 30
Cisalpina Cumhuriyeti 76n
Clark, William 88
Cleves (Harita 43: C)
Clive, Robert 2, 62
Cloves 10n
Coen, Jan 50
Colbert, Jean 52, 60
Condé bkz Enghien
conquistador 1, 16, 20, 48
Cordoba, Gonzales da 30
Coronado Francisco de 20
Cortez, Hernan 1 16
Cromwell, Oliver 46, 52
Curaçao C10, 50
Çampa 12
Çernigov X3, 30, 52
çiçek hastalığı 48
Çin 10, 12, 16, 18, 62, 66, 94
nüfus 8, 90
Çin Türkistanı J4, 66

D
Da Gama, Vasco 14, 16, 18
Dalmaçya U7, 52, 80
Danimarka 34, 52, 82
Otuz Yıl Savaşları 42, 46
Büyük Kuzey Savaşı 54, 56
gelirler 96
Danzig (harita s 83) 76, 80
Darby, Abraham 60, 94
Davis Boğazı E3, 20
Davis, John 20
Davout (Mareşal) 78, 80 ,80n, 82, 84n
De Soto, Hernando 20
Del Cano, Juan Sebastian 18
Delhi J5 12, 16, 66
demir 12, 40, 60, 60n 94
demiryolları 96
Descartes, René 58
Deşnev 50
Deşnev Burnu F2, 50
Dış Moğolistan J3, 62
Diaz, Bartholomeo 14
Dinyeper Irmağı X4, 52, 64, 70
Direktuvar 72, 76
Diu 16
Doğu Asya 8, 10
Doğu Hindistan Kumpanyası (Britanya) 68
Doğu Hindistan Kumpanyası (Hollanda) bkz V O C
Doğu Hint Adaları bkz Endonezya
Don Carlos (daha sonra İspanya Kralı III Carlos) 62
donanma 4, 60
Dresden I4, 84
Dunkirk P9, 36, 52n
Durham 96
Dvina Irmağı W2 54, 56, 70

E
Ebu Kir Körfezi (Nil Muharebesi) Y10, 76
Eflâk 64, 86
El Dorado 14, 16
El Mina F8, 50
Elba I7, 82
Elbe Irmağı I3, 80
Elizabeth (İngiltere Kraliçesi) 36, 36n
Endonezya 10 10n, 50, 62, 88, 90, 90n
endüljans 24n, 38
enflasyon 2, 40
Enghien Dükü (daha sonra Prens de Condé) 46, 52
Espiritu Santo 18
Essequibo C6, 50
Estonya V1, 28, 36, 54
Etats Généraux 72
Eugene (Prens) 54, 56, 64
Eylau (Harita 79: E) 78

F
Fas 10, 16, 36n
Felemenk, ayrıca bkz Hollanda
Felipe II (İspanya Kralı) 16n, 36
Feodor 42
Ferdinand I (Avusturya) 30, 34
Ferdinand II (Avusturya) 42 44, 46
Ferdinand III (Avusturya) 46
Fernando (Aragonlu) 14, 26, 30
Filipinler 16, 50
Finlandiya 56, 64, 82, 86
Finlandiya Körfezi V1, 42
Floransa I7, 28, 34n, 64n, 86
Florida 20, 66, 68, 84
Fontainebleau R5, 30
Formoza (Tayvan) L3, 62
Forth ve Clyde Kanalı Q2, 96n
François I (Fransa Kralı) 30-34 36
Fransa 26 52, 68, 70n
İtalya da savaş 32-34
Reform 38
Otuz Yıl Savaşları 44, 46
İspanya Veraset Savaşı 54, 56
Yedi Yıl Savaşı 66 70
Devrim 72-76
Napolêon 76-86
Kanada 48, 66, 68
gelirler 24, 40, 60, 96
kentleşme 94
Friedland (Harita 75: F) 80
Friedrich II (Prusya Kralı) 64, 70
Frobisher, Martin 20
Fronde 52
Fynen I2, 52

G
Galiçya V5, 70, 82
Galileo 58
Ganj Irmağı K5,12
Gine F8, 10, 50
Girit W9, 52
Goa K6, 16
Godunov, Boris 42
Gotland I2, 46
göçebeler 8, 10, 38
Granada P8, 26, 30
Grande Armée 78, 80, 80n, 84, 84n
Grisons (Harita 27: G) 28
Grönland E4, 14, 20
Guadalup D9, 50
Guatemala 88
Gucerat 16
Gustavus Adolphus 42-46
Gutenberg, Johann 1, 58
Guyana C7, 50, 86, 88

gümüş (Yeni Dünya dan) 2, 16, 18, 40, 44n, 50
Güneydoğu Asya 12, 50
Gürcistan 10, 88

H
Habeşistan 10, 16n
Habsburglar, bkz Maximilian, V Carlos, Avusturya
Haçlı Seferleri 28, 30, 52
Haiti 62, 88, 90n, ayrıca bkz Hispaniola, Santo Domingo
Halberstadt T4, 46
Hanover 54n, 56, 56n, 64, 70, 78, 86n,
Hargreaves, James 96
Harvey, William 58
Havana B5, 66
Hawke (Amiral) 66
Haydarabad 66
Hein, Piet 50
Heligoland S3, 86
Henri IV (Fransa Kralı) 36, 42
Henry VII (İngiltere Kralı) 14, 36
Henry VIII (İngiltere Kralı)36, 38
Hıristiyanlık 10, 12, 22, 30, 34
Himalayalar J4, 10, 88
Hindistan 10, 14, 50
  nüfus 8, 90
  İngilizler 1, 62, 66, 68, 88
  Fransızlar 66
Hinduizm, Hindular 10, 12
Hint Okyanusu K7, 16
Hispaniola C9, 14, 16, 50, 62, ayrıca bkz. Haiti, Santo Domingo
Hohenlinden T5, 76
Hollanda Batı Hindistan Kumpanyası 50
Hollanda Cumhuriyeti 29, 36, 40
Hollanda Doğu Hindistan Kumpanyası bkz V O C
Hollanda, ayrıca bkz Felemenk
Hollandalı kâşifler 20
Holstein T3, 26
Honduras B5, 66
Hooke, Robert 58
Horn Burnu 20
Huang He (Sarı Irmak) 8
Hudson Körfezi ve Boğazı D3, 20
Hudson, Henry 20
Huguenot'lar 36, 38
Huygens, Christiaan 58
Hürmüz J5, 16

I-İ
İngria W1, 42
İsabela (Kastilya Kraliçesi) 14, 26, 30
İllirya U6, 82
İndus Irmağı J5, 10, 88
İnebahtı V8, 36n
İngiliz kâşifler 20
İngiltere
  Tudorlar 36
  Reform 38
  İç Savaş 46
  Hollanda ile savaş 60
  XIV Louis ile savaş 54, 56
  İskoçya ile birleşme 56n
  Hanover bağlantısı 56n, 86n
  Avusturya veraset savaşında 64
  Fransız Devrimi savaşlarında 70, 76
  Napoléon savaşlarında 78-86
İnkalar (Peru'da) 12, 16, 18
İpek Yolu 10, 24
İran 12, 16, 30, 88
İrlanda 36n, 46
  nüfus 58, 92
  Büyük Kıtlık 58, 92n
İskandinavya 22, 38, 24
İskoçya 36n, 38, 46, 56n, 58, 66, 94
İslamiyet 10, 12, 22, 58
İspanya
  siyasi birlik 26
  İtalya da savaş 30-34
  Akdeniz İmparatorluğu 30, 34, 36n
  Otuz Yıl Savaşları 44-46, 52
  Veraset Savaşı 54, 64
  Yedi Yıl Savaşı 66
  Napoléon savaşları 78- 86
  nüfus 58
  ekonomi 40
  kentleşme 94
  gelirler 2, 40, 60, 96
  Amerikan İmparatorluğu 1, 16, 18, 36, 48, 50, 54, 62, 68, 88
İstanbul X7, 3n, 24, 82
İsveç 34, 36, 52, 64, 70, 82n
  Otuz Yıl Savaşları 42-46
  Büyük Kuzey Savaşı 54-56
  gelirler 42, 96
  maden ihracatı 42, 60n, 94
İsviçre, İsviçre Konfederasyonu 26, 28, 30, 30n, 38, 76, 76n
İtalya
  Alman imparatorluğunda 26
  Fransız-İspanyol çatışması 30, 34
  veraset savaşlarında 54, 56, 64,
  Fransız Devrimi savaşlarında 72, 76
  Napoléon krallığı 78, 80
  birleşme 86
  kentleşme 24, 94
  ekonomik gerileme 40, 60n
İvan (Korkunç; Rus Çarı) 34, 36, 42
İon Adaları V8 76, 76n, 80, 82n, 86
İzlanda 14, 20

J
Jamaika B9, 14, 62, 88
James II (İngiltere Kralı) 51n
Japonya 5, 14, 16, 50
  nüfus 8, 90
Jefferson (ABD Başkanı) 88
Jena (harita s 79: J) 78, 80
Joliet, Louis 62n
Juana (Deli) 30

K
kaçakçılık 62
Kafkas Dağları Z5, 70
Kafkasya Z6, 88
Kahire Y10, 10, 24
Kalikut K6, 10
Kalküta 62
Kalmuklar 62
Kamboçya 12
Kanada 8, 48, 66, 68n, 88, 90
kanallar 60, 94
Kanarya Adaları E6, 14, 40
Kanton K4, 10
Kara Mustafa Paşa 54
Karadeniz Y6, 54, 76n
Karayip Denizi C10, 14, 60, 62, 66, 78, 88, 90n, 94, ayrıca bkz Antiller
Karayipliler 48
Karl XII (İsveç Kralı) 54, 56
Karnataka 66
Karşı-Reform 38
Kastilya 24, 26, 40, 46
Katolik Kilisesi 22, 38, 72, 78, 92
Kayalık Dağlar C3, 88
Kazakistan 88
Kazaklar 12
Kazan 10, 22, 34
kentler, kentleşme 24, 40, 58, 60, 94
Khmerler 12
Kıbrıs Y9, 34, 36n
Kırım Y5, 22, 70
Kırım Savaşı 86
Kızıldeniz H6, 16n
Kiev 52
kitap basımı 1, 3
Kolomb, Kristof 14, 16, 40
Kore 8, 12
Korsanlar 16, 50
Korsika S7, 70n
köle ticareti 16, 48n, 50, 60, 62, 90n
Köln (harita s. 95 n. 38) 24
kömür 40, 60, 94
Köprülüler (Osmanlı vezir ailesi) 52, 54
Krakov V4, 52
Kunnersdorf U4, 70

Kutsal Roma İmparatorluğu (Alman imparatorluğu) 34, 36, 52, 56
yapı 26
imparatorluk seçimleri 24n, 26
gelirler 24, 26
Reform 38
Napoléon un yeni düzenlemesi 76, 78, 80
Viyana Kongresi 86
kutuplar 20
Kuzey Afrika ülkeleri 22, 30, 30n, 34
ayrıca bkz Berberiler
Kuzey Amerika 14, 20, 62n, 88, 88n
Kuzey Buz Denizi 88n
Kuzeybatı geçidi 20
Kuzeydoğu geçidi 20
Küba B9, 14, 16
kürk 62

L

Lacerda, Francisco de 88
Lannes (Mareşal) 80, 80n, 82, 82n
Leewenhoek, Anthony van 58
Leipzig (harita s 95 n 42) 82, 82n
LeMaire, Jacques 20
Lena Irmağı G2 50, 50n
Lens P10, 46
Lepanto bkz İnebahtı
Leszczynski, Stanislaus 56, 64n
Leuthen U4, 70, 70n
Levant Y9, 28, 82
Lewis, Meriwether 88
Ligny R10, 82
Liguria Cumhuriyeti 76n
Litvanya 28
Liverpool Q3, 94
Livonya V2, 28, 34, 36, 42
Livonya Şövalyeleri 28, 34, 38
Lizbon N7, 14
Lombardiya T5, 64, 76
Londra Q4, 20, 22, 46, 58, 60, 94
Lorenzo (Muhteşem) 28
Lorraine R4, 26, 52, 64, 64n
Louis XI (Fransa Kralı) 26, 28n, 30
Louis XII (Fransa Kralı) 3
Louis XIII (Fransa Kralı) 42
Louis XIV (Fransa Kralı) 52-56, 60
Louis XVIII (Fransa Kralı) 82, 82n
Louisiana C4, 20, 62n, 88
Luanda G8, 50
Lucca T6, 80
Lusatya (harita s 27: L) 26, 28, 42-46
Luther, Martin 38
Lutter T4, 42
Lutzen (harita s 43: L) 44
Lübeck T3, 80
Lyon R6, 42

M

Maastricht S4, 44n
Macaristan 22, 28, 30, 52
Osmanlı fethi 34
Avusturya fethi 54
nüfus 90
gelirler 24
Macellan Boğazı (harita s 19) 18, 20
Macellan, Ferdinand 18, 20
MacKenzie, Alexander 88, 88n
MacKenzie Irmağı D2, 88n
Madrid P7, 44
Magdeburg (harita s 95) 46
Mainz S4, 1
Başpiskoposluğu 24n, 26, 38
Makao (harita s 19) 50
Malabar 16
Malaga N8, 26
Malakka L5, 10, 16, 18n, 50, 88
Malaya, 12, 14, 16, 18n, 88
Malpighi, Marcello 58
Malplaquet Q10, 56
Malta T9, 34, 72, 86
Manchester Q3, 94
Mançu, 50, 62
Mançurya J2, 50
Manila L4, 18, 66
Manş Denizi Q4, 36, 78
Mantua T6, 72, 86
Marathalar 66
Marengo S6, 76, 78
Maria Theresa 64, 64n, 70
Mariana Adaları (harita s 19) 18
Marie Louise (Napoléon'un ikinci karısı) 86
Marignano 30
Mark (harita s 43) 44n
Marlborough Dükü 54, 56, 66
Marmont (Mareşal) 80n, 82n
Martinik D9, 50
Mary I (İngiltere Kraliçesi) 36
Mary II (İngiltere Kraliçesi) 54n
Maskat J6, 62
Maskat Sultanlığı (Umman Sultanlığı) 62
Maurits (Oranje'li) 36
Maveraünnehir H5, 12, 16
Maximilian 26, 30
Mayalar 8n, 12n
Mazarin (Kardinal) 52
Mecklenburg T9, 42
Mehmed Ali Paşa 86
Mehmet II (Fatih Sultan) 30
Meksika 12,16, 18, 20, 40, 88
nüfus 8, 48
Memluklar 16, 24, 30, 76
Mendana, Alvaro de 18
Mersü'l-Kebir P9, 56n
Metz S5, 34n
Mexico City (Tenochtitlan) B4, 12, 16
Mezopotamya H6, 30
Mısır 8, 24, 30, 76, 86
Michigan Gölü C4, 62n
Midlands Q3, 60
Mihail Romanov (Çar) 42
Milano S6, 28, 30, 34, 34n, 46, 54, 62,64n, 72, 74n, 86
gelirler 24, 40, 60
Minden S4, 46
Ming hanedanı (Çin) 12, 50, 62
Mississippi Irmağı C4, 62n, 66
Modena T6, 70n, 74n
Moğol imparatorları (Hindistan) 16, 66
Moğollar 12, 14n
Mohaç V6
Mohaç Savaşı
Birinci 34
İkinci 54
Mollwitz U4, 64
Molukka Adaları (Baharat Ad.) M3, 10n, 16, 18, 50, ayrıca bkz Endonezya
Monlar, 12
Montezuma 16
Montreal C4, 20
Mora V8, 54, 56
Moravya (harita s 27: M) 28, 34
Moreau (General) 72, 76, 76n
Moscovitin 50
Moselle Irmağı S4, 34n, 46
Moskova Y2, 22, 30, 34, 42, 50, 56, 82
Mosquito Sahilleri A5, 66, 68
Murat, Joachim (Fransız Mareşali; Napoli Kralı) 80n, 82, 82n
Mysore 66

N

Nagasaki K3, 10
Napo Irmağı B6, 20
Napoléon Bonaparte 70n, 72-88
Napoli (Kent) T7
Napoli Krallığı 30, 34, 56, 62, 80, 82n
gelirler 24, 40, 60, 96
Narva W1, 54
Navara 26, 30
Negro Irmağı B6, 20
Nelson (Amiral) 76-78
New England (Yeni İngiltere)C4, 50, 68
New Mexico (Yeni Meksika) 20
New South Wales 90n
Newcomen, Thomas 60, 96

Newfoundland D4, 14, 50
Newton Isaac 58
Ney (Fransız Mareşali) 80n, 82, 82n
Nice S6, 76n
Nijer Irmağı F7 10 12 88
Nordlingen T5, 44, 44n, 46
Norveç 46 56 86
Novaya Zemlya G3, 20
Novgorod W1, 42
Nüfus
Avrupa 22, 38, 58, 92
dünya 8, 48, 90

O-Ö
Ob Irmağı G3 20
Oesel V1, 46
Okhotsk Denizi H2, 50, 50n
okuryazarlık 1 3 10, 12, 58, 58n
Oran P9, 56n
Orellana, Francisco de 20
Orinoco Irmağı B6, 20
Orta Amerika 88
Ortodoks Kilisesi 22 58
Osmanlı İmparatorluğu 10 22, 30, 30n, 34, 40, 52, 54, 64, 70, 70n, 76, 76n, 86
gelirler24, 40, 60, 96
Otuz Yıl Savaşı, 42-46, 52
Oudenarde Q10, 56
Oyratlar, 12
Özbekler 16

P
Palatinate 24, 42-46, 70n
pamuk 94, 06, 96n
Panama B5, 16, 18, 62
Papalık, Papalık Devleti 18n, 28, 30, 34n, 38, 54, 76, 76n
endüljans 24
gelirler 24, 96
Pappenheim 44
Paraguay 88
Paris R5, 24, 36, 52, 58, 72, 82
Park, Mungo 88
parlamento, meclis 24
İngiliz 46, 52, 54n, 92n
İspanyol 82
Parma (Harita 31: P) 34n 64 64n 86
Parma Dükü 36
Pasifik Okyanusu 18, 20, 86
Pavia S6, 34
Pegu 12
Peru, Perulular 8, 12 16 20, 88
Petervaradin V6, 64
Petro (Büyük; Çar) 54, 56, 60
Philip (Burgonyalı) 30
Picardie (Harita 27: C) 26, 30
Pireneler 28n, 30, 72
Piemonte 29
Pizarro Francisco 1, 16, 20
Pizarro, Gonzalo 20
Plassey K5, 1, 2, 62
Plata Irmağı (Rio Plata) B8, 16, 20
Podolya W4, 52, 54
Polonya Veraset Savaşı 64, 64n
Polonya 2, 22, 28, 30, 34, 36, 42, 52, 54, 56, 64n, 86
paylaşılma 70, 76
gelirler 24, 40
Poltava (harita s 57) 56
Pomeranya U3, 26, 44-46, 52, 56, 70, 86
Portekiz 26, 46 80-82 96
Gelirler 24, 40, 60, 96
denizaşırı imparatorluğu 16, 18, 34, 50, 62
Portekizli kâşifler 10, 14, 40
Poyarkov 50
Prag U4, 70, 70n
Protestan Prensler Birliği 34
Protestanlar 34, 38, 92, ayrıca bkz Huguenot'lar
Provence R6, 28n
Prusya V3, 28, 42-44, 52
Krallığı 54n, 56, 76n
Avusturya'ya veraseti 62
Yedi Yıl Savaşı 70
Fransız Devrimi savaşları 72
Napoléon savaşları 78-86
gelirler 60 96
Pskov W1 30
Pueblo Yerlileri 20

Q
Quatre Bras R10 82
Québec D4, 66
Quiberon P5, 66
Quito 20

R
Racastan 12
Raman, C V 3n
Ramillies S10, 56
Ratisbon T5, 82
Ravensburg (harita s 43: R) 44n
Recife D8, 50
Reform 34, 38, 58
Ren Eyaleti (Prusya Krallığı'nın) 86
Ren Irmağı 28, 44, 46, 52, 64, 70, 76, 78
Ren Konfederasyonu 80
Richard (Şansölye) 20
Richelieu (Kardinal) 42-46, 52
Rio Grande B4, 20
Robespierre 72
Rochefort Q5, 78
Rocroi R10 46, 52
Rodos X9, 76
Roma 22
Roma İmparatorluğu 10, 22
Romanovlar 42
Romanya 86
Rossbach U4, 70, 70n
Rusya 10, 16, 22, 28, 34, 42, 52, 56, 62, 64 (ayrıca bkz Moskova, Sibirya)
Yedi Yıl Savaşı 70
Polonya'nın paylaşılması 70, 76
Fransız Devrimi Savaşları 76
Napoléon savaşları 78-86
demir sanayii 60 94
nüfus 58 92
gelirler 24, 60, 96

S-Ş
Safeviler 16
Sahra Çölü 10, 12
Saintes Muharebesi 68
Saksonya 24, 34n, 38
Otuz Yıl Savaşları 42-46
Polonya veraseti 64n
Yedi Yıl Savaşı 70
Napoléon savaşları 78-82
gelirler 96
Saluzzo S6, 34n, 42
Salzburg T5, 28, 76
San Domingo C9, 14, 86
San Martin 88
San Salvador (Bahamalar) 14
Sanayi Devrimi 3-5, 94-96
Santa Cruz (harita s 19) 18
Santa Fe yolu 88
Santo Domingo (bugünkü Haiti) 62, 88
ayrıca bkz Hispaniola
Sardinya S8, 26, 56, 64, 80
Sarı Irmak bkz Huang He
Sava Irmağı U6, 64
Savoy 28, 34, 42, 54, 64, 64n, 72 76n 80
gelirler 40, 96
Saxe (Mareşal) 64
Schledt R9, 52
Schouten, William 20
Sebastian (Portekiz Kralı) 36n
Selim (Yavuz Sultan) 30
Seylan 10, 50, 88
Sırplar, Sırbistan 86
Sibirya H3 10 16, 50, 62
Sicilya T8, 22, 26, 56, 64, 80
gelirler 2, 40
Sidney 90n
Siena T7, 34n
sikke, madeni para 2

Silezya (harita s 27: S)26, 28, 34 42, 64, 70
siyahlar 10, 12, 48, 48n
ayrıca bkz köle ticareti
Siyam bkz Tayland
Slavlar 26
Smolensk X2 30 42, 44n, 82
Sokotra H6, 16n
Solomon Adaları (harita s 19) 18
Songhaylar 12
Soult (Mareşal) 78, 80n 82n
Spitzbergen F3, 20
St Helena E9, 82
St Kitts D9, 50
St Lawrence D4 20, 66
St Louis (Batı Afrika) E7 68
St Petersburg W1, 56, 82
St Quentin R4 34n
St Jean Şövalyeleri 34
Staten Adası (harita s 19) 20
Stephenson, George 96
Sterlin 2
Stralsund T3, 42
Stuart hanedanı (İngiltere) 36n, 54n
Sudan 8, 10
Sully Dükü 42
Sundgau bkz Alsace
Suriye 76
Suvarov, Aleksander 76
Süleyman (Kanuni Sultan) 30, 34, 54
Symmington William 96n
şeker 40, 48, 50, 62 66 94
Şili 8 88

T
Tanca N8, 52n
Tannenberg V3 28
tarım 8, 92
Tasman 90n
Tasmanya 90n
Tatarlar (Altınordu) 12, 22, 28, 30
Tayvan bkz Formoza
Tenochtitlan bkz Mexico City
Tetzel, Johann 38
Thailer, Tayland (Siyam) 12
Thorn U3, 76
Tibet 8 66
Tidore M4, 50
Tierra del Fuego (harita s 19) 18, 20
Tilly (Kont) 42
Tilsit V2
Tilsit Antlaşması, 80, 82
Timbuktu F7, 12, 16
Timor M4, 50
Timur 10 12
Timurlular 16
Tirol T6, 54, 80
Tobago D10, 68
Tortuga C9, 60, 62
Toul S5 34n
Toulon (harita s 95) 78
Töton Şövalyeleri 28, 34, 38
Trablus T10 56n
Trafalgar Burnu N8, 78
Transilvanya bkz Erdel
Trevithick Richard 96
Trier S4, 26
Trinidad D10, 14, 86
Tromp (Amiral) 44n
Tudor hanedanı (İngiltere) 24,
(ayrıca bkz Henry VII, Henry VIII Mary Elizabeth)
Tuna Irmağı W6, 22, 34 54, 78, 82, 84
Tunus S9 36n, 56n
Türkler bkz Kazaklar Osmanlılar, Tatarlar, Özbekler, Akkoyunlular
Tyne Irmağı Q2 60

U
Ukrayna X4, 56
Ulm (harita s 79: U) 78
Umman Sultanlığı bkz Maskat Sultanlığı
Ural Dağları 16
Uruguay 88
Ushant P4 68
Utrecht (harita s 95 n 34)
Utrecht Antlaşması 56, 62
Üçlü İttifak 52
Ümit Burnu G10 14 18 62, 88

V
V O C (Hollanda Doğu Hindistan Kumpanyası) 50, 90n
Valmy R5, 72
Valois hanedanı (Fransa) 36, 38
Valtelline S5 76n
Vancouver D2, 88
Varşova V4, 52, 56, 80
Varşova Dukalığı 80-82
Venedik T6, 24, 28, 30, 54, 86
Levant ta müstemlekeler 30, 34
gerileme 40, 60n
gelirler 24, 40, 60
paylaşılma 72, 76n
Venedik bölgesi 80
Venezuela 88
Verden S3 46, 56
Verdun 34n
Versailles R5, 52, 54
Victoria 86
Vietnam 8, 12
Vijayanagar 12
Virginia 50, 68
Vistül Irmağı 80
Viyana U5 34, 54, 56, 72, 76, 78, 82
Viyana Kongresi 86

W
Wagram U5, 82
Wallenstein, Albrecht von 42, 44
Waterloo R10, 82
Watt, James 96
Wellington Dükü, Arthur Wellesley 82
Westfalia Antlaşması 46
Westfalia Krallığı 80
Willem I (Oranje li) 36
Willem III (Oranje li) 52, 54, 54n, 56
Wismar T3, 46, 56
Württemberg 96

Y
Yakındoğu 8 90
Yakutsk G2, 50
Yang-çe Kiang 8
yazı
Yeni Fransa D4, 50, 62n
Yeni Gine 90n
Yeni Granada B6, 88
Yeni Hollanda (Nieuw Amsterdam) 48, 50 62
Yeni Zelanda 90n
yeniçeriler 32n
Yorktown C4 68
Yunanistan 30, 86
Yunnan K4, 12

Z
Zeeland 30, 36, 44n
Zorndorf U3 70

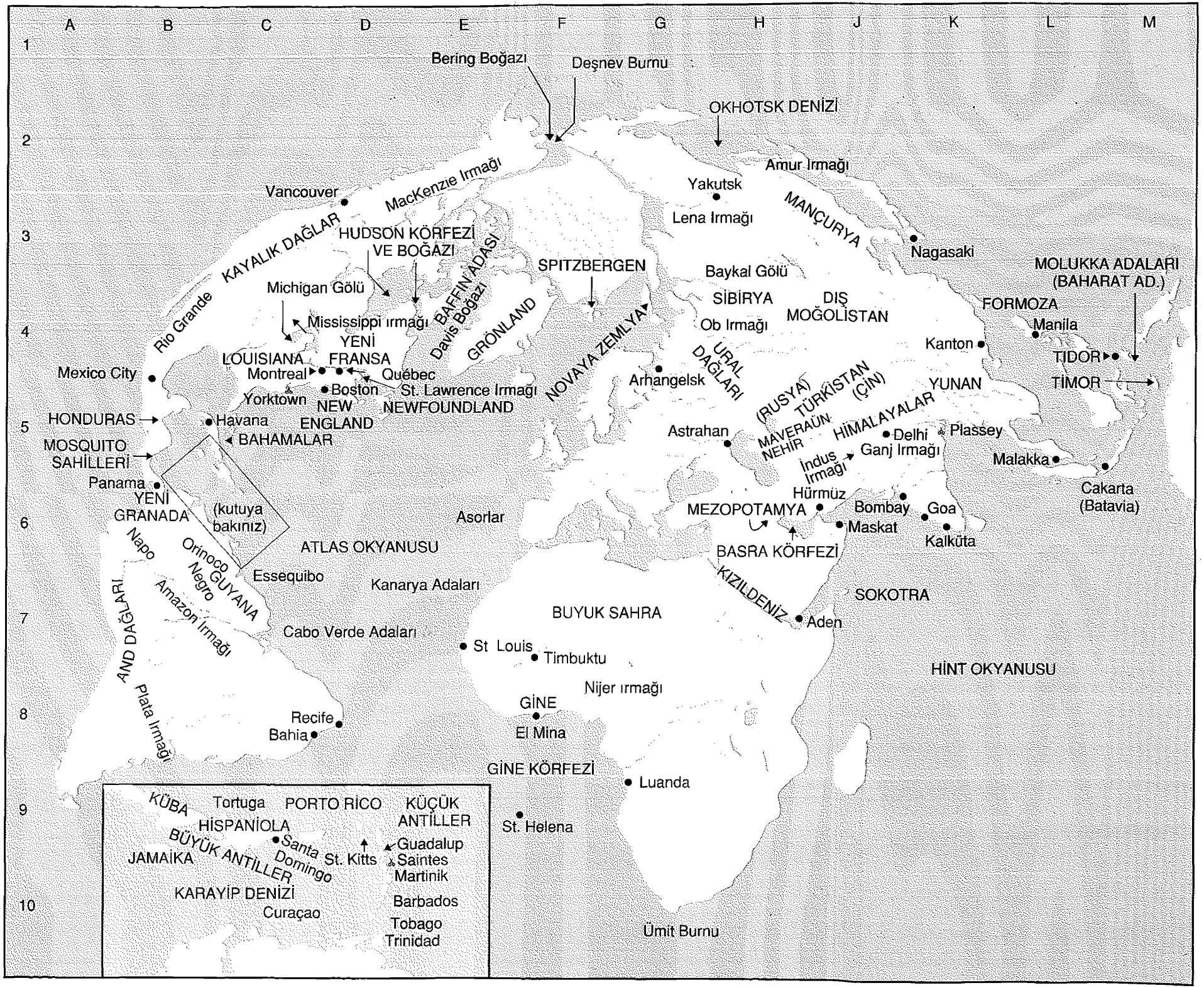
A B C D E F G H J K L M
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
Bering Boğazı
Deşnev Burnu
OKHOTSK DENİZİ
Amur Irmağı
Yakutsk
Lena Irmağı
MANÇURYA
Nagasaki
MOLUKKA ADALARI (BAHARAT AD.)
FORMOZA
Manila
Kanton
TIDOR
TİMOR
Vancouver
MacKenzie Irmağı
KAYALIK DAĞLAR
HUDSON KÖRFEZİ VE BOĞAZI
BAFFIN ADASI
Davis Boğazı
GRÖNLAND
SPITZBERGEN
Baykal Gölü
SİBİRYA
DIŞ MOĞOLİSTAN
Ob Irmağı
NOVAYA ZEMLYA
URAL DAĞLARI
Arhangelsk
(RUSYA)
TÜRKİSTAN
(ÇİN)
YUNAN
Rio Grande
Michigan Gölü
Mississippi ırmağı
YENİ FRANSA
LOUISIANA
Montreal
Québec
St. Lawrence Irmağı
NEWFOUNDLAND
Mexico City
Yorktown
Boston
NEW ENGLAND
HONDURAS
Havana
BAHAMALAR
MOSQUITO SAHİLLERİ
Panama
YENİ GRANADA
(kutuya bakınız)
Napo
Orinoco
Negro
Amazon Irmağı
GUYANA
Essequibo
AND DAĞLARI
Plata Irmağı
ATLAS OKYANUSU
Asorlar
Kanarya Adaları
Cabo Verde Adaları
BUYUK SAHRA
St Louis
Timbuktu
Nijer ırmağı
GİNE
El Mina
Recife
Bahia
GİNE KÖRFEZİ
Luanda
St. Helena
Ümit Burnu
Astrahan
MAVERAÜN NEHİR
HİMALAYALAR
Delhi
Plassey
Indus Irmağı
Ganj Irmağı
Malakka
Cakarta (Batavia)
Hürmüz
MEZOPOTAMYA
Bombay
Goa
Maskat
Kalküta
BASRA KÖRFEZİ
KIZILDENİZ
Aden
SOKOTRA
HİNT OKYANUSU
KÜBA
Tortuga
PORTO RİCO
KÜÇÜK ANTİLLER
HİSPANİOLA
Santa Domingo
St. Kitts
Guadalup
Saintes
Martinik
JAMAİKA
BÜYÜK ANTİLLER
KARAYİP DENİZİ
Curaçao
Barbados
Tobago
Trinidad

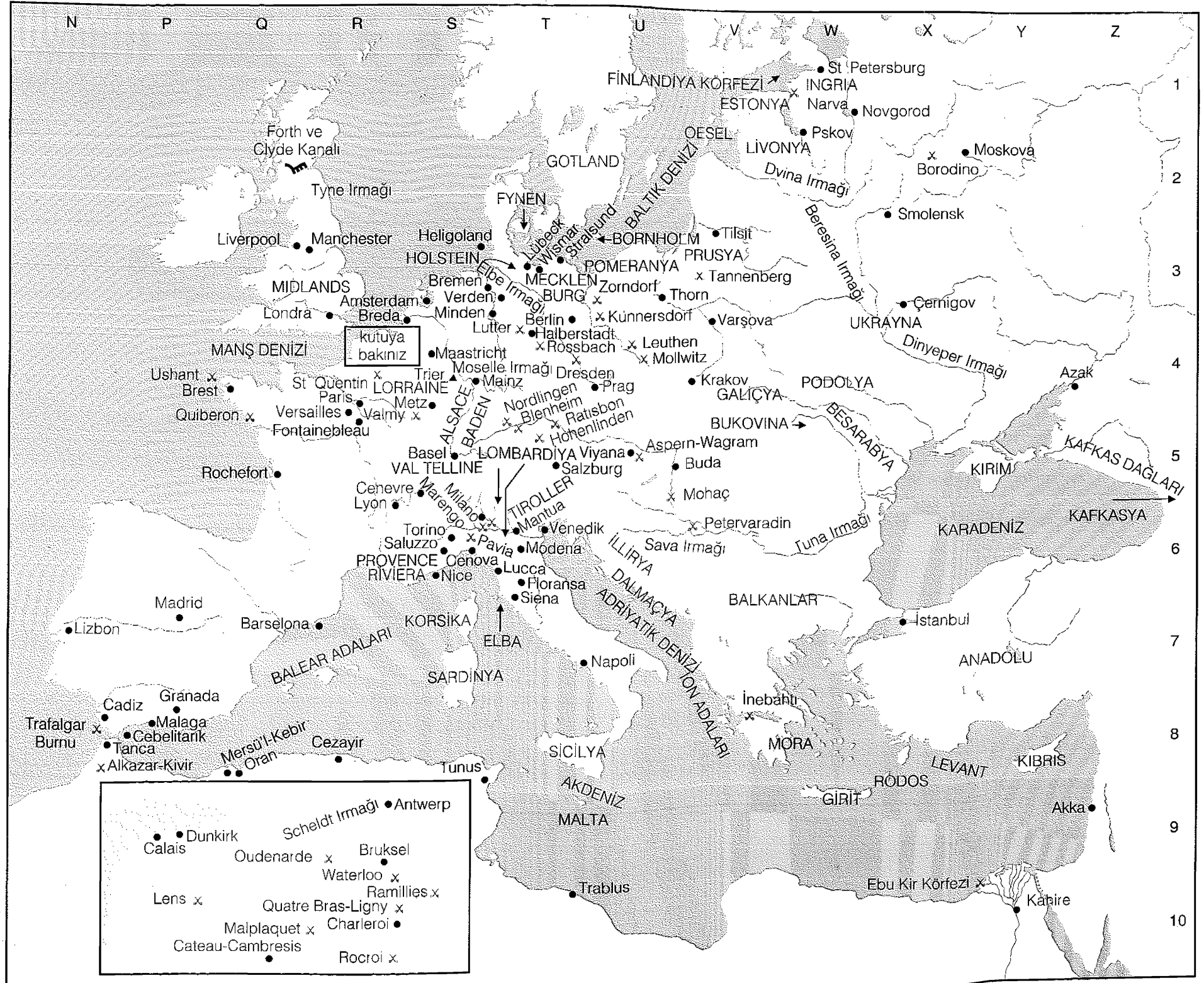
N P Q R S T U V W X Y Z
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
FİNLANDİYA KÖRFEZİ
St Petersburg
İNGRİA
ESTONYA
Narva
Novgorod
Pskov
OESEL
LİVONYA
Moskova
Borodino
Dvina Irmağı
Beresina Irmağı
Smolensk
Çernigov
UKRAYNA
Dinyeper Irmağı
Azak
KAFKAS DAĞLARI
KAFKASYA
KIRIM
KARADENİZ
Forth ve Clyde Kanalı
Tyne Irmağı
GOTLAND
FYNEN
BALTIK DENİZİ
Lübeck
Wismar
Stralsund
BORNHOLM
Tilsit
PRUSYA
Tannenberg
Thorn
Varşova
Liverpool
Manchester
Heligoland
HOLSTEIN
POMERANYA
MECKLENBURG
Zorndorf
Bremen
Verden
Minden
Elbe Irmağı
MIDLANDS
Amsterdam
Londra
Breda
Berlin
Künnersdorf
Lutter
Halberstadt
Rossbach
Leuthen
Mollwitz
MANŞ DENİZİ
kutuya bakınız
Maastricht
Moselle Irmağı
Trier
Mainz
Dresden
Prag
Krakov
PODOLYA
GALİÇYA
BUKOVINA
BESARABYA
Ushant
Brest
St Quentin
LORRAINE
Paris
Metz
Versailles
Valmy
Quiberon
Fontainebleau
ALSACE
BADEN
Nordlingen
Blenheim
Ratisbon
Höhenlinden
Basel
LOMBARDİYA
Viyana
Aspern-Wagram
Buda
Salzburg
VAL TELLINE
Rochefort
Cenevre
Lyon
Marengo
Milano
TİROLLER
Mantua
Venedik
Mohaç
Petervaradin
Tuna Irmağı
Sava Irmağı
İLLİRYA
DALMAÇYA
ADRİYATİK DENİZİ
Torino
Saluzzo
Pavia
Modena
Lucca
Floransa
Siena
PROVENCE
RİVİERA
Cenova
Nice
Madrid
Lizbon
Barselona
KORSİKA
ELBA
BALEAR ADALARI
SARDİNYA
Napoli
BALKANLAR
İstanbul
ANADOLU
İnebahtı
MORA
ION ADALARI
Cadiz
Granada
Malaga
Cebelitarik
Trafalgar Burnu
Tanca
Alkazar-Kivir
Mersü'l-Kebir
Oran
Cezayir
Tunus
SİCİLYA
AKDENİZ
MALTA
LEVANT
KIBRIS
RODOS
GİRİT
Akka
Trablus
Ebu Kir Körfezi
Kahire
Scheldt Irmağı
Antwerp
Dunkirk
Calais
Oudenarde
Bruksel
Waterloo
Ramillies
Lens
Quatre Bras-Ligny
Charleroi
Malplaquet
Cateau-Cambresis
Rocroi